SKANDIA.

TIDSKRIFT

FÖR

VETENSKAP OCH KONST.

UTGIFVEN

AF

Swenska Litteratur-Föreningen.

TREDJE BANDET.

UPSALA,

PALMBLAD & C.

1834.

Skandia.

TREDJE BANDET.

FÖRSTA HÄFTET.

BETRAKTELSER.

> We have scotch'd the snake, not kill'd it;
> She'll close, and be herself. . . . . .
>
> SHAKESPEARE.

De Gamle sökte i de yttre Elementerna förklaringen på *tingens* väsende och sig sjelfve. Vi göra det ej; men vi lefva i ett mäktigare och allsvåldigare Element, än de — i tankens. Genom det att det Yttre, såsom förklarings-grund, gått förloradt, har det åter förvandlats i ett Obekant, hvilket under en förändrad skepnad går igen, och hämnas såsom motsägelse inom oss. Häraf har skuggan i lifvet uppkommit, den vi förgäfves söka undvika derigenom, att vi betrakta och behandla det Yttre blott som ett Yttre, som ett sken, hvilket erhåller sin sanning och verklighet från ett annat håll — *från* ett sig. Men härigenom har förbländningen uppnått sin höjd, och vi hafva i tanken förlorat allt — utom dess egen föreställning, hvilken i egentlig mening föreställer, hvad den icke är.

Vi vilja ej härmed påstå den orimligheten, att ej tänkandet hos de Gamle fanns; det fanns, men ännu ej såsom sig sjelf tänkande tanke. Olikt oss, anammade *de* omedelbart, ur första hand, det Enda, det evigt sig Lika, utan känning af någon motsats i ett inre, — ty hvem förutsätter ej alltid sig sjelf? De tänkte ej blott: de sågo med tanken, och uppfattade allt under formen af det Närvarande, såsom dess klara, fullmogna frukt, i hvilken innerst tankens kärnor syntes. Der

dessa mogna till frukt; der i tanken, utom det, som *är*, intet öfverskott blir qvar för att förtära sig sjelft: der är den stora jemnvigten emellan det Inre och Yttre ostörd, der finnes intet svalg mellan Tänka och Vara, i hvilket vi måste se ned, innan vi börja våra forskningar. Det gifves en oskuld i tanken, som vet allt, utom sig sjelf — och det är *den* vi mest sakna. I de Gamles tal och språk låg Personen, Jaget, ännu fördoldt i *tidsordet**) — intilldess vi efterhand arbetat ut det derutur, och upphöjt det ända till philosophisk princip, hvaraf vi, i en lång slutföljd, framspunnit hela Verldsnätet. När man en gång kommit derhän, gifves det ingen återgång förr, än detta Jag — som oupphörligt sträfvar att bli sig sjelf nog — hunnit opp sig i sin abstraction och dermed utmärkt noll-punkten på sin egen scala.

Det är märkvärdigt, att forntidens Sophister, oaktadt den synbara villervalla, hvaruti de sökte inblanda och förblanda allt, likväl i grunden trodde på *tanken*, såsom den enda och högsta *verklighet*. Det gafs äfven för dem ingen *specifisk* skillnad mellan det Inre och Yttre, hvilken först genom begreppet af ett Jag uppkommer. När vi derföre närmare skärskåda deras satser, verka de på oss, i ett alldeles motsatt förhållande, emot hvad de gjorde i den tid de uppstodo, och snarare stärka, än försvaga tron på Förnuftet.

Äfven Plato, inom hvars ande den gamla Verlden uppnådde sin själfulla middagshöjd, sökte tingens väsende *utom* sig, eller, hvad som är det samma, *uppöfver* sig, i den högsta Idén — den Eviges ögonpupill — i hvilken han inflätade sin tanke, för att låta den deraf utveckla sig till en Förnufts-verld, der allt lefver, ej

*) Verbum; "das Zeitwort."

blott såsom vår föreställning, utan *i-sig-sjelf*, i sin eviga in- och utsigt. Hvarje ting är der *bild* — ett i verklighetens skal fullväxt Inre, hvilket, ständigt hänvisande till en högre bild som sin förklaring, i sig betecknar och beskrifver det hela, det lefvande Förnuftet.

Vi nämnde, att vi, olikt de Gamle, lefva helt och hållet i sjelftankens element. Och märka vi det ej, att *inom* oss de vågor svalla, som för evigt skilja oss från en annan verlds redan fulländade gestalter? Vi hafva en gång för alla *sett* vårt Jag tillräckligt, för att ej glömma det — och i *sjelfmedvetandet*, hvars betydelsefulla ord ej nog djupt kan uttalas, ligger nyckeln till vår första och sista hemlighet. Huru länge än tanken fortgår i sin rigtning framåt, jemnlikt med Tiden, som successift behandlar allt; — en gång måste den dock få se *sig sjelf*, genom något annat, som *icke* var den sjelf; liksom ljusstrålen — om man så får tala — först får veta sig, genom det, som är dess motsats. I och med det samma detta skedde, var den skillnad mellan det Inre och Yttre gifven, som sedan, utbildad till allt klarare och klarare motsatser, genomgår hela vår tids bildning.

När tanken på detta sätt blifvit till *för* sig, flyttades tingen liksom *utom* densamma, och qvarstadnade der för alltid. Tvenne verldar, hvilka förut lefvat inom hvarandra, såsom ett lägre begrepp lefver inom ett högre, sönderföllo på en gång och ställde sig midt emot hvarandra, hvar och en med sina tillhörigheter. I de hårdaste motsatser framträdde nu det Sinliga och Öfversinliga, det Ändliga och Oändliga. Tiden och Rummet, som för den *omedelbara* tanken, hvilken sjelf är ett ständigt Närvarande, ej finnas såsom sådana, visade sig här i sin sjelfständighet, såsom något *för sig* bestående. Men då intet enda af deras prædicater passade in på det Eviga, så blefvo de, i allt, dess motsatser: tiden en

fullkomlig negation af evigheten — som ansågs börja, der den förra slutade; — och man borttappade allt mer och mer känningen af, att det egentligen blott är det Eviga, som är, och ej tiden.

Det är för den inom sig återgångna tanken, som tids-begreppet uppkommer. För mitt Jag gifves det ett Förflutet och ett Tillkommande, derigenom, att jag, i detsamma jag är, skiljer mig ifrån, hvad jag varit och skall blifva. För hvarje dag vi lefva, blir något bakom och framom oss qvar, hvilket, ehuru ej verkligt, likväl med all makt och myndighet företräder verklighetens ställe. Vi hafva, i och genom tanken, förvandlat tiden i något blott abstract. För oss förslår ej solens gång — och den går ej mer för oss: vi behöfva ur och almanackor för att ej glömma bort timlighetens framskridande, och ändå är hvarje förfluten stund — en förlorad. Tiden är det underbaraste af allt underbart. Den är och är intet: ett Varande, som oupphörligt försvinner — ett Blifvande, som aldrig blir — en Verklighet, som upphäfver sig sjelf. I Naturen är den ej till. Det är vi sjelfve, som öfverflyttat den dit, på föremål, som ej vetat af den, och försatt i ett vexlande tillstånd det, som långt före oss varit, och långt efter oss skall förblifva fast och orubbligt. Der ligga de väldiga massor, de höga Isisgestalter i ostörbar ro, i allt motsatser af tiden — och äfven blomman räknar inom sig inga stunder. Hvad är då Tiden, hvar är den? Vi söka den förgäfves, om vi ej söka den i vårt eget inre, i den hemliga verkstad, der vi till tankar bearbeta våra föreställningar och känslor, hvilka oafbrutet vexla. Men hvad är det, som är, då vi, just i vårt innersta, befinna oss midt i tidens ström? Vexlingen förutsätter nödvändigt ett Varande, förutan hvilket den ej som sådan skulle kunna äga rum; ty den är sjelf blott ett sken som uppkommer genom jemnförelsen med det, som icke

vexlar, och hvilket utgör det enda verkliga, under det att allt annat blott är verklighetens flyktiga skugga. Hvad är det då som är? Det är det Eviga, som är, — det ständiga Nu i tiden, hvilket upplöser den, och hvaraf alla stora verk och gerningar äro foster, de der svara med Engelns ord på frågan: "hvad klockan är?" "Evighet."

I sjelfmedvetandet framträder tids-begreppet i hela sin förfärande makt. Det visar sig här såsom ett oupphörligt missförhållande, hvilket vi retas att upphäfva, men ej kunna, emedan vi sjelfve alltjemnt använda samma begrepp. Det är i denna ställning, vi gifva åt det vexlande och tillfälliga en alldeles motsatt betydelse, och qvarhålla det i tanken såsom något för sig bestående. Vi fasthålla vexlingen *in abstracto*, hvars blotta möjlighet hårdnar till ett slags nödvändighet, som vi ej mäkta förarbeta. Med ett ord: vi befinna oss i en dager, der ingenting annat är, än det som icke är — och der det maskerade Intet drifver fritt sitt spel. Det är denna, det reflecterande medvetandets laterna magica, vårt Jags beständigt med sig kämpande sjelfförvillelse, hvilken Shakspeare, han och ingen annan, framställt i alla dess skiftande färgor. Hos Shakspeare ligger hela vår bildning i perspectiv: han sträcker sig som en regnbåge öfver vårt Inre, öfver den andra Natur, som är vår. Hvad vi hos honom läsa, hafva vi erfarit och upplefvat; hans charakterer äro inga ihåliga skuggor, som tala abstract vishet och försvinna när dagen kommer: — de äro från topp till tå lifslefvande menniskor, hvilka af deras handlingssätt äro oss så i botten bekanta, som hade vi länge personligen kännt dem. Ingen Skald har så, som Shakspeare, skildrat det verkligaste af allt verkligt, Sanningen i menniskan, mot hvilket det genom sjelfmedvetandet uppkomna skenbart motsatta, ständigt bryter och försonande upplöser sig. Han tillhör derföre lika mycket Philosophien som Poesien, hvilka alldeles ej sysselsätta

sig med några hjernspöken, utan med Verkligheten sjelf, i dess högsta och egentligaste bemärkelse.

Det var, man kan ej neka det, ett mästerstycke af den förenligade tanken, att då den såg sig afskuren ifrån allt omgifvande, inom sig sjelf söka öfvergången till det förlorade fasta landet. "Jag tänker, — "derföre är Jag" — *cogito, ergo sum* — var den djerfva sats, som, en gång uttalad, i klar dager framställde det ur Verklighetens stuff utbrutna Jaget och öppnade den inre verldens nya America. Man har i denna sats velat se en blott logisk slutledning; men den betecknar något helt annat och innesluter en mycket djupare källåder. Det är ej genom någon begrepps-förmedling, som tanken kommer till ett på andra sidan om densamma befintligt Vara, lika litet som genom något fall (*lapsus*), hvarigenom den skulle komma dit utan sin egen vetskap. Det är sjelfmedvetandet, som här menas, i hvilket Tänka och Vara en gång för alla sammanträffa. I och med detsamma jag tänker, vet af mig, är Jag; att fråga, hvad jag varit förut, innan jag hade medvetande af mig, skulle vara ett fullkomligt nonsens. Om den lära, som hade "*cogito, ergo sum*", till valspråk, och som förklarade, att det, som tänkes, äfven är, just derföre att det tänkes, — eller, med andra ord, att tanken är hvarje tings verklighet (sanning); — kan med skäl sägas, att hon stod oändligen högt öfver den sednare tidens Kritiska Philosophi, som, beständigt förutsättande, hvad den sökte — sjelfva kunskapen — likväl stannade med att uppsäga tanken all verklighet i sig sjelf. Den Cartesianska lärans öfvertygelse om tankens omedelbara kraft, midt i dess abstracta ändlighet, har något stort — liksom all öfvertygelse — och dess lära, att det Högsta Väsendet, i detsamma vi tänka Det, äfven är, och att tanken således är ett oupphörligt bevis på dess tillvarelse, — har något oändligt trö-

rikt. Den innesluter den ännu ljusare och ljufvare föreställningen, att då vi tänka Gud, är det Han, som tänker oss.

Men denna åsigt, som framställde det reflecterande förståndet under dess älskvärdaste form, innehöll, som all reflexion, i sig sjelf sin egen motsägelse. Det högsta den kom till, var egentligen blott det, "att tanken är." För att få veta, hvad den är, tog den sin tillflykt utom densamma, till en för tillfället, såsom förklarings-grund antagen motsats mellan kropp och själ, och lånade ur den sinnliga varseblifningen en mängd kännetecken, för att bestämma skillnaden dem emellan. Men alla dessa prædicater förslogo ej, då de användes att förklara det Öfversinnliga; de räckte ej till att fylla igen det i begreppet ständigt felande, utan begränsade tvärtom begreppet allt mer och mer. Resultatet blef: ett abstract Veta och ett abstract Vara, hvilka såsom vexelbegrepp ömsesidigt uteslöto hvarandra, under det att likafullt ett beständigt utom fanns. Ännu qvarstod den frågan, "hvad det är, som är"; "hvad tingen äro", och i hvad förhållande föreställningen står till det föreställda. Tanken hade ej fattat sig sjelf såsom motsats, utan lefde ännu blott yrvaken i sin egen illusion.

I en helt annan dager visar sig tankens betydelse i den Kritiska Philosophien. Med den uppdagades vi i vårt Inre. Vi äro alla födde Idealister — och hvem af oss älskar ej sina föreställningar? Den läran, att tingen, utom min föreställning, för mig alldeles ej finnas, att de blott äro phänomener, men ej ting-i-sig-sjelfva, förändrade helt och hållet det inre sinnets perspectiv. Man tyckte sig hafva i en hast hittat på sig sjelf, och befann sig i medelpunkten af en verld, der man länge stått, utan att veta af det. Hvem trodde sig ej då, åtminstone till en början, funnit den vises sten? —

Oförgätliga och oförgängliga äro de stunder i lifvet, då vår insigt plötsligen förvandlas i utsigt; hvarförutan vår kunskap evigt skulle förblifva tom och innehållslös. Det är då, vi uti egentlig mening erfara; och vi medgifva gerna KANT, att med Erfarenheten, om ej ur den, all vår kunskap börjar. Att förklara Erfarenheten blott för en tillsvidare-säkerhet, som uppkommer genom jemnförelsen af flera fall, från hvilka man sluter till alla, intilldess ett nytt inträffar, som vänder upp och ned på de föregående och tvingar att flytta om principen ;— är att gifva den en lägsta möjliga tydning. Man har derigenom ej sällan velat betaga Erfarenheten allt värde, för att slutligen, om möjligt, förklara bort den ur vetenskapen och lifvet. Gäcka vi Erfarenheten, utan att gäcka oss sjelfva? Äro vi ej alla barn af den dag, som är, och se genom den? Hvem har ej kännt, hvad Erfarenheten är — om ej mer, åtminstone genom sin egen sorg och glädje? — Hvad är då Erfarenheten? Den är, från det högsta till det lägsta, sanningens förnimmelse. Hvad tänkaren omedelbart i tanken förnimmer och den empiriske forskaren genom fortsatt varseblifning tillegnar sig, hör till samma sak, och de befinna sig, fastän i olika scala, sanningen lika nära. Aldrig har inom Erfarenhetens fält någon upptäckt blifvit gjord, som varit en ren osanning. Naturen ljuger ej; och det Osanna kan, redan såsom sådant, ej exsistera; ty der det tyckes finnas, är det blott ett sken, en falsk dager.

KANT ansåg sig böra begynna med en Kritik af den menskliga kunskaps-förmågan, för att få reda på, hvad och huru mycket vi förmå veta. Men en sådan Kritik förutsätter nödvändigt sjelfkunskap, liksom gång-förmågan förutsätter kunskap att gå. Emellertid var det denna philosophis evärdeliga förtjenst, att den en gång för alla rigtade uppmärksamheten på det Inre. KANT lät ej något, såsom blott yttre, äga rum, oberoende af

subjectiva sätt att se det: han förvandlade allt i ett inre. Derigenom att tingen förklarades för blott nomener, försvann den ofta förnyade strids-frågan om satsen mellan kropp och själ; och det tänkande subet, Jaget, blef numera vetandets medelpunkt. Men oaktadt lärer jag, enligt denna åsigt, ingalunda na mig sjelf bättre; ty äfven för mig sjelf är jag t ett phänomen af vexlande föreställningar och kän-, hvilka sammanhållas till enhet i medvetandet af den m beständigt återkommande tanken: "Jag är." Hvad till mitt väsende är; hvad tingen äro, när jag aflrar mitt subjectiva åskådnings-sätt: vet jag alls intet. Orsaken till detta förhållande hänföres till på andra sidan om phänomenernas verld, liggande g-i-sig-sjelf, hvars uppenbarelse tillika är dess a hemlighet. Det uppenbarar sig i phänomenet — phänomenet fördöljer det för oss. Med andra ord: tå beständigt i vägen för oss sjelfva i vår subjectiva r, hvilken förvandlar allt det, som är, till hvad det e är. Så förhåller det sig äfven med Tiden och met. Det, som utgör deras egentlighet, är just det, upphäfver dem. De äro bägge ett beständigt Utomvarande. De äro aldrig — sig, utan ett annats, ket i och genom dem förborgande uppenbarar sig, i hvilket den verklighet ligger, som oupphörligt tillgör dem. Rummet kan ej tänkas annorlunda än som sträckning; äfven i det minsta är det ett Utom- och der det en gång för alla skulle hinna opp sig f — i punkten, visar det sig som sin egen motlse, eller såsom det, hvilket är hvad det icke På samma sätt med Tiden. Dess egentliga begrepp, är Vara, upplöses och upphäfves i hvarje ögonblick m sjelf; hvarigenom den ständigt blir sin egen oing. Äfven den är, hvad den icke är, och leker s vågen öfver sin verklighet, den djupa, stilla Eten.

Men hvad är det, enligt KANTS lära, som gör, att jag i strömmen af det mångfaldiga, som den sinnliga varseblifningen innehåller, ej sjelf förrinner och försvinner? Det är mitt identiska Jag, mitt abstracta Sjelf, i kraft af hvilket jag i hvarje ögonblick för mig kan upphäfva detta mångfaldiga, och fatta mig såsom enhet i phänomenernas vexling. Det är på denna enhet KANT grundar de rena förstånds-begreppen; hvilka här i en annan bemärkelse, än hos ARISTOTELES, utgöra vår högsta kunskap. De äga alldeles ingen verklighet utom phänomenernas verld; använder man dem på förklaringen af det Öfversinnliga, så förvirra de sig och bevisa lika väl det ena, som det andra. De äro derföre, till sin natur, blott vakande gränsbegrepp, som straffa oss med evig blindhet, i fall vi våga oss in på ett område, der vi ej äro hemma. Det gifves, enligt KANT, intet Förnuft i objectiv mening: ideerna äro blott tomma luftbilder, som endast tjena till att visa, huru litet vi egentligen veta. Men då KANT likväl ej kan förneka det Öfversinnligas närvarelse inom oss i moraliskt afseende; så låter han detsamma der framträda såsom Tro, om hvilken han talar, som om något fullkomligen omedvetet, ehuru det tyckes vara klart, att då det Öfversinnliga för mig exsisterar såsom tro, jag äfven måste veta af den; i annat fall vore den för mig ej till. Egentligen är det ock blott den, som städse är i medvetandet närvarande och gör Ideerna till Verkligheter, de enda och säkra; fastän vi i hvarje ögonblick med dem umgås så nära, att perspectivet liksom försvinner. Hvarifrån kommer den öfvertygelse, hvarmed vi tala om det som är Sannt, — funnes det ej något som vore i sig sjelft sannt? Detta Vara är Idén. Hvad mena vi, då vi säga: "han var i sitt Esse?" Ingalunda denna persons tillfälliga, föränderliga sätt att vara, utan det, hvarigenom han är det han är, det hos honom evigt sig lika — hans väsendes grund.

Kant nekar ej, att bortom den sinnliga erfarenheten andra kunskaps-källor ligga, om hvilka vi här drömma och drömmen är sann — fastän vi, när vi åter vakna, se allt i samma dager, som dagen förut. Men det låg en djup motsägelse deruti, att förklara sjelfva dagen blott för ett falskt sken, som endast visar oss tingen sådane de icke äro, d. v. s. såsom phänomener, och likväl sedan påstå, att denna kunskap ändå är och blir vår enda och högsta. Det är klart, att tingen äro begränsade just emedan denna begränsning finnes för mig, men ej för dem; och deruti ligger en djup vishet. Vi påminnas derigenom beständigt om det Obegränsade och Oändliga, hvilket ingalunda utgör tingens oändlighet, af hvilken vi sjelfve äro den medvetande begränsningen; utan det gemensamma för oss bägge, den eviga källåder, som bryter sig i reflexionen och i den visar tingens subjectiva gräns. Här upptäcker sig af sig sjelft hela hemligheten af det berömda Tinget-i-sig-sjelf, och tillkännager sig för hvad det är, abstractionens egen noll-gräns. När jag borttager mitt subjectiva sätt att se tingen, så äro de, enligt Kant, för mig alldeles intet; och hvad återstår således? — intet annat, än abstractionen sjelf, den nakna reflexionen-i-sig, Jagets formella, o-productiva enhet. Emellertid spelar Tinget-i-sig-sjelf hos Kant ännu alltid rôlen af ett älskvärdt obekant, som håller sig i bakgrunden, utan att framträda i sin obeslöjade envåldsmakt såsom i Vetenskapsläran, der det visar sig under den ohyggliga skepnaden af ett oförstörligt Icke-jag.

Med domkraft fattade Fichte i det menskliga Jaget, för att öfver reflexionens slussverk upphöja det till absolut medvetande. Han vände om Cartesii sats, för att få den rätt, och sade: "Jag är, derföre tänker jag"; tillkännagifvande dermed, att sjelfva tänkandet, såsom sådant, innebär en inskränkning. "Jag är", eller "Jag

är Jag", uttrycker enligt Fichte, den ursprungligt fria handling, hvarigenom Sjelfmedvetandet uppkommer. Men i och med detsamma Jaget fattar sig sjelft såsom bild, extermineras Varandet och blir något utom det, på förhand gifvet. Bilden förutsätter nödvändigt ett afbildadt; Jaget ett Icke-jag; Sjelfmedvetandet ett innehåll, ett Vara, hvars reflex det är. Jag är visserligen såvida fri, som jag vet blott mig sjelf, men tillika bunden, såvida jag vet mig endast genom ett annat, som är min motsats. Jag kan i mitt vetande aldrig komma öfver mig sjelf: jag ser i allt blott mitt eget seende. Oupphörligt sträfvar jag, enligt min natur, att öfverskrida denna gräns, att upplösa reflexionens knut — men förgäfves. I en beständigt kämpande motsats befinner sig mitt Jag: det vill och kan endast finna ro i ett Vara, och likväl upphäfver det genom sin egen tanke i hvarje ögonblick denna verklighet, och förvandlar den i en blott föreställning. Sjelfva Vetandet, såsom sådant, förstörer Varandets exsistens: i detsamma Varandet blir till för medvetandet, upphör det att vara något i-sig-sjelft.

Enligt denna åsigt, är allt det Yttre blott ett döfstumt Icke-jag, som stöter mig ifrån sig och jagar mig inåt; der jag får veta mig sjelf i min fångenskap, men ingalunda huru och på hvad sätt jag kommit dit. Derföre sträfvar Jaget, som i sin bundna förmåga tillika vet af förmågan, att med all makt lossa sig ur de främmande bojorna. Häraf uppstår en envigeskamp mellan Jaget och Icke-jaget, som, bägge lika nödvändiga för medvetandets uppkomst, ömsesidigt inskränka och upphäfva hvarandra. Öfvervigten blir dock omsider på Icke-jagets sida, hvilket slutligen står ensamt segrande qvar, och visar sig, sedan masken bortfallit, för hvad det verkligen är: Sjelfmedvetandets yttersta grund och orsak.

Det ligger något outsägligt förfärligt i den Fichteska Idealismen. Är det något, som kan göra en rädd

för sig sjelf, så är det den. Hvem fasar ej för att öfver allt, i allt, se sitt eget Jag, hvilket är ingenting mindre än eget, utan blott det bleka återskenet af ett Vara, som för mig *icke* är? FICHTES lära gick ut på att göra Abstractionen såsom sådan, Tinget i-sig-sjelft, det på allt innehåll blottade Jagets enhet, ensamt gällande och insätta den i Verklighetens alla *rättigheter*. Och har icke detta försök, om ej mer, åtminstone såsom explosion lyckats, hvaraf bloddropparne framstänkt ända in i våra dagar? — Vetenskapsläran är den djupaste exeges på sin egen tid, hvilken yttrade sig såsom den i allt *sig sjelf* förgudande menskligheten. Den var derigenom ingalunda, hvad den gjorde anspråk på att vara, allsidighetens, utan tvertom *ensidighetens* tid; i hvilken det *rena* Jaget, utan att upphöra att vara blott sig sjelft, ville ge innehåll åt allt i vetenskapen och lifvet. Enligt denna lära gifves det ingen öfvergång ifrån mitt Jag till något annat. Hvar och en annan person är, likaväl som det liflösa tinget, blott *min* föreställning; han är till på *min*, liksom jag på *hans* bekostnad. Jag känner mig derföre, ehuru fri i mig sjelf, tillika evärdeligen bunden af en annans Vara, hvars undanrödjande, såsom hinder för min frihet, blir min första och enda känsla. Här framträder abstractionen i hela sin förfärlighet, såsom en, på det ömsesidiga upphäfvandet af hvarandra motsatta personligheter, grundad tanke-enhet, som skall göra den stora Riks-Hufvud-Boks-räkningen rätt; — och hvar såg man den fasansfullare, än i den Statshvälfning, om hvilken GEIJER så träffande yttrar sig, att den var en revolution på *bredden* och ej på längden? Ej elden, ej stormen, ej hafvet i sitt uppror, härjar så, som den *inåtvända* tanken — ty de reflectera ej, som den, sig sjelfve, och gå ej, som den, *tillbaka* inom sig!

Man märker en betyd ig förändring, då man förflyttas ur KANTS in i FICHTES verld. De äro väl bägge samma verld; men i den förra faller ännu vårt Inres första morgonrodnad på tingen och liksom förklarar dem, då deremot i den sednare intet mera återstår än det ensamma Jagets aftonrodnad, som gjuter sitt bleka reflecterade sken öfver allt. I den förra är man ännu liksom obekant-bekant med sig sjelf; i den sednare tvertom. Evigt är jag här instängd inom mitt Jag, hvars innehåll är, mig ovetande, gifvet från ett annat håll, från hvilket jag tillbakakastas inom mig. Hvart jag vänder mig, ser jag mig ensam — en enslig återbruten stråle från det tillslutna Universum, som för mig icke exsisterar annat än som min föreställning, i hvilken det oupphörligt förvandlas i en evig natt, hvars ogenomträngliga mörker är ett nödvändigt villkor för att jag skall kunna se mig sjelf. Hos KANT erbjudes oss, för hvad vi förlorat, en skade-ersättning i betraktelsen öfver Naturen och det Sköna: FICHTE ersätter ej, hvad han en gång tagit; och den som sett ned i djupet af hans lära, kan på länge ej se upp mera. Långsamt tillfrisknar öfvertygelsen efter de sår den fått; ty dessa ligga djupt och förnya sig beständigt; och om dem gäller, hvad Romeo hos SHAKSPEARE svarar Mercutio, då han råder honom "att ej tänka mer på den saken":

«O, teach me how I should forget to think!»

FICHTES lära var ensidighetens ensidighet — ett bevis på, huru långt tanken kan gå bredvid sitt felande moment, utan att taga opp det och bearbeta det inom sig. Det var tankens första likhet, tankens natur-sida, som här felades. Hos FICHTE uppkommer Vetandet först genom sin egen olikhet; Jaget, genom ett Icke-jag. Häraf, reflexionens eviga knut, som tillstänger öfvergången mellan Natur och Tanke.

Det var Schellings snille, som fattade det i allt sig lika. Det gifves ett Sig öfverallt, så i det Yttre, som Inre, och man kan säga, att det var det, han först klart fattade. Han spann ut den subjectiva Idealismen till dess yttersta gräns, och ledde tanken till den punkt, der den af sig sjelf vänder ut och in på sig och förvandlar sitt utseende i Naturen till insigt utaf sig. Derigenom återställde han den ursprungliga Enhet mellan det Inre och Yttre, som hos de Gamle aldrig blef störd, och visade att Naturen och Intelligensen blott äro olika yttringar af samma absoluta Verksamhet. Deras Indifferens-punkt fann han i idéen af det Absoluta, ur hvilken de ständigt, i ett hvarandra motsvarande förhållande, utveckla sig. Men frågan blir här, huru det är mig möjligt, att i min subjectiva Natur, hvilken jag ej kan förneka, fatta denna Idé? Det kan ej ske genom någon abstraction; skall det ske, så måste det ske omedelbart, i ett enda slag, genom en åskådning; — hvilken Schelling, till skillnad från den sinnliga, kallar intellectuell. Blicka ned i djupet af ditt Inre, säger denna lära, så kommer du öfver dig sjelf; så upplöses den skenbara motsats, i hvilken du ögonblickligen är insnärjd. — Men huru fatta Naturen, som ligger tyst och sluten inom sig, liksom nedanföre min kunskap? Huru tänka mig in i det, som ej förmår tänka sig sjelft? — I sanning, det fordras en djupgående blick, för att förnimma, att det är Naturen, som just i och genom mig först förstår sig sjelf. Intelligensen är ej annat, än den till medvetande hemkomna Naturen, som deruti ser sin egen bild. Derföre visar Naturen, på sina olika utvecklings-grader, ett oupphörligt sträfvande att reflectera sig sjelf; tills den slutligen i Menniskan uppnår sitt Jag — och får en röst att uttala, hvad den länge burit omedvetet inom sig. Hvem skulle väl anse Naturen för död, utan att anse sig sjelf vara det? Hvad är det, som sammanhåller massan, att

den ej i hvarje ögonblick sönderfaller, om ej en kraft, — och är ej kraften lif? Hvarföre förstå vi blomman? Huru kunna vi leta oss fram till hennes obekanta slägte, om det ej i henne funnes något analogt med oss sjelfva, som komme oss på halfva vägen till mötes? Och gäller ej detta ännu mer om djuren, som sjelfva närma sig oss och äga förnimmelsen och ljudet, ja, sin egen sorg och glädje — fast ingen tår, som reflecterar den? De befinna sig i ett drömlikt tillstånd, och sakna begreppets correctif, hvilket utgör menniskans beständiga makt öfver dem. — Hvad är det slutligen, som gör att vi förstå hvarandra? — ej något medvetslöst Icke-jag; nej! ett annat mig likt, ett annat Jag, ett — Du.

Naturen och Intelligensen äga, enligt SCHELLING, en ursprunglig likhet. De äro blott särskilda yttringar af samma eviga kraft, det Absoluta, hvilket utgör sin egen ständiga sjelf-uppenbarelse. Det är således blott det Eviga, som är; — och frågan blir här, hvarifrån det ändliga och förgängliga härleder sig, hvars tillvavarelse ej kan bestridas? Skall ej begreppet af det Absoluta upphäfvas, så måste inom detsamma ändlighetens grund kunna uppvisas; ty det Absoluta kan ej gå utom sig, utan att förneka sig sjelft. Svaret blir, efter SCHELLING, att det Ändliga väl finnes, men blott skenbart. Vid den oändliga potentiering, i hvilken det Absoluta uppenbarar sig, består det ändliga blott i positionernas relativa förhållande till hvarandra. Sjelfva äro positionerna — idéerna — eviga, och kunna hvarken tänkas såsom uppkommande eller försvinnande. De äro blott ideelt: genom sitt uppenbarande åstadkomma de det vexlande skenet, hvilket, sväfvande emellan Vara och Icke-vara, bildar verkligheten. Hvart och ett ting exsisterar i tiden blott med så mycket, som i detsamma är relation; en relation, som likväl alltjemnt upp-

löser sig, och erinrar om det eviga Varandet, som ensamt är. Det Ändliga är derföre en oupphörlig sjelfnegation, sin egen ständiga tillintetgörelse. Men då nu det Ändliga verkligen factiskt finnes; så följer deraf, att det måste vara identiskt med det Eviga. Det Absoluta är det Ändliga; eller, med andra ord: det Absoluta sjelft är det absoluta sjelf-förändligandet. Förmedlingen i denna motsats blir — det Ändligas oändlighet; alltså just det, som evigt upphäfver det Absolutas begrepp.

Hurn man än vänder saken, blir således ändå hufvudknuten oupplöst. Derigenom att det Absoluta först nödvändigt måste utveckla sig såsom Natur, för att kunna komma till sjelfmedvetande, — hvilket det dock evigt är, — har en ändlighets-princip blifvit inlagd deruti, af hvilken det i grund tillintetgöres. Schelling förklarar derföre slutligen sjelf, att öfvergången från det Oändliga till det Ändliga endast är tänkbar genom ett språng, ett fullkomligt afbrott, hvarigenom hela kedjan afhugges.

Schellings åsigt väckte ett nytt, oändligt lif inom Vetenskapens organism. Den verkade med snillets hänförande makt, spridde sig i vetandets alla rigtningar, och upplöste den ensidighet, i hvilken tanken genom Fichte förhärdats. Vid intet blir man förr led, än vid detta Fichteska sig sjelf, och intet är odrägligare, än att i hamn och häl oupphörligt förföljas af sitt eget Jags dicterande fac-simile. Och likväl hafva vi sjelfve oafbrutet arbetat på, att komma derhän. Hvilken lång scala ligger ej nedanför oss, allt ifrån det barnsliga ögonblick (som äfven en gång varit slägtets), då vi i egentlig mening behöfde fatta föremålen för att förstå dem, — ända opp dit, der den öfvade tanken utan olägenhet tänker blott sig sjelf! — Men just här ligger en an-

nan gräns; vi befinna oss här i en ny, vida större illusion, än barnets naturliga. Det är egentligen det Onaturliga vi här uppnått. Tanken har fattat sig såsom enhet, och qvarhåller sig oupphörligt i den emot ett annat; hvilket likväl intet annat är än den sjelf, ehuru det får skenet af att vara ett på andra sidan derom liggande Något, som antager en allt mer och mer betydelsefull charakter. Detta Något är ej annat, än tankens egna Vara, tanken i sin förutsättning, Tinget-i-sig-sjelf, hvilket vi skjuta framför oss, och göra till yttersta grund för allt; fastän det är intet mer och intet mindre, än Abstractionen sjelf i sin omedelbarhet.

Vi hafva alla, i mer eller mindre grad, haft känning af detta Ting-i-sig-sjelf, i hvilket claven till vår bildnings anor ligger. Vår natur är tankens natur och den sträfvar oupphörligt att gå så långt som möjligt tillbaka inom sig, för att finna sin egen omedelbarhet och bearbeta densamma allt mer och mer till kla idealitet för sig sjelf.

Det var en samtidigt och samsidigt med Schellin sig utvecklande djuptänkt Ande förbehållet, att gifva Identitets-läran dess högsta möjliga dialektiska fulländning Hans namn är numera odödligt *) — Georg Fr. Wilh Hegel. Enligt Schelling är det Eviga till sitt väsen de ett outgrundligt Vara, som endast kan fattas unde formen af en beständigt sig förverkligande Sjelf-uppen barelse. Men genom det sätt, på hvilket denna yttrar sig, är i sjelfva verket en söndring inlagd det Enda och Odelbara. Hegel upphäfde i grund all hemligen eller uppenbarligen antagen enhet af det ideella och reella — i synnerhet såsom någon snillets enskilda egendom — och visade, att i sjelfva Tanken,

---

*) Sedan den 14:e November 1831.

såsom tanke, öfvergången af det Oändliga och Ändliga innehålles. Han förklarade, att Philosophiens gebit är det rena Begreppets, der intet utom finnes, emedan af samma grund intet inom der gifves, såsom motsats deremot. Man kan ej, enligt HEGEL, börja med den absoluta Indifferensen eller Identiteten, emedan redan den, såsom sådan, innebär förmedling, och således ej är det första: den har, om man så får säga, redan beslutat sig till något, i hvilket tänkandet innehålles såsom resultat; inom densamma är öfvergången till ett annat, såsom närmare bestämningsgrund af det första, redan skedd. — Men hvilket är då det första? Hvilken tanke är den absolut första, ur hvilken alla andra, ända till de concretaste, kunna härledas? — Denna tanke är det rena Vara, som i sin ursprungliga mening är ett Osägbart, ett af ingen tanke ännu förmedladt, endast jemnförligt med det i ett logiskt omdöme obestämda subjectet, hvilket ännu ej utvecklat sig till sin copula och sitt prædicat. Vara är derföre här ännu = Intet; hvilket sednare närmare bestämmer dess begrepp. Att Vara = Intet, är en sats, så stötande för det vanliga mennisko-förståndet, att det heldre skulle tro det aldra-orimligaste, än den; ehuru det sjelft beständigt använder densamma, utan vidare medvetande deraf. Ingen kan väl neka, att hvar och en äger en föreställning om början, och att deruti innehålles både Vara och Intet: den är ej Intet, men den är ej heller Vara. Dess sanning, i hvilken bägge innehållas, är Blifvande. Så är det Ändliga; — hvilket här visar sig i sin rätta dager, — ett oupphörligt Blifvande. Den strid, den vexling, som vidhäftar det, härleder sig deraf, att både Vara och Intet deruti ingå som momenter. Det Ändliga är derföre en beständig Motsägelse. — Det ligger en djup och tröstande sanning häruti, hvilken vi sjelfve i hvarje ögonblick genomlefva och bekräfta. Hvad är det, som gör skymningen i lifvet och bildar skuggan

midt i solen? Hvad är det, som i tanke, handling, ord ändå alltid återstår outsagdt och ogjordt? Hvarifrån detta beständiga öfverskott af möjlighet, som ej passar in på den verklighet, i hvilken vi befinna oss? — Hvarifrån, om ej från motsägelsen i det Ändliga, som ej räcker till för Begreppet, hvilket är verkligheten i sin fulländning? — Derföre innehåller Blifvandet, som är Ändlighetens form, en ständigt ny uppgift för mennisko-anden att bearbeta, — och det är vår lycka, att så är: lifvet skulle eljest färglöst försvinna.

Det är med en nästan förfärande skarpsinnighet Hegel visar, huru Blifvandet särskiljer sig i momenter af Blifva, som framträda midtemot hvarandra under formen af ett oupphörligt Annat. De utmärka derigenom det Ändligas natur, som består i en aldrig hvilande öfvergång från ett till ett annat — i en fortsatt förnekelse af allt inre. Genom upphäfvandet af denna inre bestämdhet uppkommer begreppet Qvantitet. Det är frånvaron af det inre, bristen på sig, som gör den till hvad den är — ett liknöjdt Utom, ett gräns- och medvetslöst continuum. Man kan derföre lätt föreställa sig, huru det är möjligt, att vid det vanliga räknandet, som består i en beständig repetition af samma enhetens quantum, förlora förståndet. Det är oftast då man är sig mest medvetande, som man tappar bort den yttre enheten och räknar orätt. Det är någonting märkvärdigt, att Mathematiken sjelf stannar vid så kallade incommensurabla och irrationella storheter, hvilka icke mera exsistera blott såsom storheter, utan äga sin begränsning endast i begreppet. Den qvantitativa sphären öfverger här sig sjelf och öfvergår i en högre.

Qvantiteten är ej annat än det rena Vara, med upphäfd, likgiltig bestämning. Den kan oupphörligen förminskas eller förökas, utan att derföre upphöra att

vara qvantitet, utan att förlora sin charakter som quantum; ty den är sin egen ytterlighet, ett beständigt Utom-sig-varande. Massan kan fördelas i de minsta delar och dock aldrig i dem upphöra att vara massa. Den är derigenom i egentlig mening oförstörlig — liksom ock stenen ligger för vår blick, såsom ett tidlöst Nu, ett qvantitatift, oupplösligt Närvarande. Men begreppet af Qvantitet uppkommer likväl endast genom möjligheten af en gräns inom densamma — ehuru det aldrig i den kommer dertill, — och denna möjlighet, uppenbarar sig i det, hvaruti Qvantiteten intensift är till — i Graden, i hvilken qvantitet och qvalitet ömsesidigt genomtränga hvarandra. Redan i Graden ligger det förmedlande begreppet af mått, — men hvilket alltid skrider öfver sig sjelft, är ett förtidigt Sig, — och finner sin inre, verkliga begränsning först i Väsendet, som är det i sig återgående, sig sjelft jakande Varandet.

Väsendet är ursprungligen identitet, ren hänvisning tillbaka till sig sjelft, jakande sig såsom det ständigt sig lika. Fasthåller man sig vid denna blott formella enhet i Väsendet, så återstår intet annat än den tomma abstractionen. Men Varandet, såsom Väsende, är ej blott reflexion-i-sig, utan tillika reflexion-i-annat, hvarigenom negationen af det negativa i Varandet framträder och visar sig såsom öfvergående. Många har för alltid stannat qvar i den förra, inom den abstracta reflexionen-i-sig, utan kraft och förmåga att genomarbeta den. Det fordras just här, der det gäller sjelfva vändningspunkten, hela den ur-skiljande kraftens friska energiska närvarelse, så att ingen maska fälles i den till verklighet sig oupphörligt beslutande och fulländande tanken, som spinner ut sig till ett lefvande helt, i hvilket intet mer och intet mindre finnes, än hvad som finnes i det, som är. Så olika det Inre och Yttre för vår subjectiva reflexion än kan synas, så är lik-

väl denna reflexion sjelf ett ständigt lefvande bevis på deras öfverensstämmelse. Vår subjectiva Natur bearbetar sig oupphörligt sjelf, och med rätta kan man säga, att allt i den har en öfvergång. Den är lika litet ofruktbar, som den lefvande och arbetande Natur, hvaraf vi omgifvas, och som ej ser sin egen frukt förr än genom Oss.

Det rena Vara, detta eviga Infinitivus, jakar sig sjelft i Väsendet, der det är ej blott en tom identitet, ett rent Sig, utan tillika sin egen åtskillnad i ett Annat; hvilket icke mera är ett blott yttre, liksom i Qvantitetens sphär (der Något och Annat framträda emot hvarandra utan inre enhet), utan Väsendet sjelft är här den lefvande förmedlingen utaf sig, och träder sjelft ut i Åtskillnad, för att genomföra och bekräfta sin identitet såsom lefvande. Detta Väsendets sig-åtskiljande är oändligt, och deraf kommer Skenet, det negativa deruti; ehuru egentligen intet annat är, än Väsendet, hvilket, utgjutande sig i enskildhet, i Något, men inifrån af sig sjelft uppburet, bildar Exsistensen, den omedelbara Verkligheten, Tinget. Här är tinget för mig det förmedlade Vara, hvilket genom förmedlingens upphäfvande återställts såsom omedelbarhet, men i förädlad, omarbetad gestalt, såsom öfvergångs-formation af vår subjectiva natur. Kants förklaring, att tingen blott äro till för mig, blott phänomener, återkommer här i sitt rätta ljus. Väsendet ligger nemligen ej, som Kant påstår, bakom eller på andra sidan om phänomenet, utan detta är just det sig förverkligande Väsendet. Phänomenet visar intet mer och intet mindre, än hvad som finnes i Väsendet, och i Väsendet finnes intet mer och intet mindre, än hvad som verkligen företer sig. Phänomenet är således ej något bedrägligt — ej en uppenbarelse af något annat, som fördöljer sig deruti, utan är Väsendets egna manifestation.

Väsendet visar sig, såsom sjelf-uppenbarelse i motsatser, hvilkas identiska enhet det är — såsom ett Helt, hvilket är sina delar och hvars delar äro det Hela. Närmare bestämdt vill detta säga, att det Hela sätter delarne och att dessa framgå ur dess inre; och här uppkommer således förhållandet emellan kraft och yttringar af kraft. Det Helas kraft består uti att yttra sig; och denna dess verklighet är identiteten af väsendet och phänomenet, det Inre och Yttre, hvilka äro ett i ständig närvarelse. Men Väsendet, hvars charakter det är, att vara på en gång reflexion-i-sig och reflexion-i-annat, att vara sin egen åtskiljning, ett verkliggörande af sig sjelft genom en mängd af omedelbara enskildheter, hvilkas totalitet det utgör; har derigenom kungjort sig såsom sin egen sanning, såsom begrepp, hvars högre sphär det här uppnått. Väsendets högsta sanning är Begreppet. Begreppet är ett ständigt beslut — särskiljer sig inifrån och öfversätter sig i det enskildas omedelbarhet. Det förlorar ej dervid sin charakter såsom Enhet och Allmänhet, utan bekräftar den tvärtom genom denna act af särskiljning, hvilken den immerfort återtager, för att bestämma sig såsom det Allmänna. Det Enskilda, det Concreta, är det Allmänna derigenom, att detta är det i oändlighet sig särskildt bestämmande. Det gifves intet liflöst eller lefvande ting, som ej i sig uttrycker denna det Allmännas och Enskildas Identitet. Den fallande kroppen är ej annat, än det enskilda förverkligandet af tyngdlagens allmänhet; den är tyngdlagen i öfversättning. Gäller detta i den mechaniska verlden, som i sin tvära ensidighet framställer begreppets momenter ännu o-reflecterade; huru mycket mer måste det ej gälla inom Andens verld, inom det i sig återgångna begreppet, som förmedlar nödvändigheten till frihet derigenom, att det är dess möjlighet? Man säger ofta i vanligt tal, att "äfven det omöjliga kan ske", hvarvid man philosophiskt rätt jemnför det möjliga med

det verkliga; det ligger derunder en dunkel, men rigtig föreställning om nödvändighetens förmedling i begreppet. Inom Andens sphär måste allt upplefvas; Idéen — begreppet i sin fullkomlighet — måste här genomgås, för att fatta sig såsom fri nödvändighet — såsom andlig natur. Vi upplefva med hvarje dag mer och mer oss sjelfva; och denna charakter af allmänhet, upplefvande sig i tanke och handling, utgör det menskliga Jaget, hvilket fattar sig sjelft antingen såsom inskränkt och hämmadt af en yttre verld, hvars gifna innehåll det endast förmår upplösa i abstract allmänhet (det högsta hvartill det här kan komma); eller såsom fri beslutsamhet, såsom Vilja, hvilken sträfvar att efter det Godas idé bestämma det yttre. Denna vilja har å ena sidan medvetande af objectets nullitet; men å den andra, emedan Varandets upphäfvande genom Vetandet är dess första negation, och det Goda här blott är subjectif idé, förutsätter den objectets sjelfständighet. Derföre är det Godas sanning enheten af den theoretiska och praktiska idéen, ett tillkännagifvande af att den objectiva verlden är begreppet i och för sig. Detta ur Vetandets differens och ändlighet, genom begreppets verksamhet, i sig återgångna lif, är den speculativa eller absoluta idéen — begreppet, för hvilket begreppet sjelft är föremål; den absoluta Sanningen, den sig tänkande Idéen.

Hegel har visat Begreppet i sin fulländning, såsom Varandets både Nej och Ja. Han har dermed kastat en djup, osläcklig blick i tankens natur! Vi må ej tro, att Varandet någonsin tappar bort sig; äfven i våra högsta tankar är det med, och försäkrar oss, att de äro. Begreppet räcker långt — och det slocknar ej engång ut der, hvarest det är sin egen omedelbara verklighet, sin egen förutsättning, — nemligen i den Mechaniska och Chemiska verlden; hvilka vi aldrig

skulle begripa, om ej så vore. Endast derigenom blir begreppet fullständigt, och såsom sådant är det idé, i hvilken det yttre och inre genomtränga hvarandra. Idéen är derföre oändlig utveckling. Den är förloppet af den handling, hvarigenom begreppet, såsom det Allmänna, bestämmer sig till objectivitet och återförer denna tillbaka till innerlighet. Den bestämmer sig såsom det oändligt differenta, förutsätter sig sjelf såsom ett likgiltigt Utom-sig i Naturen, för att återvända inom sig och befria sin ytterlighet till inre vexelverkan. Deruti uppenbarar sig Andens väsende, hvilken visar sig såsom idéens adæquata exsistens. Äfven här är Idéen ett oupphörligt för sig Annat; men under formen af andlig individualitet, såsom Person, Familj, Slägte. Verldshistorien är Andens upplefda verklighet; och dess utveckling består deruti, att upphäfva hvar och en af sina sjelf-uppenbarelser såsom inskränkta, för att i dem evigt framställa sig såsom oinskränkt, oändlig Ande. Verldshistorien är den absoluta Andens fulländade totalitet, dess fullkomnade reella sida; liksom Philosophien är och ej kan vara annat, än dess ideella sida, den sig vetande Sanningen, den sig tänkande Idéen, som, i det den förverkligar sig i motsatsen af Natur och Ande, ständigt ideellt upplöser samma motsats och återställer sig såsom absolut Enhet.

Här stannar Hegel; och hvem stannar ej här? All tankens förvandtskap är här slut (ty tanken intränger ej i annat, än det som är tänkt förut, d. v. s. som är förnuftigt): den har genomgått hela det med sig beslägtade elementet och återkommit dit, derifrån den utgått, — der den är blott sitt eget Vara. Har — kan man fråga — genom denna tankens speculativa rörelse, det som fordrades, äfven sjelfva saken, i sitt rena väsende, sin rena gestalt afslöjat sig? Är den väf,

tanken spunnit ur sig, verkligen äfven verklighetens; eller ligger den slutligen ändå blott utanpå, utan förbindelse med det lefvande Nu, som är idéens tillvarelse, nedifrån den sammanhängande massan i Naturen, opp till det ständigt återkommande medvetandet af det Goda, Sköna och Sanna? Kan jag i min natur, sådan den är, icke blott veta mig såsom mig, utan äfven veta mig i ett annat — utom mig —; eller är jag evigt den jag är, och ser i allt blott mitt eget Jags omflyttade spegelbilder?

Dessa frågor dö aldrig ut; de äro af den perenna, lifslefvande beskaffenhet, att då man tycker sig som bäst huggit af dem, vakna de åter opp på nytt och fråga om igen. Emellertid har ingen så, som Hegel, förmått fatta dem under en enda, philosophiskt möjlig synpunkt. Han har visat, att det är sjelfva tänkandet som upplöser nödvändigheten till frihet i begreppet (allt genomtänkt är ett befriadt), och hindrar det subjectiva att slå knut på sig — en knut, hvaruti hela hemligheten ligger. Han har en gång för alla stuckit hål på Tinget-i-sig-sjelf, detta X, som, ehuru man än sökt förkläda det, i den sednare tidens Philosophi innehaft samma hufvud-rôle, hvilken det alltid innehaft och alltid skall innehafva i Mathematiken, der det bekanta måste jemnföras med ett Obekant, som ständigt förutsättes. Denna illusion, så enkel den synes, när den en gång blifvit upplöst, — ty det är alltid det enklaste man först stupar på — så mäktig har den dock under sin anonymitet varit och verkat med det Obekantas hela magiska kraft. Den har yttrat sig på det mångfaldigaste sätt, efter olika bildnings-perspectiver; värst och högst såsom en på den rena, obearbetade subjectiviteten grundad lära för lifvet, hvilken befäster det Ändliga såsom bestämningsgrund, och låter det abstracta, på allt innehåll blot-

tade Jagets multiplicerade enhet ersätta det Oändliga, som ej får gälla för hvad det är, det ensamt mätande.

Det var HEGELS förtjenst, att han djupt insåg detta, och fattade menniskans subjectiva natur, hvarken såsom ofruktbar eller osann (blott föreställande det, som icke är), utan för hvad den är — en öfvergångsbildning och förmedling i begreppet af det ändliga och oändliga, den lefvande verklighet, som bär frukter, på hvilka trädet igenkännes. Men för att ådagalägga detta, var det nödvändigt att taga bot, der man tagit sot; att bringa tanken dithän, der inom den all subjectivism af sig sjelf upphör och der den är intet mer och intet mindre, än sitt eget Vara, i hvilket hvarken subject eller object, hvarken inre eller yttre ännuärö till, men bägges lefvande Hvarthän, bägges drift till oändlig utveckling ligger. Denna utveckling sker — och sker på en gång, i ett ständigt återkommande Nu, hvarati det ideella ej skjuter öfver det reella (hvilket tyckes inträffa på subjectivitetens ståndpunkt, ehuru blott såsom möjlighet), och der således det, som är, ej visar annat, än hvad det är, det Verkliga och Sanna. Den Natur, vi se omkring oss, är sanning: vår egen Natur säger sanning; och den enda, eviga Sanningen vet i dem bägge blott sig sjelf.

— FZ —

OM

MATHEMATISK ELEMENTAR-KUNSKAP,

SÅDAN DEN BÖR VARA.

Då man i sednare tider allt mer ökat mängden af de läro-ämnen, hvilka ansetts oundgängligen höra till hvad man kallat elementar-underbyggnad, och då den stundliga erfarenheten allt mer bekräftar, hvad dessförutan alltid kan förutses, att myckenheten af kunskaps-elementer gör deras inhämtande ytligt samt derigenom icke allenast onyttigt utan ock för en verklig bildning hinderligt; så torde det vara hög tid, om man icke alldeles vill förfela ändamålet af all uppfostran och undervisning, att nogare urskilja de kunskaps-slag, hvilka i synnerhet befordra hjertats och förståndets utbildning till framtida sjelfverksamhet i menskligheten och statens tjenst. Att härvid första rummet tillkommer det uppenbarade ordet, hvars närmare bekantskap, äfven utan ett theologiskt system, är och blir den högsta visheten, borde vid Protestantiska elementar-läroverk på det varmaste behjertas, man må för öfrigt utmärka detta högsta bildningsmedlet till sann humanitet med namnet vetenskap eller icke. Också nekas icke historiens oumbärlighet i samma afseende, ehuru detta läroämne i egenskap af elementar-kunskap svårligen kan få namn af vetenskap. Men bland de elementar-ämnen, som mera egentligt kunna kallas vetenskapliga, kommer väl alltid den lugna och fördomsfria forskaren att åt Latinska språk-studium å ena sidan och åt Mathematiken å den andra tillerkänna ett utmärkande företräde.

Det gör dock icke tillfyllest, att mathematiken i sig sjelf kraftigt förmår utbilda den unga tankekraften; icke ens, att den enhälligt anses ega denna förtjenst. Huruvida den väntade nyttan skall vinnas, beror på sättet, huru den läres. Att, såsom vanligt händer, låta kunskapen i arithmetik och elementerna af algebra bestå i blotta minnesreglor, på sin högd genom några få och planlösa exempel mot glömskan förvarade, men beröfvade både bevis och definitioner, blir äfvenså ändamålsstridigt som den andra lika vanliga ensidigheten, att anse geometrisk kunskap bestå i blotta minnes-bevis, oftast beröfvade icke blott den constructiva grund af strängt åskådliga definitioner, som utgör geometriens väsende, utan till och med den nödiga tillämpningen på öfningsfrågor, ett behof, som arithmetiken åtminstone erkänner och tillfredsställer.

Om mathematiken icke hädanefter, som hittills, genom en sådan ytlig behandling skall motarbeta en deraf snarare uppkommande förståndsbildning, och det jemnt i samma mon, som kunskapsfordringarnes mängd ökas, så blir det en bland tidens vigtigaste uppfostringsfrågor att bestämma vidden och beskaffenheten af de insigter, hvilka böra ingå i begreppet Mathematisk Elementar-underbyggnad, samt till följd deraf utstaka rätta ordningen och methoden för deras inhämtande.

Ej blott ett gammalt bruk, utan en i sakens natur grundad vetenskaplig nödvändighet är det, att mathematikens studium börjas med egentlig arithmetik eller läran om hela tal och bråk. Men om arithmetiken icke skall förnedras till ett blindt machineri eller en samling af blotta minnesreglor, utan på en gång utveckla och öfva barnets förstånd och eftertanka samt bibringa en fast grund för ett tilläfventyrs fortsatt mathematiskt

studium, så måste ock elementär-underbyggnad deruti anses otillräcklig, så länge den vid någon af följande kunskaper saknar en klar insigt i reglornas uppkomst eller åtminstone i deras bevis, en insigt, som icke utan noggrann definition på det, som i frågan sökes, kan förvärfvas. Dessa kunskaper äro:

1:o. Qvattuor Species i hela tal, vanliga bråk, decimal-bråk och sorter. Hit hörer bland annat:

a) att vid hela tal känna de sjelfklara sanningar, som utgöra räkne-reglornas grund, äfvensom de vanligaste genvägar och controller vid multiplication och division.

b) att vid vanliga bråk multiplicera och dividera bråk med helt tal utan allt begagnande af de allmänna reglor, som icke förr behöfvas, än då multiplicator eller divisor är bråk; hvilka reglor tvärtom ur nämnde enklare händelse måste förklaras; — att inså grunderna för hela tals delbarhet med de enklare siffrorna äfvensom för sättet att finna maximus communis divisor, och att kunna förklara, hvarföre densamma gör bråket oförkortligt; — att på enklaste sätt addera och subtrahera bråk medelst deras bringande till lika nämnare; — och, framför allt, att känna de rigtiga definitionerna på product och qvot, vare sig t. ex. qvoten af en linea dividerad med ett bråk eller af en linea dividerad med en annan linea, för att ur sådana rigtiga definitioner strängt kunna bevisa de allmänna reglorna för multiplication och division med bråk.

c) att vid decimal-bråk känna orsaken, hvarföre detsamma måste blifva periodiskt, så ofta det ej kan sluta, samt kännetecknet, hvaraf hvardera händelsen kan förutses, innan någon räkning börjar; — äfvensom

att efter en för alla händelser gemensam regel och utan ringaste särskilda föreskrift om decimal-afsöndring i qvoten verkställa division i decimal-bråk.

d) att vid sorter strängt och rätt definiera begreppen product och qvot, då multiplicator eller divisor icke är en abstract qvantitet eller till och med består af flera sorter; — äfvensom att verkställa sort-multiplication på det enkla sätt, som i de flesta exempel ger svaret lättare än den så mycket prisade part-räkningen, hvilken deremot, då räkningen sker i hufvudet, alltid vid lättare exempel får ett stort företräde.

2:o. Enkel och Sammansatt Regula de Tri. Dertill hörer framför allt:

att vid enkel regula de tri till urskiljande af multiplicator och divisor, känna den okonstlade method, hvilken, utom sin större lätthet, äfven låter använda sig, då alla tre gifna storheterna uttryckas med bokstäfver, och hvars princip lika otvunget passar för genvägen att med en enda uppställning uträkna sammansatt regula de tri. Det duger då naturligtvis icke att i enkel regula de tri bedömma de gifnas rum, allt eftersom den obekanta kommer att blifva större eller mindre än den gifna af samma slag; ty detta kan vid bokstäfver ej utrönas, och uppställnings-regeln får således icke bero af de gifnas numer-värden, utan måste endast bestämmas af deras betydelse. Icke heller duger det i sammansatt regula de tri att åberopa någon "proportionalitet emellan orsaker och effecter;" ty det kan ju hända, att alla de gifna storheterna äro orsaker eller ock allesammans effecter! — Man måste derföre återgå till det strängt vetenskapliga samt af alla tiders och länders allmoge nyttjade sätt att, utan ringaste bruk af proportions-lärans begrepp och termer, bringa hvarje enkel re-

gula de tri-fråga till den gammalmodiga och naturlig formen: När A fordrar B; hvad fordrar C?, oc hvarje sammansatt regula de tri-fråga till den lika natu liga formen: När A i förening med D och med m. m. fordra B; hvad fordrar då C i förenin med F och med G m. m? — Ty endast derigenom vinnes sträng vetenskaplighet, att methoden utan afseen de på speciella numer-värden blott fäster sig vid de likartades motsvarighet i det afseende, att antinge dubbelt fordrar dubbelt eller ock dubbelt fordrar hälften samt derigenom tvingar lärjungen att skarpt urskilja des sa två himmelsvidt olika händelser i regula de tri, d. ä. att förstå frågan. Vetenskaplighet är icke ett bort trasslande af frågans mening, utan ett sådant åskådlig görande deraf, som otvunget leder till det enklaste oc kortaste sätt att den besvara. Dessutom är klart, at förkortningarne medelst division, sedan svaret i form a bråk blifvit i en enda uppställning tecknadt, gå lika lätt, antingen den söktas likartade står i andra eller tredje rummet. Märkvärdigt är ock, att man i en regula de tri-fråga med 3 gifna numer-tal icke kan utröna, om x skall blifva större eller mindre än sin likartade, utan att i tankarne bringa frågan just till ofvannämnde enkla ordning: När A fordrar B; skall då C fordra mer eller mindre? — Hvarföre icke då utan vidare krångel genast skrifva talen just i denna ordning (A : B ≐ C), och slutligen tillse, om dubbelt A fordrar dubbelt B, eller om dubbelt A fordrar hälften B, i hvilket fall A och C måste byta plats? — Man ser häraf det stora företräde i säkerhet, korthet och allmänhet, som utmärker den ännu alltid af alla så kallade olärda nyttjade motsvarighets-methoden framför den lika onödiga som orediga och vidlyftiga proportions-methoden. Sannt är, att denna sednare kan genom införande af motsvarighets-betraktandet göras allmän; men den onödiga omvägen i be-

riset medelst en föregående ofullständig och förtidig samt derföre oförstådd eller missförstådd proportions-lära blir dock alltid qvar, och den stora fördelen går förlorad att enligt frågans enklaste form rättfram skrifva de gifna storheterna. Ja, äfven i det rent praktiska blir det alltid motsatsen af förståndsbildning, om lärjungen icke får vänja sig att till ett frågas besvarande använda det enklaste och directaste medlet. Ty det är på långt när icke nog att till och med få svaret rätt. Sättet är dock det vigtigaste. Denna anmärkning träffar lika kännbart all mathematisk kunskap; vare sig arithmetik eller geometri. — Slutligen hörer det ock till en rätt insigt i regula de tri, att icke, sedan man lärt regula de tri, det oaktadt belasta minnet med en hop ytterligare special-reglor för Intresse, Agio, Rabatt m. m.; utan alla dessa frågor måste, enligt hvad de verkligen äro, behandlas såsom blotta öfnings-exempel i regula de tri. Motsatsen blir alltid ett onödigt försvårande.

3:o, Begrepp om incommensurabla rötter. Hit hörer aldraminst:

Sättet att genom blotta multiplications-försök utdraga hvad rot som helst ur hela tal och bråk; — beviset, att t. ex. qvadratroten ur 5 omöjligen kan i bråk uttryckas; — sättet att icke dessmindre först föreställa sig, huru dess fullkomligt noggranna värde kan tänkas uppkomma, samt vidare, huru ett bråk med hvad nämnare som helst kan finnas, så att det skiljer sig från rätta roten på mindre än den part, nämnaren utmärker, för att deraf slutligen finna skälen, hvarföre man härvid föredrager decimal-bråk; — att med rigtig förklaring känna betydelsen af alla slags digniteter, äfven om exponenten vore ett, noll, bråk, subtractift helt tal eller subtractift bråk, hvarifrån

sedan, liksom vid incommensurabla rötter, öfvergången blir lätt till definitionen på de, icke ens i algebraiska läroböckerna ihogkomna, incommensurabla och subtractift incommensurabla digniteter. Det duger således platt icke att härvid nyttja det vanliga cirkel-beviset, såsom vore orsaken att $a^{-2} = \frac{1}{a^2}$ den, att man har lof att subtrahera divisorns exponent från dividendens, då sjelfva denna rättighet ingen annan grund äger än just den ifrågavarande likheten. Slutligen hörer och hit att i tanken noggrannt construera så väl producten som qvoten, då multiplicator eller divisor är incommensurabel, äfvensom en incommensurabel innehållsqvot.

Och härmed är det mathematiska kunskapsmått noga bestämdt, som till och med före inträdet på gymnasium till större delen borde kunna medhinnas, för att der blott behöfva stadgas och i någon mon fyllas. Att före gymnasii-tiden börja med geometrien lärer, författaren veterligt, lika litet brukas nu som före 1807, och vore äfven ganska oförståndigt. Ehuru det onekligen är en fullständig proportions-lära, hvilken såsom vetenskaplig grundläggning måste föregå algebra, sedan dess hufvudbegrepp, incommensurabel multiplicator, utgjort en del af ofvannämnda arithmetiska underbyggnad, så fordrar dock den constructiva åskådlighet, som utgör all mathematiks innersta vetenskapliga väsende, att man i proportions-frågorna såsom exempel begagnar concreta storheter, hvilka för ingen del få uttryckas i sina abstracta numer- eller bokstafs-värden. Dertill tjena inga storheter bättre än de, som tagas ur plana geometrien, hvaraf således, hädanefter som hittills, en del bör föregå proportionsläran, och utgöra läroämnet för gymnasii första eller två första afdelningar. Det blir nu lika angeläget att till **vidd, beskaffenhet, ordning och**

sitt bestämma denna första del af geometriska undervisningen.

Plana elementar-geometrien har ganska bestämda föremål, nemligen rät-linien och cirkel-peripherien, samt de storheter, som af inga andra lineer bildas. Så mycket mera oväntadt är det, att man icke, likasom i arithmetik och algebra, sökt att efter ämnets art med orubblig stränghet i bevis till ett verkligt system ordna dess innehåll. Häraf har ock uppkommit den inconseqvensen, att man vid inhämtandet af arithmetik och algebra föga bekymrar sig om bevis, då man deremot, af läroboken förledd, tror geometrien bestå i en viss förestafvad, ofta på falska eller vårdalösade definitioner byggd, demonstrations-färdighet, utan förmåga att klart och rigtigt construera sina begrepp. Men med sorg om constructionens behöflighet hafva andra trott lärjungen böra i förväg samla en hop öfnings-materialier för en sådan dialektisk smidighet medelst en blindt mechanisk rit-öfning, i stället för att genast börja med den enda rätta constructionen, som är den strängt geometriska; då deremot nämnde i sig sjelf nyttiga rit-öfning endast för den blir i geometriskt hänseende oskadlig, hvilken redan inhämtat geometrien.

Dessa villor skola skingras, i den mon man inser följande grundsanning:

Geometrien är alldeles icke någon till betraktande framställd samling af natur-föremål, hvilka utan lärjungens medvetande blifvit frambragta. Dess storheter äro tvärtom fullkomligt fria och med full tydlighet gjorda constructioner i rummet, hvilka endast hafva lärjungens egen fria åtgärd att tacka för sin tillvaro.

Det är denna utmärkande väsendtlighet, man menar då man säger, att geometrien utbildar eftertankan och uppfinningsgåfvan, hvilket sker, då lärjungens förstånd med klar föreställning om det föremål, som skall frambringas, eller om den fråga, som skall besvaras (problemets innehåll), sjelf med tillhjelp af redan gjorda upptäckter hittar på de enklaste och säkraste medlen. Men icke sker det genom blott eftersägande af andras ord, hvilket tvärtom måste qväfva och hindra anlaget att tänka på egen hand, i stället för att, enligt all uppfostrans ändamål, detsamma uppmuntra och utveckla. Häraf följer således den ende på en gång vetenskapligt riktiga och pædagogiskt ändamålsenliga methoden, att sedan lärjungen antagit vissa grund-definitioner, postulater och axiomer, och det så få som möjligt, han sedermera hvarken i definition namngifver eller i proposition såsom gifvet antager något enda geometriskt föremål, innan han, utgående från nämnde antagna grund-åskådningar och oupphörligt i stånd att ange grunden för sitt förfarande, sjelf construerat samma föremål. Denna fortgående constructiva method förvandlar geometrien till ett system af problemer, hvilkas corollarier blifva sjelfva de antingen utan afsigt under constructionen upptäckta eller med afsigt genom constructionen utrönta sanningar, hvilka utgöra de vanliga både till innehåll och bevis förestafvade theoremerna. Att blott såsom medel för bevisningen der och hvar inflicka ett och annat på hvad sätt som helst upplöst problem, är att alldeles misskänna nyssnämnde geometriska method; och att efter en viss oafbruten följd af torra theoremer, likasom till uppmuntran, låta vissa problemer utgöra dessa theoremers tillämpning i stället för deras grund, är blott en half åtgärd, hvilken ganska ofullkomligt närmar sig den angifna rätta geometriska methoden.

I anledning häraf blifva den constructiva methoden

stora företräden; så väl i vetenskapligt som pædagogiskt hänseende hufvudsakligen följande:

1:o. En klar och bestämd åskådlighet, vunnen genom genetiskt uppkomna definitioner, som endast derigenom förtjena kallas *verkliga* eller *vetenskapliga*.

2:o. Den ojemnförligt större förnöjelse och uppmuntran, som lärjungen måste erfara af det föremål, han sjelf med klar insigt frambragt, eller det svar, han sjelf upptäckt, och den fullt evidenta kunskap, han sålunda genom egen ansträngning sjelf förvärfvat. Detta sker genom sjelfva den i constructiva methodens begrepp väsendtligt liggande upptäcktsform eller geometriska analys, hvilken hufvudsak nästan alltid försummas vid elementernas inhämtande, ehuru det är klart, att läroboken, lika litet som den muntliga elementar-undervisningen, får vara en *exposition af författarens kunskaper*, utan måste vara en *ledning för lärjungen* att sådana förvärfva.

Men likasom hvarje öfverträdelse mot naturen medför sitt naturliga straff, så befinnes ock den vanliga demonstrations-kunskapen, lösryckt ifrån sin constructiva grund, icke blott i pædagogiskt, utan ock i vetenskapligt afseende ganska bristfällig. Sedan man t. ex. bevisat, att 2 trianglar med hvarsina 2 sidor och mellanliggande vinklarne lika äro uti allt öfrigt lika, så återstå dock vanligen just de i ämnet vigtigaste frågorna obesvarade, nemligen: *Ges det väl några sådana trianglar, som här antogos? — Och om de gifvas, hvarföre skall vinkeln i bägge vara mellanliggande, och hvad händer annars? — Är det ej nog, att de blott hafva hvarsina 2 sidor lika?* o. s. v. — Alla dessa frågor äro från propositionen oskiljaktiga, och få icke afvisas eller till framtiden uppskjutas, såframt man ej vill medgifva, att hela

den inkämtade minnes-bevisningen är ett temligen o[illegible]tigt och tidspillande ord-kram utan någon verklig [illegible] kännedom. Men alla dessa och många flera till äm[illegible]hörande frågor besvarar deremot den constructiva met[illegible] den ganska lätt, då den af 2 räta lineer och en vi[illegible] i oafbrutet sammanhang uppritar en triangel i de 3 [illegible] då vinkeln 1) skall ligga emellan; 2) stå emot [illegible] större, och 3) stå emot den mindre sidan. — Lik[illegible] bevisar man väl, att 2 trianglar med hvarsina 3 si[illegible] lika äro uti allt lika; men först långt efteråt får [illegible] lära sig att af 3 räta linier upprita en triangel, fortfar äfven sedermera länge att vara svarslös på [illegible] frågan: Hvad händer, i fall man af 3 räta li[illegible]er försöker göra en triangel, då 2 äro tills[illegible]mans mindre än den tredje eller ock derm[illegible] lika? — Kan man väl begå större fel mot förbudet anticipera? Ty svaret på sistnämnda från ämnet osl[illegible]aktiga fråga förutsätter nödvändigt läran om ci[illegible]lars skärning och tangering; och då man utan lä[illegible] om cirklars skärning till och med är oviss, om icke samma räta linea 3 eller flera liksidiga trianglar ku[illegible] uppritas, så ser man ännu tydligare, huru ogeomet[illegible] den vanliga anticipationen är, att uppskjuta hela cir[illegible] theorien, till dess läran om vinklar och rätliniga fig[illegible] förutgått. Häraf inses tillräckligt ännu ett stort fö[illegible]träde hos den constructiva methoden, nemligen:

3:o. Att utan afbrott lemna svar på alla till s[illegible]ma ämne hörande väsendtliga frågor, t. ex. alla [illegible]delser af triangelns uppritning medelst vissa gifna s[illegible] och vinklar, samt alla derpå grundade satserna om 2 [illegible]anglars likhet till alla delar, hvilka satser vanligen ganska spridda och på ett lika konstladt som skiljak[illegible] sätt bevisas. Men det hörer till ett naturligt system, beslägtade ämnen utan fel mot bevisningen under [illegible]

ma rubrik sammanföras, hvarigenom också innehållandet otreligt måste lättas. — Vidare fördelar af den constructiva methoden äro:

4:o. Att med ganska få undantag slippa de indirecta bevisen, hvilka endast söka göra opponenten förlägen om vidare inkast; men lemna honom såsom lärjunge i mörker om kortaste och tydligaste sättet, att af redan funna sanningar den ifrågavarande såsom en nödvändig följd härleda. Indirect bevis bör derföre endast i brist på bättre tillgripas. Icke sällan straffar det sig ock sjelft genom en liten glömska af ett och annat möjligt inkast. Så, t. ex., då till en peripheri från en punkt i dess plan gå 3 lika lineer, glömmer man vanligen det inkastet: kan icke medelpunkten ligga annorstädes; men på endera lineen eller på dess förlängning? — Likaså, då en cirkel innantill tangerar en annan, glömmer man just det inkast, som bäst behöfde vederläggas, efter dess orimlighet icke är ögonskenlig, nemligen: kan icke en annan tangent-punkt ligga i den förstas grannskap; men utom medelpunkts-lineen? — Huru ojemnförligt lättare, tydligare och säkrare blir icke denna lära, sedan man först lärt sig, icke att antaga, utan att verkligen upprita en cirkel, som tangerar en annan i en gifven punkt! — en hufvud-construction af sjelfva den sak, hvarom talas, som icke utan förbrytelse mot geometrisk stränghet får försummas. Otaliga andra exempel att förtiga.

5:o. Att äfven göra sjelfva de directa bevisen vida enklare och lättfattligare derigenom, att den ifrågavarande sanningen på genaste väg härledes från första grunderna, i stället för det vanliga mot all mathematisk evidens så stridande sättet, att låta densamma utgöra sista länken i en lång kedja af propositioner. Ett särdeles prof häraf lemnar det vanliga beviset för likheten

emellan bågar och sectorer med lika radier och mede punkts-vinklar, i stället för det enkla och naturliga sä tet att omedelbart ur cirkelns definition dem sanning härleda. — Då slutligen ynglingens bestäm melse i lifvet icke är att mot inkast freda och bevis en hop sanningar, utan att med sjelfständig kraft någ sannt och godt producera, och då således probleme: na utgöra hufvudsaken lika mycket i pædagogiskt som vetenskapligt hänseende, så kan det icke heller vara lik giltigt, huru problemerna upplösas. Det är illa då man i det praktiska lifvet först nödgas få bort u minnet, hvad man i skolan såsom felaktigt eller mind tjenligt nödgats lära, innan det bättre kan inhämta: hvilket den så kallade olärde nyttjar och vet, ehu utan förmåga att vetenskapligt förklara. Äfven för det högst maktpåliggande ändamål vinnes slutligen af de constructiva methoden

6:o. Den fördelen, att problemerna upplösas ett sätt, som med den största enkelhet minst blottställ för ritfel samt lättast upptäcker och förbättrar de oun vikliga. I en tid, som med största skäl, om ock stu dom kanske nog ensidigt, fordrar skol-kunskapens ap vändbarhet i samhällslifvet, bör man hoppas all fram gång åt den constructiva methoden, som icke allenas icke motarbetar detta ändamål, utan med sina öfriga för delar detsamma på det sorgfälligaste förenar.

Då nu hvarje särskild af dessa den constructiv methodens sålunda visade fördelar är tillräcklig att vi all undervisning i geometrien göra denna method i hög sta måtto önskvärd, så har författaren sökt att genom möj ligaste förening af alla dessa fördelar göra sin Practi ska Lärobok i Geometrien och Trigonometri en (Ups. 1831) ej mindre än sin Practiska Lärobo i Arithmetiken (Ups. 1830 och andra upplaga

Sth. 1833) för fäderneslandets ungdom så 'sakrikt' förståndsbildande som möjligt.

Men hvad helst man ock, nu eller framdeles, må nyttja för lärobok, så kan dock aldrig kunskapen i de geometriska elementer, som plägå föregå proportions-läran, utan rättvis beskyllning för otillräcklighet, umbära en klar insigt i något af de kunskapsämnen, som första boken af förf:s geometri innehåller, och som följaktligen bestämmer vidden och beskaffenheten af en sådan rent geometrisk underbyggnad. Med hänvisning dit anser förf. det här vara nog att först yttra några ord om nämnde nya läroboks rätta begagnande, för att undanrödja äfven den minsta farhåga i afseende på en förment större svårfattlighet, hvars motsats hon tvärtom ofelbart skall medföra, samt derefter i korthet angifva de vigtigaste, från elementar-kunskap oskiljaktiga, ämnen, hvaruti samma nya lärobok lemnar nödig rättelse eller fyllnad.

Den enda anledning till en möjligen för vissa nybegynnare större svårfattlighet vore de just derföre med finare styl utmärkta Probl. 9—12 i första boken, eller det stränga beviset i parallel-theorien. Men detta hjelpes lika lätt som enkelt, om man vid lärobokens första begagnande såsom grund-axiom i parallel-theorien antager den i nämnde probl. 9 och 11 strängt bevista sanningen, att då en rät linea skär 2 mot en och samma vinkelräta, så gör hon yttre vinkeln lika stor med dess inre motstående på samma sida, helst denna sanning till och med är ögonskenligare och således mera förtjent af benämningen axiom än det vanliga grund-axiomet, att en rät, som skär den ena af 2 parallela, också en gång skall skära den andra, om bägge tillräckligt utdragas, samt utur dessa såsom grund-axiom antagna

probl. 9 och 11 bevisar probl. 10 och 12 alldeles som Eucl. I: 32. — För öfrigt bör läroboken på det sätt studeras, att hvarenda sak efterhand i enlighet med texten höga construeras, utan att slå upp tabellen förr, än högsta nödvändighet fordrar, det vill säga, då man icke förstår eller ock är oviss om textens mening, hvilket i en rätt styliserad lärobok högst sällan bör inträffa. Det är således en verkligen stor vinst att figurerna icke stå på sidan om texten. Sämsta sättet att lära geometri vore naturligtvis att i förväg rita upp hela figuren för att sedan läsa eller tala öfver densamma.

Bland de vigtigaste ämnen, hvaruti den nya läroboken lemnar nödig rättelse eller fyllnad, anmärkas här:

1:o. Tillägget af ett för hvarje geometri oumbärligt 4:e postulat, nemligen ett plans hvälfning kring en af sina räta lineer, äfvensom af två geometriska axiomer, det ena, att räta lineen åtminstone icke är större än en krokig emellan dess ändar, och den inneslutna åtminstone icke större än den inneslutande, samt det andra innehållande dylikt om plan och ojemn yta, jemte ett allmänt mathematiskt axiom, att en aldrig så liten kan genom multiplication blifva större än en aldrig så stor af samma slag, hvilket man origtigt förment utgöra en definition på det sjelfklara begreppet: storheter af samma slag. Deremot försvinner så väl axiomet om räta vinklars likhet, som det vanliga grund-axiomet i den utan dess tillhjelp här strängt bevista parallel-theorien.

2:o. Ett Problem, som ådagalägger den såsom axiom vanligen antagna sanningen, att räta lineer med två punkter gemensamma måste i hela sin längd sammanträffa, och hvars corollarium blir, att diametern skär både cirkeln och peripherien midtitu. — Axiomernas antal

får ej onödigtvis ökas, och än mindre får en definition innehålla hvad som måste bevisas.

3:o. Rätt definition på vinkel, till förekommande af den vanliga förvillelsen, att tro geometrien äga andra vinklar än rätlinigа.

4:o. Problemer, som construera de båda vanligen glömda hufvudbegreppen, en punkts afstånd från en rät linea och från en annan punkt. Genom det förra undvikes det ovetenskapliga förfarandet, att särskildt definiera chorder, som ligga lika långt från medelpunkten, och genom det sednare bevisas, att räta lineen är den kortaste emellan två punkter, hvilket hvarken är axiom eller definition.

5:o Problemer, som leda till de fyra satserna om lika vinklar mot lika sidor och tvärtom, samt större vinkel mot större sida och tvärtom, alla i oafbrutet sammanhang ur samma princip direct bevisade.

6:o. Problemer, som leda till den rätta definitionen på en rät, som skär eller tangerar en cirkel, och på en cirkel, som skär eller tangerar en annan, hvarigenom rättas den vanliga origtigheten "att tangera är detsamma som icke skära." Ty en linea kan ju tangera en kroklinea i en viss punkt, men det oagtadt skära henne i många andra, och icke får ordet tangera hafva en annan bemärkelse vid cirklar än vid andra kroklineer. Analogien af dessa problemer göres synbar, och bland annat undvikes den högst omathematiska anticipationen att tala om en så kallad frånböjd och åtböjd peripheri, långt innan man genom tangerande räta lineer från en punkt utom cirkeln kan bestämdt inse hvad dessa uttryck betyda.

7:o. Problemer, som visa, att satserna om lika vinklar i samma segment; om motstående vinklarne i cir-

kelns inskrifna fyrkant och der vinkeln i ett segment, större, lika eller mindre än halfcirkeln, alla tre utgöra lätta corollarier till satsen om medelpunkts- och peripherie-vinkeln på samma båge, hvars bevis destutom oförändradt utsträckes till den speciella casus, då periphери-vinkeln utgör sjelfva vinkeln emellan chordan och tangenten. — Detta är en högst vigtig förenkling och förbättring af den vanligen så vidlyftiga läran om vinklar på cirkelbågar.

8:o. Problemer, som visa i ett sammanhang samteliga händelserna af en triangels uppritning medelst vissa gifna sidor och vinklar, samt de derpå grundade satserna om uti allt lika trianglar. Alla dessa händelser äro ur samma princip, nemligen medelst superpositions-axiomet, direct bevisade; och är dervid äfven den vanligen glömda händelsen observerad, då triangläarne hafva hvarsina två sidor lika samt hvarsin lika vinkel, som står emot lika sida.

9:o. Hela läran om parallelogramer och trianglar med lika baser och högder, eller ock lika baser och ytor m. m., utförd i ett enda problem i stället för de sju theoremerna (Eucl. I: 35—41), hvilka med all sin vidlyftighet glömma just den vigtigaste händelsen, eller då figurerna icke stå emellan samma parallela lineer.

10:o. Att medelst blotta parallel-lineer på enklaste sätt förvandla en månghörning till triangel, en triangel till parallelogram med en gifven vinkel, och en parallelogram till en annan likvinklig, men med gifven bas. — Man verkställe blott från början till slut constructionerna i Eucl. I: 44 och 45, samt jemnföre med Probl. 36 i 1:a boken af förf:s geometri!

11:o. Att blott ur cirkelns definition bevisa den icke axiomatiska satsen om likheten hos cirklar med lika radier.

12:o. Att med samma construction enklast in- i omskrifva en triangel, som med en gifven är lik- klig.

Mycket mera kunde anföras; om icke boken bäst ade för sig sjelf.

Men om den vanliga elementar-kunskapen i det rent ometriska både såsom vetenskaplig och förståndsbildan- är högst bristfällig, så gäller detta ännu vida mer om n andra delen af plana geometriens elementer eller oportions-läran. Med hela den lärda proportions- anskapen vet man merendels icke engång hvad pro- ortion eller förhållande är, och inser således i mindre, hvarföre ett förhållande är likastort med ler större än ett annat, då de fyra storheternas mång- ldiga hafva de egenskaper, hvilka orätt blifvit kallade finitioner; men i sjelfva verket utgöra theoremer, m långt mer påkalla förklaring eller bevis än de fle- a sanningar, dem ynglingen redan inhämtat. Ty kan il något orimligare tänkas, än att vilja definiera or- en likastor, större och mindre, det är att inbil- i sig en annan betydelse hos dessa ord, då de nyttjas m förhållanden än om andra storheter? — Sedan man ex. bevisat om 2 trianglar emellan samma parallela neer, att basernas och ytornas mångfaldiga hafva den feskrifna egenskapen, så saknar man likväl just den ifvudsakligaste kunskapen, nemligen huru det af denna mångfaldigas egenskap följer, att ytornas proportion rkligen är likastor med basernas. Men om man ock f slut, hvilket nästan aldrig händer, kunde förklara tta, så blir det icke dess mindre en lika onödig och faldig som med sin vidlyftighet lätt förvillande omväg, icke straxt vid hvarenda proposition om förhållande i ex. Eucl. 6:te och 5:te bok utan minsta bega-

gnande af nämnde förmenta definitioner, omedelbart använda samma bevisnings-sätt, som dessa så kallade definitioner i alla fall ovillkorligt behöfva. — Och huru kan man vidare förstå, hvad det vill säga att sammansätta, duplicera och triplicera ett förhållande, då man icke ens vet hvad ordet förhållande betyder? Finnes väl på detta sätt något menskligt vetande mera ovetenskapligt och således mera onyttigt än en sådan proportions-lära, hvilken likväl rätt förstådd skulle utgöra sjelfva den theoretiska grunden för algebra och dermed för hela rena mathematiken? Är detta att efter skol-lagens ord väl känna sina geometriska elementer? Och kan man väl som ursäkt åberopa skol-lagens bestämda tillägg: "efter Euclides's 5:te och 6:te bok"? Ty lagen kan omöjligen med ordet väl mena, att man efter slutad bevisning skall vara platt okunnig om, hvad det månde vara, som man sålunda bevisat. En lärobok, som utan rättelse och fyllnad får bibringa en sådan kunskap, skall, om hon ock i det som föregår proportions-läran till och med vore fri från alla redan anmärkta brister, likväl stå i den skarpaste strid så väl mot skol-lagen, hvars afsigt ej kan vara att uppfostra till tanklöshet och stupidité, som mot det uppväxande slägtets billiga anspråk på den förstånds- och charakters-bildning, hvilken ett förnuftigt studium af mathematiken kraftigare än de flesta andra läroämnen förmår åstadkomma. — Mången har ej kunnat undgå att finna denna orimlighet, men har trott saken hjelpas med ett utbyte af Eucl. 5:te bok mot en proportions-lära, der alla storheter uttryckas med sina abstracta värden, icke besinnande, att, då dessa ofta kunna vara incommensurabla, borde ock räknereglornas giltighet för incommensurabla först bevisas, samt än mindre erinrande sig, att en storhets abstracta värde ingenting annat är än sjelfva hennes förhållande till måttet, och att man sålunda utan all förklaring antager just det, hvars sökande är proportions-lärans hufvud-

föremål. Den som deremot endast utbytt ordet proportion mot de likabetydande orden rations-exponent, qvot, o. s. v., utan att mer förstå dessa nya benämningar, står ändå ungefär på samma punkt. Visserligen böra alla de i Eucl. sjette bok förekommande ämnen fullt läras, innan man ens sett första raden af Euclides's femte bok; ty verkligt construerade exempel och special-casus böra alltid gå förut, och de kunna det äfven fullkomligt. Men då måste detta ske ungefär på det sätt förf:s geometri visar.

Behofvet af en strängt utvecklad proportions-lära, som icke förbigår, utan förklarar och completterar den Euclideiska, är således ögonskenligt. Nu återstår blott att yttra några ord om sättet, hvarpå förf:s geometri i sin andra bok försökt att en sådan tillvägabringa.

Proportions-lärans 1:sta Section visar i Probl. 1. tvenne för olika tillfällen nödiga sätt att enklast dela en rät linea i lika delar, såsom grund för de i Probl. 2 förklarade linee-scalorna; men icke för att grunda proportions-läran på någon delning i lika parter, utan blott för att construera bråk, innan detta ord i det följande omtalas. — Probl. 3 visar sättet att med en mycket liten eller mycket stor rät linea mäta en större, oaktadt man efter beqvämlighet nyttjar ett mått efter behag. Som proportions-läran är en Mätningslära, så är detta problem en nödig förberedelse till hufvudfrågan om det commensurabla förhållandet, hvilket i Probl. 4 sökes medelst mångfaldiga, på allmogens Euclideiska sätt, och i Probl. 5 medelst bråk. — Probl. 6 bevisar rent geometriskt, att qvadratens diagonal är incommensurabel med dess sida, hvarefter Probl. 7 innehåller den i hela proportions-läran vigtigaste förklaringen, eller de redan i ofvanföre bestämda arithmetiska pensum in-

nefattade noggranna constructioner af begreppen product, egentlig qvot och innehålls-qvot vid incommensurabla. — Och nu först har man fullständigt construerat den vanligen okända hufvud-definitionen på betydelsen af ordet förhållande. Men ehuru allt detta i vetenskapligt hänseende är oumbärligt, så är det dock i praktiskt hänseende lika vigtigt att, såsom i Probl. 8, söka, huru mycket de bråk, som af qvotsiffrorna vid maximus communis divisor efterhand bildas, aldrahögst skilja sig från rätta förhållandet, till dess man slutligen får ett, hvars skiljaktighet derifrån är mindre än en gifven part. — Nu följa de 3 problemerna ur förf:s arithmetik, som innehålla strängt bevis för de multiplications- och divisions-sanningar, hvilka vid hela tal och bråk, men icke eljest, äro axiomatiska, och som bland annat innehålla de rätta uttrycken af Euclides's 5:te bok, utan att på något sätt behöfva samma boks 5:te och 7:de definitioner. — Och efter man i det praktiska lifvet vanligast bestämmer ett förhållande medelst storheternas abstracta värden, ofta uttryckta i närmande bråk, så är skäl att i Probl. 12 undersöka, huru stort felet härvid aldrahögst blir. — Nu visas det continuerliga bråk, hvilket enl. Probl. 4 och 5 uttrycker ett förhållande, jemte ett högst kort och enkelt sätt att på halfannan rad teckna ett sådant continuerligt bråk, som annars upptoge en half sida. — Härefter förklarar Probl. 13 i sina sex exempel, huru man i alla händelser skall jemnföra 2 i continuerliga bråk uttryckta förhållanden, och resultaterna blifva icke blott de 2 händelserna i Eucl. 5:te bok. 7 Defin.; utan ock de 4 der glömda. Det är icke ens nog, att Eucl. V: def. 5 och 7 anses och bevisas såsom theoremer; utan man måste känna och upplösa de problemer, hvilkas resultater de äro. Således söker ock nu Probl. 14 med strängt bevis 4:de proportional-lineen, och får till resultat sjelfva Eucl. V: def. 5., hvilken på samma sätt för hvad storheter som helst kan bevisas.

Proportions-lärans 2:dra Section börjar med de lä-
:, som tillhöra Eucl. 6:te bok, nemligen först i Probl.
—18 med de 4 mätningsfrågor på fältet, som upp-
ka och bevisa trianglars likvinklighet, hvarefter Def.
uppger det allmänna och rigtiga begreppet om
ma figurers likformighet. Det hörer till de gröf-
felen i den vanliga elementar-kunskapen, att man tror
det likformig hafva en helt annan betydelse t. ex.
l cirkel-segmenter än vid rätliniga figurer, hvilket är
a orimligt, som att ordet tangera ej betyder det-
mma vid cirkel och vid andra kroklineer, eller att or-
n likastor, större och mindre icke hafva samma
tydelse vid förhållanden, cirklar, solida figurer och
dra storheter. Nu visar Probl. 19, med sina likfor-
iga figurer, grunden för landtmäteriet, samt Probl.
) meningen och förenklingen af Eucl. III: 35—37.

Proportions-lärans 3:dje Section handlar om ytors
rhållande, och visar först i Probl. 21 en parallelograms
rhållande till en annan, icke blott då baserna, utan
k då högderna äro lika, samt utan det vanliga förbe-
illet "att stå emellan samma parallela lineer." Nu upp-
ker Probl. 22 den enas förhållande till den andra, då
. äro likvinkliga, samt dermed äfven, såsom special-
us, en rätlinig figurs förhållande till en likformig,
h leder sålunda till rätta definitionen ej mindre på
mmansatt förhållande, som blir just den af okun-
ghet och missförstånd vanligen förkastade Euclides's e-
en (VI: def. 5), än på dupliceradt och triplice-
dt m. m. såsom special-casus af sammansatt. De van-
a, så kallade, definitionerna på sammansatt, dupli-
radt och tripliceradt förhållande hafva blott det stora
et att vara verkliga theoremer, som ovillkorligen
ste bevisas. — Probl. 23 upptager den vanligen
ända, ehuru just vigtigaste händelsen, då paralle-
gramerna antagas hurudana som helst, och leder deri-

genom till det äfvenså oumbärliga ehuru lika sällan kända sättet, att, fastän yt-måttet är en parallelogram efter behag, likväl dermed mäta en parallelogram, triangel o. s. v., dels för att sålunda finna skälet, hvarföre man till yt-mått i praktiken föredrager t. ex. qvadrat-aln, qvadrat-qvarter o. s. v., dels för att bibringa rätta betydelsen af de sällan förstådda talesätten "multiplicera basen med högden" o. s. v. — Probl. 24 leder till den så kallade "hypotenusa"; men utsträckt till alla likformiga rätliniga figurer, hvarefter slutligen Probl. 25 upptäcker bågars och sectorers proportionalité mot medelpunktsvinklarne, då radierna äro lika, ett bevis, hvaruti som vanligt för större korthets och tydlighets skull bråk nyttjas; men utan att derföre antaga bågens eller vinkelns delning i lika delar.

Den följande 4:de Sectionen eller cyklometrien börjar med att i två problemer förenkla de elfva sista i Eucl. 4:de bok, om hvars syftning i afseende på cirkelmätning och trigonometri ingen aning uppstår hos den vanliga elementar-kunskapen. Om Probl. 29, eller det strängare sättet att finna peripheriens förhållande till diametern, må, i fall så mot förmodan skulle behöfvas, gälla detsamma, som i parallel-theorien om 1:sta bokens Probl. 9 och 11, att det till en början, likasom hos Wolff m. fl., kan få tagas blott historiskt. — Detta problem torde väl jemte alla de följande ämnena i förf:s geometri ännu i många år, likasom hittills, nödgas ligga utom gränsorna af det pensum, som i student-examen fordras för full approbation; men då man en gång börjar sansa sig, och inom tillbörliga gränsor inskränka de nominella kunskapsfordringarne i stället för att dem på verklighetens bekostnad allt mer utvidga, så skall utan tvifvel en allmännare hog för mathematik uppkomma, och derigenom skola äfven dessa elementer kunna hoppas en ljusare framtid.

Då emellertid äfven dessa ämnen åtminstone höra till idéen af en allmännare geometrisk elementar-kunskap, så torde äfven här bland annat böra anmärkas följande skedda förbättringar:

I Plana Trigonometrien: 1) De rigtiga definitionerna på Sinus, Cosinus m. m., såsom abstracta förhållandan till radien, med rättelse af det vanliga misstaget att anse dem vara vissa räta lineer med arbiträr radie. — 2) Förklaring af nekade qvantiteter och räkning med sådana. — 3) En ovanlig mängd af öfnings-exempel.

I Stereometrien: 1) Att den utgör ett naturligt, med plana geometrien analogt, constructions-system, hvilket ock derföre, likasom detta, sönderfaller i två afdelningar, af hvilka den första i sin förra section eller Probl. 1—12 handlar om räta lineers och planers skärning och parallelism jemte geometriska grunderna för sphäriska trigonometrien, eller svarar ungefär mot de 21 första propositionerna i Eucl. XI bok; men har det stora företrädet, som alltid utmärker ett constructift system, att till definitionerna uppvisa anledning och skäl. Sålunda får man bland mycket annat veta

2) Hvarföre man icke, till bestämmande af en rät lineas lutning mot ett plan, väljer någon annan af de otaliga vinklar, dem hon gör med planets räta lineer.

3) Huru den origtigheten undvikes, att särskildt definiera en rät linea, som är vinkelrät mot ett plan.

4) Hvarföre man icke, till bestämmande af två planers inbördes lutning, väljer någon annan af de otaliga vinklar emellan 2 räta lineer, en i hvardera planet, från samma punkt på afskärningen.

5) Huru den origtigheten undvikes, att särskildt definiera ett plan, som är vinkelrätt mot ett annat.

6) Läran om parallela planer, analog med den om parallela lineer.

7) Att genom en rät linea draga ett plan så, att det med ett gifvet plan gör en gifven lutningsvinkel.

8) Lutningsvinkeln och Afståndet emellan tvenne räta lineer i olika planer.

9) En punkts sphäriska afstånd från en storcirkelbåge och från en annan punkt.

10) Om sphäriska triangelns yttre vinkel, äfvensom summan af alla hans tre vinklar.

Första afdelningens sednare section eller Sphäriska Trigonometrien består af Probl. 13—18, och visar alltid först i hvar och en af sina sex händelser, huru man geometriskt construerar den sphäriska triangeln medelst ett så kalladt nät, hvars kanter sedan hopfogas, innan samma triangels delar arithmetice uträknas. Äfven här träffas en ovanlig mängd öfnings-exempel.

Andra afdelningen handlar om solida figurer och uppritar likaledes alltid först nätet till den solida figuren, innan han uträknas. Detta sker till och med vid sphären.

Tredje afdelningen innehåller i lärobokens 10 sista problemer första grunderna af Descriptiva Geometrien, och är det första Svenska försök i denna högst nyttiga och nöjsamma vetenskapsdel.

Detta är mathematisk underbyggnad, sådan den, enligt författarens öfvertygelse, bör vara. Utan att e-

gentlig algebra deruti ingår, har dock en på detta sätt underbyggd yngling derigenom förvärfvat så många concreta materialier och en så god förberedelse till algebra, att han i den sistnämnda ofelbart, om så nödigt blir, skall på några få veckor, det må nu ske före eller efter genomgången student-examen, vida bättre, än nu händer, lära sig det af skollagen ålagda qvantum. Häraf följer, att för närvarande, och till dess de mathematiska elementar-studierna icke i ord utan i verklighet åtminstone lika mycket gynnas och uppmuntras som t. ex. språk-kunskapen, borde den förutnämnda arithmetiska delen i förening med så mycken geometri, som föregår proportions-läran, få anses för en i student-examen försvarlig kunskap i mathematiken, och borde genom tillägg af proportions-läran, äfven utan cirkelns uträkning, nu som fordom, få heta godkänd. Ty ett efter princip modereradt examens-pensum måste i alla tider blifva vilkoret icke blott för ynglingens hog och förmåga att deruti vinna en verklig insigt, utan ock för hans lust och kraft att till och med af fri drift och kärlek till kunskap gå vida längre än lagen fordrar, då deremot princip-lös öfverdrift i examensfordringar lockar att med tomt minnesprål gäcka lagens bud och afsigt. Mer än någon föregående tid behöfver just den närvarande höra upprepas det gamla varnings-ordet: "multum non multa." Huru länge skall erfarenheten förgäfves intyga de sorgliga följderna af föraktet för denna oföränderliga vishets-regel? — Ofvanstående framställning af mathematisk underbyggnad hyllar denna regel, och uppmanar till snar efterföljd så väl i öfriga läroämnen, som i afseende på sjelfva läro-ämnenas mängd. I den mon man lyckas att besegra smaken för en litterär mångslöjd och glänsande ytlighet, som sökes på bekostnad af klar insigt och verklig duglighet, skola ock de formella och reglementariska förändringarne vid läroverk och undervisning blifva verkliga förbättringar. I motsatt fall skola

de blott förvärra det öfverklagade onda, samt förstöra det ännu från visa förfäder qvarstående goda.

Förf. hoppas, att dessa erinringar icke alltid skola blifva "en sång för de döfva." Dessa sanningar, som alldrig bort glömmas, börja i sjelfva verket allt mer gillas, behjertas och förkunnas af samhällets sakkunnigaste och aktningsvärdaste medlemmar i alla stånd och classer. Charlataneriet och flärden äro icke ursprungliga naturalster af den Svenska jorden, och kunna der icke hafva långvarig trefnad; men det är dock medborgarens och ännu mer vetenskapsidkarens dyraste pligt att på hvad plats som helst i samhället, högre eller lägre, rastlöst arbeta för det godas snara seger; ty derpå beror till en början det nu uppväxande slägtets förstånds- och charakters-bildning, hvilken åter icke blir utan snart inflytande på fosterlandets öden.

Men innan dess skall troligen ännu en och annan om sitt eget bästa okunnig yngling tycka den invändningen vara både laglig och billig: "Det måtte väl vara nog, om jag vid utgången från läroverket kan de föreskrifna läroböckerna så godt, som mängden före min tid kunnat dem; och det blir tids nog att vid universitetet i dessa samma elementer inhämta en rigtig och noggrannare kunskap, hvilken för närvarande blott hörer till de obilliga och öfverdrifna finesserna." På samma sätt skulle man ock kunna tycka, att de grammatikaliska finesserna om flexioner, genera substantivorum, themata verborum m. m. böra egentligen tillhöra de Akademiska studierna! — Föregående utveckling af den rätta elementar-kunskapen i mathematiken visar nogsamt möjligheten af den händelsen, att man i ordets vanliga mening kan den eller den arithmetiska läroboken, utan att just derföre känna regula de tri eller ens förstå begreppen multiplication och division, och att man i samma mening

mycket väl kan redovisa den eller den läroboken i proportions-läran, utan att ens veta, hvad proportion är. Emellertid blir det för ynglingen högst maktpåliggande att till universitetet medföra en verklig underbyggnad, för att sedan slippa den högst motbjudande och derföre sällan lyckade mödan att der, till oumbärlig fyllnad och förbättring af sina bristfälliga elementer, använda den dyrbara Akademiska tiden, hvilken har en helt annan bestämmelse. Också har förf. alltid erfarit, att hvarje yngling med något begär efter duglighet och medvetande af förmågan att den förvärfva, nu som fordom, föraktat nämnde tanklösa försök att med yttre sken af legalité vilja ursäkta försummade insigter, en ursägt, som man bör hoppas, att upplyste lärares råd och bättre kamraters efterdöme snart skall tillintetgöra, för att hos ungdomen allt mer stadga den öfvertygelsen att man icke läser för examens skull och icke tager examen för att få syssla och bröd; utan att examen bör för ungdomen sjelf vara ett efterlängtadt tillfälle att få ådagalägga redbara med lust och hog förvärfvade insigter.

För att gifva någon ledning åt omdömet, då fråga troligen snart blir, att, enligt 1832 års Skol-Revisions förslag i dess underdåniga betänkande sid. 55, till en början i särskilda stift och sedan i hela fäderneslandet, på vissa års försök, antaga allmännare och bättre läroböcker, torde föregående lilla afhandling icke blifva alldeles öfverflödig. Såsom ett högt gällande förord för förf:s läroböcker måste det då äfven komma att anses, om de befinnas motsvara ofvan utvecklade constructiva princip, hvilken Kongl. Vetenskaps-Akademien i sitt redan 1810 afgifna resonnement öfver Prof. Kjellins Geometri, Sth. 1814, med följande ordalag berömmer (se företalet till bemälda Geometri): "Icke blott dogmatiskt bibringande af positiva sanningar och practiskt användbara kunskaper utgör hela föremålet för den The-

oretiska delen af all Uppfostran; ett äfven så väsendteligt och, tör hända, ännu angelägnare bör vara, att väcka och underhålla den kraft till sjelfständig productiv verksamhet, som ensam förmår undanrödja förekommande svårigheter, och att åt förståndet gifva den stränghet i critik öfver förefallande begrepp och dervid anbragte resonnementer, som alltid skiljer redbar upptäckt och sann originalitet ifrån idel grundlösa förslagsmakerien och en orolig inbildnings vidunderligt sammanbundne extravagancer. Denna allmännare förståndsodling, änskönt i mer eller mindre synbar mått den alltid är ett resultat af allt umgänge med Vetenskap; har dock Mathematik, med snart sagdt uteslutande anspråk, tillvällat sig det anseende, att, framför all annan kunskap, i synnerhet dertill medverka. För att likväl rättfärdiga ett sådant anspråk, bör den icke bestå i ett blott machinaliskt medvetande af ett gifvet antal strödda Theoremer, eller slafvisk efterstafning af derföre uppgifna Bevis; utan i en med hela tanke-systemet införlifvad bekantskap med det alltid apodictiska förfarandet, samt fri reflexion öfver grundernas ofta olikartade natur, och mer eller mindre bevisande stränghet. Att beverka denna caracter i förståndet, är egentligen den Uppgift, som Uppfostran i allmänhet åtminstone borde åsyfta; och äro derföre väl utarbetade Elementar-verk i denna Vetenskap att anses såsom ytterst vigtiga bidrag till en mera fullkomnad Educations-plan; hvaremot all hvardaglig production i sjelfva verket härvid mera skadar, än gagnar." — Detta yttrande ådagalägger tillika, att Kongl. Akademien, likasom hvarje annan sakkunnig nitälskare för uppfostran, redan för några och tjugu år sedan lifligt insåg och erkände behofvet af en förbättrad lärobok i geometrien. — Slutligen får förf., som äfven i ekonomiskt afseende vill göra allt för en god saks snara framgång, såsom ytterligare nedsättning i priset på nämnde båda läro-

ker, tillägga, att så snart någotdera arbetet i egen-
sp af antagen lärobok, genom Ephorus eller an-
Styrelse, för ett läroverks räkning hos författaren
vireras, lemnas detsamma häftadt à 1 R:dr 16 skill.
co eller två tredjedelar af boklåds-priset. — Ej
äng ekonomisk uppoffring må afses vid befordrandet
ett stort och godt ändamål.

H. FALCK.

NÅGRA DRAG.

(Forts. fr. Skandia I:2).

VIII. Svenska Nationens Förhållande till Litteraturen.

På följande sätt har en person — ensidig utan tvifvel — år 1826 yttrat sig öfver Svenskarnes egenheter i förhållande till Litteraturen.

* * *

Svenska national-lynnet har en Ytlighet, och en Djupsinnighet; bägge lika utmärkta. *Aut Cæsar, aut Nihil* — detta ligger mer eller mindre innerligt begrafvet i hvarje svensk vilja; är orsaken både till det goda och onda, som finnes deri.

Svenskens Ytlighet är det första man nästan öfverallt träffar, och som går till en höjd, hvarom en Utlänning knappt skulle kunna göra sig ett begrepp. Svensken (flere enskilde naturligtvis undantagne) känner intet egentligt interesse att skaffa sig underrättelser. När behofvet efter bröd tvingar honom att tillegna sig sådana, för att genom dem afhjelpa sin nöd, griper han dem med ett för andra menniskor oförklarligt jättesnille. Han skaffar sig i hast några skrifter, dem han föga bättre än föraktar, och endast genomögnar: men en sådan vårdslös öfversigt är honom nog, att med örnblick fatta

sitt mål för tillfället; han rycker åt sig några stycken af de hufvudsakligaste ämnena, utvecklar dem snabbt i sitt hufvud, vet att för sitt behof använda dem och gör det med en säkerhet och skicklighet, som om han skulle hafva studerat vidlyftigt. Och detta allt verkställer han med ett lekande frimodigt sinne: ty Svensken är munter och rask, när han är i svårigheter; trumpen, i sig försjunken och nästan otreflig, när han är lycklig. Att så behandla böcker och ett studium, som ofvanföre sades, skulle hos hvarje annan nation vara ett groft charlataneri; men hos Svensken, ehuru det kan synas hafva charlataneriets former, är det dock ej ett sådant. Ty om det, hvarom frågan är, skaffar han sig (ehuru på sitt eget sätt) en ganska fast och säker kunskap; och detta var ju, hvad som fordrades? Han visste saken verkligen, — om han ock vunnit sin kunskap efter en för honom egen method, som naturen och hans sunda vett ingifvit honom. Han har derföre ett ganska godt samvete, och bekymrar sig ej om utseendet. När målet för underrättelsernas sökande blifvit vunnet (och målet plägar för nationen i allmänhet vara af ekonomisk beskaffenhet, — de physiska behofvens tillfredsställande), så är han sjelf, när du vill, färdig att med naiveté tillstå det ej särdeles höga ändamålet för sitt sträfvande, och medlen som begagnades. Men märk! ett sådant öppet tillstående afgifver han aldrig för någon, som skulle missförstå honom, eller dervid draga hans heder i tvifvel. Ty han är *pointilleux* i hög grad; Svensken är den tyckmycknaste och snarsticknaste på jorden. Af utländske verklige charlataner blir han deremot ofta narrad; hvilket ej så lätt skulle ske, om han sjelf vore det. — Jag hoppas man förstår, att jag talar om nationens lynne i allmänhet; ej om individer, som göra undantag derifrån.

Svenska lynnets litterära ytlighet och förakt för

sjelfva det bokliga gör, att man med mycken svåri
finner någon Svensk, som har ett eget omdöme ð
hvad i Konst och Vetenskap visar sig. Han skull
gifva sig mödan att granska en litterär product,
uppträder. Men heldre än att göra det, sätter han
i ett lag af goda vänner och språkar öfver de trivi
ste saker för dagen. Jag skall icke säga, om han
oändligt orätt. Följden är likväl den, att såsom l
ratörer, eller ens såsom läsare af böcker, äro Svens
ne temligen ömklige. De följa godtroget Utlännin
omdöme. Hvad utifrån hit inkommer, stämpladt af
röm, finner Svensken, beskedligtvis, vara beröm
hvad Utlänningen sagt icke duga, derom upptäcker
så Svensken, när han en gång får det, att det ve
gen icke duger. Hitkommer en poëtisk composition,
hvilken han hört, att Fransoser, Tyskar, Engelsmän
vit den bifall såsom skön, ädelt naturlig, förträfflig:
läser Svensken med god mine, och han må träffa
helst deri för stötande mot lifvets sanning, naturen
det rätt sköna, öfvertalar han sig dock utan svåri
att alltsammans, vare hur det vill, likväl i sjelfv
ket är ganska naturligt, skönt och rätt. Komm
dermera någon annan epidemi öfver den utländsk
raturen, så att man der, i åtskilliga utkomna
tioner (jemväl nyss förut högtberömda) finne
heter, osmakligheter, onatur: då inser sna
välbetänkt och lätt, — han äfven, — att det
han ej sjelf kunna finna felen eller hvarföre
skall vara sämre än något annat, som i si
varit eller kan komma att blifva räknadt
så är han i alla fall så förnuftig, att
la finnas der, och t man icke
mande. "Har nå ikt,
rit i stånd att
finner han nu
han förr

nu i hans ögon humoristiskt och rigtigt qvickt. Sublimt under andra auspicier, beler han nu såsom fadaiser eller chimerer, — och gör det med naif värdighet. I ett land som Sverige, finnes ej någon inhemsk litteratur, att egentligen tala om; och en sådan kan väl ej gerna komma att uppstå der, såvida ej sjelfva folklynnets nerf efter århundraden förslappas, och nationen på sin ålderdom i delirium glömmer sig, sätter sig ner och skapar böcker. Nu är icke förhållandet så. Några enstaka foster, tid efter annan uppkomna, både glesa, sinsemellan olika och oftast utan echo i hvarandra, sällan stående med sin fot i nationens hjerta, — detta utgör icke hvad man förstår med en hel Litteratur. Visar sig någongång ett stycke af värde, så har Svensken icke sjelf derom ett säkert omdöme, — och huru skulle han det? Ty så flitige och uppmärksamme än åtskillige af Utlänningarne befinnas vara, är det emellertid alltför långt ifrån dem till de Svenska tryckerierna, för att Utlänningen skulle i hast kunna säga Svensken sjelf, hvad han bör tänka om sina egna Svenska böcker; genom hvad medel skulle han då kunna få veta det? Sker det dock någon gång slutligen, att en svensk författare utrikes blir bekant, får rykte eller vanrykte: då äro hans medborgare genast beredde, att om honom finna allt så berömligt eller tadelvärdt, som vederbör. Intilldess hör man om inhemska merändels de mest vacklande, besynnerliga, grundlösa, torftiga omdömen. — Minnas må man dock, att då jag sagt Sverige icke hafva och svårligen kunna bekomma någon Litteratur i egentlig mening, yttrade jag det icke som tadel, icke som en stor olycka. Det kan möjligtvis vara tvärtom. Ett olitterärt Folk kan hafva de samma ämnen, dem Litteraturen uppskrifver, boende i sina hufvuden och hjertan; det kan vara ett Folk, som är för ungt, blodfullt och lefvande, att rätt kunna skrifva eller ens vilja det. Kunskap och

poësi äro då der snarare ambulatoriska, äro i landet gängse, träffas i muntliga öfverläggningar, i qvicka, eldiga samtal, i umgänget; bokskåpen kunna deremot under den perioden vara tomma eller glest fyllda med det uslaste kram, med det aldrig efterfrågade.

Historien har mer än en gång visat, huru en nation, i det den uppsätter en vidsträckt, fullständig Litteratur, deri nedlägger och fixerar allt det Goda, Ljusa och Ädla, som förut varit rörligt och lefvande i sjelfva Folket: uppgör sitt testamente och aflider. Man har ej sällan sett, att just på samma tid trampar det slappaste, eländigaste afskum omkring på store fäders grifter, och likt spöken omgifver sina fäders stora tankar, befintliga midt ibland dem, förseglade i Litteraturen. Det händer, att man hör talas om ett lands stora litteratür; man reser dit, — och ryser tillbaka för menniskorna. Således, om jag sade Sverige ej äga ett rätt fullständigt bokväsende, så var det icke just för att beklaga det. Jag nämnde blott förhållandet. Skulle detta förhållande vara ett lyckligt, så har Sverige sin ytlighet, sin omogenhet, att tacka derför.

Svenskens bryderi är alltid betydligt, då han finner en litterär composition framför sig, som han läst och om hvilken han sättes i nödvändighet att fälla sitt omdöme, men hvarom han ännu saknar andras. Var viss, att han skall ändock nog reda sig. Han skall ställa det omdöme, du begär, så fintligt, svaret så delphiskt, att du ej skall utreda, om det betydde godt eller ondt. Du skall ej blifva i mistning af ett tillräckligt långt tal; du skall se, huru i berömmets och det fördelaktigas vågskål tunga vigter inläggas, — litet derefter smyger venstra handen lika tunga in i den motsatta vågskålen; och när du går att uppgöra facit af den utförliga afhandlingen, bekommer du — ett noll.

Ingenting gränsar så nära det löjliga, som huru en Svensk behandlar något nytt litterärt, det han ej känner. Hvad han med den flygtigaste blick på en sida i hast finner, derefter rättar sig hela hans prevention för eller emot. Träffar han en rad af några ömma, intagande, vackra ord, genast är hans tycke: ach! ach! — och vore det hela sedan af falskaste eller dummaste beskaffenhet, så är det ändock förträffligt (ty han såg intet mera än de der orden, som bestämde hans omdöme). Gör deremot händelsen, att Hans Flygtighet råkar på en tirade af grof eller ryslig halt; kanske någon strängt melancholisk, hvars ton ej kan förstås utan i sambandet med det öfriga: så anar det honom icke, att sammansättningen tör hafva en annan kärna, än han i sin brådska tror. Kanske liknar den en klippvägg ute i den friska naturen, som döljer liljeconvaljer bakom sig i en af klipporna skyddad och sval, men okänd dal. Denna hastighet och otålighet händer likväl endast, när han ser i böcker på egen hand. Hviskar deremot någon Pålitlig åt honom, att den der dystra målningen bär något annat i sig, då har han öron och smak så af fin och stark malm, att ej den råaste vildhet sårar. Ty nu är han för slug. Han vet nu, liksom vid åhörandet af Beethovens dissonanser och musikaliska öcknar, att det ligger något annat längre fram och inunder. Nu kan också ingen fadaise narra honom mer: blott någon trodd auctoritet har sagt, att det han håller i handen af detta slag, ej duger, så var viss, att Svensken är så förnuftig som en annan: han orkar nu ej heller läsa Lafontaine längre. — Han gör kanske ej så orätt. Betydelsen af hela denna beskaffenhet hos Svensken, är att han innerst i själ och hjerta leker med . . . leksaker. Äfven personer, hvilka mycket allvarsamt och nästan vresigt förklara sig vara ovänner af lek, — ser man på dem rätt, så skall man någon gång finna, att äfven de ej annat göra än leka; så liten jemnhet,

värdsamhet och sann rättvisa yppar sig i d
men öfver utkommande litteratur. Hvad bet
allvar för en Man, om han säger Ja eller
denna lappris-omständigheters värde? Älskvärd
— eller hur!

Man bedrar sig derföre, om man tro
sken, när han så troget följer andras omdöm
af egentlig öfvertygelse; eller, när han sjelf
och redigt omdöme, att detta kommer af i
Han är i intetdera fallet så dum. Men när ha
i en viss lefnads-cirkel, der dylika saker, -
Böcker, Vetenskap och Konst, — omgifva
honom: så finner han, att han vill hafva en
en; så väl för att tjena honom sjelf till le
urval, på det han må slippa befatta sig me
sam, som ock att han må kunna säga and
nuftiga meningar under öfverläggningar vid
ler i en soffa. Hvad är då naturligare oc
än att skaffa sig ett omdöme, — och det
det finns. Det, som i år någonstädes i Eur
står högst, får man kortast och lättast se i
avisa, eller i inhemskt eftertryck. Denna
ste väl innebära någonting, som är skickli
såsom omdöme? Svensken tar derföre gra
detta omdöme åt sig, och stoppar det i fick
med hvad han för öfrigt kan hafva i sin öds
Om nästa år opinionen någonstädes i Europa
hända, får man på samma sätt veta den;
Svensken lika lätt att stoppa hos sig det om
det förra. Så kan han äfven, för ro skull,
han olika länders opinioner. Han begår det
hvarken icke af oärlighet eller svaghet: men
uppsyn ... en allvarsam tjugu års
på hand ... rörande klöfver-knek
sa väg ... ur den tanken, — kon
så u

Svenskens **litterära** Ytlighet har så litet sitt hem i **charakterens** ytlighet, att den tvärtom kommer af ett **Djupsinne**, om hvilket en Utlänning ej heller lätt kunde göra sig ett begrepp. Svensken synes ofta så lättsinnig, att man en tid kallat hela folket Nordens Fransoser. Han vårdslösar och försummar, hvad han på arbetsamme, beskedlige utlänningars vis kunde noggrannt sammansätta, begrunda och vårda; och följden är, att han både i fri och mechanisk konst, hög och låg litteratur i allmänhet, står **efter** de flesta bildade folkslag. Men märk, detta sker i bearbetad Konst och Litteratur. I **enkel** Slöjd och Folkvett, deremot, står han **framför** dem. Han vill icke grubbla i — småsaker. De allmänna, oumbärliga, rena kunskaperna, att läsa innuti, räkna och skrifva, äro bland lägsta folket mera och fullkomligare spridda, än någonstädes. Hvad högre konst och litteratur beträffar, så torde det vara Svenskens djupsinne, som häruti gör honom lättsinnig. Han har en skarp, förfärlig instinkt. Denna säger honom, att Tidens samtliga litterära förråd icke är *Cæsar*; just derföre är det för honom *Nihil*, och han umgås dermed derefter. Sedan du sett en angenäm person i ett gladt samqväm yttra sig lustigt, ytligt, fransyskt om allahanda ämnen, bestrida och medgifva hit och dit, lik en marionett-polyhistor; kan du om en stund gå in i ett sidorum och se en trumpen, otillgänglig, obehaglig 'gestalt sitta ensam i ett soffhörn, med kalla blickar, sträfva manér, sura miner, och säga intet flera timmar å rad. Du träffar i dag en man, rik på eldiga infall, gedigen qvickhet, djup, humoristisk, interessant; du kan få återse honom i morgon så platt, tyst och dum, som om han vore uppäten af Universum, och ej har något mera qvar. Du skall sällan nog finna en Svensk, som ej i sjelfva verket föredrar mat och lättja framför annat; såvida han ej vid något tillfälle vill krossa dig. Då, men endast då, ser han icke på beqvämlighet. Käbbla, va-

ra små-ond, fnurra, händer ej en Svensk på rent allvai
men lätt antar han en sådan ton på lek, och detta föi
enar sig gerna med lättjan, emedan det här icke åtfö
jes af mening att dermed uträtta annat än tidsfördri
Kan han med en paradox gräla ut dig genom dörren
så är det hans högsta nöje; men sedan det är gjordt
går han säkert ut efter dig, och med en motsatt para
dox grälar han in dig igen. Der Utlänningen i sin
angelägenheter är ömtålig, orolig och småväsnas, nä
det går honom emot i hans vigtiga saker, — der le
Svensken. Han fnurrar icke hvarken i litteratur eller
annat . . . men han kan en gång blifva vred: då flyg
tusende vid blicken. Och då är han långsint. Förfä
lig och hemsk, bringas han ej nu med ett skämt til
baka i sitt goda lynne. Svensken är snabb och vig so
en katt i lek och gillen, är klok, men föga pålitlig –
allt i fråga om Småsaker; till dem har han likväl de
ovanan att räkna största delen af Lifvets omständi
heter. Deremot går han långsamt och endast trögt til
väga i det rätt Allvarsamma, — långsamt, långsamt gr
per han till åskan: men är kanske den enda nation
Europa, som en smula kan handtera detta vapen.

Svenskens dunkla känsla tycks vara, att allt verl
ligen är strunt, såvida det ej är ett verlds-omfa
tande. Då det sednare högst sällan kommer föi
att uträtta på jorden, blir således för Svensken me
hela lifvet ett dåligt Midtemellan, utan halt o
behag. Deraf den art djupsinne, melancholi, tvärsi
ne, du ser hos honom. Men detta har ock den följ
att då ganska få komma i tillfälle att göra något verld
omfattande, och alla likväl måste göra något här i ve
den, uträttar pluraliteten af Svenskarne — lappri. I
äro i sina enskilda företag och resultater merände
fnaskige, obetydlige; ty det Vanliga är ej mäktigt n
att vinna deras interesse, och de förakta då, eller fä

summa att göra sig möda. De arbeta ej med innerlig lust, så fort de icke få gå till ett rätt stort, ett ofantligt verk. Derföre skrider det smått med Culturen i Sverige. Innevånarne hafva mycket en egenskap att ledsna i sina företag, afbryta hvad de börjat, somna in, eller börja på annat sätt. Detta är beklagligt; men naturligt. Sedan de med stor användning af kraft, — ej alltid eftertänksamt, — begynnt företag af vidsträckta förhoppningar: finna de understundom, såsom det händer på jorden, att deras berg frambringar (eller möjligen kan frambringa) en råtta, — och genast få de en oöfvervinnelig afsmak för hela företaget; de vilja ej göra ett steg mera, oaktadt all möda de förut nedlagt. Och märk; öfver all den förspillda mödan sörja de ej; det hör till lättsinnet. De ångra icke millioner besvärligheter, som de utstått för ett stort mål; men upptäcka de, att det ej längre visar sig stort, så vilja de ej kosta på sig ett steg, ej engång för att rädda hvad af de förslösade krafterna ännu kunde räddas. De menniskor, som icke, likt Svensken, vilja det omätliga, utan endast det måttliga, vinna till slut mycket mera: deras dagligen förökade och aldrig afbrutna lilla växer omsider till en storhet, som öfvergår allas förmodan. Men ett sådant trefligt och förnuftigt sätt är alldeles vidrigt för Svensken; det är, till hans olycka, alldeles motbjudande för honom, att vara nöjd med litet. Med intet kan han långt förr vara nöjd; han finner sig då mycket mer i sitt element; han har då något omätligt för sig att trottsa och lida. Stort vill han likväl helst hafva göra med, om det skall ske med lust. Men han är dock allsicke till sin charakter entrepreneur i rätt och klok mening. Han är för trög och ombytlig, — han ser också alltför sällan något som förekommer honom nog intagande, att förtjena ett företag. Finner han ett, och börjar, — men det aldrig så litet lutar åt sidan att slå obetydligt ut: så är han, såsom ofvanföre sa-

des, straxt färdig att förakta saken, öfvergifva alltsammans; och lefva i sin vanliga tour (hos Svenskarne: o-tour). Om likväl den högst sällsynta händelsen inträffar, att Något, som han anser för i sanning Betydande, förekommer att utföra, — och detta tillika får så mycken framgång, att Svensken öfvertygas att det går; då finnes på jordens krets ingen ihärdigare. Blott han äger den fasta tron, att det blir, och blir af värde, och NB hinner blifva det medan han lefver (ty han vill sjelf se utgången, om han skall tro på den): då finnes ingen nöd så stor, ej ett elände så djupt, att det förmår böja honom. Då finnes intet arbete nog tungt eller trivialt, att utträka honom; vore han ock sjelf den eldigaste ande. Då kan Svensken studera. Han kan genomläsa och ända till märgen utgrunda flere böcker, än hvad fyra Tyskars läsekraft förmådde. Då är hans helsa förvånande, som vore hans kropp af jern. Då...

Ja, då: men huru sällan inträffar sådant? Rättare, aldrig.

Dessa händelser hafva likväl någongång förr händt med vissa enskilde. Deraf orsaken, att det folkfattiga, obetydliga Sverige, då och då i seklerna, skänkt Europa män, äfven i Vetenskap och Konst, som skola fasthålla sjelfva Europas odödlighet. Men dessa enstaka svenska män uträtta ej, att svenska nationen kan sägas hafva en litteratur i synnerlig mening. De äro våra Cæsarer; den öfriga nationen — i detta afseende — *Nihil*. De stå, såsom man en vinter-afton nere vid horisonten ser några ensliga stjernor af första rangen, blandade med den vidsträckta furuskogens dunkla spetsar. Denna anblick af storartadt armod har verkligen äfven sitt underbara, egna behag, — det är vårt goda Sveriges rätt enda, men egna intagande tycke.

Hela detta omdöme om Svenskhetens förhållande till Litteraturen torde vara ytligt. Ej underligt, om så vore; efter det är skrifvet af en Svensk. — Man kan emellertid forska efter, och undersöka sjelfva den stora Svenska Allmänhetens personala lynne: så får man se. Men anmärk, att det är fråga om hvad som finnes på bottnen.

IX. Rörande Elementar-Undervisning.

Vi ämna för ingen del förnya eller underhålla de stridigheter i Undervisnings-frågor, som en längre tid med få afbrott fortgått. Men då ifrån flera andra håll åtskilligt blifvit yttradt, särdeles med afseende på enskilda phänomener, eller vissa Uppfostrings-anstalter: så önskade vi, till frågornas höjande, — såsom vi oförgripligen förmena, — att de hänfördes till grundsatser, som kunde vara mera allmänt gällande, än blott för speciella localer. I förhoppning att något bidraga till ett så godt ändamål, skola vi upprepa, hvad vi på åtskilliga ställen förut i dessa ämnen yttrat; med tillägg af ett och annat, hvartill erfarenheten föranledt.

A. Humanitet och Lärdom.

Hvar och en i riket har af ålder haft sig bekant, hvilken stackare en Skolmästare skall vara. Men att en sådan man, då han blefve ställd i sin rätta verksamhet, skulle innehafva en af de ädlaste och vigtigaste befattningar inom mensklighetens krets, det hade man ej allmänt tänkt på. När likväl Uppfostrings-frågorna för hvarje enkelt och sundt tänkande medborgare begynna få det värde, att han går dem på lifvet, och upptager dem närmare deras grund: så synes det, som skulle det förnämsta i alla dessa ämnen ej ligga i det egentligen boklärda, utan i humanitet, — i ut-

vecklingen och förädlingen af sjelfva menniskan. Det vigtigaste skulle ej vara att veta en mängd saker; men att uppfostras till ett menskligt vett, förenadt med ren mensklig känsla. Hade man en gång eröfrat åt sin själ ett sådant vett med sådan känsla, så vore man sedan i stånd att tillkämpa sig hvilken särskild förmåga, färdighet eller kunskap, som helst. Det första vore således, att hos barnet väcka — vett och lif. Med dem kunde barnet grundligt, lefvande och äfven lätt, inhämta de studier och andra ämnen, som åt det ämnades; utan dem ginge allt i sjelfva verket ytligt, liflöst och högst svårt, — ehuru den trumpenhet, som hvilar öfver ett barn i denna sednare ställning, ej sällan blifvit ansedd för grundlighet inför de personers ögon, som förvillats af skenet.

Då sådana föreställningar göra sig gällande hos Allmänheten: så blir derigenom den lärdaste man, den mest frejdade och med rätta högt ansedde Lärare i de djupsinnigaste ämnen, satt på egentligen samma fot, som den lägste Skolmästare. Ty de få det gemensamt med hvarandra, att allt annat, som de kunna bibringa sina lärjungar, tillhör andra rummet; men hufvudsaken är, att bibringa dem ädelt mennisko-vett. Professorn och Skolmästaren göras sålunda, i hufvudsaken, till likar: de få samma ändamål, som är att bilda menniskan till menniska. Det, som sedan skiljer dem, är blott småsaker emot detta. Om den enes elev en dag blir bonde, den andres ett ljus på en embetsmanna-stol eller katheder, så är det en bisak allenast. Hafva så väl den enes, som den andres elever blifvit ädla, goda och förståndiga menniskor, — hvardera på sin plats? Det var den förnämsta frågan.

Utan att träda Lärdomen för när, kan man dock ej neka, att — genom sådana tänkesätt — Menskligbe-

ten sjelf tagit ett rum framför denna lärdom; hvilket förekommit mången helsosamt. Humanitet och Lärdom äro tvenne ämnen, som visst icke stå i strid med hvarann, när Humanitet ställes främst. Den erkänner då gerna Lärdomen för en god, nyttig och vacker gren uti sitt eget stora träd. Den räcker af uppriktigaste hjerta Lärdomen sin hand till vänskap; men förbinder vid vänskapen det vilkor, att Lärdomen skall anse sig för den yngre, såsom den af naturen är; och låta leda sig af det högre, allmännare, vigtigare interesse, som Menskligheten har framför det, hvilket något enskildt lärdt ämne kan hafva. På detta sätt går det väl för dem bägge. — När deremot förhållandet omvändes, så att Lärdomen erhåller företrädet: då har det mer än en gång visat sig, att denna (genom onaturliga anspråk för högt uppsatta) Lärdom icke tillerkänt Menskligheten dess rätt. Humaniteten värderar och erkänner Lärdomen: men Lärdomen har understundom gifvit prof på djup missaktning för Humaniteten. Detta är, hvad tiden mer eller mindre klart ställer för sina ögon; och följden af betraktelsen är, att den funnit angeläget gå i kamp för mennisko-vettets ställande öfver det blotta och bara bok-vettet. Lärdomen å sin sida, alltid vördnadsvärd så fort den står i andra rummet, har svårt att bibehålla aktningen, när den går att kämpa för besittningen af det första. Charakteren af hetta och en viss älskvärd barnslighet saknas sällan, när man på allt sätt vill hafva rätt, under det en hemlig oundertrycklig känsla säger en sjelf, att man har orätt.

När en strid af detta slag först begynner, hör man de (ensidigt) Lärde utropa: "Se, nu vill man vara utan bokvett; man vill handla utan att veta någonting!" — Men det är icke så. Dessa utrop drabba icke; ty de äro falska. Tiden vill alldeles icke vara utan bok-vett;

men den vill framför allt hafva mennisko-vett. Den tror sig af detta sednare sättas i stånd, att vaska guldet ur det förra, samt sedan vördsamt lemna det öfriga derhän.

B. Hvaraf komma Ytterligheterna hos Partierna?

När man ser på åtskillige af dem, som vilja införa nytt i Undervisningen: så har man svårt att ej göra följande betraktelse. Det förekommer stundom, som vore de sjelfve så nya i sin egen sak, att de icke hunnit göra sig fria från passion. Man skulle kunna säga, det de vilja vara så fasta i den principen att införa nytt, att deras förnämsta arbete och syfte består uti att åtminstone icke hafva något gammalt. Väl kunde man fråga: hvarföre viljen J då egentligen hafva det nya? Likaså kunde man ock fråga den andra sidans män: hvarföre hafven J en så inrotad håg att endast vilja det gamla? Detta lilla "hvarföre" synas verkligen många se förbi. Det tyckes i sig sjelft vara enkelt och naturligt nog, att, då Verld och Mensklighet ej är ett redan aflidet ting, utan lefver, och såsom lefvande oupphörligt framgår: så måste, i hvarje ögonblick af denna stora utveckling, åtskilligt föråldras och vissna; men icke allt på en gång. Det är då utom allt tvifvel, att nytt måste inträda; men lika rimligt, som detta är, lika orimligt skulle det vara, att på en gång allt blefve gammalt, och att allt nytt inträdde omedelbart på en gång. — Allt lif inom menniskans och naturens område visar sig tvärtom fortgå genom oupphörliga småningom skeende assimilationer eller införlifningar i något, som förr icke varit, jemte det, som är. Skulle denna allmänna lag ej äfven äga rum inom odlingen och uppfostringen? Skulle det ej här också vara oförenligt med naturens allmänna gång, att, med uteslutande af allt gammalt, på en gång hafva endast nytt? och är det

ej ett lika förnekande af naturens sanning, att, med jäfvande af allt det nya, fasthänga vid blott det gamla? Består icke visdomen uti att just inse, hvad som i hvarje tid är rätt att införlifva af det nya, och hvad som af det gamla vissnar, — samt följaktligen, om det (oaktadt sin förvissning) likväl envist bibehålles, ej annars än som dödkött stannar qvar? Men hela detta sätt att se sakerna förekommer mången alltför utslitet, enkelt och naturligt, för att vara antagligt och interessant. Det är icke rätt skärande. Man tycker att det är hvarken hugget eller stucket. Det är, i synnerhet, icke lysande; ty man kan för den ytlige åskådaren icke utmärka sig, utan genom att stå på någondera ytterligheten. Man tycker nästan, "att älska något både hos det Gamla och Nya," är ett sätt att draga kappan på bägge axlarne. Det är en af menniskans största själs-sjukdomar, att framför allt hylla och älska parti: och detta går så långt, att man kan finna utmärkta personer, hvilka ej engång hafva fattning för hvad ett partifritt sätt att handla ens vill säga. Man är öfverallt ställd på spetsen af ett absolut votum. Om man förklarar sig icke älska allt, hvad som tillhör det Gamlas småningom murknande form, så citeras man för att hata sjelfva det Gamla. Finner man sig icke vid åtskilligt af det Nya, som smakar af charlataneri, så är man — kortligen — det Nyas och med detsamma Ljusets fiende.

Orsaken till denna ömsesidiga ytterlighet, denna excentricitet, än för det Nya, än för det Gamla, är annars för den lugne betraktaren förklarlig nog. Den har sin rot i de onaturliga förhållanden, hvari ämnena kommit att stå till tiden. Derigenom, att den ofvanom humanitet och menniskovett satta Lärdomen, i följd af denna sin naturvidriga och för höga ställning, ej med värdighet kan försvara sin plats, utan antingen måste ti-

ga och stiga ned, eller tala med passion och en stundom charakteristisk orimlighet; så kommer också den på orätt och för låg plats satta Humaniteten att blifva generad och liksom harmas öfver sin ovärdiga ställning. Den får då förfäktare, som mera ledas af förtrytelse, än af sans. De skulle vara det ädla och rent kännande vettets Apostlar: men sakna det apostoliska, undransvärda och likväl oundgängliga tålamodet, att kunna höra stickord, utan att gifva sådana tillbaka; kunna höra sig phraseras, utan att gifva tomma phraser igen; kunna vederlägga haltlösa systemer, utan att gifva lika haltlösa till utbyte; med ett ord, att kunna finna sig uti det enkla, sanna, lugna. På detta sätt har det skett, att bokvettets och folkvettets kämpar rangerat sig på två motsatta stridiga lineer, i stället för att fatta och älska hvarann. De förra hafva slutit sig till allt det Gamla, icke för det godas skull, som deri fanns, utan emedan Lärdomen derur kunde upptaga tusende ämnen, passande att för sig uppbygga ett fäste emot fienden. Så slöto sig deremot de sednare till allt uteslutande Nytt, icke heller alltid för det goda deri, utan emedan detta var ett område, som de kunde kalla fullkomligt sitt, om det också icke ständigt var det; men Lärdomen hade åtminstone icke kunnat hinna omfatta det aldra-nyaste; och detta var nog för folkvettets (s. k.) vänner. Man ser, att det är endast sitt, som hvardera strids-lineen fäktar för; men ej egentligen för det goda. Så snart det i grunden är det goda man kämpar för, så går man utan svårighet öfver ifrån den ena lineen till den andra, när man finner det goda vara der; men när man strider för sitt, så går man aldrig öfver för hvad skäl som helst, och man kallar den affälling (från partiet), som man ser gå öfver och taga skäl.

Ehuru dessa saker länge stått så, är det emellertid säkert, att den del af Allmänheten, hvars opinion

är aktningsvärd, med längtan afbidar den excentriska partiskhetens upphörande. Hvad man med rätta kallar den Vises olycka, är det endast under ytterligheternas period: men blir en lycka (så för honom, som för det allmänna), så fort man hunnit inse och erkänna, hvad det vill säga, att icke hafva någon annan kärlek än för det rätta, ehvar det finnes. Författaren till dessa rader bekänner med blygsamhet, att det han nyss sade, var af det trivialaste slaget; men han vet, att på en tid, då man undersökt så mycket, har man dock ännu hoppat öfver att begrunda det guld, som finnes i mycket af just det triviala. Att man skall hafva kärlek endast för det rätta, hvar än det befinner sig, — är utnött så till vida, att man hör det sägas af nästan alla menniskor. Men hvad det beträffar, att äga denna kärlek, så torde det vara af mera sällsynt slag. Det bör då måhända räknas till de minst triviala ämnen. Vi tro uppriktigt, att de, som älska det spritt nya, borde framför allt lägga sig på att hafva denna kärlek; efter i sjelfva verket ingenting nyare finnes.

Ifrån dessa allmänna betraktelser ämna vi öfvergå till några speciella fall, som röra bildning och uppfostran. Innan vi sluta denna paragraph, tillägga vi dock ett ord, som man kunde kalla en vördsam förmaning.— Vi hysa nemligen den förmodan, att ingen enskild läsare skall finna sig stött af hvad här blifvit yttradt. Vi hafva blott målat den ensidige och partiske, på hvardera sidan. En läsare, som funne sig stött af framställningen, skulle ju derigenom erkänna sig träffad; erkänna sig vara partisk, ensidig, en vän af sitt blott, i stället för en vän af det rätta. Sådant måtte väl ingen göra. Tvärtom hysa vi den säkra tillförsigt, att hvar och en skall finna ädlast, och i detta afseende fördelaktigast, att förena sig med den åsigt vi här sett oss

tvungne att yttra, såsom gifven vid handen af det enklaste förnuft.

C. Hvad är det enda sätt, att rätt härma Antiken?

Författaren till dessa rader är en förklarad vän af Antiken, och anser, att vi i våra dagar ej kunna göra något bättre, än härma den. Men han är tillika en vän af allvar, och önskar, att man företoge härmningen i mera verklig och stor mening, än det merändels skett.

För att kunna rätt imitera de Gamle, måste vi framför allt besinna, hurudane de voro och huru de gingo tillväga; i annat fall blir imitationen ganska ytlig, half och af föga värde. Om vi skola likna de Gamle, så är det icke nog, att vi göra efter åtskilligt smått så, som de gjort det; utan vi måste göra så, i stort. Vi blifva annars deras caricaturer; små apor af stora menniskor. Hvad är då grunddraget i utmärkta Grekers och Romares sätt, så i deras handlingar, som litteratur? — Sjelfständighet. — En Statsman, Fältherre eller Skald stod fram i sin verkningskrets med intagande kraft, emedan han var naturlig och sann, var sin egen Individ i sin krets; originell utan att vara sökt, en sluten egen verld för sig; icke felande att göra den verkan tidehvarfvet omkring honom behöfde, och hvartill det uppfordrade honom, emedan han ej sträfvade efter att vara annat, än hvad han egentligen var, — men att vara fullkomlig i sig. Denna idé af frihet, af fulländad och harmonisk personlighet, var det, som gjorde Greken och Romaren utmärkta. Så mycket vi se af de till oss komna märkvärdigare verk ifrån dem, äfvensom af deras i historien upptecknade värf, så var det ett hufvudsakligt drag hos dem, att icke

härma, utan vara, på sin plats och i sin tid, det, som Försyn och Natur gjort hvar och en till, — samt att vara detta med virtuositet. — Vi veta ej, att Homerus imiterat någon; men han lefde i Ioniens sköna land såsom en blomma utan mönster före sig, och utan verklig efterföljare. De nemligen, som imiterade honom, glömde att han icke imiterat; hvarföre, då de imiterade, följden måste blifva att de förfelade sin imitation, efter den i sjelfva hufvudsaken (sjelfständighet) var olik sitt mönster. Miltiades slog Perserne vid Marathon på ett sätt, som för tillfället var det rätta, af natur, sak och sanning föranledda; vi känna ej, att han uppgjorde sina operationer efter någon förut gifven stor fältherres planer. Vi veta ej heller något sådant om Alexander. Åtskilliga Romare har man velat anse som härmare, nemligen af Grekerne; men det visar sig mindre så, när man ser dem närmare. Om Virgilius t. ex. torde man visst utan orätt kunna påstå, att han kommit ihåg nog mycket af Homerus och Theocritus, under det han skref Äneiden och sina landtliga sånger. Men om så skulle vara, månne det icke också är just vid sådana fall, som han är minst intagande och lyckad? Föröfrigt är det mera anden han härmar. Att han äfven till formen liknar de Grekiska mönstren, är snarare en följd af det slags likhet, som finnes emellan det Romerska språket och det Grekiska. Att Virgilius t. ex. skref på hexametrer, behöfde hos honom icke vara imitation, då detta versslag tillhörde hans modersmål lika naturligt, som det grekiska, och var bearbetadt före honom på latin. Horatius är Horatius, och icke Grek; han ordentligt varnar för *Pindarum æmulari*. Livius och Tacitus äro icke Herodotus eller Thucydides; de äro rätte Romare, sådane som natur och tid omkring dem föranledde dem att vara; således på samma vis, som de tvenne sistnämnde voro Greker. Derföre voro

ock alla fyra män med verldshistorisk stämpel. Det berättas väl om Thucydides, att han vid åhörandet af Herodoti nio böcker greps af förtjusning och beslöt, att skrifva en historia äfven. Men, om detta var härmning, så kan man taga sig till efterdöme, huru han härmat. Det finnes i Thucydides intet af Herodotus, mer än det, att han är äkta och sjelfständig i sin sak, sådan som han bör vara. Så förstår man att härma i stort. — Om en ung man fattas af enthusiasm vid åskådandet af en äldre stor mans verk eller bedrift, och han beslutar, i känslan af sin gryende kraft, att blifva en sådan ock, — då kan man väl säga, att han företager sig att härma. Men hvad är första vilkoret för att häri lyckas? Hvad är, med ett ord, första vilkoret för att härma rätt? Utan tvifvel det, — att icke härma: men att i sitt slag, sin individ, sitt land, vara en kraftig, helgjuten, skön natur, likasom det mönster var, hvilket är frågan om att likna.

Denna härmnings-konst (om den så får kallas) består då uti att likna djupet och det verkliga, af det stora mönstret, men ej ytan och de ombytliga formerna. Men detta är, hvad imitatorerne ofta förbisett. Man kan säga: "detta är icke att imitera." Nå väl! Det är likväl det enda sätt att imitera, som egentligen och på allvar duger. Är nu detta icke imitation: så vill det ju säga, att ingen imitation, såsom rentaf sådan, egentligen och på allvar duger. Hvar och en äger att lefva sitt slags lif, så fullkomligt och rent han förmår. Hvad någon gjort skönt och stort före honom, bör han taga till råd, och bör, såsom sådant, lägga all vigt derpå, hafva all högaktning derför; men ej omgöra och söka förskapa sin egen natur. Han skulle derigenom blifva hel och hållen en förfelad varelse. Om man af Försynen fått i förläning ett litet mått, en inskränkt krets: så är det vida bättre att vara helgjuten häruti, än att eftersträf-

va något stort, ej passande för sin natur, och blifva ett Intet. Litet är oändligen större, än intet.

När vi tala om de Gamle, förstås det, att vi tala om de utmärktare ibland dem. Ty nog har det äfven ibland dem, såsom bland sednare tiders menniskor, funnits förfelade varelser. Men dessa skola väl ej vara mönster? Då vi derföre se på dem af de Gamle, som vi älska att hafva för ögonen såsom mönster, så finna vi det hufvudsakliga af deras förträfflighet bestå i charakteren af helgjutenhet och naturlighet. Hvarföre skulle ej vi, häruti, kunna vara som de? Låt oss härma dem! Eller, om detta ej bör heta härmning, så låt oss för all del icke härma dem; utan — hvad som är ännu bättre — låt oss likna dem! Såsom emellertid Författaren af dessa strödda tankar icke är vän af mindre nödig ordstrid, så går han gerna in på, att detta må kallas Imitation; och tror i synnerhet, att detta är den enda imitation, som förtjenar större uppmärksamhet.

D. Bör man i den Allmänna Undervisningen nyttja Monitörer eller icke?

Denna fråga synes inom den större Allmänhetens krets merändels hafva blifvit upptagen på ett särdeles sätt. De grundligare och upplystare personers omdöme i saken (och hvilket vi djupt vörda), är icke det, hvarom vi här våga yttra oss. Deras antal är icke stort. Men den talrikaste Allmänhetens opinion, hvilken har ett ganska mäktigt inflytande på Undervisnings-verkets ordnande, trefnad och lyckliga utförande, önskade vi att få pröfvad, på det att denna opinion måtte blifva lika riktig och välgörande, som den är stark genom numerären af sin personal. — Åtskillige förfäktare af det Nya tyc-

kas med Monitörs-systemet verkligen anse sig kunna u
rätta nästan allt godt och förträffligt, som i undervi
ningen kan komma i fråga. Derpå hafva deras mo
ståndare, som ej underlåtit att i monitörs-systemet upp
täcka mer än en brist, uppstigit med fördömmande i
alltsammans. När för längre tid tillbaka Elektricitete
först upptäcktes, trodde sig dess vänner, häpne öfve
phänomenet, dermed kunna bota nästan alla sjukdo
mar; hvarpå andra, förargade öfver en sådan ytterlighe
kallade hela företaget charlataneri och förnekade äfve
det goda deri. I vår tid, då denna strid om Elektricitete
längesedan är förbi, kan man knappt fatta, hvarom d
egentligen streds. Man tycker nu det vara så klart oc
naturligt, att den elektriska kraften, liksom hvarje an
nan, måste hafva sitt gifna område, inom hvilket de
både är ganska märkvärdig, och (rätt begagnad) kan u
rätta mycket godt. Man finner det lika löjligt, att men
niskor ville utsträcka den till allt, som att andr
ville förneka den. Denna anmärkning är för närva
rande tillräckligt trivial. Och likväl visa menniskor gan
ska ofta, vid hvarje ny saks uppträdande, att de ick
ännu kunna finna sig i en så enkel sak, som att akt
sig för dessa ytterligheter. Historien skall vara så nyt
tig genom sina lärdomar om hvad förr tilldragit sig, p
det vi icke måtte falla i förra tiders fel. Utan tvifve
kan Historien göra ett sådant gagn: men hon tyckes e
sällan tala förgäfves; äfven till dem, som berömma hen
ne. — Den enkla orsaken, hvarföre menniskor, oaktad
alla varningar från förra tider, äro så benägne, att vi
hvarje saks begynnelse antingen fordra allt af den, e
ler dömma den duga till intet, torde vara följande. In
gen enda sak i verlden är så beskaffad, att den antin
gen är allt eller intet. Tvärtom, den är endast nå
got (ett sådant något, som icke är allt). Men a
inse, hvilket bestämdt och särskildt något en upp
kommande sak i sjelfva verket är, dertill fordras kän

nedom, och mycken renhet i ömdöme. Det är så lätt, att anse en sak kunna tjena till allting, och söka nyttja den som universal-medel. Lika bekymmerfritt och lätt är det, att förnämt nedse på den, som på ett af dagens flygtiga, snart försvinnande foster. Svårast är att känna saken, och begagna den för hvad den är, *sine ira, sine studio.* Knappt kan något utnöttare sägas, än detta, — och knappt finnes någonting mera sällan iakttaget. I vår underliga tid synes det Triviala vara det, som börjar blifva det Märkvärdiga.

Vår öfvertygelse i frågan om, hvad slags Lärare böra begagnas för lärjungar i allmänna Undervisnings-verk, är den, att det egentligen bästa icke nu kan äga rum; men att, i valet mellan mindre goda utvägar, man bör föredraga den minst ofördelaktiga.

Det egentligen bästa är tvifvelsutan det, "att en Lärare med fullkomlig insigt och skicklighet sjelf undervisar sina lärjungar, till antalet icke flere, än att han fullkomligt väl kan hafva en speciell lärare-vård öfver hvar och en af dem alla." Huru många lärjungarne kunna få vara, för att njuta en så beskaffad fullkomlig undervisning, kan naturligtvis ej till siffran bestämmas, efter det kan variera något i mån af Lärarens större eller mindre talent. Då det är fråga om Undervisnings-verket i det hela, måste man likväl göra sina beräkningar ej efter den möjligen största Lärare-talenten, emedan utslaget då på många ställen icke kan öfverensstämma med beräkningen; utan snarare efter den möjligen minsta, emedan missräkningen i det fallet ej kan medföra någon skada, — tvärtom öfverloppet af talent vara till gagn. I denna händelse, och då Läraren sjelf skall meddela all undervisning, lär det medgifvas, att lärjungarnes antal skall tagas ganska inskränkt.

Detta undervisningssätt, som är det bästa, kan likväl icke i allmänhet äga rum. Ty antalet af de barn och ynglingar i riket, som fordra undervisning, är mycket för stort, att ett deremot svarande antal skicklige och insigtsfulle Lärare skulle kunna anskaffas; så nemligen, att hvarje Lärare ej hade att vårda flere lärjungar, än som går an efter det egentligen bästa lärosättet. Emot detta factum finnes ingen hjelp. Antingen skulle en ganska stor mängd menniskor uteslutas från all undervisning, och lärjungarnes antal derigenom förminskas; hvilket ej låter tänka sig i ett tidehvarf, som dock likväl icke är barbariskt. Eller skulle lärarepersonalen mångdubbelt ökas; hvilket ej är verkställbart, dels i brist på så många tillräckligt användbara personer, dels i brist på underhåll och aflöning för dem alla. Detta oundvikliga factum är någonting, som visserligen icke gäller blott för Sverige, utan länge gällt för hela den cultiverade verlden.

Förhållandet heter helt enkelt så: en Lärare i ett publikt läroverk ser (med få undantag) omkring sig församlade flere lärjungar, än han sjelf fullt väl kan sköta.

När nu, i följd af sakernas tvingande beskaffenhet, det egentligen bästa ej kan vara: så befinner man sig i den ställning, att man måste antaga andra utvägar, hvilka alla äro mindre goda än den bästa; och hvilka följaktligen böra utur den synpunkten bedömmas och värderas. Sinsemellan kunna likväl dessa mindre goda utvägar vara olika.

Den ena utvägen för en Lärare, när han har omkring sig flere lärjungar, än han fullt väl kan undervisa, är den, att härvid icke hafva biträde, utan låta saken aflöpa huru den kan; hvilket i bästa fallet af-

löper så; att när lärjungarne icke af honom hinna sysselsättas med hvad de skola, de då göra intet, — och i ett sämre fall göra värre än intet (utöfva all den inre och yttre odygd, som ett sysslolöst sinne brukar).

Den andra utvägen, deremot, består uti att hafva biträde, genom uttagandet af en eller annan god lärjunge, som Läraren gifver uppdraget, att förhöra eller (när sådant låter sig göra) lära sina kamrater, under det läraren sjelf sysselsätter sig med andra.

Vi för vår del anse, att ett sådant biträde ingalunda är någonting så fullgodt, som Läraren sjelf; men, i valet emellan, att icke alls hafva biträde, och att hafva något, står det icke till för oss, att ej finna det sednare äga företräde *).

På denna punkt anhålla vi, att man för all del ville besinna, det frågan om "att hafva något eller intet biträde vid undervisningen" alldeles icke är Stridsfrågan emellan det nya och gamla Undervisningssättet. Det är en bekant sak, att i alla tider och i alla skolor hafva nitfulle och gode Lärare, på ett eller annat sätt, associerat biträde vid sin sida. Mindre nitfulle hafva dock låtit sådant vara. Begagnandet af lärjun-

*) Om ett dåligt biträde, som vore sämre än intet; blir icke fråga; ty Läraren sjelf skulle vara oduglig, om han till biträde toge en dålig lärjunge, eller anförtrodde honom ett göromål, som vore så öfver hans förmåga, att hans uträttande deraf vore af sämre följd, än om han allsicke gjort det. — Föröfrigt kan anmärkningen om ett biträde, som är sämre än intet, ej vara annat än en phras; ty åtminstone måste något i en skola förekomma, hvaruti en god lärjunge med nytta kan biträda: och det ankommer ju då på Läraren, att ej anförtro honom något annat. — Talar icke också en gammal Skol-ordning om "hörare"? Det är ju genast ett biträde af lärjungar?

går till medhjelpare i mer eller mindre vidd har i skett, än icke; här skett, der icke; men när det äg rum, har det dock merändels tillgått ganska olika, eft hvarje Lärares smak och uppfinningsgåfva. Då ett s dant begagnande emellertid icke i det gamla Undervi ningssättet kan anses nekadt, utan mången gång blifv betraktadt och berömdt såsom kloke Lärares påhitt: är det klart, att härom ingen egentlig strid är em lan det Gamla och Nya.

Men att upphöja till öfverallt gällande ordnin hvad som förut endast varit några särskilde goda Lä res vana; att införa till allmänt bruk, hvad man fö blott haft tillfälle att partielt berömma såsom fintligt p hitt i någon klass; att gifva oafbruten stadighet åt n got, som förut uppkommit och dött med den enskilde I raren, hvilken visste att begagna det; att gifva en i hvarje ämne passande likformighet af biträde öfver he landets Undervisningsverk, i stället för det ganska oli och ombytliga sätt, hvarpå det förut måst uppträd att (i korthet sagdt) ej allenast hafva Monitörer, (hv ka, ehuru under andra namn, alltid på något sätt fu nits, der goda Lärare funnits,) utan ock att rentaf h va ett Monitör-system: derom tvistas; derom är st den emellan det Gamla och Nya.

Mången skall kanhända tycka, att härom icke m ligtvis kan vara någon strid. Efter hundrade år tor man också lika litet fatta meningen af den stride som man nu begriper interesset i fordna tiders tvis om ämnen, som nu blifvit för oss alltför naturliga.

Vi skola här upptaga det snillrikaste och vackra skälet emot Monitör-systemet. Det skyller detta syst för, att vilja införa tvång i en sak, som är god, länge den får ske med frihet. — Friheten här k

vara dels för Läraren, dels för Lärjungen. I anseende till Läraren säger man: biträdet är ganska godt, om det får bero på läraren, att hafva det, eller icke: aldrahelst om det öfverlemnas åt honom sjelf, att upptänka hurudant han vill hafva det, samt tidtals ombyta det, efter som saken lämpar sig. Han skall då interessera sig för det, liksom för ett eget barn. Blir han led dervid, så kan han låta det fara, och undgår då att utföra en sak illa, hvilket plär inträffa, när man måste göra något, som man leds vid. Slutligen, åt hvilken rikedom af uppkommande märkvärdiga olikheter gifver man ej en möjlighet, när saken lemnas fritt, att i somliga skolor finnas, i andra allsicke; inom samma skola äga rum inom en klass, i en annan ej; finnas under en lärare i en klass, men inom klassen upphöra, när den läraren afgår; och öfverallt, der det är, likväl vara till på mångfaldiga sätt. Derigenom lär man att känna, ej blott många läroämnen, och många lärare, — utan äfven många, många . . . methoder. — I afseende åter på Lärjungen säger man: om han ej måste vara Monitör, utan, när han älskar någon af sina kamrater, sjelfvilligt får hjelpa honom i studierna: så gör han det väl och gerna. Han kan också förskaffa sig någon penninge-inkomst deraf, såsom af ett Informatorskap, hvari han mot contract ingått. Allt detta försvinner, om det blir en pligt för honom, att hjelpa sina kamrater.

Nämnda skäl, som grundar sig på frihet, har mycket för sig. För att i grund lära känna det, bör man se det äfven i andra rigtningar, och utsträcka det utom skolan; helst ingen anledning finnes, att en princip, grundad på menniskonaturen och den lifaktighet, som friheten skänker, endast skulle gillas inom skolan — och, äfven der, blott i ett visst fall (nemligen blott i frågan om att hafva eller icke hafva Monitörskap). Hvem erkänner då icke fördelarne af att sköta sig fritt, i stället

för tvunget? T. ex. fattar man icke lättare och bättre, både såsom barn och gammal, när man fritt får gå till boken, i stället för att nödgas läsa en stund, då man ingen lust har? Ett ämne, som man älskar, lär man sig ej det mångdubbelt lifligare och bättre, än ett annat, som utgör ens leda, och som man trugas studera? Skulle man icke, såsom lärare af högre slag, utföra sin sak mycket mera själfullt och förträffligt, om man finge gå upp i kathedern just den stund, då man är fullt upplifvad af sitt ämne, i stället för att nödgas föreläsa, när ett visst klockslag höres, som icke just står i sammanhang med själens beskaffenhet i det ögonblicket? — Månne man härpå skall svara ja eller nej? — Dylika frågor kunna utsträckas till oändlighet, och föras genom Samhällets alla former. Öfverallt stöta de emot hvad man kallar Ordning, och visa, i följd af menniskonaturens beskaffenhet, att sakerna ofta skulle af hvar individ utföras bättre, om han finge sköta dem fritt. Men det olyckliga är, att mången gång då ingenting blefve af. Ty när t. ex. en lärare funne sig hågad att föreläsa, kunde det hända, att han komme in i ett auditorium, der på den timman ingen åhörare hade funnit sig hågad att komma tillstädes. Och tvärtom kunde lärjungen vilja undervisas en stund, då ingen lärare hade tillräcklig lust, att fullkomligt och väl undervisa. Så vida nu meningen är, att någonting skall uträttas i Undervisning, som i annat, så måste här ett slags nödvändighet göra sig gällande. Lärjungen skall gå upp i undervisnings-salen, när klockan slår; han må känna sig olustig, eller ej. Läraren skall infinna sig på sagd tid, och läsa i just det ämne, som lections-katalogen föreskrifver, men ej den gången i ett annat; hvilket kanske annars blefve snillrikare föredraget, om det endast finge. Det må förlåtas oss, att vi här framställt Ordningen i sina lägsta och (snart sagdt) crassaste former. Det är underligt likväl, att man nu mera al-

drig kallar sådant tvång, utan håller det för en god och välgörande ordning. Om, ehuru på bekostnad af någon frihet (eller — rättare — sjelfsvåld), man funnit, att saker, som skola skötas gemensamt flere menniskor emellan (såsom fallet är med Undervisning), gå bättre, när de gå med ordning, än utan: så begriper man icke, hvar gränsen är, der ordning bör sluta, och der det är bättre att hafva oordning.

Om Monitörskapet bör öfverlemnas åt lärares och lärjungars lust och godtycke, att hafva eller icke hafva: hvarföre böra icke äfven andra ämnen få njuta samma oberoende och skörda dess frukter? Men om det är helsosamt för menniskan, att handla af pligt, äfven utan föregående lust, i andra skolsaker: hvarföre skall det då icke jemväl vara helsosamt för en lärare, att (i följd af sin tjenst) underkastas nödvändigheten af att hafva biträde, i fall han eljest icke skulle önska det, utan heldre ville låta Skolan gå som hon kunde? Hvarföre skall det vara svårare och onyttigare för honom, att åtaga sig detta vilkor, än alla andra, oskiljaktiga från hans tjenst? Äfvenså för lärjungen: om det med skäl anses godt och moraliskt bildande för honom, att i andra Skolan tillhörande förhållanden få sin fria vilja och lust reglerad efter en viss ordning (såsom t. ex. att på en viss tid studera vissa ämnen, och deribland äfven sådana, som måhända ej synas ofverensstämma med hans håg; att iakttaga allahanda föreskrifter af sina lärare o. s. v.): hvarföre skall det då icke vara en äfven så helsosam sak för honom, att åläggas vara Monitör? Att, utan afseende på betalning, särskild vänskap, slägtskap eller äldre bekantskap, i studierna bispringa sina läse-kamrater, på det sätt och i de fall, han verkligen kan det? Och denna ömsesidiga hjelp, kamrater emellan, som man anser nyttig, när den sker oordentligt och stundom utan lärarens öfverinseende, — månne det ic-

ke är angeläget, att den ej får ske utan dett öfverinseende; på det att icke omogne, måhända o kunnige kamrater må (på sitt vis) gifva detta biträde, när de hafva vänner, som de vilja bistå, eller äro fattig nog för att behöfva betalning?

Af alla skäl och motskäl tillsammantagna, kunn vi, för vår del, icke finna Oordningen värd att föredra gas framför Ordningen, i detta ämne mer än i andra.

Sålunda tycka vi den striden emellan det äldr och nyare Undervisningssättet enklast upptagen och af gjord. Att något slags Biträde är fördelaktigt, deron kan — ännu en gång sagdt — ingen tvist vara; me att hafva ordnadt Biträde, det är hvad det nya Under visningssättet anser sig hafva mycket skäl att föredrag framför ett osäkert och oordentligt.

Andra stora fördelar medfölja Monitör-systemet fö öfrigt. Att menniskan lärer sig ett ämne mycket redi gare och djupare, när hon sättes i nödvändighet att med dela det åt andra, bevittnar erfarenheten. Barnet är här likt hvarje annan menniska. Allt ankommer på, att e anförtro Monitören till bortlärande sådant, som ha sjelf ej känner. Men i en Skola förekomma så mång repetitioner, så många tillfällen, der uppsigt behöfves så mycket förhörande och mechaniskt pröfvande, hvilke allt af en något stadgad gosse kan skötas utan fara hvarigenom han dessutom högeligen interesseras för Un dervisningen, och småningom invänjes, att kunna biträ da i vigtigare lärare-befattningar. Det är anmärkning värdt, hvilken verksamhet, hvilken kärlek till läro-ämne den Unges själ får, genom förtroendet att stundom f stå på platsen af något inseende deröfver. (En och an nan lat lärjunge roar det väl icke: men det är så myck vigtigare, att hans lättja ej får sin vilja fram; minst får de

ingå i bestämmandet af sådant, som skall vara läroverkets regel). Det är äfven anmärkningsvärdt, hvilken lefvande och ädel vänskap knytes mellan unga menniskor, när deras umgänge ej består i utbyte af små skolknep, skälmstycken och raljerier öfver sina lärare, utan i ömsesidiga nyttiga tjenster. Vigtigast är likväl, att när hjerta och förstånd bringas derhän, att innerligt fästa sig vid hvad i Skolan egentligen bör förehafvas, — nemligen Studierna: så utrotas härigenom kraftigast den lojhet och dolska, som naturligt nog infinna sig i barnasinnet, när det betraktar sin läsning med vämjelse. Hur många exempel på skolor finnas, der lärjungen väntar sina lof-timmar såsom glädjestunder, men arbets-timmarne tvärtom? Skulle det vara så illa gjordt, om man försökte laga, att detta förhållande blefve bara omvändt?

En erinran, slutligen, torde förtjena att eftertänkas. När intet Monitörskap användes, sitter Läraren sjelf naturligtvis såsom ensam undervisare i sin skola eller i sin klass. Han kan nu sköta sina lärjungar antingen på det sätt, att de alla samtlige studera detsamma under Lärarens föreläsande och förhörande; eller så, att han indelar dem i flere läse-lag eller läxlag, samt uppdelar sin lections-tid efter antalet af dem, och undervisar eller förhör det ena laget efter det andra, men blott ett i sänder, — hvarvid de öfriga läsa öfver eller annorlunda sysselsättas. Hvad det första sättet beträffar (hvilket i många elementar-läroverk äger rum): så synes tydligt, att, för möjligheten af alla lärjungarnes sammanhållande på samma ställe i läsningen under lectionen, måste stora uppoffringar göras af det som för lärjungarne är nyttigt. Ty rättar sig Läraren efter de yngres, eller ock (utan afseende på åldern) efter de trögares och med minsta naturgåfvor utrustades behof: så måste lectionens pensum tagas kortare, många flera repetitioner göras, tätare efterfrågningar och förhör m.

m. äga rum; hvilket allt tjenar de äldre, qvickare o
bättre utrustade till ingenting, hindrar deras fortkoms
gör dem utledsne, och föranleder dem måhända att ö
va pojkstreck, då tiden blir lång och med ingenting fö
dem interesserande upptages. Det säges väl, att lär
ren nu har dem alla under ögonen, och att intet
nödigt eller orätt förehafvande skall kunna tilldraga si
Men, om vi ej bedraga oss, är det sin bok, som lär
ren här måste hafva under ögonen; då han derur unde
visar, och i egen person förklarar, muntligen utred
o. s. v. Utan tvifvel ser han ofta upp ur boken; me
den som sjelf gått i skola, lärer ej neka, att om M
gistern icke är en alldeles utomordentlig man, kunn
ledsnad och dermed följande, mot ordningen stridand
bi-företag hos de qvickare lärjungarne svårligen undvikas
när det, som läses, blifver för dem onödigt ut-tänjdt
för att göras lämpligt åt de mindre försigkomnes natu
Rättar han deremot lectionen efter de äldres, eller eft
de qvickares behof: då går det troligen ännu värre. D
yngre, eller de sämre utrustade (i hvad ålder de befin
na sig), kunna icke följa med. De hetas emellerti
göra det; och när nästa lection i ämnet kommer, mås
de än vidare fortgå, ehuru det föregående af dem
kunnat blifva inlärdt. Har någon under tiden varit sjul
huru går det då? När han återkommer i skolan, hafv
lärare och kamrater lemnat honom efter sig: han får n
taga vid, der de äro, och luckan öfverlemnas åt lyc
kan att fylla. — Det andra sättet, då skolan indelas
i läselag, — eller det så kallade Ring-systemet, —
har utan tvifvel flera fördelar och mindre svårigheter,
än det förra. Ty, om också alla gossar inom en ring
här måste följas åt, och splittringen i ringar ej kan
sträcka sig så långt, som hvart enda individuelt be
hof skulle, absolut taladt, erfordra: så äro dock de hufvudsakligare olikheterna afsedda. Den stora nyttan a
Ring-systemet består äfven just uti, att de tvenne ytter

ligheterna undvikas: de nemligen, att antingen hålla alla lärjungar till studium af samma stycke under lectionen, eller att undervisa hvarje af dem särskildt i dess eget stycke, (hvilket sednare vore den fullkomliga splittringens idé, använd på grund af hvarje gosses enskilda naturanlag eller färdighet att fortgå,) — och hvilka bägge ytterligheter ej kunna fritagas från begär till den så mycket omtalade, missförstådda consequensen, (men som med rätta borde kallas caricaturen af conseqvens). Ring-systemet, klokt användt, går den väg emellan ytterligheterna, som är conseqvent i förnuftig och rätt mening: låter gossar skiljas åt, der inbördes olikheten dem emellan är för stor, eller ämnet under lectionen genom sin beskaffenhet (t. ex. arithmetik) ej gör deras arbete på olika och skilda ställen i cursen till någon svårighet; men håller deremot sådane tillsammans, som skilja sig i endast små differenser, eller för hvilkas lynnen (om de t. ex. äro lata) det gagnar att upplifvas, och liksom hänföras, af bättre och flitigare kamrater, (så snart nemligen ej dessa äro dem så öfverlägsna, att jemnförelse och — med den — hänförelse ej mer är möjlig). — När vi således på dessa grunder ej annat kunna, än gifva Ring-systemet företräde: göra vi nu endast den slut-anmärkningen, att det högligen närmar sig Monitör-systemet; eller (med andra ord) att det icke väl kan skötas, utan att Läraren gifver för hvarje ring någon af de pålitligaste och kunnigaste lärjungarne uppdrag att tillse ringens medlemmar, under det han sjelf är frånvarande vid en annan. Att ringar nyttjas i skolor, utan antaget monitör-system, veta vi rätt väl: men, lemnas de öfriga ringarne utan all tillsyn, bevakning och hjelp, under det läraren är borta vid en af dem, (hvilket vill säga, strängt taget, detsamma, som att läraren är alldeles ensam lärare i klassen,) så anse vi sådant sämre. Bättre åter måste det vara, om läraren, under sitt arbete med en ring, uppdrager några

af sina klokaste disciplar att öfver de andra ringar hafva ett vakande öga, efterse om de äro flitige, förh ra paradigmer eller andra *formalia*, och dylikt, som fo drar mycken tid, och ej af läraren sjelf alltid kan me hinnas. Men, så fort läraren adjungerar sådane Bitr dare, — hvad gör han annat då, än adopterar Monitö systemet? Troligen undviker ej mången klok skolma denna utväg. Hvarföre då strida om ord? Eller, o man nu i sjelfva verket har ett Monitör-system, på s sätt, hvarföre icke erkänna det? Hvarföre icke låt det organiseras till ett ordentligt system för skolan med vilkor att organisations-formerna, ehuru de allti skola finnas till och ej få undvaras, dock så ti vida må vara fria, att de variera och alltid rätta sig e ter läro-ämnets beskaffenhet och lärjunge-personalen behof.

E. Fri Flyttning.

Något skäl förefinnes väl icke, hvarför en goss som genomgått hvad till en klass hörer, icke då skul få göras delaktig af hvad derefter kommer; nemlige högre klass. Klart är ock, att ingen kamrat lider g hans flyttning; liksom kamraten ej skulle vinna, om he stode qvar. Ty hvar och en är i sin läsning omöjlige annorstädes, än der han är, och hinner i sin ordnin fram, då han lärt sig mera; men icke kommer han stället i sin höjd af kunskaper, genom hvad med e annan gosse tilldrager sig, och "viss klass" måste va synonymt med "viss höjd af kunskaper." Enligt den idé för fri flyttning, synes det ej engång fattligt, h ru den skäligen kan hindras eller termin-vis uppskjut Finnes någon skola, som icke för hvarje sin kla har en fordran på något visst qvantum kunskape hvilket genom omläsningar, repetitioner, förhör o. s. tillika till qvaliteten bör göras fullgodt? När s

Lärarne pröfvat och funnit, "att en gosse fyllt klassens fordran både till qvantitet och qvalitet"; så är det ju alldeles detsamma, som att säga: "den gossen har slutat klassen." I samma stund sådant är sagdt, hvad kan då rimligen följa annat än gå vidare; hvilket i skolan betyder: gå in i nästa klass. Nekar man det sednare, ehuru man erkänner det förra; med andra ord, erkänner man en gosse hafva slutat hvad till en klass hörer, men vill uppskjuta hans öfvergång till nästa: hvilken är då meningen? Tydligtvis: "han skall vara stationär." — Och hvarföre? — För att mogna, sätta sig i studierna. Men denna sättning, antingen behöfves hon, eller är hon onödig. Om hon behöfves, så vill det säga, att profvet med gossen icke varit som vederbort; m. a. o. gossen har då ej till qvaliteten ådagalagt, att han slutat förra klassen. Men det antogs, att han så skulle hafva gjort. — Hvad menar man då? Skall mognad anses nödig, äfven då den erkännes för onödig.? Saken är alltid, att när gossen hunnit den tidpunkt, att han med rätta (ej förr) kan förklaras hafva undangjort en klass (sättningen inberäknad), ligger inom skälens område intet hinder, att då låta honom gå till följande. Och, emedan sådana tidpunkter för gossarne ej annat kunna än vara olika efter deras olikt inträffande framsteg, synes ej begripligt, hvarföre ett helt antal gossar skall på en och samma gång flyttas. Års- eller termin-flyttningen (rättare befordran i massa) kan omöjligen ske, utan att somlige förhalas, andra brådstörtas. Ganska besynnerligt är, att de, som ifra för flyttningen i massa, anföra nödvändigheten af sättning och mognad i studierna, såsom skäl emot friheten. Frågas: hvilka äro nu de, som mogna genom flyttningen i massa? Icke de sämre; ty de blifva ju vanligtvis som knappast färdige med de mest oundgänglige utan-läxor blott, och behöfva kanske stundom ändock nåd. Mig sy-

nes, att desse, om hvilka man aldrig talar; framför allt borde sätta sig. Hvarföre skola endast de skickligare gossarne — nemligen de, som t. ex. ifrån den tidpunkt (under årets eller terminens lopp), då de rigtigt hade absolverat klassen och kunde dess läroämnen, likväl inom klassen behållas qvar till årets eller terminens slut, för att med hela massan flyttas, — hvarföre skola de behöfva mogna? de, som icke vore, hvad de äro, det förutan? Mognaden borde aldrig förbigås, minst af de omognaste; men den bör pröfvas — och, när den blir funnen, hvad önskas mer? Alla, som besitta den erforderliga mognaden, — hvarföre skulle icke de få flytta?

I afseende på lärjungars fria flyttning till högre klass och fortgång i studierna, upplefver man ej sällan den sorgliga erfarenheten, att Föräldrar gifvas, som misstycka denna flyttning. I sjelfva verket — må man medgifva det öppet — är den fria flyttningen byggd på en idé, som har den egenskapen att vara blott och bart rättvis; som tidigt hos gossen grundlägger en föreställning om, att framgång endast står att vänta i förhållande till förtjenst, men att bristande kunskap och förmåga, utan consideration, hålla sin ägare tillbaka. Mången vill kanske kalla sådant ett tidigt inskärpande at demokratiska tänkesätt i det späda sinnet, hvilka sedan måhända skulle vilja göra sig gällande i stat och samhälle. Hvad oss beträffar, våga vi dock ej kalla ett sådant tänkesätt demokratiskt, emedan vi derigenom gjorde oss skyldige till den största ohöflighet mot alla andra slags tänkesätt. Eller om det demokratiska uteslutande skulle vara sådant, att det hyllar principen af individers uppflyttning och befordran inom Staten på grund af rättvisa, förtjenst, skicklighet och kunskap, — hvilken princip är det då, som de öfriga politiska tänkesätten omfatta? Svaret vore vådligt. Vi råda derföre, att den fria flyttningen inom Skolan icke må, i ett samhälle som vårt, anfallas med anklagelser

för ingifvande af demokratiska begrepp hos lärjungarne; ty det vore högst orimligt och olyckligt, om i ett land, som icke är demokratiskt, rättvisan vore det. Emellertid är det en sanning — vi upprepa det — att föräldrar finnas, som heldre se sina barn änniversärt uppstiga i klasserna, än efter vissa bestyrkt inhämtade kunskaps-grader. Vi skola söka inse dessa föräldrars motiv. De hylla visst icke orättvisan. Men de fleste föräldrar betrakta skolan såsom en af de många pålagor (contraheradt: plågor), dem samhälls-menniskan har att genomgå. Ju lättare och fortare, ju bättre alltså. För snillrika barns föräldrar är fria flyttningen just derföre välkommen, emedan de emotse en hastigare Skol-resa, än sjelfva den i gamla methoderna öfliga, anniversära flyttningen åstadkommer. Men pluraliteten är icke alltid snillrik. Fördenskull ser pluraliteten af barnens föräldrar stundom med bekymmer en Uppflyttning, som ger tillkänna en viss hos barnen befintlig kunskaps-grad, och ej kommer förr, än i sällskap med den. Man inbillar sig, att det skulle interessera alla föräldrar hvad barnen veta, och att barnen i klassnummer heta alldeles efter hvad de veta. Vi äro också fullt öfvertygade, att detta är händelsen med många föräldrar; men likväl ej med alla. Tvärtom förhåller det sig med ganska många synbarligen så, att barnens fortkomst framförallt interesserar dem; följa kunskaper derjemte, så är ganska väl; det nekas ej. Men fortkomsten är hufvudsaken. Och hvarföre? Af helt naturlig grund: "på det barnen i tid måtte komma ur Skolan; i tid komma till Akademien, och i tid derifrån; i tid få någon Tjenst eller Befattning, som gifver bröd eller ära; med ett ord: på det de i tid må kunna börja lefva af sig sjelfva." Är denna önskan hos föräldrar underlig? Visst icke; så vida den förmånen, att kunna lefva sig sjelf, mera beror på att få börja sin befattning i tid, än att börja densamma med

kunskaper. Ett stort antal föräldrar synes tro det förra nödvändigare för fortkomsten i samhället, än det sednare.

F. Praktik är ju annat än Theori?

Visserligen. När sådant, som i tanken befunnits godt och nyttigt, skall utföras, så finner man stundom stora och besynnerliga hinder. Men, om dessa hinder ej ligga inom de theoriers område, som skulle utföras, utan komma annorstädes ifrån: så är det naturligtvis på dessa hinder Praktikens olikhet emot Theorierna måste skyllas; så fort det är frågan om att man vill vara rättvis. Om man t. ex. skulle omtala Monitör-systemets oanvändbarhet, och till bevis för påståendet anföra något praktiskt utslag någonstädes i ett läroämne, der det suppositions-vis icke såge väl ut; men man tillika finner, att Monitörer föga eller intet i det ämnet der varit använde: så synes oss icke rättvist, att lägga det ämnets tillstånd Monitör-systemet till last.

Men emedan föröfrigt Praktik i och för sig sjelf är ett helt annat fält än Theori, så finner hvar och en, att i den förra kunna mångfaldiga saker möta, som icke tillhöra dess samband med Theorien, och följaktligen af den sednare ej kunnat bestämmas, lika litet som de på den kunna rättvist skyllas. — Det händer ju tvärtom också stundom, att, när svaga eller dåliga Theorier utföras, tillkomma i Praktiken fördelar från annat håll och af orsaker, som ej med Theorien hade samband! Icke heller bör då en sådan praktisk förmån vändas theorien till heder.

Med ett ord: i hvilket fall som helst, måste man, i fråga om rättvist tillräknande af heder eller skuld, skilja Theori och Praktik. Lyckligast är naturligtvis, när de bägge få vara goda.

I mina här anförda tankar uti Undervisnings-ämnen har jag endast talat om Theorien. Skulle man finna, hvad jag anfört, theoretiskt rätt och förtjent af behjertande: så är det alltid något. Jag är vid detta tillfälle alldeles nöjd med det. Om Praktik en annan gång. *Pueri, qui nunc ludunt, nostri judices erunt.*

X. Skapelsens Idé, efter Ekhummescha.

Hvem befattar sig med Skapelsen?

Theologer och Philosopher. — Men om ock, i vetenskaplig form och betydelse, endast desse eftersinna Skapelsens heligt mörka mening; så erkänna vi likväl snart, huru i sjelfva verket en hvar med sin svagare syn skådar åt samma håll. Sker det ock under andra former och namn: evigt äro dock menniskorna upptagna af detta stora Ett-och-samma. Anden lemnar det icke; ty han lemnar icke sig sjelf.

Sitt sammanhang i eller med Gud — det känner den sälle, och gläds; den olycklige känner det, och förvånas huru hans olycka då kan vara till. Den brottslige känner det, och häpnar (eller ler convulsivískt) öfver huru hans fall kan vara en möjlighet. Att ett sammanhang är, känner han; men, darrande i förtviflan, näns han ej kalla det, hvarmed han sammanhänger, Gud. Omgifven af vrede och hån, hånar han sjelf, blir omsider alltmer fräck och färg . . .

Förgås? — vi veta det ej.

Men hvar och en, som känner, att han är i sammanhang med det Onämnda, Outgrundliga; hvar och en, som märker sig vara i Verlds-systemet (och det gör hvar-

je varelse, äfven den själstorftigaste, på något sätt): han umgås med Skapelsens idéer. Hans sätt att umgås med dem, är — i rättaste mening — hans lif. Hans sätt att fylla gåtan, det är hans lefnad. Verldsgåtan löses aldrig. Men hvar och en andas och är till midt uti henne, och fullkomnar henne allt vidare. Gåtan löses icke; men den som har frid, med honom är det så, att han känner sig ej behöfva lösa henne; det är nåd, glädje och hjelp. Mera får ingen: men huru godt är det icke, om han det får?

Den Heliga Skrift säger oss, att verlden och vi af Gud blifvit skapade. Huru, gafs oss ej att veta. — Men ett annat Huru omtalar den Heliga Skrift: det är, huru vi skola vinna nåd och blifva salige. Ty det behöfde vi få veta.

En uråldrig verlds-föreställning i Indien bär sitt namn efter Ekhummescha. Den har några särdeles likheter med hvad bland oss ännu är en gängse tro, ehuru (besynnerligt nog) denna gängse tro ej grundas på den Heliga Skrifts utsagor. Det rör i synnerhet skälet, hvarföre Gud skapade. — Jag "tror" icke på Ekhummescha's framställning; knappt engång i de afseenden, der den nalkas gångbara, ehuru ej i Skriften grundade, begrepp: men den förekommer mig likväl så märkvärdig och i sitt slag rörande, att jag vill meddela den *).

---

*) Se J. G. Rhode: Ueber religiöse Bildung, Mythologie u. Philosophie der Hindus. B. I. s. 434 o. följ. Jemnf. Palmblad, Handbok i Geographien, D. III. B. I. s. 286 o. följ. I detta sistnämnda innehållsrika verk kunna svenska läsare med lätthet och redighet förvärfva sig en summarisk öfversigt af den Hinduiska Religionens och Philosophiens mångskiftande former.

EKHUMMESCHA'S LÄRA

efter Brahma's Sastra.

Ehuru denna bok, liksom Hinduernes öfriga heliga böcker, blifvit skrifven på Sanskrit, och de Prester, som äga den, benämna sig Brahmaner, och det af Hindubrahmanernes stam; ehuru bokens system äfven har mycket gemensamt med Buddha- och Veda-lärorna: så uppställer den dock en helt egen religiös verlds-åsigt, hvilken afviker vida mer ifrån båda, än dessa sinsemellan äro skiljaktiga; dessutom upptäcker man äfven åtskilliga likheter med Ormuzd-läran, men likväl ändå större olikheter. Bokens innehåll känna vi blott genom Holwell; och det är verkligen förvånande, att den allt hittills blifvit så föga känd utaf Medarbetarne i *Asiatic Researches*. Hvad Holwell (efter egen försäkran) meddelar såsom temligen ordagrann öfversättning, är följande:

Om Gud och hans Egenskaper.

"Gud är Ekhummescha, d. ä. den Ene som alltid var. Skapare af allt som är. Gud liknar ett fullkomligt klot, utan begynnelse och ände. Gud beherrskar och styrer hela Skapelsen genom en allmän Försyn, efter förut bestämda, oföränderliga lagar. Forska ej hvarken öfver Ekhummescha's väsende och hans tillvarelses natur, ej heller öfver de lagar, enligt hvilka han styrer; bäggedera är fåviskt och straffbart. Nog af, att du, dag efter dag och natt efter natt, i hans verk skådar hans vishet, makt och godhet, — vare detta din salighet!"

(Denna första afdelning är tydligen af yngre ursprung, och tillhörer lika litet det gamla verket, som de bifogade förklaringarne. Brahmanerne sjelfve förklarade saken för Holwell sålunda: Sastra hade, i stället för

ofvanstående afdelning, ursprungligen innehållit en annan, hvaruti Guds natur och väsende blifvit förklarade, men den hade gått förlorad för verlden, derigenom att Brahma sjelf bortrifvit densamma ur boken. Men sannolikt hade en sådan afdelning aldrig funnits; och man förutsatte först då dess äldre tillvaro, när den berättelse, hvilken bildar det egentligen gamla fragmentet, började betraktas såsom en omedelbar uppenbarelse, en källa till all Religion, och en sådan underrättelse der saknades. De tillagda orden äro mellertid så vida passande, som de förbjuda väcka frågor, på hvilka man saknar svar. Sagan sjelf har Holwell styckat i afdelningar, hvilka dock äro alldeles godtyckliga; vi framställe dem här i sitt sammanhang).

"Ekhummescha, försänkt i åskådning af sitt eget varande, beslöt i tidens fullbordan, att meddela sin herrlighet och natur åt väsenden, som voro i stånd att njuta och dela hans salighet, äfvensom att tjenande hylla hans herrlighet. Dessa väsenden voro ännu icke till; Ekhummescha ville, — och de voro. Han bildade dem till en del ur sitt eget väsende, — mäktige af fullkomlighet, men äfven med krafter till ofullkomlighet; båggedera beroende af deras eget fria val. Ekhummescha skapade först Birmah, Wischnu och Siwa; derpå Moisasur och alla Deweta's (Dewtar, Dwa'r, andar af lägre slag). Ekhummescha gaf högsta rangen åt Birmah, Wischnu och Siwa. Birmah satte han till Deweta-skarornas öfverhufvud, och gjorde dem underdåniga honom; derjemte förordnade han honom til sin Ståthållare i himmelen, och gaf honom Wischnu och Siwa till Medhjelpare. Ekhummescha indelade Dewetas i åtskilliga skaror och ordningar, och öfver hvardera af dessa satte han ett eget öfverhufvud. Dessa tillbåle omkring Ekhummescha's thron, efter ordning och värdighet; och harmoni var i himmelen. Moisasur, öf

verhufvud för den första Deweta-skaran, framförde den himmelska sången af lof och tillbedjande inför Skaparen, äfvensom sången om lydnaden emot Birmah, hans förstskapade; och Ekhummescha fröjdade sig öfver sin nya Skapelse."

"Fröjd och harmoni omgåfvo Ekhummescha's thron efter Deweta's skapelse. Detta varade tusende sinom tusende verlds-åldrar *), och skulle hafva varat till tidernas ända, om icke afund och missunsamhet hade bemäktigat sig Moisasur och Deweta-skarornas andra öfverhufvuden; ibland hvilka Rhabun var Moisasur närmast i värdighet. Utan att ihågkomma nådegåfvan af att vara skapade, glömmande de dem ålagda pligter, försmådde de att använda de krafter till fullkomlighet, hvilka den Eviges nåd dem förlänat, satte i verksamhet sina krafter till ofullkomlighet, och gjorde det ondt var inför Ekhummescha's ansigte. De vägrade honom lydnad, undandrogo sig undergifvenheten för hans Ståthållare och dennes medhjelpare, Wischnu och Siwa, och sade vid sig sjelfva: "vi vilja herrska!" Och utan fruktan för sin Skapares allmakt och vrede, utspridde de sina onda tankar ibland Deweta-skarorna, bedrogo dem och förförde ett stort antal ibland dem till affall ifrån deras pligt. Det blef split och söndring kring Ekhummescha's thron. Smärta och bekymmer bemäktigade sig dem ibland Deweta's, som förblifvit trogne, och nu först uppstod jämmer i himmelen."

"Ekhummescha, hvilkens allvetenhet, förutseende och inflytande utsträcker sig öfver allt, med undantag af de väsendens handlingar, hvilka han skapat fria, såg med bekymmer och vrede Moisasur's, Rhabun's, samt de

*) Munnuntur betecknaar tiderymden af en verlds hela lif; tilläfventyrs en obestämd tidslängd öfverhufvud.

öfriga anförarnes och Deweta's affall. Men sjelf full af förbarmande ännu i sin vrede, sände han Birmah, Wischnu och Siwa, att förevita dem deras förbrytelse och öfvertalande återkalla dem till deras pligt. Men de, jublande i den stolta inbillningen om sitt oberoende, fortforo halsstarrigt i sin olydnad. Ekhummescha gaf då Siwa befallning, att draga ut emot dem beväpnad med sin allmakt, fördrifva dem utur himmelen och nedstörta dem i det djupa Mörkret; fördömda till ändlös jämmer för eviga tider."

"De upproriske Deweta's suckade en lång tid (Munnuntur) under sin Skapares onåd. Emellertid upphörde aldrig Birmah, Wischnu, Siwa och de öfrige Deweta's, som förblifvit trogne, att för dem anropa Ekhummescha om förlåtelse och upprättelse. Genom deras bemedlande lät Ekhummescha slutligen beveka sig; och ehuru han ej kunde förutse den verkan hans nåd skulle hafva på förbrytarnes framtida förhållanden, så hoppades han dock, att de skulle göra bot. Han förklarade derföre sin vilja: att de skulle förlossas utur mörkret och försättas i ett pröfnings-tillstånd, under hvilket det stode i deras makt att vinna sin räddning och salighet. Ekhummescha kungjorde derefter sina nådiga afsigter, öfverlemnade högsta väldet och regeringen öfver himmelen åt Birmah, drog sig tillbaka inom sig sjelf och blef osynlig för alla Deweta-skarorna, under en tid af femtusende år. Efter förloppet af denna tiderymd uppenbarade han sig ånyo, tog Ljusets thron åter i besittning och visade sig i sin herrlighet. De trogna Deweta-skarorna firade hans återkomst med fröjde-sånger."

"Då allt teg, talade Ekhummescha: Varde Verldsalltet af de femton Bobun's *) för luttring och rening,

*) Bobun = region, boningsort; gemenligen blifva de femton Bobun's (Buddhisternas Bon's) kallade de "femton Verldarne." (Rhode).

ll bostad för de upproriske Deweta's! — Och det vardt l.. .Och Ekhummescha talade:. Wischnu, beväpnad med in makt, må nedstiga till Verlds-alltets nya skapelse, ch förlossa de upproriske Deweta's utur Mörkret, och irsätta dem i den lägsta af de femton verldarne. — Vischnu stod framför thronen och talade: Ekhummescha! jag har gjort, såsom du mig befallt hafver. Och lla Deweta-skarorna stodo förvånade och skådade unren och glansen af Verlds-alltets nya skapelse. Och Ekhummescha talade ånyo, och sade till Wischnu: Jag ill bilda kroppar för hvar och en af de fallne Deweta's, till ett fängelse och en boning, hvarest de för n lång tid, allt efter måttet af deras förbrytelse, skola vara underkastade naturliga olyckor och lidanden. Gack, och bjud dem att bereda sig dertill; och de skola lyda dig. — Och Wischnu stod åter inför thronen, ngade sig och sade: Ekhummescha, dina befallningar äro fullgjorda! — Och de trogna Deweta-skarorna stodo åter fulla af förvåning, öfver de under, som de hörde, och sjöngo Ekhummescha's lof och nåd."

"Då allt teg, talade Ekhummescha ånyo till Wischnu: e kroppar, hvilka jag vill bereda till boning för de pproriske Deweta's, skola i kraft af det grundämne, raraf jag skall bilda dem, vara underkastade förändring, förstörelse, död och förnyelse; och genom dessa ldliga kroppar skola de fallne Deweta's efter hand genomgå åttio-sju formvexlingar eller vandringar, samt i er eller mindre mån vara underkastade följderne af tysiskt och moraliskt lidande, i närmaste förhållande l måttet af deras förbrytelse, och allt efter som deras ndlingar i dessa omvexlande kroppar motsvara de innkta krafter, med hvilka jag skall begåfva dem. Och tta vare deras bestraffnings- och renings-tillstånd. Men är de upproriske Deweta's genomgått de åttio-sju vandringarne, skola de, genom min öfversvinneliga nåd,

bebo en ny kropp, och du, Wischnu, skall gifva den namnet Ko *); och när kons dödliga kropp, i följd af sin naturs förgänglighet, upphört att lefva, då skola de fallne Deweta's, genom min ännu mera öfversvinneliga nåd, lifva Mennisko-kroppen; och i denna kropp vill jag utvidga deras förstånds-krafter, likasom då jag först skapade dem fria. Och detta vare det högsta tillståndet af deras pröfning och försökelse."

"Kon skall aktas helig af de fallne Deweta's, ty hon skall gifva dem en ny och angenämare näring, och underlätta en del af det arbete, som jag vill pålägga dem. Och kons kött skola de icke äta, ej heller det ringaste af de dödliga kroppar, hvilka jag skall bereda till deras boning, dessa må antingen kräla på jorden, eller simma i vattnet, eller flyga i luften; deras näring blifve kons mjölk och jordens frukter."

"De dödliga kroppar, i hvilka jag skall innesluta de fallne Deweta's, äro ett verk af min hand; derföre skall man icke förstöra dem, utan öfverlemna dem åt deras naturliga förgängelse. Eho bland Deweta's alltså som, genom uppsåtlig våldsverkan, förstörer de dödliga kroppar, hvilka hans fallne bröder bebo: hans upproriska ande skall du, Siwa, nedstörta i Mörkret. Der skall han förblifva någon tid, och derpå ånyo genomgå de åttio nio vandringarne, utan afseende på den grad, till hvilken han hunnit, vid den tid han begick en sådan förbrytelse. Men hvilken helst bland de fallne Deweta's som fördristar sig, att genom våldsverkan befria sig sjelf ifrån den dödliga kropp, hvaruti han af mig blifvit innesluten: honom skall du, Siwa, nedstörta för evigt i Mörkret. Välgerningen af de femton luttrings-, pröf-

*) Ehuru sjelfva Kon aktas såsom särdeles helig, så betecknar den dock här Horn-boskapens hela slägte.

nings- och renings-verldarne skall aldrig mera blifva hans del."

"Och jag vill åtskilja de dödliga kroppar, som jag har bestämt till straff för de fallne Deweta's, i slägter och arter; och vill tilldela dessa kroppar särskilda gestalter, egenskaper och förmögenheter; och de skola para och fortplanta sig i sin art, enligt en naturlig drift, som jag skall inplanta hos dem; och af denna naturliga beblandelse skall en följd af kroppar uppstå, hvar och en, uti sitt slägte och sin art, på det att grad-följden af de fallne andarnes vandringar aldrig må stanna. Men om någon af de fallne Deweta's beblandar sig med en kropp utom sin art: så skall du, Siwa, nedstörta den brottsliga anden för någon tid uti Mörkret; och han skall dömmas att ånyo genomgå de nio och åttio vandringarne, utan afseende på den grad, till hvilken han hunnit, då han begick förbrytelsen. Och om någon af de fallne Deweta's vågar, tvärtemot den naturliga drift, som jag skall inplanta i deras bonings-kroppar, att beblanda sig på ett onaturligt sätt, så att fortplantningen af deras slägte och art derigenom tillintetgöres: så skall du, Siwa, nedstörta honom för evigt i Mörkret, och välsignelsen af de femton luttrings-, pröfnings och renings-verldarne skall aldrig mera blifva hans del."

"De fallne och olycklige Deweta's skola dock hafva den makt, att, genom det kärleksrika umgänget i förbindelsen med likar, mildra och förljufva sina plågor uti sitt straff. Och när de sinsemellan bevisa hvarandra kärlek, ömhet och ömsesidiga tjenster, samt bistå och uppmuntra hvarandra i ångren öfver deras olydnadsbrott: så vill jag stärka deras goda föresatser, och de skola finna nåd för mina ögon. Men om de förfölja hvarandra, så vill jag trösta de förföljda, och förföljar-

ne skola aldrig hinna till den nionde verlden, till reningens första verld."

Nu följer en kort afdelning, hvars mening synes vara följande: när en fallen Ande fullbordat det antal af vandringar, som af de nio och åttio, hvilka han måste genomgå, tillhöra den första Straff-verlden, och har ångrat sin förbrytelse: så skall Wischnu taga honom i sitt sköte, och försätta honom i den andra straff-verlden, och sålunda fortfara, till dess anden har genomvandrat den sista graden, uti Menniskan; och om han genom ånger och goda gerningar dertill gjorde sig värdig, försätta honom i den nionde, eller Reningens första verld. Det heter derpå vidare:

"Men om de uppróriske Deweta's under den åttionionde vandringen — i Mennisko-kroppen — icke begagna de krafter, med hvilka jag vill begåfva dem: så skall du, Siwa, för någon tid åter nedstörta dem till Mörkret; och derifrån skall du, Wischnu, efter en tid som jag skall bestämma, ånyo försätta dem i den nedersta straff- och renings-verlden, till förnyad pröfning. Och ett sådant lidande skola de genomgå, tills de genom sin ståndaktighet i goda verk, under sin åttio-nionde vandring — i Mennisko-kroppen — hinna till den nionde verlden, eller den första af de sju renings-verldarne. Ty det är mitt fasta beslut, att de uppróriske Deweta's hvarken skola återkomma till himmelen eller se mitt ansigte, förrän de genomgått de åtta straff-verldarne och de sju renings-verldarne. — Då de trogna skarorne hade hört allt, hvad Ekhummescha talat och beslutat öfver de uppróriske Deweta's, sjöngo de hans lof, hans makt och hans rättfärdighet."

"Då allt var tyst, talade Ekhummescha till Deweta-skarorna: Jag vill fastställa för min nåd emot de upp-

roriske andarne en viss tid-rymd, den jag skall indela i fyra tids-åldrar. I den första af dessa skall deras pröfningstid under den åttio-nionde vandringen, i Mennisko-kroppen, utsträcka sig till 100,000 år; i den andra till 10,000; i den tredje till 1000 och i den fjerde till 100 år *). Och Deweta-skarorna prisade

*) Öfver dessa tids-åldrar gåfvo Brahmanerne ytterligare Holwell följande förklaring: Då de fallne Andarne blifvit förlossade utur Mörkret, blefvo de alla, med undantag af Moisasur och de öfrige Anförarne, så rörda af Ekhummescha's barmhertighet, att ganska många under den första tids-åldern, genom sann ånger och ståndaktighet i det goda, återuppstego genom de femton verldarne till deras förlorade tillstånd. Under andra tids-åldern förmådde Moisasur och Anförarne åter så mycket öfver de fallne andarne, att de började förgäta sin förbrytelse, och ville icke vidare akta sitt straff uti mörkret; de förkastade de skyddande Deweta's råd och efterdöme, och trotsade för andra gången sin Skapare, och Moisasur drog en tredjedel af de öfriga orenade andarne på sin sida. Under denna andra tids-ålder förkortade Ekhummescha menniskornas ålder till 10,000 år; likväl hunno ännu många åter till himmelen. Under den tredje tids-åldern blef Moisasur's och de öfrige Anförarnes inflytande ännu större; och de bragte, i hvar och en af de åtta straff- och pröfnings-verldarne, hälften af de ännu orenade andarne på sin sida. Under denna tredje tids-ålder blef tiden för pröfning i menniskokroppen förkortad till 1000 år; likväl hunno ännu många åter till himmelen. Under fjerde tids-åldern — den, i hvilken vi lefva — vann Moisasur ett lika fullkomligt välde öfver de ännu återstående fallne andarnes hjertan, som vid den tiden, då de först hade gjort uppror tillika med honom; några få undantagne. Pröfnings-tiden blef derföre under denna ålder inskränkt till hundrade år. Några exempel finnas dock äfven ännu, under denna tids-ålder, af fallne andar, som genom ånger och goda verk lyckligt genomvandrade de åtta lägre verldarne, oaktadt ett outtröttligt bemödande af Moisasur, Rhabun och de öfrige anförarne för de fallne andar, hvilka han för andra gången bragt under sitt välde.

Likheten mellan Moisasur's förhållande till menniskorna och Ahriman's uti Zend-läran är ögonskenlig. Ahriman hade

med jublande fröjd Guds barmhertighet och långmodighet."

"Då allt var tyst, talade Ekhummescha: När den tid-rymd, som jag bestämt för verlds-alltets fortvarande, och den tid-rymd, som min förbarmande nåd har beviljat till pröfning åt de fallne Deweta's, genom förloppet af de fyra verlds-åldrarne blifver fulländad; och om det ändå på den tiden skulle finnas någon af dem, som, framhärdande i sin förbrytelse, icke hade genomgått straffets och pröfningens åttonde verld, och icke hunnit reningens första verld: så skall du, Siwa, beväpnad med min makt, nedstörta honom för evigt i Mörkret. Och derpå skall du förstöra straffets, luttringens och pröfningens åtta verldar; och de skola icke mer vara till. Men du, Wischnu, skall ännu en tid bibehålla reningens sju verldar, till dess att de andar, som hafva vändt min nåd och mitt förbarmande sig till godo, igenom dig blifvit renade ifrån deras synder. Och på den tiden, då detta går i fullbordan, och de återförda till sitt ursprungliga tillstånd skola framställas för mitt ansigte: då skall du, Siwa, förstöra de sju renings-verldarne, och de skola icke mer vara till. — Och Deweta-skarorna darrade för Ekhummescha's makt och ord."

"Ekhummescha talade vidare och sade: Jag undandrager icke Moisasur, Rhabun och de andra Anförarne för de upproriske Deweta's min förbarmande nåd; men emedan de törstade efter makt, så vill jag utvidga deras krafter till det onda. Det skall stå dem fritt, att genomvandra de åtta luttrings- och pröfnings-verldarne; och de fallne andarne skola utsättas och blottställas för

---

under den första tid-rymden intet välde; under den andra blef han verksam; under den tredje herrskade han tillika med Ormuzd; under den fjerde har han öfverväldet.
(Rhode).

samma frestelser, hvilka först retade dem till uppror. Men bruket af dessa utvidgade krafter, som jag skall gifva de upproriske Anförarne, vare för dem en källa till så mycket större brottslighet och straff; och de förförde andarnes kamp emot deras lockelser vare inför mig det förnämsta profvet på uppriktigheten utaf deras bekymmer och ånger. — Ekhummescha teg; och de trogna skarorna sjöngo sånger af lof och tillbedjan, blandade med smärta eller klagan öfver deras fallna bröders öde. De rådslogo sinsemellan; och enstämmigt bådo de, genom Wischnu's mun Ekhummescha, det han ville förunna dem att, i läglig tid, nedstiga till straffets och luttringens åtta verldar, antaga mennisko-gestalt och genom sin närvaro, sitt råd och sitt efterdöme skydda de olycklige, förderfvade andarne emot Moisasur's och de öfrige upproriske Anförarnes ytterligare frestelser. Ekhummescha biföll deras bön; och de trogna himmelska skaror sjöngo med högt jubel sånger af fröjd och tacksamhet."

"Då allt var tyst, talade Ekhummescha ånyo och sade: Du, Birmah, må, klädd i min herrlighets glans och beväpnad med min makt, nedstiga till straffets och luttringens djupaste verld och förkunna de upproriske andar de ord, som jag talat, och den dom, som jag öfver dem utsagt, och se dem inträda i de kroppar, som jag dem beredt hafver. — Och Birmah framträdde inför thronen och sade: Ekhummescha, jag gjorde, såsom du befallt. De fallne andarne fröjdas öfver ditt förbarmande, erkänna rättfärdigheten af dina rådslut, betyga sitt bekymmer och sin ånger, och hafva inträdt i de dödliga kroppar, som du dem beredt hafver."

Detta är den högst märkvärdiga myth, hvilken Ekhummescha's bekännare betrakta såsom omedelbar up-

med jublande fröjd Guds barmhertighet och långmodighet."

"Då allt var tyst, talade Ekhummescha: När den
tid-rymd, som jag bestämt för verlds-alltets fortvarande,
och den tid-rymd, som min förbarmande nåd har beviljat till pröfning åt de fallne Deweta's, genom förloppet
af de fyra verlds-åldrarne blifver fulländad; och om det
ändå på den tiden skulle finnas någon af dem, som,
framhärdande i sin förbrytelse, icke hade genomgått straffets och pröfningens åttonde verld, och icke hunnit reningens första verld: så skall du, Siwa, beväpnad med
min makt, nedstörta honom för evigt i Mörkret. Och
derpå skall du förstöra straffets, luttringens och pröfningens åtta verldar; och de skola icke mer vara till. N
du, Wischnu, skall ännu en tid bibehålla reningens
sju verldar, till dess att de andar, som hafva vänd
nåd och mitt förbarmande sig till godo, igenom di
vit renade ifrån deras synder. Och på den tid
detta går i fullbordan, och de återförda till
sprungliga tillstånd skola framställas för mitt
då skall du, Siwa, förstöra de sju renings-
och de skola icke mer vara till. — Och Dew
na darrade för Ekhummescha's makt och ord

"Ekhummescha talade vidare
drager icke Moisasur, Rhab
för de upproriske Deweta's
emedan de törstade efter
deras krafter till det onda
genomvandra de åtta lu
och de fallne andarne

---

under den första tid-
blef han verksam; u
med Ormuzd; u

XI. Om Menniskans Stöd.

En gång var jag genom djup, förskräcklig sorg tyngd i min själ. Det rörde ett ämne, som låg mig ganska nära; jag fann det så mörkt rundt omkring mig, att förtviflan nalkades. Då föll jag på knä, och sade under ångest i min bön: Herre, har du alldeles glömt mig? I detsamma såg jag i min själ framför mig en hög gestalt med varmt glimmande ögon, och ifrån dess mun hörde jag dessa ord: Jag har dött för dig; huru skulle jag någonsin glömma dig? — Efter dessa ord gingo glädje och hopp in i mitt väsende; sorgen förflög såsom ett svagt moln; jag var åter fri och stark som förut.

Jag har icke öfverlagt, om detta var hvad några kalla en Syn; eller om det var, såsom andre säga, en händelse i Inbillningens verld. Någon vet knappt sjelf rätt, hvad han förstår med dessa urskillningar; och för mig kunde de icke vara angelägna att göra, emedan jag i sanning hade fått det jag behöfde: Tröst och Helsa i mitt väsende. Det hade blifvit Frid.

Nu talar jag till Eder, bröder och systrar!

J skolen hålla Eder faste vid Christus, — vid Honom allenast och beständigt.

I samma stund, som J ärligt öfvergifven hvartenda annat stöd, och hållen Eder endast med värme och sans vid Herren Jesus Christus; skolen i underbart och mäktigt förnimma, huru Frid, Frihet och Kraft gjuta sig omkring i edra väsenden.

Men detta öfvergifvande skall vara fullkomligt, — annars, ve Eder! Icke önskar jag ve öfver Eder;

men jag vet och säger, att med ett halft öfvergifvande af allt ännat till stöd, än Christus, följer, att J hafven skräck och ve hvilande öfver Eder, och edra väsenden ligga i elände.

Om J begynnen fästa Eder vid något enda annat stöd, skall i samma mån mörker och fruktan börja samla sig omkring Eder. J skolen blifva vacklande och osäkra; J begynnen utgrunda och säga till Eder sjelfva: "huru skall det nu gå? hur skall detta sluta? hvem skall bistå oss, om ... om ... om ..." Sorg och smärta stå färdiga, att emottaga Eder i sina öppna armar.

I Menniskan lefver en ande af förvånande slag, så att intet stöd i hela den vidsträckta verlden är starkt nog, att hålla denna ande uppe, när han lutar. Hvarje stöd brister under tyngden af menniskans lutande ande, och åt ingen är det gifvet att hålla den uppe — utom blott Jesus Christus, hvilken med Korset kan sätta ett stöd, som bär Menniskans tyngd.

J ären tröstlöse, förfallne, osälle, om J blott sägen, att J hållen Eder vid Christus; eller, om J ock verkligen gören det, men blott till en del. Om J luten Eder till en del emot Honom, och till en del emot något annat i verlden, så skolen J blifva dragne på en gång af Himmelens fordringar och af jordiska kraf. J skolen blifva krossade emellan tvenne sammanstötande verldar. J skolen förnimma hvad det är, att söndferslitas till sin själ.

Derföre säger jag: J skolen hålla Eder faste vid Christus, — vid Honom endast och beständigt.

Månge af Eder fästa väl ej sitt hopp och sin andes förtröstan i djupet vid sådana ting, som rikedomar,

jordiska gynnare, ämbeten och lycka. Men J, som ansen Eder gudfruktige, hafven något annat kärare, hvilket J ansen mycket oskyldigt och ganska rätt att stödja sig vid. Det är ädla Menniskor. När J försöken, skolen J erfara, huru också ett sådant stöd murknar och faller.

J skolen icke fästa eder själ och förhoppning vid någon enda menniska, om det vore den käraste. Ingen vän skall fästa sig med sitt hjertas djup vid någon vän: icke med sin kärleks rot vara bunden i en annan menniskas väsende; — ty ingen Menniska duger till grundval för en annan.

Ingen skall älska en annan med det innersta af sin kärlek, utan endast Herren, Himmelens och Jordens starke, helige Sammanhållare, den ende älskvärde. Jag talar om grunden. Det är uti edra själars tysta, innersta, rätta hem, som J icke skolen älska hvarandra, utan endast Herren. J skolen snart med förundran finna, att när J så öfvergifven hvarandra i sjelfva verket, icke älsken någon vän eller maka för dess skull, icke hållen med hvarann för menniskans skull, utan endast stån på Christus, såsom eder evigt enda botten: — just då skolen J känna Eder närmade till hvarandra på ett osynligt, men allsmäktigt sätt. J skolen nu först begynna att rätt älska hvarann, varmt och med en outsäglig helig glädje. Det sker då för Christi skull; J kommen till hvarandra på Jesu Christi vägnar, och det är Hans ord, som talas emellan Eder. Eder inbördes eld och tycke för hvarandra är då af en himmelsk svalka, såsom om våren: icke hetsig, omvexlande emellan innerlig lust och bitter ängslan, såsom det annars brukar vara mellan jordiska varelser. J skolen komma att älskas inbördes på ett sätt, som ingen

af Eder förut anat, så länge den i grunden blott älskade sin broder eller syster.

Så länge en broder eller syster i bottnen af sin varelse älskar någon sin menskliga vän, så länge är den brodern eller systern en fånge, är beroende och ömkelig. Väl synes icke detta alltid. Tvärtom förekommer det mången ljuft, nästan himmelskt, att hänga vid en älskad menniskas hjerta. Men qvälen, som tillhöra ett sådant vidhängande, äro dessa. När den menniskan, vid hvilken den andra hänger, det minsta förändras eller växer till sin själ, så måste också den andra förändra sig, såvida den icke skall mista sin frid och sitt stöd. Om nu den förstas förändring kan vara god, (när det var en god menniskas hjerta, vid hvilken den andra fäst sig,) så är dock en sådan förändring ofta ej öfverensstämmande med den andra själens verkliga beskaffenhet, och dess lifs fordringar; emedan den kan behöfva gå på ett annat sätt til förbättring, och derföre borde efter sitt sätt förändras. Så måste den arme afhängige nu kränka sitt väsende; antingen mista sitt ljufva stöd, eller söndra sig sjelf och göra våld på sin egen halt, utan att detta sker för sjelfva det Godas och Sannas skull, men blott för att lämpa sig efter den menniska, vid hvilken han hänger. Detta är likväl det minsta af den afhängiges qval, ehuru det är det skadligaste. — Det värsta är, att den själ, på hvilken denna andra sitter, äger i djupet af sig ingen högaktning för den arma, som gjort henne till sin grundval. Ty så mycket klingande och vackert än mången talar om menniskokärlek och himmelskt tycke för hvarann, så är det dock i sanning orätt, ovärdigt och icke ädelt menskligt, att den ena menniskan skall hafva sin grundval i den andra. Deraf följer, att den menniska, vid hvilken en annan sålunda hängt sig, ej kan undvika att för denna hysa en ringa aktning. Det smickrar väl mångens

fåfänga, att se sig vara ett stöd, vara så älskad, att en annans frid och glädje beror på ens vink. Men i samma mån som den afhängige fäst sig vid ett ädelt hjerta, och som detta hjerta icke lider af smickrad fåfänga, — i samma mån måste han just då röna den bittra händelsen, att ej vara aktad af den, hvilken det mest af allt måste ligga honom på sinnet att vara aktad af. Detta qval skall han finna förskräckligt. Och märkvärdigt är, att det stiger i samma förhållande, som själarne äro ädla. Ty, om den afhängige är en i allt, utom sin afhängighet, god och ren menniska: så är det djupaste behof han känner, det, att vara värderad och älskad tillbaka af det hjerta, som han sjelf älskar och hvilat sin glädje vid, för dess ädelhets skull. Men detta hjerta åter, i samma förhållande, som det är godt och rent, känner oemotståndligt, i sitt innersta tycke, en afsmak för den afhängiga varelsen; vore denna ock föröfrigt den käraste. Beroende och Svaghet bär vämjelse med sig för hvarje friskt sinne, och intet smicker kan utplåna det. Det är odödligt orätt för en menniska, att vara fången af en annans väsende, vore denna sednare ock den herrligaste; — och i samma mån, som han är herrlig, skall han sjelf misstycka, att en annan vill hänga vid honom såsom vid sitt grund-stöd. En herrlig och ren ande vill erkänna sjelf och vill hafva af andra (framför allt af sina käraste) erkändt, att han visst icke är någon skicklig grund för en annan att stå på, utan tvärtom intet herrligt af sig. Han måste stöta den afhängige ifrån sig. Det är den Beroendes dunkla lott, att ständigt störtas af sina egna ömmaste önskningar.

De egennyttige och verldslige misskläder det icke, att fästa sig med sin kärlek vid hvarandra; ehuru det är underbart, huru de derunder bedraga andra och sig sjelfva. Dessa äro så beskaffade, att de gerna se, det någon fäster sig vid dem med hela väsendet, har fruk-

tan och hopp på dem, sin välgång och allt sitt goda hos dem. Men de, som således smickra sig med att vara andra menniskors grundval, likasom de sjelfve i hemlighet förakta dessa vidhängare, så äro de ock tillbaka föga aktade af dem i deras hjertan. De, som fäst *sig* vid dem, gjorde det af sjelfviskt behof, af kärlek och aktning för sig sjelfva; men ej af innerligt tycke för sina gynnare. Så räcker icke detta stöd och ömsesidiga behag en enda stund längre, än egennyttan på hvardera sidan finner det vara godt för s i g, utan afseende på den andra. Hvad tycker du om detta sätt att vara stödd? Är det pålitligt och starkt? är det ljuft i den hemliga stund, då du känner, (hvem helst du också är,) att du b e h ö f v e r luta din trötta ande emot någon?

Det synes alltså verkligen, att antingen menniskan söker vara god, eller icke, så bär det sig ej för henne att bygga sin ro på en annan menniska. Detta kommer deraf, att det är o-menskligt, att hvila på någon a n n a n, än Gud. En menniskas själ är en solstråle. Hvad skulle du säga om en solstråle, som sutte fast i en annan stråle, och derifrån utginge såsom ur en ny medelpunkt? Så snedt och dåligt söker den menniska vara beskaffad, som vill vara afhängig af en annan. Hvarenda solstråle måste hafva sitt innersta hem i — solen; derifrån utgå och dit ingå, i bredd med alla andra. D e t är angenämt och godt.

Skön och evigt stark är d e n kärlek emellan menniskor, då ingen — i djupet — älskar sig, eller en annan, utan blott Herren Gud. Då står den ena menniskan framför den andra med himmelsk, outgrundlig högaktning, och hvar och en omfattar den andra s å m y c k e t, som Herrans lif är hos den. Det är icke då sina Vänner eller Ovänner man omfattar; utan det är H e r r e n man öfverallt i menniskorna älskar, och olika behandlar efter Herrans sinne.

Hvad följer af en sådan Menniskokärlek?

Det följer först: att ingen menniska blir omtyckt, som ej är tycke värd, och ingen hålles värd att omtyckas, som icke har Gud kär. För en så sträng menniskokärlek skulle det Onda på jorden blekna. En menniska, som hyste ondt, måste då öfvergifva det; ty hvar och en vill tålas. Hvad håller nu det Nedriga uppe och hjelper det Onda fram på jorden, om ej den orätta Menniskokärleken, som icke står på grunden af kärlek till Gud i främsta rummet; och som understår sig att hjelpa Menniskan äfven utan det vilkor, att hon först skall vilja lemna det Onda?

För det andra: ibland älskvärda menniskor, ibland sådana, som alla söka att älska Gud, följer det, att dock ingen älskar den andra längre med sin själs tycke, än densamma älskar Christus. Man kan och bör väl äfven derutöfver älska en sådan menniska nog till att tukta henne eller söka hennes förbättring; men det är icke längre med sin själs tycke, med hjertats vackra, glada åtvändning. Icke heller älskar man då någon högre, än i det förhållande, som Christi herrliga lif finnes hos den menniskan. Så uppstår fullkomlig sjelfständighet emellan oss i verlden; och, emedan ingen har den andra kär för personens skull, så vet hvar och en, att han icke kan fortfara att få glädjas af en annans åt sig hänvända varma hjerta, med mindre han fortfar att vara värdig dertill genom sin ståndaktighet att vara hos Christus.

Deraf följer, att ingen tillgifvenhet, intet broder- eller syster-skap, håller stånd på grund af någon mensklig öfverenskommelse, något huldt ingånget löfte om inbördes fortfarande tycke och bistånd i nöd och lust; sådant ock, som våra fäder kallade foster- och stallbrö-

dra-skap, och hvilket, under många olika skepnader och namn, räcker in uti våra dagar (såsom t. ex. att hålla ihop för det, att man är i samma stånd, samma yrke, samma slägt). Allt detta håller blott på en annan grund, — nemligen blott på grund af Christi kärlek; och fortfar endast att hålla så länge, som hvardera menniskan fortfar att stå fast i Christi sinne. Den jordiska skönheten af stallbrödraskapet (och alla dess olika gestalter i sednare tider); ihärdigheten i tycke för en menniska för dess persons skull, (hvilken man engång så innerligt kommit att lära känna); troheten emot Menniskor, utan bäfvan, utan förändring, utan afseende på någonting (så äfven med förbigående af bestämdt afseende på Gud): denna så ofta högt berömda blomma förestår det att förblekna och vissna, inför en högre skönhet, som jorden ännu knappt förmår att fatta, och som den ofta grymt misstager sig på. Det är troheten endast emot "Gud, i Christi för själen lefvande person", — och deraf emot Menniskor blott i den mån, som de äro trogne emot Honom. Jag sade: Christi för själen lefvande person. Det skall icke vara hvarje menniskosjäls enskilda infall om Christus; utan Christus sjelf, sådan Han, under ödmjuk och from läsning i den Hel. Skrifts Evangelium, framstår för Menniskan, och bildar i hennes väsende en christeligt varm, klar och skön själsstämning. Denna själsstämning är, i anseende till kärnan och följderna, lika hos alla, som på detta sätt enfaldigt, ärligt och fromt nalkas Christus; men den kan vara olika till sättet att uttrycka sig, hvilket icke skadar.

Fördenskull är det i andan af detta sednare slags trohet, som J skolen älska, hafva tycke för och hjelpa hvar och en; för Christi skull och på Christi ord, men icke någon för dess egen vänliga persons skull. Kan icke en Menniska falla? Då skall den älskas, för att

upprättas och hjelpas; men åt den fallna (förrän den åter blifvit god) skall visst icke skänkas själens heliga tycke och hjertats åtvända varma behag. J skolen derföre ej gifva någon menniska löfte om tycke och hjelp för personens skull; icke heller ovilkorligt och för alltid, utan med vilkor, att den personen lefver i Christi sinne, och för så lång tid som den är fast deruti.

J skolen säga till hvar och en: Min broder eller syster, du må vara hvem du vill, jag må hafva sett dig förr eller aldrig förr än nu, jag må hädanefter komma att se dig, eller aldrig se dig, — jag skall efter min förmåga bistå dig, såvida du vill älska Christus. Jag älskar dig för Hans skull, om du älskar Honom: i motsatt fall lemnar jag dig; farväl.

Detta språk låter kallt för den, som ej känner hvad himmelsk värma är. Men J skolen lära Eder att fatta det slags värma, som har helig sans i sitt väsende: ej ett sådant slags värma, som är vidbränd vid någon jordisk gestalt af nit för den, och som af mångeanses för varm, ehuru hon är kall nog. J skolen lära Eder att fatta den höga, enkla skönhet, som hvarken frågar efter om den med sin anblick är mild eller förkrossar, blott går fram sin bana i Herrans fagra spår. — Detta slags friska skönhet förstår jorden knappt ännu, utan är färdig att förblanda den med låghet och liknöjdhet. Men J skolen icke göra så. J skolen akta Eder att förblanda tvenne ämnen, som i några yttre fall synas lika, men till lifvet äro fullständigt skilda. Den egennyttiga och sjelfkära menniskan synes också framstå i en sådan gestalt, att hon ej efterfrågar en annan menniska, ej står på den såsom sin grundval, är af hvarje annan oberoende i sitt hjerta, och oafhängig, — är sjelftänkare, sjelfkännare, sjelfständig. Men detta är motstycket af just det, som jag förmanat Eder

till: det är afgrunden af samma sak, hvaraf jag beskrifver himmelen. Ty desse hänga ej vid andra menniskor, emedan de vilja hänga vid sig sjelfve: men J skolen ej hänga vid andra menniskor, emedan J blott skolen hänga vid Christus. Samma slags yttre gestalt af oberoende, frihet och helsa visar den förre (den sjelf-älskande), som den sednare (den Christus-älskande); men till anden, varaktigheten och följden äro de åtskilde. Midt emellan dessa tvenne slag ligger det afhängiga slaget, om hvilket jag förut talat: de, som hvarken vilja hänga fast vid sig sjelfva eller Gud, utan med en oändlig, men missförstådd ömhet och öfverlåtenhet sätta sig vid en annan Menniskas själ, och söka i den sin ljufva grund. Detta mellanslag är mycket ädlare än det sjelf-älskande slaget, men vida oädlare än det Christus-älskande. Det utgör en öfvergång emellan dem. Den menniska, som öfvergifvit att innerst älska sig sjelf, begynner att fromt, eldigt och vackert fästa sig vid någon annan menniska, hvars ädelhet hon värderar, af hvars upplysning hon hämtar kraft, och som hon derföre önskar till sitt stöd. Man ser då i en sådan menniskas hela uttryck och sätt, huru hon alltmer öfvergifver det slags yttre helsa, jordiska raskhet, oberoende och dugtighet, som utmärka den Egenkäres sätt att vara. Denne sistnämnde, som vill stå innerst på sig sjelf, har samma charakter på sitt lynne, som i Musiken det ytliga, grunda Dur — slamrande, flackt leende, förföriskt. Sådana själar älska det, och på dylika toner går deras lif. Men de, som öfvergifva att innerst vilja stå på sig, de, som sätta sitt stöd i en annan ädel menniskas hjerta, och luta sig till det med trohet och hopp för lif och död, — deras själar flyta i ett lynne af Moll; deras lust lefver i sådana rena, ljufliga toner. De utgöra nästan allt det skönaste, som jorden ännu vet. Sist äro de, som icke blott öfvergifvit den viljan att stå på sig sjelfve, utan blifvit verkligen omvände, — blifvit

upp- och ned-vändningen af det första egenkära slaget. — De stå icke på någon Menniska till grund, — de vilja endast hvila på Gud. Tonen af deras lynne är åter Dur; men himmelsk, outsäglig Dur. Ach, det är sällt att få lyssna på några ljud ifrån dessa trakter af lifvet! — Helsan och beskaffenheten af dessa sistnämnda slags menniskors lynne är alldeles ofattlig för hvar och en, som icke sjelf är, eller söker att vara sådan. Herren har föranstaltat så heligt, att hans "lam" ej begripas af andra, än lam: af alla andra slagtas de, och de låta sig heldre slagtas, än att vika ifrån sin Herde. — Således, då de förste och siste af dessa tre slags menniskor, till sättet att vara i yttre afseende, ofta hafva likhet med hvarandra deruti, att oberoende, frihet och friskhet visar sig hos dem: så äro de dock invärtes alldeles tvärtemot hvarandra. Följderne af deras Mennisko-behandling äro derföre ock alldeles olika. Bägge äro de likgiltige för Medmenniskan, blott som sådan. Men, då den af egenkärlek oberoende behandlar Medmenniskan likgiltigt, för att draga henne efter sina sjelfkära önskningar, och icke frågar vidare efter henne, än att få henne tjenande under sig; så behandlar den af Christus oberoende henne icke likgiltigt, men dock utan allt afseende på hennes person, samt tjenar och hjelper henne icke förr, än hon vill gifva sin vilja under Gud, ej heller på annat sätt, än som tjenar det Goda, Sanna och Sköna egentligen och främst. En broder och en syster, som lefva af Christi kärleks svalkande fria eld, de äro sinnade, att för hvarann göra allt som Christus vill, derföre, att Han vill det, och på det sätt, som är efter Christi sinne, — men ingenting för hvarandras skull. En broder och syster hör gerna en annan tala; men fäster sig icke dervid, såsom vid något afgjordt och ensamt rätt, utan såsom vid råd: sjelfve pröfva de saken efter Christi Ord, el-

ler efter det ljus, som Christi rena kärlek och det fasta förtroendet till Honom upptänder i deras själ. — Sålunda skola visst ganska få i verlden komma att hafva tankar, som i allt öfverensstämma. Men betänk du, som ifrar så mycket för en allmännelighet och likhet i tänkesätt, begrunda, hvartill det skall vara godt, att menniskor äro hvarandra lika, — utom i det enda, att stå med grunden af sitt lif på Christus? Ingen annan likhet behöfs, än denna. Det är en grund-likhet, som icke innebär detsamma som tänkesätts-likhet; emedan tänke-sättet icke är det menskliga lifvets grund, ehuru vigtigt det än i mindre afseenden är. Om du säger, att Kyrkans enhet deraf upplöses: så fråga dig sjelf, om ej den enda behöfliga och rätta Kyrko-enheten består deruti, att alla medlemmarne af Församlingen hafva sin kärleks, sitt djupa förtroendes och sitt enda hopps grund uti den framstående verklige Guden, Jesus Christus? Äro de för öfrigt olika, så skadar det icke. Det är icke blott genom ett olika tänke-sätt om Gud och de heliga ämnena, som en Christen skall skiljas ifrån en Hedning; utan det är i synnerhet genom ett olika och alldeles annat sätt att älska Gud. När denna eld verkar i grunden, så blir också sättet att tänka om alla ämnen i verlden derigenom förändradt, och skildt ifrån det hedniska föreställningssättet. Då denna förändring af föreställningarne är ganska vigtig, så skall man blott innerligt erkänna, att den icke är det vigtigaste.

Att med sitt hjerta och sin tanke i grunden blott hänga vid Christus, men icke vid någon varelse eller något ting i hela den omgifvande verlden: det är den egentliga och fullkomliga fattigdom, som för en Christens lif är nödvändig. Ty menniskan äger då intet i hela verlden, och vill i sjelfva verket ingenting äga. Detta är den stora, rätta, oändligt herrliga fattigdomen.

Om menniskan då är i besittning af yttre jordiska skatter, eller icke, — så finner hon sig i intetdera fallet vara deras ägare. Hon är sjelf ingenting annat, än Christi egendom; och hon äger — Christi hjerta! — Allt annat är Intet. Hon brukar i verlden, hvad som i verlden gifves henne att bruka; likgiltig i grunden, hvad det är.

Fattigdom och Tårar äro den rätta jordmånen, hvari ett christligt sinne uppväxer till styrka och skönhet. Men akta dig väl, att skrymta med din fattigdom! Att älska intet annat än Christus, det är hjertats rätta fattigdom i verlden, — emedan hjertat då i verlden äger intet. Men att söka lefva i snusk, ovårdighet eller trasor, är lika så litet, som att söka guld och grannlåt, det sätt, hvarpå äkta, ädel christlig fattigdom visar sig. En sökt uselhet eller sluskighet kan likasåväl dölja ett egenkärt sinne, som något annat; och är understundom en djupare flärd, än någon tror. Det är öfverallt i Christendomen frågan om själens tillstånd. Så är det äfven själens fattigdom, som är vigtig. Blifver du af Herren, din Älskare och Gud, förlagd i jordisk och yttre fattigdom, så bär den med from och ödmjuk tillförsigt, att det i grunden är godt för dig; men tro icke, att härmed den fattigdom är vunnen, som Christendomen behöfver. — Så äfven med dina Tårar; — akta dig att skrymta med dem! Minns du, hvad din ende Vän har sagt dig, att din fasta ej skall vara för menniskors ögon? Din sorg och dina tårar må vara emellan Gud och dig. Hvad lönar eller hjelper det dig, att du med sörjande hufvud lutar dig emot någon menniska, och gråter vid dess hjerta? Ingen menniska kan aftorka någon tår, eller uppresa ett hufvud som lutar.

Tro också icke det vara Sorgens mening, att för-

skingras genom tröst; eller Tårarnes, att aftorkas. Om så vore, — till hvad vore de då skickade? — Meningen med dem är, att de skola gå ned i sjelfva djupet af ditt väsende, omfamna det med någonting, som i början är en bitter plåga, men snart derefter ett underbart vemod, och sålunda förvandla ditt sinne, bära bort din själ till himmelska nya trakter. Detta skall hvar och en till sin eviga skönhet kunna få erfara; men det öfverstiger allt vanligt begrepp. Så mycket kan du likväl begripa, att icke detta mål för din själ vinnes, om du bär fram din sorg i umgänget med dina medmenniskor, — då den, långt ifrån att verka tyst och starkt i grunden af ditt väsende, drages upp till ytan, ställes i ljuset, göres till ämne för mångfaldiga öfverläggningar, kringskansas genom goda, beskedliga vänners beklagelser, förskingras med hvarjehanda tillfälligtvis påhittade tröstegrunder, förintas genom prat, och uppgår i ångor. Så litet förstår menniskan, att hon anser den stund vara ganska väl tillbringad, som användts i sällskap med någon välvillig gråtvän, och hvarunder det lyckats att fördrifva smärtan! Så illa sköter menniskan den dyrbara gåfva hon fått af sin Vän på allvar, Herren, — att hon anser sig lycklig, när hon förstrött den till intet; i stället för att låta den oskingrad verka i djupet och omarbeta hennes själ!

Så dyrbar är en rätt innerlig, på jorden odödlig Sorg, att du kan anse den för din säkraste bro, att komma öfver till Himmelriket. Göm derföre smärtan i din själ med tystnad och frid. Sorgen skall icke tröstas, och så förstöras; men den skall, under Herrans öga, uppväxa hos dig till något obeskrifligt. Den skall uppgå till himmelskt glädje-lif; men sjelf ligga under såsom en mörk, varm, alstrande grund. — Menniska, akta och värdera väl dina Tårar! De skola vara för dig, uti din ensamhet, dina heliga, ljufva skatter. Förkyl dem

ej, genom att visa dem för menniskor! Kyskt bevarade hos dig sjelf, skola de slutligen växa upp till blommor i himmelriket. När det så gått med dig, huru skall du då säga? Icke skall du säga, att Sorgen och Tårarne äro borta, — ty de äro verkligen qvar; men du skall förklara, att du ej längre kan kalla dem Sorg eller Tårar. Du ser dig omkring med ett underbart — Leende.

XII. Fabel.

Således har du nu fått af mig några drag, som min penna vid sina tillfällen tecknat. Jag önskar, att du måtte älska dem; endast då skola de hafva till något dugat.

Men låt oss återkomma engång till vår gemensamma glada barndom. Och hvad förer oss bättre dit, än en Fabel?

Ingenting — jag upprepar det för dig ånyo i dag — ingenting är mig så vidrigt, som allegoriska framställningar, der icke så skall vara; d. v. s. der titeln icke tillkännagifver det. Sådana äro t. ex. orientaliska, ja stundom till och med romantiska berättelser, der man skall förstå någonting philosophiskt eller mystiskt under, och händelse-förloppet sjelft, som berättas, blott är en masque, en enveloppe för vissa tankar. Jag tycker, att när man vill framställa philosophiska eller religiösa tankar, bör det ske i enkom deråt egnade Afhandlingar, med titlar som utsäga den afsigten. Deremot måste en Historia få vara och betyda en historia; en Berättelse en berättelse; och en Roman en ro-

man. Invänder man, att verldshändelserna sjelfva, såsom de omkring oss timа, just inom sig bära högre idéer, af Gud inlagda, hvilkas yttre symboliska former de äro, och att de så till vida kunna betraktas såsom Universi — metaphorer: så är det en helt annan sak, och hör icke hit; emedan en författare, som skildrar eller omtalar dem rent af såsom berättare, då icke genom dem sätter någon masque öfver sina idéer. — Jag vet mig aldrig hafva skrifvit någon berättelse af den oegentlighet, att jag i händelsernas skildring icke menat händelserna sjelfva, eller att jag med de handlande personerne förstått personificater af tankar: och någon, som af missförstånd i dem skulle vilja inlägga meningar, hvilka jag sjelf ej inlagt eller haft, gör mig en ära, för hvilken jag ej kan tacka. Jag erkänner, att Allegorien äfven är en skrifart, som, (när den icke göres för lång,) kan intaga en aktningsvärd plats inom Litteraturen; men med vilkor, likväl, att sådant säges öppet ifrån, och att framställningen kallas det den är — Allegori. Så sänder jag t. ex. för ombyte skull i dag till dig en dylik; men benämner den också anspråkslöst och öppenhjertigt en

Fabel.

"Kom mina gossar", sade engång en Hund, "kom och spring fort med mig, så skall jag föra er till ett ställe, der ni skall få se någonting!" Gossarne tittade upp och följde gerna den smidiga, ljusgrå vindthunden, som redan hade vändt sig om, och med sin långa smala nos vädrade en frisk angenäm sommarluft. Gossarne följde gerna; ty deras företag att sätta master och segel i barkbåtarne hade räckt en god stund, så att de började ledsna.

Hunden lopp, och de två gossarne efter. Det bar af öfver en liten äng, så genom en hage, och slutligen

kommo de till stranden af en klar bäck. Här måste de stanna, ty bäcken var bred. Hunden gjorde höga glädjesprång i de mjuka tufvorna på stranden, och gossarne började taga händerna fulla af väppling och gräs, som de kastade i vattnet, för att se huru det skulle simma bort.

"Nej! det der går icke an", ropade hunden. "Gossar, gossar, ni skämmer bort spegeln! Se" — fortfor han, och afbröt hastigt sitt tal genom flera milda, phantasi-fulla morrningar — "se!" hviskade han och nickade åt den motsatta stranden.

Gossarne sågo midt emot sig en brant klippvägg, på hvars höga kant stod en ros af undransvärd fägring; med böjdt hufvud speglade hon sig rodnande i vattnet.

Den som hade den blomman! skrek en af gossarne, och ville gå öfver bäcken. "Akta dig!" ropade hunden, "här är djupt. Också är klippväggen på andra sidan så hög och brant, att det är fåfängt försöka taga rosen. Men, ser du gosse? se bara, huru hon syns i vattnet derframme! Stå stilla bägge två, så skall jag visa er hur jag brukar göra."

Den vackra hunden gick ut i bäcken med största varsamhet, att så litet som möjligt rubba dess klarhet. När han simmat fram till stället, der den stolta Skogsblommans bild glimmade i det våtas spegel, doppade han sitt hufvud och började dricka der. "Ack, hvad vattnet här smakar!" sade han.

De bägge gossarne undrade, och ville äfven smaka ljufheten af vattnet, hvari den tjusande blom-bilden sken. Men de kunde icke simma säkert. "Betyder ingenting!" sade hunden, när han återkommit till dem;

"jag tar en af eder i sender på min rygg; håll mig bara väl fast omkring halsen." — Under ras och skratt satte sig den ene gossen på hundens glänsande rygg; men hunden morrade med ädel varning, att hans ryttare med armar och ben under för stor munterhet icke måtte uppröra bäcken och skämma bort spegeln. Så kom gossen lyckligt fram, sänkte sitt lilla hufvud varsamt, likt en sjöfågel, och kysste vattenytan på det stället, der han sett rosens bild inunder. Han ville äfven dricka som hunden, men kunde icke, emedan hans mun var annorlunda skapad; emellertid tyckte han det var obeskrifligt roligt att kyssa vattnet der.

Så roade sig de små gossarne med hunden. Det var en hund! Sedermera begåfvo de sig åter hem genom hagen, öfver ängen till sina vanliga göromål och tidsfördrif; men hvarje gång barkbåtarne, korthästarne och trädtrumpeterna blefvo mindre nöjsamma för dem att leka med, sprungo de bort med sin glada, smidiga vindthund till rosen och det vackra vattnet.

Der fingo de sin glädje igen. — Ja, det var angenämt mången gång i den späda barndom.

C. J. L. A.

OM ÄKTHETEN AF ETT BREF IFRÅN ÄRKE-BISKOP LAURENTIUS PETRI TILL ERIK XIV.

Uti Hallmans lefvernesbeskrifning öfver Olaus och Laurentius Petri läses sidd. 132—140 ett till Erik XIV ställdt bref, hvilket, så väl för sitt kraftfulla och rena språk, som innehåll, tilldrager sig hvarje läsares uppmärksamhet.

Hvarifrån detta *odaterade* 1) bref är hämtadt, finnes icke der uppgifvet; ej heller har jag, oaktadt noga efterforskande, kunnat finna originalet eller någon deraf

1) Hvarken dag eller år finnes utsatt; men af sjelfva innehållet ses, att, *i fall detta bref vore authentikt*, (hvilket vi ännu vilje förutsätta,) det måste vara skrifvet efter d. 24 Maji 1567, då Sture-mordet skedde, samt före d. 29 Sept. 1568, då Erik blef sina Bröders fånge; dock skulle man af dessa i slutet af brefvet förekommande ord: "Här tilldraga sig i landet mångh underlig hendelser och tecken" o. s. v. (Hallman, anf. st. sid. 140), — hvilka trol. hafva afseende på det åskslag, som d. 1 Jun. 1567 kom genom södra dörren i Stockholms Storkyrka och af samtida författare, samt uti flera enskilda anteckningar från denna tid, utförligt omnämnes (se Erasmi Ludvigsons Chrönika öfver Eric XIV uti Handlr. t. Skand. Hist. Tom. XII. sid. 285, Magni Stigtomptensis korta Annaler till K. Eriks Hist. *Riks. Arch.* Hist. Saml:r 1560—1568, Palmsköldska Samlingarne för år 1567.) — kunna sluta, att det måste vara efter d. 1 Jun. utfärdadt. Mycket sednare än d. 13 Jun. 1567 kan det ej heller vara skrifvet; ty den dagen är, som bekant, Sture-ättens Urfäjdebref, som läses i IV Tom. af Handl:r t. Skand. Hist. sidd. 162—165, dateradt.

tagen afskrift 2). Utan anförda skäl, och troligen ledd af det intyg underskriften lemnar, uppgifver den mera som samlare, än skarpsynt granskare, aktningsvärde förste utgifvaren 3), brefvets författare vara den i egenskap af Theolog, Talare och Skald lika utmärkte Ärke-Biskopen Laurentius Petri.

Flere af våra Historieskrifvare hafva följt denna uppgift, samt, utan att sätta brefvets äkthet i fråga, deraf dragit ej ovigtiga följder och bevis, så att t. ex. *ensdast* på ett sådant intyg den omständliga berättelsen om de båda Reformatorernes lifsfara vid Stockholmska blod-

---

2) Hvarken i *Riks-Archivet*, *Palmsköldska* eller någon af de *Manuscript-samlingar*, hvilkas tryckta Cataloger jag haft tillfälle se, utom i *Skoklosters*, finnes någon afskrift af detta bref. Der förekommer, Miscellanea XXV Tom. sidd. 275—288, en dylik; men att den är tagen efter Hallman, bevisas deraf, att allt hvad denne före, och det mesta af hvad han efter meddelandet af detta bref anförer, ordagrannt influtit, så att nästan hela 28 Cap. af dennes afhandling här ånyo förekommer.

Afskriften förråder dessutom genom den dragna stilen en sednare hand.

3) Hallman synes ock varit den *förste forskare*, som känt detta bref, hvars tillvarelse varit obekant för Sven Elofson, Erasmus Ludvigson, Magnus Stigtomptensis, Tegel m. fl. Uti Compendium af händelserna under K. Eriks regering (Handl. t. Skand. Hist. Tom. III) nämnes väl sid. 45: "att den gamle ÄrkeBiskopen skref ett alfvarsamt straffbref till Konungen om blodgalenskapen i Upsala"; men som denne författare, efter hvad man kan sluta af sjelfva skriftens innehåll, lefde efter Carl XII:s död under vår så kallade frihetstid, har han kunnat begagna Hallmans afhandling, hvilken utkom 1726; och från denna tid omnämnes detta bref af Stiernman, företalet till Tegel, Celsius, Erik XIV:s Hist. 1. Upl. sid. 223, Dalin III, 1 sid. 655, Rühs III sid. 284, Utgifvarne af Scriptt. Rer. Svec., m. fl., samt antages af dessa som authentikt.

hadet vunnit ett rum i vår historia 4), och, sedan brefvet blifvit en och annan gång aftryckt 5), jemväl den såsom lärd och konstdomare rättvist saknade Hammarsköld till en stor del just derefter bedömt Laurentius Petri som författare 6); — hvarigenom alltså detsamma erhållit en ej ringa vigt och betydelse uti vår så väl Politiska som Litteratur-historia.

Då emellertid sjelfva brefvet framter flera anledningar, att härmed kunde förhålla sig lika som med den otryckta tractaten om Runaskriften, — hvilken först i våra dagar befunnits vara af någon annan, än Laurentii Petri, hand författad 7), — torde ett försök, att å dessa anledningar fästa en allmännare uppmärksamhet, vara ett ej alldeles öfverflödigt bidrag till Fosterlandets historia.

Som Svenska språket vid reformationstiden ej hade någon stadga, och brefvet hos Hallman dessutom är van-

4) Den utförlighet, hvarmed denna fara i brefvet beskrifves, är så mycket mer anmärkningsvärd, som hvarken i Olai eller Laurentii Petri Chrönikor ett enda ord derom förekommer. — Samma tystnad råder ock hos Johannes och Olaus Magnus samt våra öfriga Historieskrifvare före 1726, ss. Messenius, Loccenius m. fl., då deremot denna händelse utaf Dalin, Geijer, Strinnholm och Fryxell anföres.

5) Troil ibland skrifter och Handlingar till uplysning i Sv. Kyrko- och Reform:s-Hist. Tom. V. sidd. 231—242, Sondén uti Theophrosyne, h. II. sidd. 47—59, hvarest dock det gamla skrifsättet ej är bibehållet. Uti *Acta Litt. Svec. an. 1727*, sidd. 245—253 förekommer en latinsk öfversättning häraf.

6) Svenska Vitterheten, 2 Uppl. Utg. af Sondén, sidd. 39, 40.

7) För denna uppgift har jag Prof. Schröders godhet att tacka.

ställdt af flera vare sig skrif- eller tryckfel, kan ej något särdeles grundadt tvifvelsmål härledas från en och annan olikhet i stafningssättet, som emellan detta bref och några af Ärke-Biskopens skrifter förekommer; men en annan betänklighet af mera vigt visar sig redan vid en flygtig genomläsning.

Förgäfves söker man här det lugna, bevisande och bevekliga skrifsätt, som i så hög grad utmärker och utgör grundtonen uti alla Laurentii Petri skrifter, hvaremot detta bref andas, om ej förbittring, likväl en sådan häftighet och öfverdrift 8), att man svårligen kan tro det vara ställdt till sin Konung af samma man, som icke allenast, emot egen öfvertygelse, lätt nog samtyckte till Gustaf I:s förmälning med Catharina Stenbock 9), utan ock, föranledd af samma Konungs missnöje öfver ett och annat uttryck i Olai Petri Chrönika, för att undvika misstanken, att han i allo delade sin broders åsigter, företog sig att utarbeta en dylik, och jemväl sedan, i enlighet med det rådande partiets önskningar, med sitt samtycke biträdde Erik XIV:s afdagatagande 10), samt ändtligen (att jag må förbigå flera andra fall) visa-

8) T. ex. denna mening: "ett ondt och gnagande samwetetz qwahl lärer för E. M. framläggia ett långt och förskreckeligt syndharegister, ther wijdh E. May:tz nampn står intecknadt uti the wederstyggeligaste tyranners tahl", samt föröfrigt nästan hela brefvet.

9) Jfr Hallman, anf. st. sid. 113.

10) Sondén (Theophrosyne anf. st. sid. 61.) anser denna uppgift ogrundad och tror, att om Celsius, hvilken äfven lemnat den, uppgifvit sin sagesman, "Laurentius Petri efter ett närmare skärskådande kunnat befrias från denna fläck, som trol. komme på efterträdaren Laurentius Gothus"; men att denna förebråelse verkligen drabbar den förre, ses af dess och tvenne andra Biskopars bref dat. Ulffvesundhz Gårdh. d. 13 Sept. 1569 (Handl. t. Skand. Hist. Tom. IV, sidd. 235—237).

de sig så eftergifven han kunde emot Johan III, när han ville förändra kyrko-ordningen 11), Ärke-Biskopens eget verk, — uti hvilket allt Laurentius Petri visat sig, åtminstone vid tilltagande ålder, såsom en i sina förhållanden till Konungen ända till svaghet foglig och medgörlig man.

Måhända skulle dock någon anse sannolikt, att Ärke-Biskopen, af sin embetsifver eldad, kunde hafva bortlagt sitt vanliga lugna skrifsätt, då han affärdade detta stränga varningsbref, räknande sig "för fast lycksahlig, om Johannis Döparens blodhiga bijhla, skall hans gamla lemmar för sanningen skuld i grafwen nederläggia" 12); men man hade likväl till det minsta rätt att vänta, det han ej skulle förglömt sakens rätta och sanna beskaffenhet.

Brefvet visar dock ett motsatt förhållande. Tre ting förebrås deri den olyckliga Konung Erik: "Wantroo, hordomslasther och oskyldigt blodz utgiutelse."

Med den första beskyllningen behöfve vi ej här uppehålla oss; — från de båda andra kan väl Konungen på intet vis fritagas; men om den förra af dem kan anmärkas, att dessa ord: "then okyskhet och hoordoms synd Konungen *medh sins lößachtuge konor dageligen fördrifwar*" 13) just denna tid saknade grund, emedan, enligt alla sammanstämmande underrättelser, Erik, efter bekantskapen med Catharina Månsdotter (hvilken långt innan detta bref utfärdades var ingången) öfvergaf alla sina andra frillor, samt blef henne orubbligt tillgifven 14).

---

11) Hallman, anf. st. sidd. 156, 157.

12) Hallman, anf. st. sid. 139.

13) Hallman, anf. st. sid. 135.

14) Men, invänder man, Catharina var just med det-

Hvad åter den sista beskyllningen beträffar, så förråder denna uppmaning: "blygs icke att bekenna syndhen för Gudh och menniskor, och att *bedja them om förlåtelse, hvilkas hiertan af sorgh wilja försmechta, på thet att theras tårar icke må ropa wee och förbannelse öfver konungen*" 15) en svår okunnighet om Eriks sinnesstämning och uppförande kort efter de olyckliga morden; men att Ärke-Biskopen, äfvensom alla de i Upsala voro, på *en och samma gång* fingo underrättelse om Sture-mordets verkställande och Konungens ångerfulla längtan efter förlikning med de mördades anförvandter, uppgifves af flera författare och deribland utaf Magnus Stigtomptensis, af hvilken vi afskrifve följande:

"Och ändock Grefve Svantes och Herr Sten Erikssons husfrwer och barn voro tillstädes i Upsala så väl sedan som förr mordet skedde, så var dock för *them alla i staden voro sådant fördoldt intill 8 dagar derefter*" (31 Maji) "då kom först konungens utskickade bud välb. man Nils Rynning och Erik Håkanson till Upsala med konungens bref och Creditif till de få välb. Herrar, som ändå voro i lifvet V. Herr Sten Ericsson, H:r Hogenskild Bjelke och Herr St. Banér lydandes, att dem

---

ta plurala epithet betecknad; möjligheten kan visserligen ej nekas; men otroligt förefaller det dock, att Ärke-Biskopen, som *sommaren 1567* med de goda Herrar uti Rikseus Råd öfvervar Konungens "äcktenskaps handel", (Stiernman, Bihang t. Rd. o. Möt. Beslut sidd. 196, 202), kunnat kort tid förut inför Erik sjelf fälla ett så hårdt uttryck om Catharina, hvilken han länge bort kunna förutse blifva sin Drottning, och det så mycket mer, som Konungen redan i Apr. 1565 och ytterligare d. 11 Mars 1566 hade af Ständernes fullmyndige utskickade, ibland hvilka Laurentius Petri först uppräknas, erhållit bifall, att förmäla sig "inom eller utom riket i hvad stånd han behagade vare sig adel eller ej." (Se Sthlms Rd. B. åren 1565, 1566 hos Stiernman, anf. st. I. sidd. 265, 272).

15) Hallman, anf. st. sid. 140.

all Kongl. gunst och nåd var tillsagd; och begärande dem tyda allt till det bästa och att de ville tala med K. Gustafs Änke-Drottning, ... så att de ville undskylla bemälte mord hos Grefvinnan Sture 16), och begärde" slutl., "att Drottningen och förbemälte gode Herrar skulle straxt komma till Stockholm."

Den 2 Junii kom ock, enligt samma sagesman, Hogenskild Bjelke och Sten Banér landvägen, samt den 5 Jun. ÄnkeDrottningen och Sten Erikson sjövägen till nämnda stad, då Konungen följande dagen gjorde för dem knäfall och började ställa allt till det bästa, hvarefter han affärdade dem till Upsala igen, för att afhandla med Grefvinnan Sture, samt äfven sjelf skref till henne.

När således mordet i Upsala först genom Eriks ofvannämnde utskickade blef bekant, och han sjelf gjorde första steget till förlikning, så måste denna uppmaning anses helt och hållet öfverflödig och hos Ärke-Biskopen, som ej kunde förebära någon okunnighet härom, hvarken förklarlig eller ens tänkbar.

Den stora menniskokännedom, denne ägde, skulle väl dessutom lärt honom, att Konungens tillstånd förrfordrade den upprättelse religionen kan meddela, än detta allvarliga i skarpa och bittra ordalag affattade bref, som nödvändigt blott skolat öka hans förtviflan.

Dessa skäl, tillika med den redan anmärkta omständigheten, att hvarken Originalet eller någon tillför-

16) Att underrättelsen om mordet först på detta sätt genom Änke-Drottningen kom till Grefvinnan Sture, intygar derjemte Anon. En kort berättelse om det Tyranniska mord K. Erik begick emot Grefve Svante Sture &c. (*Riks Arch.* Hist. Samlingar 1560—1568).

jitlig afskrift kunnat finnas, äfvensom den, att brefvet är odateradt 17), väcka starka tvifvelsmål, hvilka ökas genom följande i brefvets början förekommande uppgift:

"Thet wärdhes E. M. ihugkomma, att jagh nu är en gammal man *snart mina fem och sjuttio åhr*, och hafwer af thenna förflutna tid *fyratio och tre åhr Erkiebiskopsembetet här i Upsala förstått.*"

Men Laurentius Petri, hvilken var född 1499, kunde i Jun. 1567 ej vara mer än sina fyllda 68 år; Ärke-Biskop blef han 1531 och hade således 1567 beklädt detta ämbete blott 36 år; beräkningen blir alltså i båda fallen 7 år mindre än i brefvet uppgifves; men läggas åter dessa 7 felande år till de erhållna talen, så får man summan af hans lefnadsår, äfvensom tiden han varit Ärke-Biskop, så som förhållandet var hans dödsdag d. 26 October 1573.

Ärke-Biskop Troil förmodar, att de här anmärkta felen måtte vid brefvets afskrifvande vara begångna; men någon miss-skrifning tyckes så mycket mindre kunnat äga rum, som dessa båda tal (75 och 43), om man får sluta efter sjelfva brefvet hos Hallman, synas hafva varit utskrifna, och ej, som Sondén tyckes förmoda, teknade med Romerska siffror.

Om oaktadt allt detta, man ville vidblifva sin föresats, att tillskrifva Laurentius Petri detta bref, skulle

---

17) Uti ett bref, sådant som det ifrågavarande, till en Konung, kan väl ej detta få tillskrifvas någon glömska hos Ärke-Biskopen, helst som med de bref, vi af honom äge, (se flera hos Hallman och Troil) ett motsatt förhållande äger rum. En alltför stor vigt får man dock ej lägga på denna omständighet ensam, ty Hallman kunde möjligen tagit sin afskrift efter sjelfva conceptet, i hvilket dag och år ej behöft vara utsatta, ehuru det då förefaller besynnerligt, att namn och titel det varit.

något större sken af sannolikhet kunna tillerkännas den gissning, att antingen i det egenhändiga brefvet, eller någon deraf tagen afskrift, dessa felaktiga uppgifter blifvit af okunnighet införda.

Uti Ärke-Biskopens bref hafva de visserligen endast såsom en misslyckad rättelse af en sednare hand kunnat inflyta; ty den invändningen, som skulle denne glömt sin ålder eller skrifvit brefvet först på sin sotsäng, förtjenar knappt nämnas, mycket mindre vederläggas.

Som Hallman dock ej anmärkt detta försök till rättelse, hvilket, om det skett i sjelfva Originalet, svårligen bort undfalla hans uppmärksamhet, har han troligen endast begagnat en afskrift, hvars tillförlitlighet man har ännu större skäl att sätta i fråga; — men vare härmed huru som helst, i brefvets närvarande skick och intill dess motsatsen blifver fullständigt bevisad, kommer väl den förmodan, såsom stödd på ofvan anförda flera skäl, närmare till sanningen, att efter Ärke-Biskopens död och medan Erik XIV, innesluten i ett hårdt fängelse, var ett föremål för den med hans förvillelser redan försonade Allmänhetens medömkan, någon utmärkt stilist, som blott erinrade sig huru länge Laurentius Petri lefvat och förestått Ärke-Biskops-ämbetet, uti hans allmänt vördade namn utsändt detta, vare sig af enskild hämndlystnad eller åtrå efter regeringens ynnest dicterade bref, hvilket ock genom sitt bittra och till en del sanna innehåll nödvändigt skulle bidraga att förminska den kärlek, man i riket ännu hyste för den olyckliga K. Erik 18); kor-

18) Den förmodan kunde väl ej vara så osannolik, att detta bref blifvit ibland allmänheten utspridt år 1574 (säl. året efter Ä. Biskopens död), då Allmogen sökte befria Erik ur fängelset på Örbyhus, samt flera oroliga rörelser visade sig till hans fördel. (Se Magn. Stigtompt. anf. st., Johan III:s Circulairbref till Biskoparne af d. 3 Maj 1575 ibl. Bergii Bilagor t. Carl IX:s o. Gustaf Adolphs Chrönikor sid. 133).

teligen, att detta bref, i likhet med mycket annat 19), varit uppdiktadt och utspridt för att skada honom i folkets omdöme.

Eriks allmänt ådagalagda ånger efter de begångna morden och de förordningar, han kort derefter utfärdade, hvilka några sednare författare härleda från detta bref, ehuru orsaken dertill bör sökas uti hans af sig sjelf vaknade samvetes förebråelser och ett oroligt sinnes stundeliga fruktan för uppror, — hafva så ökat dess anseende och förmenta trovärdighet, att man sedan, utan att fästa särdeles uppmärksamhet vid innehållet och de många der förvarade motskälen, likasom i tysthet öfverenskommit att anse detsamma för äkta.

---

19) Den af Ständerne sjelfva utfärdade skriften "Sann och rättmätig Orsaak til Kon. Erik XIV:s afsättjande", gifven Sthlm d. 25 Jan. 1569 (Stiernman, anf. st. I., sidd. 286—311,) samt flera af Johan III:s bref öfverflöda, som bekant är, af falska framställningar; och i allmänhet måste man icke utan försigtighet, om ock ej med så stor, som Celsius och andre med honom, begagna denna tids historiska handlingar, då Eriks fiender, hvilka efter hans fall kommo till makten, just äro de, som desamma författat.

Th—s.

Utländsk Litteratur.

II.

Theologiska Kunskapsarter.

(Fortsättn. från Band. II., Häft. 2.)

Symbolæ ad internam Criticen librorum canonicorum ac vetustissimorum quæ supersunt monumentorum Christiani nominis paratæ ab J. Schulthess. Vol. 1, 2. Turici. 1833.

Detta verk kommer att bestå af 4 Tomer. Den första har titel: *Hegesippus, princeps auctor rerum christianarum primi et secundi seculi, nunc primum seorsim, quantum ex reliquiis fieri potest, penitus recognitus et secundum criticen historicam exploratus cura J. Schulthess.* Här finnas de fragmenter, hvilka af denne den christna kyrkans äldste häfdatecknare ännu återstå, fullständigt samlade och noggrannt ordnade. Hvarje fragment upptages särskildt och åtföljes af latinsk öfversättning jemte exegetiska och kritiska anmärkningar. Dessa anmärkningar vittna om den utmärkte Förf:s solida lärdom, som utan ostentation framlägger resultaterne af sina forskningar och med skarp kritik pröfvar sina föregångares meningar. Hufvudafsigten är, att kritiskt undersöka Hegesippi värde såsom historicus, och Förf. söker att bevisa, att Hegesippus tillhört en viss dogmatisk sekt och derföre är partisk, stundom framställer historiska facta i en falsk dager, ägde svag omdömesförmåga och saknade praktisk erfarenhet, hvarföre han ock på sednare kyrkohistorici, i synnerhet Eusebius, utöf-

vat ett menligt inflytande, emedan dessa fullkomligt litat hans auctoritet. Detta omdöme, om ock till en viss g grundadt, är dock icke utan öfverdrift. Förf. anser Hege pus hafva hört till Presbytern (icke Aposteln) Johannis skol och att han sökt på Christendomen inympa Judiskt-sinnliga f ställningar och pharisäiska grundsatser, hvilka han genom historiska arbete bemödat sig att utsprida. På detta sätt klaras hans traditioner vara uppgrumlade derigenom, att framställt, såsom något för Christendomen väsendtligt, må oväsendtliga, men för honom vigtiga, satser. Jacob t. är af honom tecknad ebionitiskt, m. m. Uti tredje To ämnar Förf. att på samma sätt redigera fragmenterne a pias, och kommer således härigenom att lemna ett nytt vigtigt bidrag till christna kyrkans äldsta historia. Andra men börjas med en ganska interessant dedication till D:r Schulz sidd. I—LXXII. Förf. söker här bevisa nödvändigh och nyttan af den inre kritiken, i anseende till det godt liga behandlande, hvilket texten måst i äldsta tider lida a orthodoxa fäderne. Första afdelningen af detta Band i håller: *Testimonia adulterationis librorum sacrorum jam quo Canon exstitit, ævo ac deinceps patribus orthodoxis et tholicis crimini danda.*: Hvad Förf. förstår med den inre tiken bestämmer han sålunda: »Internam Criticen dicimus coecum aliquod arbitrium, non subjectivam quam dicunt tentiam, mihi vel tibi propriam, sed eam, quæ via et r ne, omnium eruditorum et doctorum communi, proced certa argumenta, quibus verum quid esse vel falsum intell tur, requirit, iisque stat immota, donec pari, via et rat manifesto rectiore sublata fuerint.» Häremot kunna visserl inga betydliga invändningar göras; likasom de ytterligare stämningarne af denna kritiks ändamål, gränsor, m. m., i mänhet äro med säker takt och klar blick uppgifne. Me mot Förf:s eget användande af sina här uttalade kritiska gr satser kan mycket anmärkas. Förf:s kritik sväfvar oft öfver de gränsor, han sjelf föreskrifvit den, och öfvergår en hyperkritik, som söker rubba äfven det fastaste; och, denna i samma anda blefve fortsatt, skulle snart N. T:s noniska böcker beröfvas sitt väsendtliga innehåll och häl af sin volum. Läran om Christi Gudom är en stötesten Förf. Såsom en skarp vedersakare af denna Christendom hufvuddogm, har Förf. nyligen framträdt med en afhandli (*De præexistentia Jesu ac de Spiritu S. N. T. aliisque aff bus rebus, tam religiosæ quam liberæ disputationes Joa*

Schultheess. Lips. 1833. xxxii, 115 sidd. 8:o) i hvilken tvärtemot Christendomens sanna anda trinitets-läran förklaras för tritheism, läran om Jesu Gudom förkastas, Christus anses såsom »perfecte rationalis» hafva endast »primatus inter fratres» och ej qualitative utan endast quantitative vara olika desse, med Jesu præexsistentia menas blott Guds præscientia om hans sändande, underverken förklaras symboliskt med afseende på de underbara verkningar, som Jesu lära utöfvade till menniskors inre pånyttfödelse, och slutligen yrkas en tvåfaldig Christendom, en esoterisk, enligt hvilken »cordatissimus quisque» förkastar och bort-demonstrerar trinitets-läran, dogmen om Jesu Gudom, præexsistentia m. m., och en exoterisk, som i den allmänna folkundervisningen bibehåller och framställer dessa läror. Efter denna digression återgår Ref. till Förf:s Symbolæ, i hvilka nämnde dogmatiska åsigter ligga till grund för Förf:s kritiska förfarande. Så måste i Förf:s tanka Rom. 9, 5 vara en oäkta tillsats, emedan det är ett bevisställe för Christi Gudom. Ap. G. 7, 59 förklaras äfvenledes vara en interpolation, ty i Christna kyrkans äldsta tider ställdes inga böner till Christus (?? dock mera härom nedanföre). Luc. 24, 51, 52 anses äfven för en interpolation, och berättelsen om Christi himmelsfärd för en uppfinning af chiliasterne. Desse beskyllas i synnerhet för textförfalskning. Joh. 5, 28, 29 påstås vara af dem tillsatte för att befästa deras mening om en tvåfaldig uppståndelse. Så äfven Ap.G. 24, 15. 2 Thess. 2, 1—12 m. fl. st. — 1 Cor. 7, 25—40 äro tillagde af celibatets äldste förfäktare, o. s. v. Så godtycklig är Förf:s kritik och blir personligt orättvis, då den beskyller de äldste orthodoxa Kyrkofäder, Ignatius, Polycarpus, Justinus, Irenæus, Tertullianus o. s. v. att med afsigt hafva förfalskat texten, för att genom corruptioner af alla slag förderfva Canon efter sina »dogmatiska fördomar.» Härtill finnes ej minsta historiska spår, och i en tid, då så många motståndare mot det orthodoxa systemet framstodo så utom som inom kyrkan, hade väl dessa corruptioner icke obemärkt och opåtaldt kunnat verkställas. Den öppenhet, med hvilken Förf. gått till väga vid framläggandet af sina beskyllningar och åsigter, förtjenar all aktning. Man har länge varit van, att se kritici och exegeter af Förf:s parti, under ett låtsadt fasthållande af Skriftens auctoritet, endast genom framkastade tvifvel och misstydningar af särskilda ställen förfäkta sina enskilda meningar och söka bevisa dessas skriftenlighet. Dessa dolda anfall hafva varit

svårare att möta, än den öppna strid, hvartill Förf. nu u träder. Den våldsamma operation, Förf. tillåtit sig, har äf ådagalagt, att han anser de dogmatiska bevisställen, hvi han vill godtyckligt hafva utur Skriften utmönstrade, ver gen bevisa, hvad de af ålder ansetts innehålla, utan att de urgamla interpretation af dem (t. ex. af Rom. 9, 5) kan m förstås eller bort-exegetiseras. I detta afseende är Förf:s bete äfven vigtigt. Då Förf. derjemte yttrar, att den på storiska auctoriteter grundade kritiken icke är tillräcklig, u att endast den frie anden är i stånd, att på den inre kr kens väg finna det i sig sjelft sanna; då han äfven nedsät värdet af Skriftens bokstaf och lärda undersökningar om d original-språk, samt förklarar att dessa förutan skall Chr lära i en framtid ohöljd och ren blifva känd, så nalkas] nära en åsigt, som ej tillhörer Protestantismen, utan f Katholicismen. — Den andra afdelningen af andra Tomen nehåller: *Adulterationes carminum liturgicorum ac doxolo ab orthodoxis patratæ.* Här granskas de äldsta hymner böner, i hvilka Förf. tror sig finna många dogmatiska in polationer, stundom dubbla recensioner, en före, en efter censka mötet, stundom conformationer efter särskilda Kyrk dogmatiska åsigter. Alla böner till Christus förklaras för sednare tids tillägg, ty Förf. vill öfverallt genomdrifva mening, att i äldsta christna kyrkan inga böner ställdes Christus. Detta kan ock bevisas, så snart man tillåter sig såsom Förf. med några penndrag öfverkorsa alla de ställ der sådane böner förekomma, och att med ett maktspråk i klara dessa ställen för en sednare tids tillsatser. Annars lå det sig icke göra. — Den fjerde Tomen är ämnad att handla de Interpolationer, hvilka N. T:s skrifter erhållit, in de upptogos i Canon. Undersökningen kommer förnämlig att omfatta de canon. skrifter, hvilka Justinus Martyr kä de olika Evangelier i särskilda församlingar före constit randet af Canon, i synnerhet skillnaden emellan Valentinian nes och Marcions text samt de orthodoxa Kyrkofädernes. Detta stora theologiska verk är otvifvelaktigt ett af de mä värdigaste, som nyligen blifvit utgifne, och, ehuru Ref. enl sin åsigt ej kan gilla de deruti uttalade grundsatser, missk ner han ingalunda dess stora värde. De kyrkohistoriska dersökningarne om Hegesippus och Papias torde väl blifva sedde af större vigt, än de kritiska om N. T:s text.

Nachweis der Echtheit sämmtlicher Schriften des Neuen Testaments. Für gebildete Leser aller Stände bearbeitet von D:r Herm. Olshausen. Hamburg, Perthes. 1832. X och 171 sidd. 8:o. (Pris: 18 Gr.)

De kritiska forskningar, som i sednare tider blifvit anställde om de bibliska böckernes äkthet, hafva stundom fört till resultater, hvilka i fromma sinnen alstrat oro, och för indifferentisten blifvit nya skäl, att ej erkänna Uppenbarelsens sanning. I följd häraf har Förf. ansett sig böra i en kort och populär skrift framställa både inkasten emot och bevisen för äktheten af N. T:s hel. skrifter. Han har genom sin förut utgifna, för grundlig forskning och skarpsinnig kritik utmärkta, afhandling om de fyra Evangelierne (jfr. Eccles. Tidskrift H. 6. s. 106 f.) vunnit rättighet att anses för competent domare i dylika frågor. Undersökningarne om äktheten af N. T:s skrifter gå tillbaka till christna kyrkans äldsta tider, ty sedan de särskilda skrifterne småningom blifvit förenade till en samling, har denna icke undergått några förändringar. Men i de första seklerne, då samlingen uppkom, finner man någongång tvifvel yttras om äktheten af en eller annan biblisk bok; hvilka tvifvel dock icke inverkat på dess intagande i samlingen och rätteligen icke bevisa annat än den samvetsgrannhet, med hvilken den äldsta kyrkan förfarit vid samlandet af dessa skrifter. Vid Reformations-tiden, då den fria forskningen började uppvakna till ett nytt lif, yttrade redan Luther tvifvel om Jacobs bref och Johannis Uppenbarelse. Men hans grunder voro icke kritiskt-historiska, utan dogmatiska, således icke afgörande. I sednare tider hafva sådane forskningar blifvit anställde, ofta af vetenskapligt interesse, stundom rent, stundom genom dogmatiska älsklingsmeningar medvetet eller omedvetet misledt, ofta åter endast af nyhetsbegär och tvifvelsjuka. Än emot en än emot en annan af de bibliska böckerne hafva inkast blifvit framställde, och dessa hafva sedan af andra forskare blifvit upptagne, granskade och oftast lätt vederlagde. Sådane undersökningar äro ej blott **tillåtlige**, de måste äfven anses vara **nödvändige**; af dem beror och bekräftas vissheten om trovärdigheten af N. T:s skrifter. Efter dessa och dylika anmärkningar i Inledningen, handlar Förf. först om **N. T. i allmänhet**. Här omnämnas de historiska anledningarne till den auctoritet, som i synnerhet efter Apostlarnes

död tillades deras skrifter (neml. irrlärares framträdande och nödvändigheten att efter en säker norm pröfva deras satser); derpå de tvenne samlingar, Evangelium och Apostelen, hvilka sedan förenades till en enda, hvarefter tilläggas några anmärkningar om antilegomena, och slutligen om uppkomsten af N. T:s canon. Derpå kommer Förf. till Evangelii-samlingen, bevisar dess höga ålder, — de historiska intygandén, vi äga, föra samlandet af Evangelierne helt nära till Apostlarnes tid, — och att hela den gamla litteraturen ej har något verk att uppvisa, hvilket äger så många och afgörande urgamla vittnesbörd för sig, som våra Evangelier. Hypothesen om ett ur-evangelium förkastas. Den ofta ordagranna likheten emellan Evangelierne förklaras dels deraf, att en Evangelist begagnat en annans arbete, t. ex. att Marcus begagnat Matthæus och Lucas; dels att de nyttjat smärre skriftliga uppsattser; dels af den muntliga berättelsen, som genom ett ofta skedt upprepande vunnit en viss likformighet. Derpå öfvergår Förf. till de särskilde Evangelierne. Matthæus anses hafva skrifvit sitt Evang. på hebreiska, och vår Grekiska text är en af Matthæus sjelf gjord omarbetning af det hebr. originalet. Detta sistnämnda utföres här såsom ock i Förf:s öfriga skrifter med den förkärlek, med hvilken man gerna omfattar en älsklingshypothes. Ref. anser den dock icke så säker. Om de tvifvel, man af inre grunder anfört mot Matthäus, förekomma några få, men goda, anmärkningar; om Marcus och Lucas anföres endast i korthet det vanligaste; något utförligare om Johannes, som uppgifves hafva haft afseende på vissa Gnostiker och ägt kännedom om de öfriga Evangelierne. Bretschneiders inkast mot detta Evangelium besvaras i korthet. — Att Apostelen Paulus sjelf föranstaltat en samling af sina bref, anser Förf. troligt. Bland de Paulinska brefven behandlas brefvet till Epheserne och Pastoral-brefven med en större utförlighet, emedan i synnerhet deras äkthet blifvit ifrågasatt. Förf. antager, att det förra är en epistola encyclica, och att Apostelen tvenne gånger varit i Rom fången, samt förklarar sedan på vanligt sätt, att Pastoral-brefven äro skrifne efter den förra fångenskapen. — Förf. gynnar den hypothesen, att Apollos skrifvit brefvet till Hebreerne, dock tillägger han, att det skett icke utan inflytande af Paulus. — Bland de katholska brefven sysselsätter sig Förf. utförligast med Petri andra, Jacobs och Judæ bref. Om Petri andra bref yttrar Förf. sig tvifvelaktigt. Vigtiga skäl emot dess äkthet finnas, ehuru icke fullt afgörande; andra skäl, ehuru äfven desse icke tillräcklige, tala

för dess authenti. Bäst synes Förf. att medgifva, det intetdera kan fullgiltigt bevisas. — Jacobs och Judæ bref anser Förf. vara skrifne af tvenne Frälsarens bröder eller rättare syskonbarn. De tvifvel, hvilka om dessa bref i äldsta kyrkan yttrades, härleda sig dels derifrån, att man icke med säkerhet haft sig bekant, om dessa bref voro skrifne af några bland Apostlarne, dels äfven från dogmatiska grunder, i synnerhet den olikhet i dogmatiskt hänseende, man velat både i äldre och sednare tider finna emellan Jacobs och Pauli bref, en olikhet, som dock utan svårighet kan förklaras och förlikas. Judæ bref står och faller med Petri andra, med hvilket det äger en omisskännelig öfverensstämmelse. — Med värma försvarar Förf. Uppenbarelsebokens äkthet och att Evangelisten Johannes författat den, dock en längre tid innan han skrifvit sitt Evangelium. — Slutligen tilläggas några anmärkningar öfver vigten af dylika undersökningar och af en fast öfvertygelse om dessa hel. skrifters äkthet, hvarjemte Förf. anställer några betraktelser öfver N. T:s förhållande till det gamla och kraften af det bevis för äktheten af G. T:s skrifter, hvilket man hämtar från det sätt, hvarpå dessa skrifter i N. T. anföras såsom ägande gudomlig auctoritet. Esra, Nehemia och Esthers böcker, Salomos Predikare och Höga Visa, hvilka i N. T. icke citeras, vill Förf. anse för deuterocanoniska eller tillerkänna dem en plats midt emellan de öfrige canoniska och de apokryphiska. — Ehuru denna lilla skrift hvarken utmärker sig för några nya vetenskapliga undersökningar eller nya åsigter, utan endast klart och kort men tillika med fullkomlig sakkännedom framställer välbekanta resultater, har Ref. likväl ansett sig böra redovisa för dess innehåll och beskaffenhet. Mycket har Ref. måst förbigå, till undvikande af vidlyftighet. Men Ref. har velat väcka uppmärksamhet på denna skrift, emedan han önskar den många läsare, i synnerhet då de undersökningar, den framställer, i vårt land äro endast bekanta för ett inskränktare antal af egentliga Theologer, ehuru de äro af allmännare interesse.

Ueber den Ursprung des ersten Kanonischen Evangeliums. Eine kritische Abhandlung von F. L. Sieffert. Königsberg, Bon. 1832. XVI och 179 sidd. 8:o. (Pris: 22 Gr.)

D:r D. Schulz har, genom en bilaga till sin 1824 utgifna skrift «die christl. Lehre vom heil. Abendmahl.» s. 300

f. gifvit första väckelsen till de sedermera i Tyskland ifrigt fortsatta och ännu icke slutade undersökningarne om äktheten af Matthæi Evangelium. De grunder, han och hans efterföljare anfört till dennas bestridande, äro dels yttre, dels inre. Prof. Sieffert i Königsberg har i nu anmälda skrift underkastat dessa en pröfning, och kommit till följande resultat. Apostelen Matthæus har författat ett evangelium på aramæiska språket. Till denna original-skrift står vår grekiska Matthæus i ett ganska nära förhållande. Den är en öfversättning af Matthæi urskrift, gjord af någon okänd person i den äldsta kyrkan, och ändamålet dermed var, att göra detta Evangelium äfven för grekiska läsare tillgängligt. Men utur traditionen har öfversättaren gjort tillägg, i hvilka finnas åtskillige incorrectheter och fel, hvilka dock för det religiösa interesset ej äro af någon betydenhet. Ref. anser sig pligtig, att emot rigtigheten af denna åsigt och Förf:s bevis för densamma, anföra sina tvifvel. Det är ett obestridligt historiskt factum, bevittnadt af de äldste och lärdaste Kyrkofäder, att Matthæus skrifvit ett evangelium på aramæiska, och att hela den äldsta kyrkan ansett sig äga detta på grekiska språket uti vår grekiske Matthæus. Hieronymus, som öfversatt det aramæiska evangelium på latin, intygar dess identitet med vår Matthæus. Men af de ställen, Kyrkofäderne anföra utur detta aramæiska evangelium, bevisas obestridligt, att just detta erhållit apokryphiska tillsatser, hvilka icke finnas i vår grekiska text, (jfr. den fullständiga samling af dessa ställen utur Kyrkofäderne, som finnes uti de Wettes Lehrbuch d. hist. krit. Einleit. in d. N. T. Berl. 1830. s. 82—87). Af de i vår grekiska text förekommande Hebraismer kan ej dragas någon slutsats, om denna text är öfversättning eller original; det sätt, på hvilket citaterne utur G. T. blifvit behandlade, bevisar icke heller mycket, emedan detta kunnat lika väl tillhöra den aramæiska urskriften, som den grekiska texten. Berättelsen om Matthæi kallande till Apostel Matth. 9, 9 skiljer sig deruti från samma berättelse Marc. 2, 14 och Luc. 5, 27, att hos de tvenne sednare den person, som kallas, icke heter Matthæus, utan Levi. Men då omständigheterne för öfrigt äro aldeles enahanda, kan man väl med äldre exegeter antaga, att Apostelen haft båda dessa namn. Med rätta lägger Förf. ej särdeles vigt på den bristande åskådlighet, man hos Matthæus velat märka, och hvaraf man dragit den slutsats, att berättelserne ej kunna här ur första hand och af ett åsynavittne

blifvit meddelade. Denna brist, om den ock skulle kunna bevisas äga rum, kan dock lätt förklaras utur Apostelens individualitet; man behöfver ej antaga, att han ägt en utbildad phantasi och författare-talent, utan blott att han enkelt och okonstladt framlagt historiska facta, som voro honom välbekanta och vigtiga. Många af Förf:s anmärkningar, t. ex. de, som söka bevisa, att flera händelser ej äro i rigtig tidsföljd eller endast fragmentariskt anförde; att i Frälsarens bergspredikan finnas delar af tal, dem Frälsaren vid olika tillfällen hållit, förenade till ett helt, o. s. v., förfalla, om man antager, att Apostelen ej haft för afsigt, att följa en sträng chronologisk ordning, och att han, såsom oöfvad i skriftställeri, någongång måst efteråt anföra, hvad han i det föregående förgätit eller hvad der rättast bort hafva sin plats; hela arbetets plan utvisar derjemte, att han mera haft afseende på det religiösa, än det historiska innehållet, och att han derföre i synnerhet fästat sig vid Frälsarens tal, dem han ordnat till ett inre helt, samt att han framställt sina historiska underrättelser, till någon del såsom inledningar till eller sammanbindningar af Frälsarens anförda lärof öredrag (t. ex. Cap. 5—7, 10. 11. 13. 18. 23. 24. 25.), hvilka för honom voro vigtigast. Hvad slutligen beträffar hufvud-resultatet af Förf:s forskningar, är Ref. derom med Förf. ense, att vår grekiska text af Matthæus är en öfversättning från den aramæiska urskriften, äfvensom Ref. är färdig att medgifva, det denna öfversättning troligen icke är af Apostelen Matthæi egen hand. De historiska underrättelser, vi härom äga, synas utvisa detta sistnämnda, men fullgiltig bevisning kan dock ej af dem hämtas. Deremot är Ref. deruti af olika tanka med Förf., att Ref. icke kan förklara, huru vår grekiska text kunnat helt och hållet uttränga den aramæiska och redan vid slutet af den apostoliska tiden erhålla en plats i canon, samt af alla christna församlingar och kyrkolärare utan motsägelse godkännas, om den icke noga motsvarat originalet eller ock erhållit en särskild apostolisk bekräftelse. I förra händelsen finnas deruti inga tillsatser utur den muntliga traditionen; i sednare fallet kunna väl dylika blifvit gjorde, men endast sådane, hvilkas trovärdighet ej kan sättas i fråga; och i båda fallen äger vår grekiska text fullkomlig apostolisk auctoritet.

Beiträge zur Kritik und Exegese der Psalmen von L. Klauss. Mit einer Vorrede von D:r F. A. Krummacher. Berlin. 1832. 552 sidd. 8:o. (Pris: 2 Thl. 12 Gr.)

I Företalet yttrar D:r Krummacher: »Der Standpunkt unsers Verf. ist nicht der moderne jener Kritik und Exegese, die wie Judi Jer. 36 die Blätter der Weissagung mit dem Schreibemesser zerschneidet, um sie ins Feuerbecken zu werfen, sondern ein anderer aus gründlicher Prüfung und im festen Glauben gewonnen, fern von dem, auf welchem die servilen Kinder des Rationalismus ihr Spiel treiben.» Redan häraf finner man, att Förf. hörer till den orthodoxt-exegetiska skolan, hvilket han också bevisar genom ett oafbrutet bestridande af de så kallade Rationalisternes, t. ex. Rosenmüllers och de Wettes åsigter samt i sina dogmatiska förklaringar. Inledningen s. 1—136 är till större delen kritiskt-exegetisk, afhandlar Författarne till Psalmerne, öfverskrifternes ålder, betydelsen af de i dem förekommande och till större delen ännu ej med säkerhet förklarade talesätt, de hermenevtiska reglorne för Psalmernes förklaring och slutligen dessas messianska innehåll. I bidragen till förklaringen af de särskilda Psalmerne s. 139—533 är det philologiska elementet öfvervägande framför det dogmatiska. I inledningen förekommer det oväntade påstående, att David är författare till alla Psalmerne, hvarföre alla hänsyftningar på en sednare tids händelser och förhållanden rentaf förnekas, och vid Ps. 137, der sådant icke är möjligt att bestrida, heter det, att denna Psalm är en prophetia af David om den Babyloniska fångenskapen. I följd häraf har Förf. funnit sig nödsakad till flere godtyckliga hypotheser. Så t. ex. skall ? auctoris ej betyda Författaren utan dem, som sjöngo eller nyttjade Psalmen. Ps. 90 är ej af Moses, utan »författad i Moses anda,» m. m. Mycken flit har Förf. användt på förklaringen af öfverskrifterne, men äfven i anseende till dessa äro Förf:s uppgifter ofta godtyckliga och opålitliga. Om också (hvilket ej bör nekas) åtskilligt både i Förf:s polemik mot sine föregångare och i hans philologiska forskningar förtjenar afseende, så har dock arbetet alltför synbara brister deraf, att Förf. ej fullständigt känt och benyttjat de skrifter, som öfver exegesen af Psalmerne förut blifvit utgifna, och icke äger alla de insigter, som i vår tid af exegeten ovillkorligen fordras.

E. F. C. Rosenmülleri Scholia in Vetus Testamentum in Compendium redacta. Vol. IV. Scholia in Jobum continens. — Äfven med Titel: E. F. C. Rosenmülleri Scholia in Jobum in Compendium redacta. Lips. Barth 1832. 468 sidd. 8:o. (Pris 2 Thl. 9 Gr.) — — Vol. V. Scholia in Ezechielis Vaticinia continens. — Äfven med titel: E. F. C. Rosenmülleri Scholia in Ezech. Vatic. in Comp. redacta. Ibid. 1833. 590 sidd. 8:o. (Pris: 3 Thl. 12 Gr.)

Rosenmüllers Scholier äro allmänt bekante. Snart äro 50 år förflutne, sedan de begynte utgifvas. Under denna tidrymd har väl knappast någon gjort G. T:s hel. Skrifter till föremål för ett allvarligare studium, utan att rådfråga och följa denne handledare. Ref. anser således öfverflödigt, att yttra något om denna bibel-commentars förtjenster och brister. Sedan de utförligare Scholierne småningom växt till ett verk, hvars vidlyftighet och dyrhet för begynnande theologer försvåra möjligheten att deraf sig begagna *), har Förf. börjat låta utgifva ofvan anmälda sammandrag, hvilket på en gång är concist och sakrikt. De förut utgifne delarne af detta sammandrag äro anmälde i Eccles. Tidskrift H. 8. s. 128 och Theol. Quartalskrift 1830. H. 4. s. 82. — Förf. har i följd af nyare tiders forskningar och egna fortsatta undersökningar ofta ändrat eller modificerat sina förut yttrade åsigter och förklaringar. Jobs bok, som Förf. förut ansett vara skrifven före Hiskias regering, förklaras nu vara författad emellan Hiskias och Zedekias tider. Ref. är i denna fråga af samma tanka, som den nyaste Svenske bearbetaren af denna bok, nemligen att den troligen är den äldsta af G. T:s böcker. De skäl, som för detta antagande blifvit anförde af Michaëlis, Eichhorn, Bertholdt m. fl., äro i Ref:s tanka ej ännu vederlagde. Att Förf. vid det omtvistade Job. 19, 26 numera anta-

*) Af de större Scholierne äro 21 Voll. utgifne, (till större delen i flera upplagor,) neml. öfver Pentateuchen, Esaias, Jeremias (innefattande äfven Klagovisorne), Ezechiel, de Smärre Propheterne, Psalmerne, Job, de Salomoniske Skrifterne och Daniel. Hvad af detta verk hittills blifvit utgifvet kostar i bokhandeln $54\frac{1}{2}$ Thl. — Af sammandraget hafva Voll I, III, IV, V utkommit. Priset på dem är $13\frac{1}{2}$ Thl.

ger en förklaring, som grundar sig på odödlighetsbegreppet, kan Ref. ej undgå att med särdeles tillfredsställelse nämna. — Commentaren öfver Ezechiel har särdeles i den sista afdelningen Cap. 40 ff. erhållit betydliga förbättringar. Beskrifningen på det nya templet (Cap. 40—42) har i synnerhet blifvit upplyst genom trenne grundritningar, på hvilka förklaring meddelas genom de hänvisningar, som finnas uti den vid slutet af arbetet bifogade ordagranna öfversättningen af dessa capitel. Både grundritningarne och öfversättningen, som tillika innehåller förklaringen, äro af en Mag. Böttcher.

Commentar über den Brief Pauli an die Galater von Leonhard Usteri. Nebst einer Beilage in Beziehung af Hermanns Programm de Pauli epistolæ ad Galatas tribus primis capitibus, und einige Excursen. Zürich, Orell, Füssli und Compagnie. 1833. XII och 252 sidd. 8:o. (Pris: 1 Thl. 8 Gr.)

Med smärta anmäler Ref. detta arbete såsom det sista af en nyligen afliden, ung, utmärkt Theolog. Han var född 1799, uppträdde såsom författare 1823 med utgifvande af: «Commentatio critica, qua Evangelium Joannis genuinum esse ex comparatis IV Evangelistarum narrationibus de coena ultima et passione Jesu Christi ostenditur»; denna var hufvudsakligen rigtad emot D:r Bretschneider och en af de många stridskrifter, som utkommo emot dennes (af honom sjelf sedermera återkallade) inkast emot äktheten af Johannis Evangelium. Året deruppå utkom första upplagan af Usteris Entwickelung des Paulinischen Lehrbegriffes, ett arbete, som blifvit med så stort bifall emottaget, att 4:e upplagan redan 1832 kunde utgifvas. Förf. har derjemte äfven såsom classisk philolog förvärfvat sig anseende. Såsom theolog och exeget var han en värdig lärjunge af den likaledes nyligen bortgångne D:r Schleiermacher; men uti hans sednare lefnadsår blef hans theologiska ståndpunkt något förändrad genom studium af Hegelska philosophien, ehuru han aldrig fullkomligt öfvergick att blifva detta systems anhängare. Med en viss förkärlek sysselsatte han sig med Apostelen Pauli skrifter,

å väl hans ofvananförda Entwickelung d. Paulin. Lehr-
ffes som ock denna commentar öfver Galater-brefvet vitt-
huru klart och fullständigt han sökt uppfatta Apostelens
n och anda. Uti den förra af dessa skrifter har Förf.
sig på den bibliska Dogmatikens ståndpunkt, hvars upp-
är, att under allmänna rubriker uppfatta, med af-
le på den vetenskapliga theologiens fordringar ordna och
systematiskt helt framställa resultaterne af exegetikens
rsökningar. Deremot fästar sig exegesen öfvervägande
det speciella i hvarje särskild skrift, dess egendomliga
, tankegång och innehåll, samt, utgående härifrån, söker
kla det universella, som ligger till grund för det indivi-
n sätt, på hvilket Förf. i följd af gifna yttre eller inre
ningar i den skrift, som är föremål för exegetisk be-
ing, framlägger sina tankar och sitt system. Detta
re har ock i nu anmälda commentar varit Förf:s syftemål.
tolkningen af detta bref, i synnerhet den philologiska
läggningen för denna, har Winer lemnat ett vigtigt bi-
i sin commentar. Men denna är för utvecklingen af in-
let och tankegången icke fullt tillfredsställande. Förf.,
synes valt detta i flera afseenden svåra bref att commen-
derföre att det är ett compendium af Apostelens dog-
ka lärosatser och således nära ansluter sig till Förf:s nämn-
amställning af Pauli system, har derföre föresatt sig så-
hufvudsakligt, «vorzüglichen Fleiss auf die Entwickelung
Zusammenhanges der Gedanken zu verwenden, ihren ra-
t Schritten und Uebergängen nachzugehen und sie zu be-
ten, und sodann auch die Einheit und Uebereinstimmung
Gedankeninhalts mit der theils im allgemeinen Geiste des
tenthums, theils in der individuellen Subjectivität begrün-
t Denkweise des Schriftstellers darzuthun.» Med utmärkt
ndlighet har Förf. rådfrågat och begagnat sina föregånga-
och väl ordnat de anförda olika interpretationerne. I phi-
iskt hänseende är denna commentar äfvenledes utmärkt.
. visar öfverallt en ovanligt grundlig och fullständig kän-
m af det Paulinska språkbruket, såsom man har skäl att
a af hans mångåriga sysselsättning med Pauli skrifter.
ga fina grammatikaliska och lexikographiska anmärkningar
delas, hvilka Förf. dels sjelf gjort, dels erhållit af sin
albroder, Professor G. Studer. På textens kritik är
t myeken flit använd; Förf. har härvid fästat tillbörligt
nde på Lachmanns upplaga, och af inre grunder stundom
git, stundom förkastat dess läsarter.

Commentaren utgöres af 3 delar: den första (s. 1— framställer en allmän öfversigt af innehållet; den andra (s —213) innehåller sjelfva förklaringen af brefvet; den tr (s. 216—227) de isagogiska resultaterne af denna, d. ä. dersökningar om brefvets författare, och förste läsare, om ti när och stället hvarest det blifvit skrifvet, samt dess anl ning och ändamål. Enligt Förf:s väl motiverade tanka i Apostelen skrifvit detta bref i Ephesus omkring år 58, h ket äfven i allmänhet varit den rådande meningen, men h ken Schrader och Köhler nyligen sökt bestrida. Dessas t ka, att brefvet är skrifvet i Rom, vederlägges tillfredsställ de. Sjelfva förklaringen af brefvet står i närmaste samb med Förf:s »Entwickelung d. Paulin. Lehrbegriffes», och F hänvisar ofta till detta arbete. Derföre är äfven i comm taren mindre vigt lagd på utvecklande af de allmänna gru idéerne och begreppen uti Apostelens system, än på den s ciella tillämpningen af dessa i detta bref. Dessa båda sk ter kunna derföre anses vara likasom complementer till hv andra. — En Bilaga (s. 228—252) recenserar Hermanns titelbladet nämnde programm, hvilket kommit Förf. tillhan först sedan större delen af commentaren redan var tryc Fullständigt refererar Förf. den store philologens vigtiga anmärkningar, och beledsagar dessa med en moderat kriti hvars slutliga resultat blir, »dass die Regeln des klassisch Sprachgebrauchs nur mit der grössten Behutsamkeit auf d N. T. angewandt werden dürfen, und dass, während die P lologen zwar allen Dank verdienen, zuerst den Theologen d rechten Weg der Auslegung gezeigt zu haben und noch i merfort zu zeigen, doch ihnen selbst bisweilen im Einzeln die genauere Kenntniss des neutestamentlichen Sprachgebrauch sowohl als Ideenkreises, wie natürlich, weniger bekannt se En annan Bilaga innehåller en ganska interessant förklaring det omtvistade δι' ἀγγέλων, Cap. 3, 19.

Erklärung der heiligen Schriften des Neuen Testame tes nach den berühmtesten und bewährtesten ä teren und neueren Schriftauslegern, Cornel. Lapide, Aug. Calmet, K. Schwarzel, B.

Schnappinger u. a. m. zum Nutzen und Frommen für Seelsorger, Prediger, Katecheten, Lehrer und für alle Freunde der Schrift-Betrachtung bearbeitet — — — von F. X. Massl. B. 1. XL och 446 sidd. B. 2. 483 sidd. Straubing, Schorner. 1831—1833. 8:o. (Äfven med Titel: Le Maistre de Sacy Erklärung der heiligen Schriften des neuen Testamentes nach den heiligen Vätern und andern bewährten Schriftstellern der Kirche in einem Auszüge bearbeitet von F. X. Massl.) (Pris: 1 Thl. 16 Gr.)

Den Katholska bibeltolkningen erkänner i Romerska hier-
ien sin beherrskare, i Kyrkans dogmatik sitt rättesnöre, i
ans Fäder sina mönster. Af Tridentinska Synoden stif-
i för den en ännu orubbad och med inquisitorisk sträng-
upprätthållen grundlag, som bjuder, »att ingen, förlitan-
ig på egen klokhet, må i de stycken, som till tros- och
läran höra, vrida Skriften efter sina meningar och våga
strid med den mening, som blifvit antagen eller antages
a heliga modren Kyrkan, hvilken det tillhörer att dömma
le heliga Skrifternas sanna mening och interpretation, el-
ck i strid med Fädernes enhälliga öfverensstämmelse, in-
etera Skriften, äfven om desse interpretationer aldrig skul-
ifva i ljuset framlagde.» Mot detta lagbud dristar in-
Katholsk skriftforskare att bryta, om han icke vill se sig
ulad såsom en Kyrkans affällige son. Grundlärde exege-
hafva dock inom denna Kyrka icke saknats, hvarken i
a eller nyare tider; likväl står dess exegetik i det när-
e oförändrad qvar på 16:e seklets ståndpunkt, utan att
t deltagit i sednare tiders förvillelser eller i högre grad
nat sig deras förtjenster. Så framträder äfven denne,
nyaste Katholske skrifttolkare, med ett arbete, som vis-
gen i flera afseenden icke saknar värde, då det mätes med
olicismens måttstock och jemnföres med sina föregångare
denna Kyrka, men i hvilket vår tids och Kyrkas for-
ar af Exegetiken icke finnas uppfyllde. Betydelsefullt
Förf. slutit sig till sina föregångare, ty hvarje nyhet är
Katholicismens gebit otillåten eller misstänkt. I syn-
t har han begagnat Sacys af denna Kyrka högt värdera-

de bibelverk; men då Ref. icke haft tillgång till detta och de båda ofvan anförde titlarne på Förf:s arbete synas stå i någon motsägelse med hvarandra, kan Ref. ej bedömma, till hvad grad nämnde arbete blifvit lagdt till grund och hvad Förf. hämtat från andra. Philologiska och kritiska undersökningar har Förf. icke meddelat; de antiquariska och historiska upplysningar, som förekomma, äro välbekanta och ej särdeles rikhaltiga. Commentaren är icke lärd, utan praktiskt-religiös, stundom dogmatiserande. Af hvarje capitel gifves först en öfversättning, conformerad efter Vulgata, sedan en förklaring »nach dem buchstäblichen und geistlichen Verstande.» Med den andliga meningen förstås här en religiöst-moralisk tillämpning. Förf:s dogmatik utmärkes af en viss hierarchisk oskuld (sit venia verbo!), och hans praktiskt-religiösa rigtning af en allvarlig, ofta katholskt-asketisk, fromhet. Såsom prof på den förra vill Ref. anföra: vid Matth. 16, 18, som i det katholska systemet intager en så vigtig plats, säges bland annat: »detta ärorika löfte tillåter intet tvifvel, att Jesu sanna Kyrka ännu består, att hans lära ännu oförfalskadt i densamma förkunnas; ty om hon icke mera bestod, om Jesu lära, af villfarelser undertryckt, hade gått under, så hade helvetets portar öfverväldigat Kyrkan, och Christus framstode såsom bedragare eller af eget högmod sjelfbedragen. Hvem vågar den skändlighet, att påstå det ena eller det andra häraf? Men om Jesu Kyrka ännu består, så finnes väl ännu den klippa, på hvilken hon är byggd. Sen eder omkring, hvarest denna klippa i gudomlig makt och omhägnad af sin grundläggare, höjer sig öfver mera än halfannat tusende års stormar?! Är det någon af sekternes hufvudmän? Gregorius är det, den XVI af detta namn, som räknar sina företrädare på den biskopliga stolen i Rom uppåt ända till Petrus, från Petrus nedåt ända till sig. Hvem misskänner Jesu synnerliga styrelse, utmärkta hägn öfver Apostelen Petri biskopliga säte?! Hvem misskänner uppfyllelsen af löftet: »på denna klippa vill jag bygga min Kyrka?!» Efter detta profstycke på hvad Ref. ofvanföre kallat hierarchisk oskuld (kanske bör det kallas enfald), torde endast behöfva nämnas, att Förf. vid Matth. 26, 26—28 lemnar på 9 sidor ett försvar för transsubstantiationen, kalkens borttagande och mess-offret, vid Matth. 19, 12 recommenderar celibatet; att han underrättar oss derom, att Evangelisten Matthæus införde bruket af vigvatten (B. 1. s. XXXIX) o. s. v. Dock allt detta kan ej för en Katholik förefalla stötande, och en Protestant, hvars regel bör vara, att pröfva

ällt och behålla det goda, kan icke häraf förledas. Men hvad är då det goda, som finnes i denna commentar och som äfven för Protestanter kan vara att derutur hämta? Detta är den praktiskt-religiösa tillämpning, som af hvarje Bibelställe göres, och som, om den ock kan anses ej egentligen tillhöra en bibel-commentar, likväl icke ligger alldeles utom dennas område, samt gör den brukbarare för den praktiske religionsläraren. För dennes behof har Förf. skrifvit, och hans bibelförklaring har derföre blifvit populär-praktisk, utmärkt af äkta religiös fromhet, om ock någon gång af en falsk katholsk asketik missledd. Förf:s fromhet är lefvande och inre, skild från den yttre verkligheten och den tomma känslohäfning, som man stundom icke utan skäl förebrår den katholska kyrkan. Troligen har Förf. hämtat det bästa och den djupare religiösa rigtningen från Sacy, som var misstänkt och äfven förföljd såsom Jansenist. Att Förf. dock i läran om rättfärdiggörelsen ej fullt öfverensstämmer med det Protestantiska lärobegreppet, förstås af sig sjelft. Dock äfven i denna dogm är afvikelsen mindre, än man är van att finna hos katholske författare. Ref. har särdeles fästat sig vid de med urskillning valda ställen af Kyrkofäderne, dem Förf. anförer. Bland desse synes Chrysostomus i synnerhet vara Förf:s älskling. Allegoriska förklaringar förekomma stundom, men nästan endast hämtade från Kyrkofäderne och alltid af praktisk syftning. Att Förf:s asketik någon gång antager en falsk katholsk rigtning, har Ref. ofvan anmärkt. Så t. ex. beledsagas betraktelserne öfver Frälsarens gisslande (Matth. 27, 26) af en uppmaning till det i katholska kyrkan stundom såsom botöfning brukliga frivilliga gisslandet. Men sådane ställen äro dock sällsynta, och i allmänhet har Ref. med sann uppbyggelse genomläst denna commentar, hvars hittills utgifna delar sträcka sig till Marc. 10. — En lärd bibel-commentar har nyligen blifvit annoncerad af en inom Katholska kyrkan aktad författare, Leopold Schmid, lärare i theologien vid prest-seminariet i Limburg. Den kommer att bestå af 9 till 10 band och omfatta både G. och N. T:s böcker. Uti sin anmälan kritiserar Förf. de både inom Protestantiska och Katholska kyrkorna rådande interpretations-methoder, och utlofvar en ny, bättre än alla de andra. Tiden skall visa, om han häruti lyckas, hvilket väl ej är särdeles troligt. Hvarje sann Protestant bör alltid glädjas öfver de väckelser till bibelforskning och bemödanden för bibeltolkning, som inom Katholska kyrkan spörjas, äfven om han understundom icke kan instämma i

flere af de gifna resultaterne. Enligt Ref:s öfvertygelse kan vår tids protestantiska skriftforskning hafva åtskilligt att a den katholska exegesen lära. Ty då den sednare låter sig be herrskas af dogmatism, hyllar den förra mången gång en skepsis, som anser hvarje dogmatiskt interesse för dogmatisk fördom; då den sednare ofta åsidosätter den philologiska grundläggningen, anser den förra ej sällan denna grundval utgöra byggnaden i dess helhet; och då en öfverdrifven undergifvenhet för traditionen är ett utmärkande drag för den katholska exegesen, har den protestantiska deremot sökt till den grad lösrycka sig från all tradition, att den äfven i rent historiska frågor, t. ex. isagogiska och kritiska, sällan vill åt denna inrymma någon auctoritet. Dessa ensidiga rigtningar anser Ref. icke böra äga rum. Katholicismen kommer väl ej att lätt medgifva en förändring, men för Protestantismen är denna jemnkning redan inledd. Den exegetiska vetenskapen, hvilken till sin natur hvarken är katholsk eller protestantisk, skall vinna derpå.

Bibel-Atlas nach den neuesten und besten Hülfsmitteln gezeichnet von C. F. Weiland, und erläutert von C. Ackermann. Weimar, Geograph. Institut. 1832. V och 75 sidd. 4:o med 12 Chartor och titel-vignett. (Pris: 1 Thl. 6 Gr.)

Detta förtjenstfulla arbete i den bibliska geographien är mindre beräknadt för vetenskapsmannen ex professo, än för hvarje bildad bibelläsare, i synnerhet för undervisningen vid Gymnasier och Akademier. Det var först ämnadt, att blifva en förbättrad upplaga af Palmers Engelska Bibel-Atlas, men vid bearbetningen befanns denna så felaktig, att den föga kunnat begagnas. Chartorne äro följande: 1. Den gamla verlden efter ethnographien i 1 Mos. 10. — 2. Länder, som omtalas i Noachs, Abrahams och de Israëlitiske Konungarnes historia. — 3. Canaan efter Genesis. — 4. Aegypten. — 5. Vägen för Israëliternes vandring från Aegypten till Canaan. — 6. Canaan efter fördelningen emellan de 12 stammarne, till upplysning för Domareboken och Samuels böcker. — 7. Judiska gebitets utsträckning under David och Salomo. — 8. Juda och Israël efter Konungaböckerne. — 9. Palæstina eller Canaan. —

10. Plan af det fordna Jerusalem. — 11. Jesu vandringar i Palæstina. — 12. Charta öfver Pauli i Ap. Gern. omtalte resor. — Dessa chartor äro väl graverade och illuminerade. Öfver hvar och en af dem meddelas en commentar, som utmärker sig för sammanträngd korthet och rikhaltiga uppgifter, samt med utmärkt sakkännedom och granskning framställer så väl resultaterne af nyare geographiska forskningar, som ock de hufvudsakligaste momenterne af folkets och landets historia. Alltsammans upplyses med valda citater utur äldre och nyare författare; för den, som icke har tillgång till dessa, särdeles de nyaste, — och huru mången har det väl i vårt land? — erhåller detta arbete härigenom ett förökadt värde. Det sluter sig förtjenstfullt till de allmänna historiskt-geographiska arbeten, som efter samma plan i sednare tider flerestädes blifvit utgifne och på hvilka vi i 3:e delen af Kochs hist. tafla erhållit ett prof. Såsom bihang meddelas tvenne tabeller, en öfver folk-genealogien i 1 Mos. 10, och en öfver de i Bibeln förekommande längdmått. Slutligen tillägges ett alphabetiskt register öfver alla i Bibeln förekommande orter med anförande af de bibelställen, på hvilka de omnämnas, och den charta, på hvilken de böra uppsökas. Titel-vignetten lemnar en utsigt öfver det nuvarande Jerusalem. — Svenska litteraturen äger visserligen beskrifningar öfver Palæstina af Büsching, Röhr och Palmblad, hvilka alla mer eller mindre omfatta samma ämnen, som den här anmälda Bibel-Atlas. Denna göres likväl icke genom dessa arbeten öfverflödig, ehuru rikhaltige de äro, särdeles H:r Palmblads. Ref. får derföre med full öfvertygelse om dess brukbarhet och värde recommendera den åt alla, som allvarligt sysselsätta sig med studium af Bibeln. Bland specialiteter i commentaren har frågan om rätta belägenheten af Christi graf och Golgatha fästat Ref:s uppmärksamhet. Denna fråga har länge varit omtvistad och var i Sverige ej längesedan ämne till en bekant litterär strid emellan H:rr Berggren och Palmblad, af hvilka den förre försvarade och den sednare bestridde den traditionelt och allmännast antagna meningen. Ackermann yttrar sig derom tvekande, dock anser äfven han, att traditionen troligen är origtig. — Slutligen får Ref. omnämna, att den namnkunnige D:r Gesenius i flera år arbetat på en större historisk Bibel-Atlas, hvilken kommer att för de lärde framställa hans egna forskningar och pröfning af andras meningar. För vetenskapen blifver detta arbete säkert en stor vinst: D:r Gesenii namn är derför en borgen.

A. E. K.

Juridiska Kunskapsarter *).

Du duel en législation et en jurisprudence, par M:r Pinet, avocat à la cour royale.

Opinion de M:r Livingston sur le duel et sur la manière de le reprimer. (Öfvers. af Taillandier.)

Projet de loi sur le duel, par M:r Mongalvi, avocat aux conseil du roi et à la cour de cassation.

Du duel consideré sous le rapport de la morale, de l'histoire, de la législation et de l'opportunité d'une loi repressive, par Ch. Bataillard, avocat à Troyes.

Då Franska Strafflagen icke innehåller något stadgande emot duell, hade Cassations-domstolen förklarat sig för dess strafflöshet, derigenom att den upphäfde de beslut, som af anklagelse-kamrarne i motsatt mening fattades; men 1828 inträffade, att efter tvenne sådana Cassations-domar i samma sak, den tredje Appellations-domstolen ansåg duell såsom straffbar. Denna omständighet gaf påföljande år anledning till utgifvande af ofvananförda och flera skrifter i ämnet.

Ibland dessa innehåller den af Pinet uti första afdelningen historiska uppgifter om duellen, lagarne derom före

*) Ref. anser sig böra gifva tillkänna, att följande uppsatser, uti hvilka intet anspråk på fullständighet göres, för det mesta äro hämtade från utländska journaler; ett förfarande, hvilket han hoppas skall finna sin ursäkt uti beskaffenheten af de tillfällen och medel, man här äger till anskaffande af utländska böcker.

revolutionen, samt de franska Domstolarnes praxis (jurisprudence). I den andra afdelningen undersöker Förf., hvilka mått och steg emot duellen borde vidtagas. Ehuru förklarad fiende till detta slags kamp, förkastar han dock alla straff och medgifver blott præventiva anstalter att förhindra den, samt i afseende på militär-personer vissa disciplinära åtgärder.

Livingston, författaren af ett förslag till straff-lag för Louisiana, har deruti äfven behandlat detta ämne; och den ofvananförda skriften innehåller en öfversättning af dithörande stadganden jemte motiverna derför. Hans mening är, att auctoriteterna böra söka att upptäcka alla utmaningar; och att hvarje förolämpning, som kan föranleda till duell, skall straffas med penningeböter eller fängelse, om icke den förolämpande afgifver en förklaring eller ursäkt, hvilken Domstolen anser såsom tillräcklig upprättelse för motparten. För sjelfva utmaningen, äfven som för dess antagande stadgas fängelse-straff på 2 till 6 månader jemte suspension af alla politiska rättigheter under 4 år. Följer duell, är straffet 6 till 12 månaders fängelse och 6 års suspension af förenämnde rättigheter, äfven om sår icke tillfogas; kommer såramål deri eller dråp, så ökas straffet till 4 års fängelse och fullkomligt beröfvande af både politiska och borgerliga rättigheter; allt detta likväl under förutsättning, att duellen tillgått efter vanliga reglor, i annat fall betraktas den som lönn-mord, om såret är dödligt. Lindrigare straffas den, som rådt till duell eller framfört utmaningen. Dessutom vill han, att hvar och en Embetsman skall vid sitt anställande edeligen bedyra, det han förut icke har duellerat och lofva att icke heller framdeles göra det.

Mongalvi uppställer ett formligt utkast till lag om duells-mål, och föreslår deruti, att den, som föranledt duellen, (d. v. s. antingen den ursprungliga förolämparen eller den, som vägrar antaga en honom annars erbjuden upprättelse), skall straffas med 2- till 5-årigt fängelse, om ingen eller åtminstone icke dödlig skada blifvit tillfogad; i sednare fallet ökas straffet från 5 till 10 års fängelse och skade-ersättning. Den som icke föranledt duellen är fri från straff. Deremot straffas alla vittnen till duellen och de, som veterligen dertill skaffat vapen, såsom angriparens medbrottslige. Alla officerare böra svärja att icke ingå i någon duell. Slutligen föreslår Förf. såsom ett medel, hvarigenom många dueller skulle

Juridiska Kunskapsarter *).

Du duel en législation et en jurisprudence, p
Pinet, avocat à la cour royale.

Opinion de M:r Livingston sur le duel et
manière de le reprimer. (Öfvers. af T
dier.)

Projet de loi sur le duel, par M:r Mongal
cat aux conseil du roi et à la cour de

Du duel consideré sous le rapport de la
l'histoire, de la législation et de l'
d'une loi repressive, par Ch. Bata
vocat à Troyes.

Då Franska Strafflagen icke innehåller något st
duell, hade Cassations-domstolen förklarat sig f
löshet, derigenom att den upphäfde de beslut,
gelse-kamrarne i motsatt mening fattades; men
de, att efter tvenne sådana Cassations-domar
den tredje Appellations-domstolen ansåg duell
Denna omständighet gaf påföljande år anledni
af ofvananförda och flera skrifter i ämnet.

Ibland dessa innehåller den af Pinet
ningen historiska uppgifter om duellen, le

*) Ref. anser sig ... ra gifva till
hvilka intet anspråk på ... llständi
från utländska journal
finna sin ursäkt uti bei
äger till anskaffande af

Juridiska Kunskapsarter *).

Du duel en législation et en jurisprudence, par M:r Pinet, avocat à la cour royale.

Opinion de M:r Livingston sur le duel et sur la manière de le reprimer. (Öfvers. af Taillandier.)

Projet de loi sur le duel, par M:r Mongalvi, avocat aux conseil du roi et à la cour de cassation.

Du duel consideré sous le rapport de la morale, de l'histoire, de la législation et de l'opportunité d'une loi repressive, par Ch. Bataillard, avocat à Troyes.

Då Franska Strafflagen icke innehåller något stadgande emot duell, hade Cassations-domstolen förklarat sig för dess strafflöshet, derigenom att den upphäfde de beslut, som af anklagelse-kamrarne i motsatt mening fattades; men 1828 inträffade, att efter tvenne sådana Cassations-domar i samma sak, den tredje Appellations-domstolen ansåg duell såsom straffbar. Denna omständighet gaf påföljande år anledning till utgifvande af ofvananförda och flera skrifter i ämnet.

Ibland dessa innehåller den af Pinet uti första afdelningen historiska uppgifter om duellen, lagarne derom före

*) Ref. anser sig böra gifva tillkänna, att följande uppsatser, uti hvilka intet anspråk på fullständighet göres, för det mesta äro hämtade från utländska journaler; ett förfarande, hvilket han hoppas skall finna sin ursäkt uti beskaffenheten af de tillfällen och medel, man här äger till anskaffande af utländska böcker.

revolutionen, samt de franska Domstolarnes praxis (jurisprudence). I den andra afdelningen undersöker Förf., hvilka mått och steg emot duellen borde vidtagas. Ehuru förklarad fiende till detta slags kamp, förkastar han dock alla straff och medgifver blott præventiva anstalter att förhindra den, samt i afseende på militär-personer vissa disciplinära åtgärder.

Livingston, författaren af ett förslag till straff-lag för Louisiana, har deruti äfven behandlat detta ämne; och den ofvananförda skriften innehåller en öfversättning af dithörande stadganden jemte motiverna derför. Hans mening är, att auctoriteterna böra söka att upptäcka alla utmaningar; och att hvarje förolämpning, som kan föranleda till duell, skall straffas med penningeböter eller fängelse, om icke den förolämpande afgifver en förklaring eller ursäkt, hvilken Domstolen anser såsom tillräcklig upprättelse för motparten. För sjelfva utmaningen, äfven som för dess antagande stadgas fängelse-straff på 2 till 6 månader jemte suspension af alla politiska rättigheter under 4 år. Följer duell, är straffet 6 till 12 månaders fängelse och 6 års suspension af förenämnde rättigheter, äfven om sår icke tillfogas; kommer såramål deri eller dråp, så ökas straffet till 4 års fängelse och fullkomligt beröfvande af både politiska och borgerliga rättigheter; allt detta likväl under förutsättning, att duellen tillgått efter vanliga reglor, i annat fall betraktas den som lönn-mord, om såret är dödligt. Lindrigare straffas den, som rådt till duell eller framfört utmaningen. Dessutom vill han, att hvar och en Embetsman skall vid sitt anställande edeligen bedyra, det han förut icke har duellerat och lofva att icke heller framdeles göra det.

Mongalvi uppställer ett formligt utkast till lag om duells-mål, och föreslår deruti, att den, som föranledt duellen, (d. v. s. antingen den ursprungliga förolämparen eller den, som vägrar antaga en honom annars erbjuden upprättelse), skall straffas med 2- till 5-årigt fängelse, om ingen eller åtminstone icke dödlig skada blifvit tillfogad; i sednare fallet ökas straffet från 5 till 10 års fängelse och skade-ersättning. Den som icke föranledt duellen är fri från straff. Deremot straffas alla vittnen till duellen och de, som veterligen dertill skaffat vapen, såsom angriparens medbrottslige. Alla officerare böra svärja att icke ingå i någon duell. Slutligen föreslår Förf. såsom ett medel, hvarigenom många dueller skulle

Juridiska Kunskapsarter

Du duel en législation et en jurisprudence
Pinet, avocat à la cour royale.

Opinion de M:r Livingston sur le du
manière de le reprimer. (Öfvers.
dier.)

Projet de loi sur le duel, par M:r Mo
cat aux conseil du roi et à la cou

Du duel consideré sous le rapport de
l'histoire, de la législation et d
d'une loi repressive, par Ch. I
vocat à Troyes.

Då Franska Strafflagen icke innehåller någ
duell, hade Cassations-domstolen förklarat
löshet, derigenom att den upphäfde de bes
gelse-kamrarne i motsatt mening fattades;
de, att efter tvenne sådana Cassations-
den tredje Appellations-domstolen ansåg
Denna omständighet gaf påföljande år a
af ofvananförda och flera skrifter i ämn

Ibland dessa innehåller den
ningen historiska uppgifter om

---

*) Ref. anser sig böra gi
hvilka intet anspråk på
från utländska journa
finna sin ursäkt uti besk
äger till anskaffande af

dixseptième siècle. Memoire qui a emporté le prix au concours de l'Academie de Bruxelles, par M. Grandgagnage, conseiller à la cour supérieure de Liège. 1831.

Belgiens rätts-historia, hvilken äger ett eget värde, dels genom fullständigheten af detta lands jus consvetudinarium, dels genom sednare tiders genomgripande lagstiftning och genom flera utmärkta författare, har uti ofvananförda skrift blifvit riktad med ett nytt arbete af erkänd förtjenst. Den belönades af Akademien i Bruxelles såsom svar på den 1830 utsatta prisfrågan: om Franska civil-lagstiftningens inflytande på de Spanska Nederländernas lagstiftning ifrån början af 16:e århundradet. De äldre Belgiska rättsplägsederne närma sig mera till de Tyska; men på dess sednare lagstiftning har den Franska haft ett mera afgörande inflytande. Likhet i seder och grannskapet föranledde till likhet uti många rätts-institutioner. Då Frankrike redan tidigare ägde en allmän och mera omfattande lagstiftning, än Belgien, der behofvet af en sådan sednare kändes, emedan man der mera hängde vid local-statuter, och fyllde luckorne deri genom Romersk Rätt, (om hvars auctoritet i Belgien Förf. meddelar många interessanta noticer), så inskränkte sig Belgiens herrskare till att blott öfver de angelägnaste och för samhällsbildningen vigtigaste punkter utgifva allmänna lagar, hvarvid de Franska togos till föresyn. Ur denna synpunkt utvecklar Förf. Lagstiftningens Historia under Carl V, Philip II, Albert och Isabella, Philip IV samt Carl II; undersöker innehållet af de särskilda under dessa Regenter utfärdade Belgiska lagar, samt angifver de Franska källor, utur hvilka de blifvit hämtade. Ibland interessanta uppgifter kan nämnas Carl V:s edict af 1531, hvarigenom, i likhet med Carl VII:s i Frankrike ordonnance af 1453, anbefalldes, att alla Belgiska «coutumes» skulle samlas.

Du système pénitentiaire aux états unis et de son application en France, suivi d'un appendice sur les colonies pénales et de notes statistiques, par M. G. de Beaumont et A. de Tocqueville. Paris. 1833.

Då man för det mesta endast af Americanska underrättelser kunnat inhämta den närmare beskaffenheten af de der infö-

Juridiska Kunskapsarter *).

Du duel en législation et en jurisprudence, par M:r Pinet, avocat à la cour royale.

Opinion de M:r Livingston sur le duel et sur la manière de le reprimer. (Öfvers. af Taillandier.)

Projet de loi sur le duel, par M:r Mongalvi, avocat aux conseil du roi et à la cour de cassation.

Du duel consideré sous le rapport de la morale, de l'histoire, de la législation et de l'opportunité d'une loi repressive, par Ch. Bataillard, avocat à Troyes.

Då Franska Strafflagen icke innehåller något stadgande emot duell, hade Cassations-domstolen förklarat sig för dess strafflöshet, derigenom att den upphäfde de beslut, som af anklagelse-kamrarne i motsatt mening fattades; men 1828 inträffade, att efter tvenne sådana Cassations-domar i samma sak, den tredje Appellations-domstolen ansåg duell såsom straffbar. Denna omständighet gaf påföljande år anledning till utgifvande af ofvananförda och flera skrifter i ämnet.

Ibland dessa innehåller den af Pinet uti första afdelningen historiska uppgifter om duellen, lagarne derom före

*) Ref. anser sig böra gifva tillkänna, att följande uppsatser, uti hvilka intet anspråk på fullständighet göres, för det mesta äro hämtade från utländska journaler; ett förfarande, hvilket han hoppas skall finna sin ursäkt uti beskaffenheten af de tillfällen och medel, man här äger till anskaffande af utländska böcker.

xseptième siècle. Memoire qui a emporté le
x au concours de l'Academie de Bruxelles,
r M. Grandgagnage, conseiller à la cour
périeure de Liège. 1831.

ns rätts-historia, hvilken äger ett eget värde, dels
tändigheten af detta lands jus consvetudinarium,
sednare tiders genomgripande lagstiftning och ge-
ntmärkta författare, har uti ofvananförda skrift blif-
ned ett nytt arbete af erkänd förtjenst. Den be-
Akademien i Bruxelles såsom svar på den 1830
frågan: om Franska civil-lagstiftningens inflytande
ska Nederländernas lagstiftning ifrån början af 16:e
t. De äldre Belgiska rättsplägsederne närma sig
e Tyska; men på dess sednare lagstiftning har den
ft ett mera afgörande inflytande. Likhet i seder
kapet föranledde till likhet uti många rätts-institu-
i Frankrike redan tidigare ägde en allmän och me-
de lagstiftning, än Belgien, der behofvet af en så-
e kändes, emedan man der mera hängde vid local-
h fyllde luckorne deri genom Romersk Rätt, (om
ritet i Belgien Förf. meddelar många interessanta
i inskränkte sig Belgiens herrskare till att blott öf-
lägnaste och för samhällsbildningen vigtigaste punk-
allmänna lagar, hvarvid de Franska togos till fö-
lenna synpunkt utvecklar Förf. Lagstiftningens Hi-
Carl V, Philip II, Albert och Isabella, Philip
l II; undersöker innehållet af de särskilda under
er utfärdade Belgiska lagar, samt angifver de
r, utur hvilka de blifvit hämtade. Ibland inter-
fter kan nämnas Carl V:s edict af 1531, hvari-
med Carl VII:s i Frankrike ordonnance af 1453,
t alla Belgiska «coutumes» skulle samlas.

---

pénitentiaire aux états unis et de son ap-
en France, suivi d'un appendice sur les
énales et de notes statistiques, par M.
[illegible]mont et A. de Tocqueville.

Americanska underrät-
enheten af de der inför-

Juridiska Kunskapsarter *).

Du duel en législation et en jurisprudence, par M:
Pinet, avocat à la cour royale.

Opinion de M:r Livingston sur le duel et sur l[a]
manière de le reprimer. (Öfvers. af Taillan
dier.)

Projet de loi sur le duel, par M:r Mongalvi, av[o]
cat aux conseil du roi et à la cour de cassatio[n]

Du duel consideré sous le rapport de la morale, d[e]
l'histoire, de la législation et de l'opportuni[té]
d'une loi repressive, par Ch. Bataillard, a[-]
vocat à Troyes.

Då Franska Strafflagen icke innehåller något stadgande e[m]
duell, hade Cassations-domstolen förklarat sig för dess stra[ff-]
löshet, derigenom att den upphäfde de beslut, som af ankl[a-]
gelse-kamrarne i motsatt mening fattades; men 1828 inträff[a-]
de, att efter tvenne sådana Cassations-domar i samma sa[k]
den tredje Appellations-domstolen ansåg duell såsom straffb[ar.]
Denna omständighet gaf påföljande år anledning till utgifva[n]
af ofvananförda och flera skrifter i ämnet.

Ibland dessa innehåller den af Pinet uti första afd[el-]
ningen historiska uppgifter om duellen, lagarne derom f[...]

---

*) Ref. anser sig böra gifva tillkänna, att följande uppsatser, hvilka intet anspråk på fullständighet göres, för det mesta äro häm[tade] från utländska journaler; ett förfarande, hvilket han hoppas finna sin ursäkt uti beskaffenheten af de tillfällen och medel, man [...] äger till anskaffande af utländska böcker.

dixseptième siècle. Memoire qui a emporté le prix au concours de l'Academie de Bruxelles, par M. Grandgagnage, conseiller à la cour supérieure de Liège. 1831.

Belgiens rätts-historia, hvilken äger ett eget värde, dels genom fullständigheten af detta lands jus consvetudinarium, dels genom sednare tiders genomgripande lagstiftning och genom flera utmärkta författare, har uti ofvananförda skrift blifvit riktad med ett nytt arbete af erkänd förtjenst. Den belönades af Akademien i Bruxelles såsom svar på den 1830 utsatta prisfrågan: om Franska civil-lagstiftningens inflytande på de Spanska Nederländernas lagstiftning ifrån början af 16:e århundradet. De äldre Belgiska rättsplägsederne närma sig mera till de Tyska; men på dess sednare lagstiftning har den Franska haft ett mera afgörande inflytande. Likhet i seder och grannskapet föranledde till likhet uti många rätts-institutioner. Då Frankrike redan tidigare ägde en allmän och mera omfattande lagstiftning, än Belgien, der behofvet af en sådan sednare kändes, emedan man der mera hängde vid localstatuter, och fyllde luckorne deri genom Romersk Rätt, (om hvars auctoritet i Belgien Förf. meddelar många interessanta noticer), så inskränkte sig Belgiens herrskare till att blott öfver de angelägnaste och för samhällsbildningen vigtigaste punkter utgifva allmänna lagar, hvarvid de Franska togos till föresyn. Ur denna synpunkt utvecklar Förf. Lagstiftningens Historia under Carl V, Philip II, Albert och Isabella, Philip IV samt Carl II; undersöker innehållet af de särskilda under dessa Regenter utfärdade Belgiska lagar, samt angifver de Franska källor, utur hvilka de blifvit hämtade. Ibland interessanta uppgifter kan nämnas Carl V:s edict af 1531, hvarigenom, i likhet med Carl VII:s i Frankrike ordonnance af 1453, anbefalldes, att alla Belgiska »coutumes» skulle samlas.

Du système pénitentiaire aux états unis et de son application en France, suivi d'un appendice sur les colonies pénales et de notes statistiques, par M. G. de Beaumont et A. de Tocqueville. Paris. 1833.

Då man för det mesta endast af Americanska underrättelser kunnat inhämta den närmare beskaffenheten af de der inför-

Juridiska Kunskapsarter *).

Du duel en législation et en jurisprudence, par M:r Pinet, avocat à la cour royale.

Opinion de M:r Livingston sur le duel et sur la manière de le reprimer. (Öfvers. af Taillandier.)

Projet de loi sur le duel, par M:r Mongalvi, avocat aux conseil du roi et à la cour de cassation.

Du duel consideré sous le rapport de la morale, de l'histoire, de la législation et de l'opportunité d'une loi repressive, par Ch. Bataillard, avocat à Troyes.

Då Franska Strafflagen icke innehåller något stadgande emot duell, hade Cassations-domstolen förklarat sig för dess strafflöshet, derigenom att den upphäfde de beslut, som af anklagelse-kamrarne i motsatt mening fattades; men 1828 inträffade, att efter tvenne sådana Cassations-domar i samma sak, den tredje Appellations-domstolen ansåg duell såsom straffbar. Denna omständighet gaf påföljande år anledning till utgifvande af ofvananförda och flera skrifter i ämnet.

Ibland dessa innehåller den af Pinet uti första afdelningen historiska uppgifter om duellen, lagarne derom före

*) Ref. anser sig böra gifva tillkänna, att följande uppsatser, uti hvilka intet anspråk på fullständighet göres, för det mesta äro hämtade från utländska journaler; ett förfarande, hvilket han hoppas skall finna sin ursäkt uti beskaffenheten af de tillfällen och medel, man här äger till anskaffande af utländska böcker.

dixseptième siècle. Memoire qui a emporté le prix au concours de l'Academie de Bruxelles, par M. Grandgagnage, conseiller à la cour supérieure de Liège. 1831.

Belgiens rätts-historia, hvilken äger ett eget värde, dels genom fullständigheten af detta lands jus consvetudinarium, dels genom sednare tiders genomgripande lagstiftning och genom flera utmärkta författare, har uti ofvananförda skrift blifvit riktad med ett nytt arbete af erkänd förtjenst. Den belönades af Akademien i Bruxelles såsom svar på den 1830 utsatta prisfrågan: om Franska civil-lagstiftningens inflytande på de Spanska Nederländernas lagstiftning ifrån början af 16:e århundradet. De äldre Belgiska rättsplägsederne närma sig mera till de Tyska; men på dess sednare lagstiftning har den Franska haft ett mera afgörande inflytande. Likhet i seder och grannskapet föranledde till likhet uti många rätts-institutioner. Då Frankrike redan tidigare ägde en allmän och mera omfattande lagstiftning, än Belgien, der behofvet af en sådan sednare kändes, emedan man der mera hängde vid localstatuter, och fyllde luckorne deri genom Romersk Rätt, (om hvars auctoritet i Belgien Förf. meddelar många interessanta noticer), så inskränkte sig Belgiens herrskare till att blott öfver de angelägnaste och för samhällsbildningen vigtigaste punkter utgifva allmänna lagar, hvarvid de Franska togos till föresyn. Ur denna synpunkt utvecklar Förf. Lagstiftningens Historia under Carl V, Philip II, Albert och Isabella, Philip IV samt Carl II; undersöker innehållet af de särskilda under dessa Regenter utfärdade Belgiska lagar, samt angifver de Franska källor, utur hvilka de blifvit hämtade. Ibland interessanta uppgifter kan nämnas Carl V:s edict af 1531, hvarigenom, i likhet med Carl VII:s i Frankrike ordonnance af 1453, anbefalldes, att alla Belgiska «coutumes» skulle samlas.

Du système pénitentiaire aux états unis et de son application en France, suivi d'un appendice sur les colonies pénales et de notes statistiques, par M. G. de Beaumont et A. de Tocqueville. Paris. 1833.

Då man för det mesta endast af Americanska underrättelser kunnat inhämta den närmare beskaffenheten af de der inför-

förekommas, skärpande af straffet för injurier, som icke ske offentligen.

Bataillard undersöker uti den öfvananförda skriften naturen af enviget, och påstår, att detsamma hvarken har sin grund uti hederskänsla eller tapperhet, utan endast i fåfänga; att den ingalunda är en åtgärd, som kan hänföras under rättigheten till personligt försvar, utan en straffbar handling, emot hvilken en lag vore nödvändig; hvilket allt han söker styrka med bevis utur franska Historien. Han föreslår, i händelse någondera duellanten dör, dock blott reclusions-straff utan infami; vid mindre skada åter, och till och med om ingendera såras, corrections-straff i särskilda grader. Utmanaren skulle förlora rättigheten att vidare i domstolsväg åtala den honom tillfogade skymf; och så väl han, som den, hvilken emottager en utmaning, skulle blott derföre vara förfallen till fängelse-straff. I händelse af dråp eller svårare skada skulle gerningsmannen åläggas skadeersättning. Detta stadgande, anmärker Förf., skulle förhindra många dueller, emedan hvar och en, som blef utmanad, med heder kunde svara: »Jag vill icke sätta mig i tillfälle att nödgas betala dina skulder.» Äfven vittnena skulle straffas, men tillika straffet för duellanterna skärpas, om icke å båda sidor 2 vittnen af mer än 25 års ålder varit tillstädes. En dylik skärpning skulle äfven äga rum för den, hvilken duellerade med någon, som vore mindre öfvad i vapens förande än han. Deremot skulle duell i vissa fall förklaras ursäktlig (excusable), t. ex. om den utmanaren tillfogade skymf vore af den art, att han icke väl kunde gifva den offentlighet. Slutligen meddelar Förf. ett uti historiskt afseende interessant protocoll på gammal fransyska, som har till öfverskrift: »Combat et duel, du seigneur de la Chastineraye, demandeur et assaillant, et de Jarnac, défendeur et soustenant; avec toute la procédure sur icelui faite depuis le mois d'avril 1547, soubz François I. jusque' au 10 juillet ensuivant, au commencement du regne de Henry II. par M:r Scipion Dupleix, conseiller du roi Louis XIII.»

Collection complète des lois, décrets, ordonnances, règlemens et avis du conseil d'état, depuis 1788, par ordre chronologique, par M:r Duvergier, avocat à la cour royale de Paris.

Ibland de flera samlingar af denna beskaffenhet, som tid efter annan i Paris utkommit, berömmes detta verk såsom det

fullständigaste och bästa. Genom sina forskningar har H:r Duvergier deruti besparat de rättslärde den ofantliga mödan att från många håll uppsöka författningar och lagar, af hvilka en del visserligen äro intagne uti Bulletin des lois, och den officiella tidningen (le moniteur); men några endast finnas i privat-samlingar, andre alldeles icke. Arbetet, som utkommer häftevis, utgjorde 1828 24 Band i 8:o. Ett annat arbete i samma syftning är:

Corps du droit français, mis en ordre et annoté, par M:r Galliset, avocat à la cour royale.

Detta sträcker sig från 1789 till Ludvig XVIII:s död, och innehåller alla under denna tid i Frankrike utkomna lagar och gällande författningar. Det tryckes med ytterst fina Didotska stilar och utgifves i häften, hvaraf 76 ännu blott utgjorde 2 band in 8:o.

Recueil géneral des anciennes lois françoises depuis 418 jusqu'en 1789, par M. M. Isambert, Decrusy et Taillandier, advocats. 30 Voll. Paris. 8:o.

År 1820 begynte Jourdan i sällskap med Decrusy och Isambert denna samling, uti hvars utarbetande Taillandier efter Jourdans 1824 inträffade död deltagit. Den omfattar både Stats- och privat-rätten, och innehåller således äfven politiska tractater och utdrag utur kyrkomötens beslut. Ordningen är chronologisk, och planen liknar den af Bulletin des lois. Hvad Utgifvarne ansett såsom allmänt gällande och derföre nödigt att till hela dess innehåll kännas, har blifvit fullständigt infördt; privat-saker och äfven lagar, hvilkas text icke mera hel och hållen finnes eller som ansetts af mindre fortfarande interesse, inryckas blott i utdrag. Öfverallt hafva Utgg. varit sorgfällige att angifva de källor, från hvilka de hämtat; och i afseende på sådane handlingar, som icke funnits fullständige eller som af historieskrifvare blott nämnas, innehåller detta verk ganska flitiga efterforskningar. För de äldre tiderna förekomma nästan blott kortare uppgifter (notices des princi-

paux monumens mérovingiens, carlovingiens et capétiens), och sålunda meddelas äfven Lex Romana Visigothorum och Lex Romana Burgundicorum blott i utdrag. Äfven behandlas allt, hvad som hör till Länsrätten, ganska ytligt, och af Les assises de jérusalem, som för Frankrikes äldre rättshistoria äro af stor vigt, anföres texten blott af första capitlet, och af de öfriga endast de ofta obegripliga öfverskrifterne.

Dictionnaire de la pénalité dans toutes les parties du monde connu et chez tous les peuples de la terre, tant anciennes que modernes; on y a rattaché les faits les plus importans, que l'histoire présente en condamnations ou executions civiles, correctionelles et criminelles, par B. Saint-Edme.

Värdet af detta arbete, som utgifves häftevis, och hvaraf 5 Tomer voro utkomne 1829, uppgifves förnämligast bestå uti mängden af facta, som deruti äro sammanförda; dock anmärkas såsom brister — både ofullständighet och mindre grundlighet i utförandet.

Traité des hypothéques, par M. le Baron Grenier. 2 Voll. 4:o.

Ibland de utaf Foelix, Advocat vid Appellations-rätten i Paris, uti »Kritische Zeitschrift für Rechts-wissenschaft u. Gesetzgebung des Auslandes von Mittermajer u. Zachariæ,» 1. Band. 2 Häft., anmälda juridiska verk, som i Frankrike under 1829 utkommit, anföres ofvanstående såsom det bästa man ägde öfver Franska Hypotheks-väsendet. I sammanhang hvarmed äfven torde böra nämnas en af Foelix sjelf uti 2 Bandets 1 Häfte af ofvannämnde tidskrift införd uppsats »Ueber die Gebrechen des Französischen Hypothekenwesens.»

De l'influence de la législation civile françoise sur celles des Pays-bas pendant le seizième et le

dixseptième siècle. Memoire qui a emporté le prix au concours de l'Academie de Bruxelles, par M. Grandgagnage, conseiller à la cour supérieure de Liège. 1831.

Belgiens rätts-historia, hvilken äger ett eget värde, dels genom fullständigheten af detta lands jus consvetudinarium, dels genom sednare tiders genomgripande lagstiftning och genom flera utmärkta författare, har uti ofvananförda skrift blifvit riktad med ett nytt arbete af erkänd förtjenst. Den belönades af Akademien i Bruxelles såsom svar på den 1830 utsatta prisfrågan: om Franska civil-lagstiftningens inflytande på de Spanska Nederländernas lagstiftning ifrån början af 16:e århundradet. De äldre Belgiska rättsplägsederne närma sig mera till de Tyska; men på dess sednare lagstiftning har den Franska haft ett mera afgörande inflytande. Likhet i seder och grannskapet föranledde till likhet uti många rätts-institutioner. Då Frankrike redan tidigare ägde en allmän och mera omfattande lagstiftning, än Belgien, der behofvet af en sådan sednare kändes, emedan man der mera hängde vid localstatuter, och fyllde luckorne deri genom Romersk Rätt, (om hvars auctoritet i Belgien Förf. meddelar många interessanta noticer), så inskränkte sig Belgiens herrskare till att blott öfver de angelägnaste och för samhällsbildningen vigtigaste punkter utgifva allmänna lagar, hvarvid de Franska togos till föresyn. Ur denna synpunkt utvecklar Förf. Lagstiftningens Historia under Carl V, Philip II, Albert och Isabella, Philip IV samt Carl II; undersöker innehållet af de särskilda under dessa Regenter utfärdade Belgiska lagar, samt angifver de Franska källor, utur hvilka de blifvit hämtade. Ibland interessanta uppgifter kan nämnas Carl V:s edict af 1531, hvarigenom, i likhet med Carl VII:s i Frankrike ordonnance af 1453, anbefalldes, att alla Belgiska «coutumes» skulle samlas.

Du système pénitentiaire aux états unis et de son application en France, suivi d'un appendice sur les colonies pénales et de notes statistiques, par M. G. de Beaumont et A. de Tocqueville. Paris. 1833.

Då man för det mesta endast af Americanska underrättelser kunnat inhämta den närmare beskaffenheten af de der inför-

da penitentiar-anstalter, måste naturligen en berättelse derom vara dubbelt interessant, som är afgifven af opartiska åsynavittnen, hvilka haft undersökningen deraf till föremål för sin på allmän bekostnad företagna resa, och hvilka icke synas hafva sparat någon möda för att på ort och ställe vinna en fullständig och pålitlig kännedom om alla dithörande omständigheter. Författarne skildra först de tvenne hufvud-systemer, som i de nya straffanstalterna följas, hvaraf det ena består uti fångarnes inspärrande dag och natt uti ensligt fängelse utan arbete, och det andra uti ensamt fängelse om natten, och om dagen arbete i gemensamma verkstäder; men då fångarnes isolerande likväl är en gemensam grundsats för bägge systemerna, så åstadkommes den i det sednare fallet genom regeln af absolut tystnad, hvilken fångarne genom den strängaste disciplin tvingas att iakttaga. Utaf inkomsten af fångarnes arbete erhålla de sjelfve ingen andel; producten öfverlåtes hel och hållen åt en entrepreneur, som betalar ett visst pris för hvarje dag; ingen utväg gifves för en fånge att under strafftiden förbättra sina villkor, utan alla äro med orubbelig stränghet underkastade den i straffhuset föreskrifna lefnads- och arbets-ordning; endast vid utträdandet derur lemnas fången en liten summa för att hjelpa sig till den ort, han väljer för sitt uppehåll. Det svåraste problemet är utan tvifvel disciplinens och tystnadens upprätthållande, der fångarne arbeta tillsammans; stryk är, enligt allmänna meningen i America, uti hvilken Förff. äfven instämma, ett oundgängligt och derföre äfven auctoriseradt medel dertill, ehuru dess verkliga användande ytterst sällan skall fordras. På den frågan: om förbättring hos fångarne verkligen åstadkommes, svara Förff., att oaktadt de gynnande resultater, som derom uppgifvas, misstag likväl häruti kunna äga rum; och att penitentiar-systemets förträfflighet icke lätteligen kan genom siffror bestämmas; men att det har en afgjord förtjenst rodan deruti, att fångarne icke förderfva hvarandra, att yttre bättring kan ernås, att de vänja sig vid lydnad och arbetsamhet och blifva tillgängligare för moralisk förbättring. Förff. anmärka dock (sid. 129), det förhållanderne i America äro så egna, att en jemnförelse med andra länder alltid blifver osäker. I afseende på det financiella visa Förff., att de anstalter, der fångarne dag och natt inspärras, såsom i Philadelphia, naturligen äro vida kostsammare än sådana, der de om dagarne sysselsättas med arbete, som i Auburn m. fl. Kostnaden för uppbyggandet af penitentiar-anstalt af 500 celler uppgifva Förff. till 212,000

Francs. Uti de nyare arbetsfängelserna skall resultatet vara så förmånligt, att inkomsterne betäcka utgifterne. Såsom hinder för införandet af penitentiar-systemet i Frankrike anföra Förff., utom kostsamheten, dels den uti nämnde land för de andlige mindre gynnande allmänna opinionen, samt dessas möjligen bristande nit och interesse för saken, hvaraf likväl den fördelaktiga verkan af detta system i hög grad beror; dels oförenligheten med Franska sederna af det såsom oundgängligt ansedda disciplinar-medlet (stryk), äfvensom beskaffenheten af de nu brukliga infamerande och frihets-straff. Om, detta oaktadt, penitentiar-systemet skulle i Frankrike införas, hvarmed Förff. äfven tillstyrka att försök bör ske, så tro dock Förff., att man deraf icke kan vänta sig samma välgörande frukter som i America, hvartill orsaken torde utom annat äfven ligga deri, att fångarne, vid deras utgång ur penitentiar-huset, icke i Frankrike lika lätt skulle finna utvägar till bergning som i America. Förff. omtala vidare de americanska «maisons de refuge» sid. 188, samt straff-colonier sidd. 227—263, af hvilkas anläggande de icke anse någon synnerlig fördel vara att förvänta, enligt den erfarenhet man i England deraf haft. Uti det vidfogade bihanget meddelas åtskilliga uppgifter rörande den offentliga undervisningen i America sid. 300; fattigvården sid. 308; utdrag af en undersökning om penitentiar-fångarnes tillstånd i Philadelphia sid. 318; bref från flera vid straff-anstalterne anställde embetsmän sid. 367; Förff:s samtal med uppsyningsmännen i flera fängelser sidd. 536—69; samt åtskilliga criminal-statistiska noter. I sammanhang med anmälan af detta, icke allenast i sig sjelft viktiga, utan äfven särskildt för oss Svenskar i afseende på Förslaget till allmän Criminal-lag högst interessanta arbete, anser sig Ref. böra nämna, att Lag-Committéen uti dess nyligen utgifna «Utlåtande i anledning af anmärkningar vid förslaget till allmän Criminal-lag» icke allenast «redovist, på hvilka, dels theoretiska, dels historiska grunder penitentiar-systemet blifvit till införande i Sverige föreslaget», sidd. 43—62, utan äfven särskildt sidd. 62—72 infört en upplysande framställning utaf innehållet af H:rr Beaumont's och Tocqueville's skrift.

Des crimes et des peines capitales, par Ad. Bossanges. Paris. 1832.

Uti 25 Capitel innehåller denna skrift en mängd rhapsodiskt sammanförda anmärkningar och åsigter utur Metaphysik,

man i Tyskland fäster vid studium af sjelfva källorne för dem Romerska rättens Historia. Såsom ett ytterligare bevis för samma interesse kan äfven anföras:

Beyträge zur Revision des Justinianischen Codex vom D:r J. A. Biener . . . und D:r C. W. Heimbach . . . Berlin. 1833.

Biener och Heimbach äro tvenne bland de ännu lefvande bearbetarne af den Grekiska Rätten efter Romarnes tid, af hvilken redan Historien om Novellæ, Leges restitutæ, och en upplaga af Basilicæ utkommit. Heimbach har uti ett bihang lemnat en uppsats om 23 mestadels förut icke tryckta constitutioner utur det Coislinska Manuscriptet af Basilicæ.

Versuche über einzelne Theile der Theorie des heutigen römischen Rechtes von D:r Alex. Aug. von Buchholtz. Berlin. 1831.

Ehuru den Romerska Rätten hos oss saknar den omedelbart praktiska vigt, den i Tyskland äger; förmodar Ref. likväl, att ett arbete, hvars syftning är att innehålla förbättringar till de allmännaste läroböcker och compendier i Romerska Rätten, icke skall vara utan allt interesse. Förf., som är känd för en värderad upplaga af Vaticana Fragmenta, har uti ofvannämnde skrift sammanfattat 20 afhandlingar rörande flera mer och mindre vigtiga ämnen t. ex. indelningen af res uti corporales och incorporales; begreppet af fast egendom; rerum universitas; accessio; res nullius m. m. Äfven bör nämnas, att samme Förf. utgifvit ett annat arbete under titel: »Juristische Abhandlungen aus dem Gebiete des heutigen römischen Rechts; Königsberg, 1833», hvilket är af enahanda syftning och kan anses som en fortsättning af det här ofvan anförda.

Beyträge zur Kunde der Liv-, Esth- und Curländischen Rechtsquellen. Von F. G. von Bunge. Dorpat. 1831.

Förf. lemnar uti denna skrift trenne afhandlingar, nemligen 1:o Historien om de Livländska Rättskällorna af Tyskt ursprung; 2:o Bidrag till den Esthländska Riddare- och Landträttens historia och källor; 3:o Plan till en handupplaga af

legibus collata», och året derpå omtrycktes i Basel med den sedermera allmänt bibehållna benämningen: «Mosaycarum et Romanarum legum collatio ex integris Papiniani etc. libris desumpta», tillskrifves en författare från slutet af 5:e seklet, hvilken dermed hade för afsigt att befrämja användandet af den Mosaiska Rätten ibland de Romerske Christne. De Bibliska styckena deri utmärka sig genom en egen öfversättning, som väl dock föga blifvit af Theologerne bemärkt. Fragmenterne af Romersk Rätt äro både till antal och omfång betydligare och hafva alltid intagit ett vigtigt rum ibland källorne för jus antejustinianeum, hvarföre ock icke mindre än 19 upplagor deraf skola finnas utom den här anmälda. Commentarier hafva icke heller felats, men textens kritik har varit försummad i brist på hjelpmedel. Pithou's manuscript hade redan på 1500-talet förkommit, men 1822 uppfunnos tvenne andra, det ena i Wien af Prof. Lancizolle, det andra i Vercelli af Blume; ehuru bägge äro yngre systrar af Pithou's, hafva de dock gifvit anledning till många rättelser i texten, hvilka genom den här anmälda upplagan af Blume sålunda blifvit gjorda.

Julii Paulli receptarum sententiarum ad filium libri quinque cum interpretatione Visigothorum. Recognovit, annotatione indicibusque instruxit Ludov. Arndts. J. U. D. Adjecit scripturæ varietatem ex codd. mss. Gust. Hænelius. Bonn. 1833.

Utom det i Berlin 1815 utgifna och med ett företal af Hofrådet Hugo försedda Jus civile Antejustinianeum codicum et optimarum editionum ope a societate jurisconsultorum curatum, har ifrån Bonn varit väntad en Corpus juris antejustinianei, consilio Professorum Bonnensium A. Bethmann-Hollweg, E. Böching, E. Puggé, in 4:o; men hittills lärer endast hafva utkommit ett aftryck af Ulpiani fragmenta i helt litet format; ett fragment af Pomponius om servituterne; ett annat de jure fisci af Modestinus; Mæcianus och Balbus de asse; allesamman under 1831, och sedermera, in 8:o, Dæsithei Magistri interpretamentorum liber tertius på Grekiska och Latin, samt den ofvan anförda editionen af Lex Dei eller Collatio. Till denna samling af Romerska Rättsböcker före Justiniani tid hörer äfven den här anmälda editionen af Paullus, hvilken gör Utgifvarne heder och är ett bevis på det interesse,

man i Tyskland fäster vid studium af sjelfva källorne för den Romerska rättens Historia. Såsom ett ytterligare bevis för samma interesse kan äfven anföras:

Beyträge zur Revision des Justinianischen Codex von D:r J. A. Biener . . . und D:r C. W. Heimbach . . . Berlin. 1833.

Biener och Heimbach äro tvenne bland de ännu lefvande bearbetarne af den Grekiska Rätten efter Romarnes tid, af hvilken redan Historien om Novellæ, Leges restitutæ, och en upplaga af Basilicæ utkommit. Heimbach har uti ett bihang lemnat en uppsats om 23 mestadels förut icke tryckta constitutioner utur det Coislinska Manuscriptet af Basilicæ.

Versuche über einzelne Theile der Theorie des heutigen römischen Rechtes von D:r Alex. Aug. von Buchholtz. Berlin. 1831.

Ehuru den Romerska Rätten hos oss saknar den omedelbart praktiska vigt, den i Tyskland äger; förmodar Ref. likväl, att ett arbete, hvars syftning är att innehålla förbättringar till de allmännaste läroböcker och compendier i Romerska Rätten, icke skall vara utan allt interesse. Förf., som är känd för en värderad upplaga af Vaticana Fragmenta, har uti ofvannämnde skrift sammanfattat 20 afhandlingar rörande flera mer och mindre vigtiga ämnen t. ex. indelningen af res uti corporales och incorporales; begreppet af fast egendom; rerum universitas; accessio; res nullius m. m. Äfven bör nämnas, att samme Förf. utgifvit ett annat arbete under titel: »Juristische Abhandlungen aus dem Gebiete des heutigen römischen Rechts; Königsberg, 1833», hvilket är af enahanda syftning och kan anses som en fortsättning af det här ofvan anförda.

Beyträge zur Kunde der Liv-, Esth- und Curländischen Rechtsquellen. Von F. G. von Bunge. Dorpat. 1831.

Förf. lemnar uti denna skrift trenne afhandlingar, nemligen 1:o Historien om de Livländska Rättskällorna af Tyskt ursprung; 2:o Bidrag till den Esthländska Riddare- och Landträttens historia och källor; 3:o Plan till en handupplaga af

den Liv-, Esth- och Curländska rättens källor. Att civilisation ifrån Norra Tyskland och tilläfventyrs närmast ifrån Wisby öfverflyttades till de här ifrågavarande länder, är bekant. Riga grundades i 12:e seklet af Bremiska köpmän, och från Lübeck utgick en närmare förbindelse mellan Tyskland och Livland. Att Tyska rättsplägseder gällt i dessa länder är således naturligt; egna rättssamlingar uppkommo dock, såsom den Waldemar-Erichska Länsrätten, den medlersta Livländska Riddarerätten, och den omarbetade Riddarerätten. Ännu vigtigare är den för Oesel bearbetade Länsrätten och Livländska Bonderätten. I Livländska städerna gällde Lübsk rätt; och att den Rigiska rätten öfverensstämmer med de Hamburgska Statuterne af 1270, har Förf. här visat. Lärorika upplysningar meddelas äfven om det så kallade Jus Gothorum, som utgör grunden för de ifrån stadsrätterne åtskilde privilegierne, hvilka de Tyska köpmännerne i Östersjöstäderne åtnjöto. Af den Esthländska rätten förekomma tvenne samlingar, nemligen: den röda Boken, och den utförliga Esthländska Riddare- och Landsrätten af år 1650.

Ueber die Begründung des Strafrechts von D:r Joseph Schauberg. München. 1832.

Förf. anser det första villkoret för en biläggning af det hittills varande bellum omnium contra omnes, rörande de högsta principerne för straffrätten, vara att bestämma dess plats, att betrakta straffrätten i dess sammanhang med hela rätten i och för sig. Derpå följer en framställning af de särskilda meningarne om detta förhållande; vederläggning af Kleinschrod, Falk m. fl., hvilka hänföra criminalen till privaträtten, en åsigt hvilken Förf. äfven tillägger Const. Crim. Carolina (?). Feuerbachs, Stübels m. fl. mening, som räkna criminal-rätten till Jus publicum, anser han alltför obestämd, och förer den derföre med Aschenbrenner, Thibaut o. a. till Statsrätten. I spetsen för sin undersökning uppställer han följande 3 frågor: Hvad är straffets rättsgrund och ändamål? Hvilka handlingar äro straffbara? Hvilken är den rigtiga måttstocken för straffet? Förf. håller före, att man uti bemödandet att ur förnuftet construera straffet alldeles förbisett dess verkliga i erfarenheten gifna ändamål, som hufvudsakligen skall vara att gifva lagarne anseende och utgöra det verksammaste medel till förekommande af brott. Det stora fel man hittills begått, är att man origtigt sökt inom Rättens gebit afgöra

en sak, som endast och allenast hörer till Politiken. Detta är ungefär kärnan af Förf:s Theori, hvilken han med mycken conseqvens utur de af honom antagne principer utvecklar.

Trials, and other Proceedings, in matters criminal, before the High Court of Justiciary in Scottland; selected from the Records of that Court, and from original manuscripts preserved in the General Register House, Edinburgh. By Robert Pitcairn, writer to his Majestys Signet. F. S. A. 4:o. Parts I—VI. Published by the Bannatyne Clubb. Edinburgh. 1829-30.

Vår tid, heter det i Quarterly Review uti en artikel öfver detta verk, har blifvit kallad Clubbarnes tidehvarf; och i sanning torde ock bland tidens icke minst hedrande tecken böra räknas inrättningen af sällskaper, hvilka under en så litet allvarsam benämning, som den af ett gladt samqväm, offra sina bemödanden och medel åt tryckningen af litterära verk, hvilka dem förutan svårligen torde hafva funnit väg till Allmänheten. Af denna egenskap är the Bannatyne Clubb, som inrättades 1822, och hvilken man har att tacka för utgifvandet af ofvannämnde verk, som börjar ifrån 1568 och är af högt interesse dels i afseende på språket, dels och hufvudsakligen i afseende på historien. Åtskilliga vigtiga och nya upplysningar meddelas här rörande Drottning Maria, the Gowrie conspiracy, m. m. Största delen af innehållet upptages dock af tragiska berättelser af mera enskild natur, hvilka icke blott för Scottlands höga och urgamla familjer hafva ett särskildt värde derigenom, att få bland dem torde finnas, som icke finna någon af sina förfäder inblandad i de här framställde händelser, utan äfven äga ett allmännare interesse genom de många exempel, som på ett eget och förskräckande sätt framställa de Högländska clanernas vilda charakter, hvilken här visar sig hvarken utstyrd med phantasiens diktade tillsatser, eller omgifven af den aftonrodnad, hvarmed en civiliserad tid förgyller sagorne om en till undergång lutande romantisk folkstam, utan afmålad uti hela dess blodiga och ohyfsade skepnad, i authentika handlingar, der intet är förmildradt eller af passionen förfalskadt.

B.

Innehåll.

Utländsk Litteratur:

II.

Theologiska Kunskapsarter:

Juridiska Kunskapsarter:

RÄTTELSE:

B. II. n., sid. 373, rad. 10 står: Schulz läs Scholz

Skandia.

TREDJE BANDET.

ANDRA HÄFTET.

BILDNINGSANSTALTERNE I SVERIGE.

EN HISTORISK UPPSATS.

Då häfdatecknarne alltmer börja skrifva Folkets historia, då de idéer, som utvecklat sig under tidehvarfven, alltmer läggas till grund för händelsernas konstmässiga ordnande, och bildningen betraktas som själen i nationens historiska lif, torde Bildningsanstalternas historia, äfven i blomsterlös skepnad, äga interesse för en hvar, som söker grundlig insigt i allt, hvarom han tillåter sig dömma, i allt, hvarpå han grundar sin mening under olika meningars strid. Vi drista derföre försöka en dylik historia, så sammandragen som möjligt är. Kännare må dömma, om den är utarbetad efter källorna, grundande sig på sjelfständig forskning, eller är en art compilation af andras förutvarande skrifter öfver ämnet.

I. Bildningsanstalter i Sverige under Hedniska tidehvarfvet.

1. RELIGIÖSA BILDNINGSANSTALTER

synas ej fattats under Odinska culten. Hela denna cultus hvilade på en djuptänkt hierarchi; och, fast ingen sådan vill sprida ett ljus, som fördunklar culten, önskar den alltid att meddela af sitt "regale" så mycket, som behöfs för att göra culten känd och vördad bland

menigheten. Endast genom denna folkets beundran för Asa-läran kunde Svea-Drotten höja sitt hufvud öfver Göterna, endast som Öfverste-Prest tillika satt han vid sin altarflamma starkare än alla Svea och Göta Fylkis- och Sjö-kungar vid sina svärd och drakar. Vi vilja lemna ett utkast med lätt hand till den äldsta ecclesiastika författningen i Sverige.

Svearnes tempel i Upsala, jemte de 3 gudarnes högar, var medelpunkten för alla Odins bekännare i Nordliga länder. Dess Öfverste-Prest var Konung i Svealand och blef det äfven i Götaland. Som Solen, upplysande verlden, omslutes af 12 stjernbilder — Gudaborgar med de 12 Asa-Gudarne — så omgafs Upsala-Drotten af 12 Diar, Asa-Gudarnes avatarer, af hvilka flera hade sina filial-offerställen, der de vistades, då de ej inbjödos till Asherjargoden, omkring hvars thron deras lägre throner stodo. Sturleson kände ännu namnen på 5 af dessa fylkis-riken (stift): Tiundaland, Attundaland, Fiädryndaland, Södermanland och Nerike, och vi känna namnen på flera af dessa fylkis-kungar (Cardinaler) uti Ingiald Illrådas tid. Upsala-templet omgafs af smärre tempel och religiösa bildningsställen. Ännu träffa vi vid Sigtuna, der Modertemplet varit, 3 högar, vid Adelsö 3 högar, med tresidiga skyddspelare, omgifne af triangel-formiga stridsbanor; o. s. v.

Göternes yppersta tempel Gudhem, med sina 100 Gudar, var ännu vid makt, då Håkan Jarl med dess sköflande vann namnet Vargr i Weum. Westgöta-Jarlen synes varit Prest der, utan tvifvel underordnad Öfverste-Presten hos Svearne. Detta tempel omgafs af många religiösa samlingsställen, t. ex. Marlsbo i Westergötland, der 3 stenar äro uppreste (den medlersta med en enhänd mansbild i bas-relief); Åker i Småland, 3 stenar, (der den medlerste har en enhänd mansbild i

ridderlig rustning och några påtagligen i nyare tider för helt främmande ändamål tillsatta siffror); Bolmsö i Småland med 3 offerhögar; Berghem i Småland med 3 offerhögar, ett altare och ett bedeställe; Smålands stenar vid Willstad; Holm i Bohus län med 3 skyddspelare; Lund med 3 offerhögar; Gislöf i Skåne med 3 offeraltaren; Wedby i Skåne med 3 offerhögar; dessutom triangel-formiga stenrör, heliga lunder och källor o. d. öfverallt i Sverige. Merändels träffar man lemningarne af dessa tempelorter på höjder, hvarifrån en skön och vidsträckt utsigt erbjuder sig.

Eddan lemnar ej otydliga spår efter tillvarelsen af undervisning genom den Odinska Prest-kasten. Eller hörde ej Bertlas Fader Bölthorn till ett dylikt lärare-samfund, han, som plågat Författaren till Runtalen med den tidens elementar-studier:

»Upptog jag runor
Och gråtande lärde dem.
Då började jag blifva vis
Och för visdom prisas
Vexa och trifvas.»

(Runorna voro skrifna på fornstafvar.) Hade ej dylika lärare förtjensten af, att en bland Jarls söner blef så god som 8 okunniga ädlingar?

»Uppvuxo de
Jarlens barn . .
Tämde hästar, höjde sköldar . . .
Men Koner unge
Kunde runor,
Forntids runor,
Aldriga runor,
Fick mod och kraft
Som åtta män.»

Det var dock säkerligen blott Odinianer och Konungar, som fingo lära denna höga, hemliga visdom; obekant för både Träl, Karl och Jarl.

Äfven qvinliga lärare funnos, heliga Völor (Taciti Veleder), som kringvandrade och sjöngo heliga målen, minnessånger från sollandet. Genom dylika synes Völuspa bevarad genom mer än ett årtusen. Med sin sång satte de lif i hela naturen. Man erinre sig den urgamla folkvisan deri;

Det första slag hon på gullharpan slog
Så ljufligt det månde klinga,
De villa djur i mark och skog,
De glömde hvart de skulle springa.
J styren väl de runor.

Då en dylik Völa kom, i himmelsblå mantel, beströdd med stenar, med perlband om halsen, klotstaf i handen, och hunniskt bälte om lifvet, gingo män vördnadsfullt henne till mötes. Hon talade föga, men sjöng de heliga sångerna med intagande stämma *). — Det är emellertid otvifvelaktigt, att andliga Bildningsanstalter både funnos och begagnades, ehuru vi mest af verkningarne kunna sluta till deras ändamålsenlighet.

II. MEDBORGLIGA BILDNINGSANSTALTER

saknades ej heller. a) I Hofven voro: 1) Häfdaforskare. "Ty det var i fordom tid det skick i Norrige, Danmark och Sverige, att på Konungsgårdarne i den stora gästsalen, jemte Konungens högsäte på norra bänken satt den snillrikaste man bland de gamle i landet, för att upplysa och råda. Konungarne plägade nemligen i de dagar hafva vise män hos sig för att lära

*) Enligt Erik Rödes Saga (ännu ej utgifven). Se Carmen Veledæ. Lund. 1828. Sidd. 71, 72.

exempel från forntid och fädrens skick." (Ur Æfi Noregs Konunga.) 2) Skalderne hörde till Hofstaten, och bekant är det stadgande i Hof-artiklarne, att Skalden ej fick sin belöning, om han reste förr än han lärt hofmännen sången ur minnet. b) På Thingshögarne höllos också ett slags Folkskolor för fullväxte, och dylika får man således räkna lika många, som de urgamla Lagsagorna; ty dessa fingo just sitt namn deraf. *Lögsögumadr* eller Lagmannen skulle lag säga eller uppläsa, åtminstone på 3 somrar, enligt en Norsk lag, som ej torde varit främmande för folket söder om Severyggen. Nämnden togs af folket och var dervid ett slags monitörer. Dessa folk-domstolar, som ovedersägligen höllos för öppna dörrar, kunde ej annat än utöfva stor bildningskraft i landskaperna. I lagmans-minnen vid Vestgöta-lagen berömmas de gamle hedne domarne derföre, att de *taldi lagh a Linternå wallum* o. s. v. Man tror, att detta uppsägande varit en art rhythmisk declamation. Vighers lagar kallades flockar. Flock var ett kort skaldestycke i fornspråket. Våra äldsta lagar äro fulla af poetiska gnomer, utmärkta genom alliteration, liksom de götiska lagarne i Spanien, med hvilka Westgöta-lagen på förunderligt sätt öfverensstämmer. c) På stridsfältet höllo härförarne ästhetiska öfningar. Då en seger vunnits och en skald fästat vid dess ryckte poesiens vingar, för att öka dess fart, tillhölls krigsfolket att lära sig sången ur minnet. De väcktes till dagens stora värf af slagen på skaldens harpa.

III. FÖRÄLDRA-UNDERVISNINGEN

vardt ej af alla försummad. Till och med döttrar kunde rista sånger i staf — en uppgift, till hvilken äfven dikten ej skulle återkomma, om den ej i folkets seder och bruk haft någon grund. I Gretters Saga, säger Halmund till sin dotter: "Du skall höra nu medan jag

förtäljer mina bedrifter och qväder derom en sång. Den na skall du rista på en staf." Då Eigil Skalagrimsso af sorg öfver Bodvars död beslutat ända sitt lif, bad dot tren Thorgerde sin fader att få följa honom i döden men sökte rådrum genom att bedja honom förut qväd en grafsång öfver Bodvar, som hon kunde rista på staf

---

Visst är emellertid, att Christendomen träffade före sig i Norden en större bildning, än som vid samma tid visade sig inom många af kyrkans egna områden, och att detta factum ej kan undanrödjas, äfven om man med tviflets svärd nedbryter de här antydda bildningsanstalterna. Svårt blifver det alltid att förklara, huru Odinismen, omkring tusen-årig, ännu kunde visa sig så ren i Norden, om inga skolor antagas, då nu, utan skolors medverkan, de mest djuprotade idéer så hastigt förflyga ur folkets både minne och sinne. Huru ringa bergades ej ur det fallande Ilium af dess flyktiga söner på Greklands och Italiens kuster mot det, som de Skandinaviske colonisterne bergade på Island!

II. Bildningsanstalter i Sverige under Medeltiden.

I. KYRKLIGA BILDNINGSANSTALTER.

A) Munkwäsendet.

Man har frågat: huru skulle det gått med grekiska culturen, om Miltiades ej funnits vid Marathon? På slika frågor är ej tillåtligt att svara, men deras framställande är dock medgifvet. Vi fråge derföre: hvart skulle den klassiska bildningen flytt vid Roms fall, om klostren ej öppnat den sin stillhet och sitt beskydd? Hvad annat i den tiden passade bättre för att bevara den

hedniska fornbildningen? hvad annat hade kunnat förekomma, att de blott presterligt lärde med kyrkans embetsutöfningar upptagne och de hvarken presterligt eller annorledes lärde lekmännen låtit klassikens cultur blifva för den nya tiden, hvad Egyptens hieroglypher blifvit för densamma? Vi drista tro, att munkväsendet var den tjenligaste formen för bildningens bevarande i de dagar. Det var en trädesjord, deri frön från en föregående skörd till en blifvande vår kunde, till största delen oskadade, hvila och slå rötter under stormarnes och köldens herravälde. Kloster-idéen torde således vara föga mindre verldshistoriskt märkvärdig, än Boktryckerikonsten. Den förra var den dolda värma, som under vintrens snötäcken bevarar blomstrens frön. Den sednare var våren, som kom "då stunden var inne." Allt hafver sin tid i den allsmäktiga verldsordningen. Lika vigtigt, som sjelfva idéen, var ock det rörliga lif, hvarigenom den spridde sig utöfver verlden. Munkarne voro ju sin tids kringflygande tidningar; och om de ej alltid förde sanna nyheter, så torde de ej derföre böra vederkännas af sina nuvarande ordens-bröder. Många af de humanistiska idéer, som nu uppbäras af denna press, som sätter en hvar invid Dionysii-örat, förfäktades af dessa medeltidens kosmopoliter; och de voro ofta nästan det enda vehiklet för ideell beröring länderna emellan, åtminstone det säkraste. För att af Mensklighetens spridda stater och folkstammar bilda ett helt i cultur, fordras antingen en allmän kännedom af flera språk eller och ett universelt språk, mäktigt att uttrycka tidens alla idéer. Det förra var otänkbart med den allmänna okunnigheten, äfven om språken hos de nyss vilda stammarne varit mäktige af högre idéers framställning. Och utom Munkväsendets utbredning hade latinet aldrig blifvit universal-språket bland folkslagen. Ej sällan anslogo dessa män i den förhatliga munkdrägten de skönaste strängar i menskliga bröst. Än talade de samma språk, som våra

Grekvänner, uppläste cirkulär-bref i alla kloster mot Turkens onda uppsåt, eldade härarne med tal och besoldade dem med understöd. Än kämpade de för slafveriets upphäfvande och kostade ej blott ord derpå. S. Trinitets-bröderna hoplade en stor kassa för att köpa fångar och trälar lösa. I Sverige skänktes frihet äfven åt dem, som ägde det så hatade turkiska blodet i sina ådror. Än nitälskade dessa ordens-förbund för folkbildningen, och det ej blott med vackra phraser. Celliterne, den fromme Lollhards brödraförbund, förbundo sig att för intet undervisa fattiga barn öfverallt, der de vistades. Och när Munkarne uppkallat Nationerna i kamp mot menskligbetens, åtminstone christenhetens fiende, så mäktade de ock sätta nog starka krafter i rörelse för att vara visse, att derigenom ej det ädlaste allenast skulle uppoffras och det förhatligaste stärkas. Men ej blott enthusiasmens makter stodo under deras inflytelse; ej blott ideelt gagn bereddes menskligheten på deras banor. Från dem härleda sig oräkneliga väg- och bro-läggningar, kringspridandet af bättre åkerbruk och ädlare boskapsracer, hospitalers upprättande för resande och sjuke, flera städers anläggning och skolväsendets vidsträckta utbredning. Förderfvet besmittade äfven denna form för cultur, såväl som alla andra, och möjligtvis i högre grad. Derom har Reformationen och historien lemnat oss bevis så allmänt kända, att derom intet ord behöfves. Vi böra dock ej glömma, att der låg 700 år emellan Ansgarii och Arcimbolds resor i Norden, — en tids-ålder nästan jemnårig med hela klassikens bildningstid, mer än dubbelt längre än nya historien med sin numera hvart tio-år skiftande charakter. Det är visst, att det som så länge kunde lefva, ej var — dödfödt. Mot dess friska ungdomliga lif i Sverige, då våra skolors grundvalar lades, vilja vi derföre fördomsfritt återblicka, ej sedermera döljande för oss bristerna hos det af åldren försvagade, och sist vända oss bort från liklukten af det redan döda.

α) Katholicismens tidskifte.

1. Benedictiner-klostren eller Tyska Missions-skolans bildningsanstalter. (800—1100).

S. Benedictus, "Munkarnes Moses", hade för sina ordens-medlemmar stadgat den lag, att, hvarest de fingo bestämda boningar, skulle de mottaga gossar till skolundervisning *). De förste Missionärerne uppsökte i Sverige de ställen i synnerhet, hvarest man haft religiösa samlingsplatser under hedendomen, och byggde der sina Seminarier. Följande anföras af våra äldsta historieskrifvare, ehuru documenter ej kunna efterfrågas från en tid, äldre än våra diplomers.

I Upsala Stift. Birca (Nya Sigtuna). Messenius kallar det Sveriges första kloster, byggdt af Simon Biskop och Nithard 836 (837 enl. Reuterdahl). Ansgarius har säkerligen vid sin andra ankomst såsom Nordens Ärke-Biskop till Sverige omkr. 853 låtit sig vårda om denna bildnings-anstalt i den stad, der han hade sitt Svenska Ärke-Biskopssäte, och låtit der undervisa de ynglingar, han köpte ur fångenskap för att äga desto mera rätt att bilda dem. Det verkade troligen äfven Withmar, Gaubert, Nithard, Erimbert, Ansfrid, Rimbert och de flera Benediktinska Missionärer, som i 9:e seklet underhjelpte och fortsatte Ansgarii verk i Birca. Tidigt synes denna undervisningsanstalt förfallit. Törhända äro de rudera på Björkön, som helsats för minnen af en nedbruten hufvudstad, blott stoftet af dess första kloster,

---

*) Ad scolarem disciplinam. Enl. Reg. S. Bened i Martenes Thes. Anecd.

byggdt der vågorne kunde "gå på vakt och värna", ej långt från hufvudstaden.

Sigtuna (Gamla) fick långt sednare inom sina murar ett kloster; enligt Messenius 1064, då Adalvard d. y. från Brehmen blef den förste och siste Sigtuna-Biskopen. Dess fall lärer timat 1188. Lagerbring betviflar det derföre, att Messenii källa är obekant; men skulle historien först vidtaga, der våra qvarvarande diplomer möta, så skulle historien rothuggas. Det vore nog svårt att förklara, huru kloster den tiden kunnat saknas i en gammal hufvudstad med Sveriges ende Biskop.

Upsala. Spegel antager här ett brödrakloster af Benedictiner-orden. Peringsköld nekar, "emedan han i några tusende permbref förgäfves sökt något derom." Herrmansson anmärker det besynnerliga, om blott i Sverige kloster ej skulle grundats i rikets hufvudstad af de äldste missionärerne, synnerligen då det är bevisligt, att de byggde dylika annorstädes i landet. Vi anmärke blott, att saken här ej kan bero på permbref. Om Peringsköld än läst alla Sveriges permbref, skulle han ej funnit deri ett ord om sjelfve Ansgarius. Derföre torde dock ingen betvifla dennes missions-resa. Det äldsta kloster, hvaraf litterära öfverlemningar finnas, är Wiby, ett Bernhardiner-kloster (1167—83). Men Monasterium S. Mariæ, som enligt Schefferus under namn af Vårfrukloster hade munkar af S. Mariæ orden och som Sparrman utsätter till 1212, lär bättre öfversättas: S. Mariæ kyrka; ty kyrka hette den tiden äfven Mönster. Skog (Sko) anföres visserligen i Påfve-bref såsom Benedictiner-systrars (Sv. Dipl. I: n. 775, 776. Cfr. Acta Litt. Svec. 1725. Sid. 4); men som S. Bernhard utgått ur Bened.-orden, torde de flera ställen, som bevisa dess Cisterciensiska natur, ej af dessa urkunder öfverröstas.

I Skara Stift. Gudhem. Här var Göternas hufvudtempel, liksom Svearnes var i Upsala, och således rigtade de Christne Missionärerne tidigt sina steg dit. Här upprättades Sveriges första offentliga bildningsanstalt för flickor. Saxo skrifver härom (H. D. XI): "Drottning Guda tålte ej, att tiden verklöst förnöttes. Hon sydde sjelf och tillhöll tärnorna omkring sig att använda beständig flit för att sy heliga skrudar. En messhake af det utsöktaste arbete skänktes till Roskild." Messenius hänför, i stöd af Adamus och Saxo, den fromma Drottningens kloster till 1049—56. Äfven försäkra de äldre författarne Vastovius, Baazius, Sparrman, Örnhielm, att K. Inges dotter vid denna tid inrättade ett slags Nunnekloster, der hon öfvade flickor i Gudsfruktan och husliga sysslor, passande för qvinliga könet, och det i den afsigt, att de, efter sin fromma uppfostran och nyttiga undervisning der, skulle desto bättre kunna förestå sina hus, då de som hustrur fingo dylika att styra.

I Husaby domkyrka vigdes den förste götiske man (Thurgot) till Biskop 1020 (af S. Sigfrid); vid den skola, han i Husaby förut upprättat, anser Rhyzelius att Westgöta-Jarlen Ragvald Ulfssons sonson Nils, som blef Upsalas förste Biskop, bildats till skicklighet för detta kall. I samma skola lära Prinsarne Anund Jacob och Emund blifvit undervisade.

Skara, troligen ett offerställe i hedniska tiden och en stor stad i Adami tid, ägde tvifvelsutan bland sina många kloster ett från Benedictinismens blomstrande dagar. Det äldsta var ock troligen det, som genom en löngång var förenadt med domkyrkan. Så trodde Spegel och Rhyzelius. Den förre hade varit Biskop derstädes.

Vid Skäfde lär ock funnits en Benedictinsk stiftelse af S. Helena, som torde ägt sin föresyn i Drott-

ning, Gudas. 1387 gafs aflats-hjelp af Bisk. Nils i Skara till ett nybyggdt Oratorium derstädes.

I Linköpings Stift, som näst Skaras upplyfte sig till anseende under Tyska Missionärernas tidsålder, träffa vi Munkeboda, der i sjelfva Ansgarii tid, enligt Messenius, Benedicti-bröder visat sig. Linköpings-Biskopen Rhyzelius förmodar, att Östergötland ej kunnat blifva alldeles förgätet under de första omvändelseförsöken, och Munkebodas namn och val sedermera till Biskops-residens gifva ett ej ringa stöd åt Messenii uppgift. Då Benedictinerne kommo till Sverige, intygade de, att folket väl hört omtalas men aldrig sett Munkar. Likväl antaga de gamle Bengts-kloster vid Alvastra, Wreta och Nydala, förrän Bernhardinerne der upprättade sina boningar. Det är dock möjligt, att några förutvarande redan under förra generationen förfallna andliga inrättningar eller skolor föranledt Bernhardinerne att der slå sig ned.

I Lunds Stift synes omvändelsen under Christenhetens första tusen-år slagit djupare rötter. Der bibehöllo sig några Benedictiner-kloster ända till Reformationen. Vid de tre högarne, der Hedniska Gudstjensten hade sin medelpunkt, anlades Lunds äldsta kloster, troligen så snart Christen tro började predikas på Skandinaviska continenten. Lunds Domkyrka är byggd på Klosterkyrkans grund, och Universitetet på Klosterskolans. År 1085 fick skolan ordentligt löneanslag genom K. Knut den Heliges fundations-bref, det äldsta Danska Kungabref, gifvet inländes, som vi äga qvar. Lund kallades då "Danmarks hufvudstad, der Konungen satt på sin thron." Skolan kallades den gamla S. Laurentii skola, sedan en ny derjemte uppblomstrat.

Bäckaskog, hvars Abboter, sedan man ditflyttat Abbotsdömet i Wä, kallas de Saltu, var måhända den

Silva, 12 mil från Lund, der Eremiten Anselmus lefde i fromma åskådningar och likväl sannolikt för något ändamål. Och detta i ett hedniskt land kunde ej gerna vara något annat än Missionärens. År 1020 såg han der, under en andlig hänryckning, huru Englar förde Biskop Bernwards själ till himmelen; Lagerbring till mycken förargelse.

I Dalby instiftades, enligt Pontoppidan (Ann. Eccl. I: 206) och Suhm (S. R. D. V: 63), af K. Sven Estridsson år 1065 ett Benedictiner-kloster. Adamus känner dock ej något convent derstädes före det Augustinska.

Bosö Nunnekloster af hel. Bengts-orden, ett af de äldsta i Skåne, inrättades af den Tott, som öfvergick först från hednisk tro till Christen omkr. år 1088.

Börringe, äfven ett Nunnekloster i Skåne, som i ålder troligen uppgår med de förenämnde *). Anföres dock först i K. Waldemars jordebok.

Bibliotheken.

Birca ägde utan tvifvel genom Ansgarii försorg en boksamling. Då han hade 40 böcker med sig vid sin första resa, "som voro ämnade till Gudstjensten", och då han flitigt öfvade codex-skrifvande samt var för sina medbröder och lärjungar en föresyn, torde man äga rätt att förmoda, det äfven i Birca grund lagts till ett bibliothek, såsom då öfligt var vid kloster-skolorne.

Af Husaby bibliothek funnos lemningar ännu på 1780-talet. Aurivillius antecknade då: Samling af äldre latinska och svenska psalmer. Mscr. — Biblia ex vers. vulg. tr. 1482. — Historia atque

*) Daugaard om de Danske Klostre, sid. 161.

lectiones utriusque Testamenti. Colon. 1505. — En tryckt latinsk Postilla.

Litterär beröring

uppstod härunder med Tyskar och Franker. Förmodligen uppkom under Benedictinernes bildningsvärf den sång i Norden, som uppträdde efter den Eddiska. Dit lära hört: kämpavisorna ur Theodoriks eller Vilkina-Sagans sago-cyclus; kämpavisor ur Carl den stores sago-cyclus (Bäjerska Hert. Autéhar — Olger — är localiserad i Småland) *), samt de folkvisor, deri hedendom och christendom börja kämpa med hvarandra.

---

2. Cluniacenser-klostren eller Engelska Missionärers bildningsanstalter. (1000—1100).

Engelsmännen vidtogo omsorgen om Nordens christnande, sedan Tyskarnes plantering förfallit. Cluniacismens blomstrande period infaller under Platonismens flor i sin medeltids-skepnad. Då Aristotelismen vid 1100-talets slut började upplyfta det skolastiska hufvudet, dukade ock Cluniacismen i Sverige under för Cistercismens praktiska anda. Om Cluniacensernas kärlek för sång, musik, målning, sculptur, liturgisk prakt o. d. vittna de domkyrkor, hvilkas grund de lade i Sverige, och de grundsatser Bernhardinerna lägga dem i munnen. Historien vittnar om de Engelska Missionärernas anläggning af Seminarier.

I Wexiö Stift. Gelbo, nära Wec-sjö (de heliga offringarnes sjö), anlades omkring 1020 af Sigfrid,

---

*) Tuneld. III: 2. Sid. 852.

förde med sig "thre Systir syni alle aff ettom klo-
lifnad, som heter D(Cl)uniacensis." Unaman blef
rdos, Sunaman Diaconus, Vinaman Subdiaconus. Än-
r stenen qvar, deri de 7 lamporna brunno på höj-
ofvan den heliga dopkällan, nära en annan med 3
or. (Symboler af Treenigheten och de 7 Guds An-
Vi hafva äfven träffat en dylik sten med 7 lamp-
bland de oräkneliga bautastenarne på Bråvalla slät-
vid Åsnen, söder om Skatelöf, der en allmän be-
ıings- och bede-plats torde varit, som församlat de
gboende hedningarne. Vid sådane ställen fortforo
iionärerne att slå ned sina tält.

I Westerås Stift. **Munketorp.** Messenius, som
lersägligen ägde många nu förkomna urkunder, skrif-
: omkring 1025 uppbröt Abboten S. David, som hört
mordet på S. Sigfrids systersöner, från England....
n Munketorp, Sveriges första coenobium, utsände
jemt predikanter till alla delar af riket. Munk-
olan kallades stället af de gamle.

I Strengnäs Stift. **Eskilstuna.** S. Eskil, en
de Engelska Apostlarne, har otvifvelaktigt ägt en skola
r eller i grannskapet. Messenius hänför dess stiftelse
l 1070. Ännu synas rudera af ett kloster jemte Jo-
nniternas. Äfven Eskil slog sig ner i trakten af rum-
folkets såmting. Det var vid det allmänna
...rengnäs Blotsven anställde sitt offer
...ndat från Eskilstuna, fick martyr-

...llhelgons-klostret i Lund.
...för Ordensbröderna i Norden.
... början af 1100. Man torde
...klosterna. De voro ansedda

5.

män. En Andreas skref sig "med Guds nåde" 1277; en Johannes underskref Skånes förening med Sverige 1343. S. Peters kloster i Lund var, i vår tanke, Nunneklostret till förenämnde Munkklostret. Bägge uppkommo vid samma tid. Såsom i utländska Nunnekloster af Cluniacenser-orden funnos här sångskolor, som förestodos af Cantrices. I bägge funnos äfven Conversi — i vår tanka synnerligen Elever i hvad klostren kunde lära. Således lärde troligen Menardus och Gotzwinus, Conversi hos Nunnorna, sångkonsten.

Bibliothek

lär blifvit anlagdt af S. David i Munketorp. Drottning Christina hämtade derifrån tvenne handskrifna folianter med sig till Rom.

Litterär beröring

uppstod härunder med ett folk, som äger i denna stund så många gemensamma folkvisor, hvilka andas ett sednare tidehvarf än viking-åldern. Bland Engelska Missionärer känner historien sådane, som, när de slutat Gudstjensten och sågo folket, nyss liknöjdt i kyrkan, rusa hem till sina Gudar, hade nog förstånd för att ställa sig i dess väg och der sjunga glada folksånger. Och det berättas, att folket, som gerna stannat och lyssnat derpå, sedan blifvit uppmärksammare i helgedomen. I gamla böcker vardt sagdt om S. Aldhelm, att den helige mannen genom detta medel vann mer än genom stränghet och bannlysning. Genom skolorna torde ock den kunskap om K. Arturius, hvarom Saxo förmäler, och om Hamlet, hvaraf spår finnas i Rim-chrönikan, utspridt sig bland folket, liksom det allmänna begäret att hugga minnesskrifter på de dödas stenvårdar. Britanners folkvisor, sagokretsar, o. d. kunde ej heller annat än blifva bekante ibland oss, då Engelsmän öfverallt iklädde sig

Tiarer, grundlade en Episcopal-kyrka bland Svenskarne och vordo skolornes Ephorer.

---

3. Cistercienser-klostren eller Franska Missionärers bildningsanstalter. (1100—1200).

Då Bernhard sände hit skaror af lärjungar, deribland sådane, som på det högsta älskade sin mästare, med heliga böcker, kläder, tempel-kärl, redskap och boskap, och dessa små colonier nedsatte sig bland landets barn, är tydligt, att den högre odling, Bernhard, tidens mest bildade man, innehade, skulle öfverflyttas på många af våra fäder och ur klosterskolorne gå ut i nationalbildningen. En af dess lärjungar, som tecknar Bernhardinernas uppbrott mot norden, förråder enthusiasmens höga kraft lika visst i sina ord, som de händelser han skildrar bevisa dess närvarelse. Han beskrifver, huru Bernhard, "denne Örn, sublim genom sin heliga contemplations väldiga vingar, från den fromma åskådningens libanons-höjder sträckte sin flygt öfver oändliga haf och skyhöga böljor, för att frambringa frukter af christlig tro i norden så väl som bland andra folkslag." De förste hit ankommande Apostlar berömmas såsom i d k e l i g e l ä s n i n g. I klostren af denna orden skulle, enligt reglorne, alltid finnas en B i b l i c u s M a g i s t e r och en M a g i s t e r s e n t e n t i a r u m, således en lärare i andlig, en i verldslig vetenskap. B ö c k e r köptes af bröderna efter behag, ända tills, 1530, den lag fanns nödig, att de skulle begära Biskopens tillåtelse; men den andan fanns ännu qvar bland dessa bröder, att ett Concilium af Bernhardiner fann dervid nödigt att skaffa böcker, som kunde alstra en g r u n d l i g a r e lärdom. Men en onyt-

tig lärdom var aldrig deras sak. De kämpade deremot med fransysk takt, både med allvarets och skämtets vapen. Af folkets lärare fordrades i Ordens bättre tider Christlig tro och rena seder; ty "de heliga tjensternas utöfning gaf ej men erfordrade tro, och de lärdas fall blef lärdomarnes." Billigande Augustini ord, att hvarken ädlare eller nedrigare menniskor finnas än i Munkekåpan, var en Munk underkastad den strängaste examen, förrän han vigdes till Prest. Predikaren för menigheten ålades att träda i Jesu och dess Apostlars, ej i Eliæ och Johannes Döparens spår. Munkarne opponerade sig strängt mot Cluniacismens bilderprakt. "De brukade jorden med egna händer, införde trädgårdsskötsel, byggde vattenqvarnar, kokade salt, upptogo grufvor." (Geijer.) Rim-chrönikan charakteriserar dem "som grå, de der bo på landet, plöja och så." Sina handarbeten fingo de från 1157 utsända och sälja genom egna köpmän. Sina föl skulle de sälja, då desse ombytt 4 tänder. De hade Monachi medici och Monachi artifices bland sig. De förvisade deremot redan 1199 dem, "som gjorde rim." Men en Bernhards lärjunge gaf oss vår första Svenska Bibel-öfversättning, och djupa spår intrycktes i hela nationen af denna skolas praktiska tendens. De sjöngo psalmer, — under det svetten perlade utför pannan.

1 Upsala Stift. I Upland. Wiby Munk- och Sigtuna Nunne-kloster voro här de äldsta. Kort efter Bernhards död (1153) möta inhemska urkunder om dessa kloster. Kungabref af Knut 1167—85 röra en Nunna (deo dicata mulier) i det ena och Munkar i det andra klostret. Bröderne afflyttade sedan till Saba eller Juleta. Nunneklostret omtalas i en påfvebulla ännu 1288.

Till Skogkloster flyttade det Småländska Byarums Cistercienser-nunnor 1236. Här sutto sedan på det intagande näset, der ångfartygen hvila, mellan Up-

sala och Stockholm, under skuggan af ekar, som ännu torde susa sin helsnings frid öfver de besökande skarorna, myndiga Abbedissor, alltid omgifne af 12 Nunnor. Conventet stod under uppsigt af Abboten i Alvastra. Der lär ock funnits en skola med lärare. Åtminstone omtalas 1398 en scolasticus de sco, Jonas Magni, ihågkommen med testamente af Ida de Gladsaxe *). Psaltaren (den latinska) lära Nunnorna kunnat läsa. 1258—82 testamenterade Christina Fastos dotter en dylik åt en Nunna, om Nunnan öfverlefde ägarinnan. Annars skulle den tillfalla Helena, helgonet Holmgeirs enkefru på Skog, hvilken således äfven haft intryck af Nunnornas lärda bildning. De ägde interessen, som blott väckas hos bildade menniskor. Abbedissan Birgitta Olofsdotter nämnes med beröm för frikostigt understöd till kriget mot Turkar och Tartarer 1464, — hvilket var lika ärofullt då, som våra Grek-committéers mått och steg, Grekerna till undsättning. Likasom nu lärda sällskaper hedra med kallelsebref till ledamotskap, hvarigenom den kallade får del i de kallandes litterära ära, huru okunnig han ock sjelf är, så utsände Abbedissan i Skog broderskapsbref till ansedda personer, som fingo derigenom i all sin ohelighet en återglans af all klostrets helighet. Vi äga dylika ännu qvar till bevis på dessa qvinnors bildning och makt öfver sitt modersmål.

Roslags-klostret, troligen det samma som Öregrunds-klostret, har ej lemnat säkra spår efter sig.

Gestrikland: Gefles kloster är ännu osäkrare.

Medelpad: Bura uppbyggdes på en ö i Bura-elfven, nära dess utlopp i Bura-träsk, af Fale Bures

*) Så vida härmed ej förstås Nestved kloster. Daugaard omtalar dock ingen scholasticus der, oaktadt han kände Idas testamente. Se sid. 271. Ida ihågkom flera kloster i Sverige.

son Herse omkring 1250. 12 munkar omgåfvo Abbaten. Den siste, som var en Bure, utsändes af K. Gustaf I, för att öppna Lapparnes andliga ögon och bygga tempel bland deras kojor. De släckte deremot hans naturliga ögons ljus.

Lappland: Petzingen. Det yttersta kloster åt norr på jorden, helgadt åt S. Niclas. Låg nära Vardehus, styrdt af en Abbot. Furstarne voro sjelfve ovisse, om det låg på Rysk, Norsk eller Svensk botten. Äfven långt förrän detta kloster grundades vid Munkefjorden, måste der funnits bildningsanstalter i Lappmarken. En Margaretha från Upsala försändes 1389 till Lapparne med ett långt latinskt bref, som var ett slags kort sammandrag af den Christna läran, af Drottn. Margaretha och Ärke-Biskop Magnus i Lund.

I Linköpings Stift. Östergötland. Alvastra brödrakloster låg vid Wetterns strand under Ombergs majestätiska skugga. Stiftades af K. Sverker, som der ofta bodde 1144—55. Vid samma tid mognade der en man för Svenska Ärke-Biskoplighetens ära, då Ärke-Biskopsstol upprättats i Upsala. I S. Britas tid vann den lärde författaren Petrus Olai Alvastrensis stort rykte, varande Svensk poenitentiarius (Legations-predikant) vid Jubilæum i Rom 1350, då allt hvad Europa ägde odladt och ansedt här församlats. Han var en "otroligt förträfflig predikant." Har författat största delen af S. Britas revelationer på latin, efter Sierskans berättelser, och är således läsen öfver hela verlden; har äfvenledes skrifvit ordens-reglorna och sånger, som Brigittinerna öfverallt i Europa länge följde.

Askaby Nunnekloster byggdes vid samma tid som Alvastra. Bägge hunno fram till Reformationens tid.

Hogstad. Munkkloster, nära Skeninge, skall blifvit anlagdt af K. Sverker vid år 1150. Om så är, lär det förfallit och åter upprättats åt Dominicaner inuti staden 1234. I Martenes Thes. Anecd. omtalas i Statuta Cisterc. en Abbas de Sconangia år 1200, hvarvid Biskop Münter i sitt exemplar gjort samma tecken, som vid andra ställen, der Norden är i fråga.

Wreta Nunnekloster grundades 1162. Här var en ansedd flickskola. I Chron. Margarethæ, ed. Benz. sid. 18, berättas huru H:r Algot satte sin dotter i Wreta kloster at nimma bok. Likaledes insatte Carl Carlsson, S. Britas sonson, sin dotter Brita dit att lära läsa på sitt 8:e år. Borenius erinrar härvid om Athanasii Nunne-regel: Nunnan skall fasta från lustar och ej från nödtorftig spis, sjunga psalmer i Oratoriet och cellen och taga bok i hand, då sol går upp. Här diktades säkerligen Sv. f. v. I: n. 27, Klosterrofvet eller huru Sune Folkunge med våld bortförde K. Magni dotter Elin ur Wreta kloster till Ymsaborg.

Småland, Jönköpings län: Byarums Nunnekloster anlades i början och flyttades till Skog i medlet af 13:e seklet.

Nydala Munkkloster grundadt 1147, samma dag som Alvastras: Fick snart ett filial-kloster i Ruma på Gotland och ett i Gotteswalde i Lifland.

Gotland: Ruma eller Gudvalla. Dess Abboter synas i concilier i S. Europa och nämnas i Clairvaux' annaler. Utan tvifvel hör Abbas de Bona valle Ruthenensis 1430 (hos Martene) till Ruma-abboterne. Vallis Dei är det Lifländska klostret.

Solberga Nunnekloster från början af 13:e seklet brefvexlade på Svenska med Nunnorna i Skog.

I Skara Stift. Westergötland. Warnhems brödra- och Gudhems systra-förbund upprättades i medlet af 12:e seklet. Bröderna hade först nedsatt sig på Lurö i Wenern, som räknas till Wermland, derefter afflyttat till Långanäs eller Lugnås i Westergötland, derpå hamnat vid Warnhem samt sedan uppbyggt ett stort hus, deri Abboten skref böcker. Drottningen befallte dess nedrifvande. Thyrsus-svängande bacchantinnor i den råaste skepnad ofredade och störde sjelfva Gudstjensten. Flyttning måste innan kort ske derifrån till Wedskils kloster (Vita Scholæ) på Jutland, men slutligen återkommo bröderna "med sina böcker, heliga tyg och boskap" till Warnhem, som blef ett af de utmärktaste klostren i Sverige. Gudhems Nunnor fingo ej heller sitta i stillhet. På 1300-talet voro de förflyttade till Aranäs och derefter till Backaby. Fingo sedan sitta på Gudhem i ro, tills Reformationen inbröt.

I Wermland söker man ruiner efter Lurö, hvarom ofvan, och Warnemo, hvilket antingen var detsamma som Warnhem eller ock af samma Orden. Den Wyrdlika Herr Bengt i Warnemo var gästvän hos Marsken Erik Kettilson Puke (ej Wase), och besjunges af Biskop Nic. Hermanni i Linköping; i Sv. f. v. III: n. 97.

I Strengnäs Stift. Södermanland. Saba eller Juleta var här Munkarnes och Wårfruberga eller Marieberg eller Fogdö Nunnornas bostad. Saba var det förra Wiby i Upland, flyttadt omkr. 1159. Vårfruberga anlades i början af 1200-talet på Fogdön.

Salem, som lär legat på den sköna udden, der Salems kyrka nu förtjusar, nämnes i Clarevallensiska urkunder från äldsta tiderna.

I Nerike: Risaberga grundades omkr. 1200 för Nunnor. Att här var en bildningsanstalt för de högre ätternas döttrar finner man deraf, att S. Catharina här vistades, tills hon gifte sig.

I Westerås Stift. Westmanland. Noraberg nämnes 1358 och 1441.

I Dalarne: Gudsberga eller Husaby Brödrakloster i Dalom stiftades 1486. Dess förste Abbot var Helge Staffan, som lär upptäckt Sala silfvergrufva, blef hästarnes patron; dess minne lefver i en välbekant folkvisa. Sv. f. v. III: 210. Här lefde Biskop Olaus Andreæ i Westerås, sedan han nedlagt kräcklan.

I Lunds Stift. Skåne. Gladsax, Bened. eller Bernh. Nunnekloster, blomstrade kort i slutet af 14:e seklet; flyttades sedan till Gaunö i Danmark.

Herrevad, Munkkloster, stiftades af S. Bernhards vän Ärke-Biskop Eskil 1144, hämtande Munkarne från Clairvaux. En Abbot kallades härifrån till Biskop; en annan fick Påfvens uppdrag att jemte Ärke-Biskop och Ärke-djekne i Lund förmana Konung Håkan i Norrige till foglighet mot en Norsk Biskop; en tredje har underskrifvit med egen hand ett Konungens sändebref 1183; en fjerde var bland fullmäktige på mötet i Warberg, underskrifvande der Skånes "evärderliga" förening med Sverige. De torde således någongång räknats till Riksens Råd, såsom Abboter i några Seeländska kloster. I klostret höll Konungen möte med Danska Clereciet ännu 1539. Man kan sluta af allt, att män med sin tids högsta bildning här bott, och dylikt inverkar på nejdens "sinnesodling." *).

*) Här var det Tycho Brahe 1572 upptäckte den nya stjernan i Cassiopea, som föranledde hans bekanta spådom om K. Gustaf II Adolph.

Halland: Ås stiftades för Bröder af samma Årke-Biskop Eskil. Dess Abbot undertecknade äfven Warbergska mötets beslut. Munkarne hade här en gång lånt en bok af Biskop Waldemar af Slesvig.

Bibliotheker.

Vid Skogkloster grundlades nu ett Bibliothek, som sedan, genom händelsernas ynnest, så förökats under seklerna. De flesta här varande codices lära dock församlats från andra håll uppifrån Membranen Petrarcha ned till den Svenska bearbetningen af Vilkina-Sagan.

Alvastra ägde, enligt Messenii klagan i dedicationen af Scond. Illustr. till Konung Gustaf II Adolph, ett ganska rikt Bibliothek, "hvars förstöring ej kunde nog beklagas." Till Upsala hafva dock några flyktingar kunnat rädda sig; deribland en postilla, ett slags pastoral-calender ("de ecclesiasticis officiis per anni circulum annuum"), en behandling af Josephs vistelse i Potiphars hus, "prestens i Heliopolis", — ett i medeltiden älskadt thema. En Biblia latina, nitid membran, som tillhört Alvastra, förvaras nu på Skogkloster.

Från Askaby har en märkvärdig samling af 10 vittra Skrifter på Svenska kommit till Arnamagnæanska samlingen i Köpenhamn, en Cod. Chartac. (n. 191) fr. 1400-talet. De märkvärdigaste äro: Poemet om Schackspel, Blanzeflor, om de sju visa mästare, om Carolus Magnus, om Alexander, om Syndaren Wratislaus m. m. Boken tillhörde 1492 Johannes Gerardi Capellanus Monasterii Askaby, som lär componerat den kända anm. som "stekaren gjorde då han svalt."

Af Nydalas Bibliothek har man öfrig en Codex Dipl. Membr., som Serenius sände Langebek 1753,

och hvaraf något är infördt i S. R. D. IV: 619. Warmholtz vet ej, hvarest den nu finnes. Bibl. S. G. IV: n. 2206. På Kongl. Bibl. i Stockholm förvarades öfver 150 för Fant bekanta permbref från detta kloster.

Warnhemska Bibliothekets undergång beklagar äfvenledes Messenius, räknande det till instructissimæ Bibliothecæ. Redan de 20 bröderna och än flera Conversi, som 1144 hitkommo från Clairvaux, hade böcker med sig.

Herrevads utmärkta Kloster-Bibliothek skänktes 1641 till Köpenhamns Universitets-Bibliothek.

Ur Ruma Kloster-Bibliothek framdrogs den Gutilandske Chrönike, en Membran, enl. Peder Syvs handskr. Saml. hos Suhm.

Litterär beröring

uppstod härunder med Europa, och synnerligen med Frankrike. I Paris utgjorde snart Svenska studerande en egen nations-afdelning med sitt hus. På landets både lärda och ekonomiska odling verkade denna beröring med Frankrike obeskrifligt.

Under Cistercienser-ordens första utbredande i Norden visade sig i Skåne andra Franska Missionärer från Abbéen i Prémontré i Champagne. Således böra vi erinra oss

PREMONSTRATENSERNAS BRÖDRAKLOSTER.

Wä, Bäckaskog, Tomarp och Övid, hvilkas kaniker långt mera närmade sig till Munkar än de öfrige Augustiner-kanikerna, ibland oss. Dessa Skånska klostrens Abbéer måste i början årligen infinna sig i Prémontré, och kunde dessutom vid angifvelser inkallas. De visade samma smak, som bröderna från Citeaux, att

välja den skönaste belägenhet för sina boningar, och samma begär åt än vidare förskönа dem.

Wä lär stiftats 1169. Dess förste Abbé Gilebert var från Frankrike. Lekmän funnos ock bland bröderna härstädes. Detta Abbotsdöme lär sedan förflyttats till Bäckaskog i 13:e seklet. Abboternas lärda arbeten äro ej så bekanta, som den fete Abbotens släggarbete, hvilken hos Riddaren Ulstand klagade öfver sin fetma och obetingadt lofvade 100 mark, om Riddaren kunde hjelpa honom ifrån den; hvarpå Riddaren fastläste honom vid ambolten i sin smedja, spisande honom med vatten och bröd, bestämmande 10 veckor för curen.

Tomarp stiftades, liksom Wä, af Bernhards vän Ärke-Biskop Eskil 1155. Bland Abboterna förekomma Patricius, Hugo, med flera namn, som synas vittna om Fransk börd.

Till Övid flyttade troligen den märkvärdige S. Wilhelmi Cäbbas Johannes, Waldemar I:s läkare, — en man, som "genom att fråga efter Josephs skada fått ovänner i Lund", der han förut var Abbot (1180—1190). I alla dessa kloster funnos Conversi, som säkerligen fingo intryck af den transbaltiska bildningen och sedan spridde detsamma bland egen omgifning.

β) Papismens tidskifte

ingick, så snart Påfvarne hunnit införa i Christendomen det menskliga förderfvet och de äfventyrligaste förvillelserna. Girigheten, oftare än det rena martyrsinnet, ställde oss nu under inflytande af Ultramontansk bildning och anda.

1. Dominicaner- och Franciscaner-klostren eller Spanska och Italienska Missionärers bildningsanstalter.

Spanioren Dominici Orden trängde först inom Sveriges gränsor (omkr. 1220) och behöll sig till Reformations-tiden. Dessa bröder uppsökte städerna, liksom den Fransyska skolan slagit sig ner på landet.

Denna Ordens mål var en på högre lärdom hos de andlige grundad makt öfver folken, som dock måste något bildas, för att kunna värdera Ordensbröderna med deras fattigdom och lärdom mer än inhemsk aristokrati med dess rikedom och stolthet. Något bemödande af dem att hindra folkets sträfvan efter sådan kunskap tiden ägde, hafva vi ej märkt i Sverige. Dessa bröder förbödos (1234) att med någon vinning sälja åt hvarandra Bibel eller andra böcker. Deras Lectorer fingo äfven läsa philosophi, men uppmuntrades (1251) att helst studera theologi och moral, helst läsa Bibeln, samt predika Guds rena ord i skolorna. De fingo blott som Magistri theologiæ disputera vid Studia Generalia. Klostren ålades att sända snälla Munkar till dylika Studia och der bekosta deras underhåll, för att skaffa klostret frukten af den högre lärdomen. De som bortsändes ad legendum skulle taga med sig sina glosserade böcker, Bibeln och qvaterner. Ingen skulle lägga band på naturlig fallenhet utan låta dem studera theologi, som dertill voro skicklige, och dem juridik, som älskade detta studium. Alla skulle uppmuntras, att plocka blomstren på vishetens fält. Visheten skulle nedfalla på dem under tysta studier, som dagg på gräs. De fingo föreläsa theologi i alla klostren, der Studium generale ej fanns (i staden?). Lectorerne borde ej befordras till Priorer, medan de ännu hade kraft att föreläsa. En E. O. Lector

välja den skönaste belägenhet för sina bo
ma begär att än vidare försköna dem.

Wä lär stiftats 1169. Dess först
var från Frankrike. Lekmän funnos ock
härstädes. Detta Abbotsdöme lär sedan
Bäckaskog i 13:e seklet. Abboterna
äro ej så bekanta, som den fete Abbote
hvilken hos Riddaren Ulstand klagade
och obetingadt lofvade 100 mark, om
hjelpa honom ifrån den; hvarpå Riddar
nom vid ambolten i sin smedja, spisande
ten och bröd, bestämmande 10 veckor fö

Tomarp stiftades, liksom Wä, af
Ärke-Biskop Eskil 1155. Bland Abbot
Patricius, Hugo, med flera namn, som
Fransk börd.

Till Övid flyttade troligen den
Wilhelmi Cäbbas Johannes, Waldemar I
man, som "genom att fråga efter Josep
vänner i Lund", der han förut var Abb
I alla dessa kloster funnos Conversi,
go intryck af den transbaltiska bild
spridde detsamma bland egen omgifni

β) Papismens ti

ingick, så snart Påfvarne h
det menskliga ...rderfve
serna. Girig... n, ofta
de oss nu
och anda.

Sententiarum — Lärare i philosophi — skulle alltid tillsättas i de provincer, der Universiteter saknades. I allmänhet förmanas de i sin grundlag, att genom lärdom vinna lekmännens aktning, genom förtjenster elda dem till täflan, "att framvisa idealet både af visdom och dygd och låta ordet samljuda med handlingen." Ty likt talet af Bileams åsna är det tal, i hvilket ej en själ ligger. Handlingens röst är föröfrigt mäktigare än munnens. Annars står speculationen öfver erfarenheten, men i theologien måste Jacob taga Lea (framvisa gerningen) förrän han får Rachel (den högre benådningen).

I Upsala Stift. Stockholms Munkkloster stiftades först omkring 1335. År 1350 begrofs här vår förste Bibel-öfversättare, D:r Matthias, vid hvars graf Miracula crucis skedde, upptecknade af en munk härstädes Gregorius och utgifne af Prof. Boberg. Här fanns en Lector theologiæ 1479, en Doctor i then H. Skrift 1498, en Lector 1509, två Lectorer 1528. Der hölls Munkamot 1458, då enligt Rim-chrönikan ditkommo "Andelika ok Riddare män bade inan Rijkes ok uthan." Sedermera — "ther kyrkan var en Örtagård blef, sig till gagn en Doctor thet dref", enligt Messenii klagan i Stockholms Rim-chrönika.

I Upland: Upsalas föregifna Dominicaner-kloster lär blott varit det rum, Sigtuna-munkarne hyrt sig i Upsala.

Arnön och Ekholmen, öar i Mälaren nära Sigtuna, hade ock Munkkloster. Ettdera af dessa är det claustrum de insula, som så ofta nämnes näst efter Sigtunas Dominicaner-boning. 1246 var en broder härifrån på ett Concilium i Revel (ej ifrån Holme kloster i Danmark enligt S. R. D. V: sid. 502). Något sednare brefvexlade Bertholdus, Prior i Ekholm, med den namn-

nnige S. Christina de Stumbelen. Ett boklån i Sigtu-bevittnar en Laurentius Prior Insulensis omkring 1308.

Skogkloster är det äldsta hemvist i Sverige för igavarande Brödraförbund. Prost Gandefred i Upsa-begärde Munkar af Dominicus. Han sände tvenne 19. Ärke-Biskopen mottog dem ej. Knut Folkunge lät dem Skog, men efter 2 år återvände de.

Sigtuna brödrakloster nämnes redan det året Do-iicus dog. Det blef Sveriges yppersta. Dess skola, hvilken Läsemästarne mer än en gång uppträdde på :e-Biskopsstolen och andra Biskopsstolar, kallas af a Gymnasium (Studium præcipuum.) Detta kloster e filial-conventer på bägge sidorna af Östersjön. Den orn, som Hyacinthus, "Apostolus S. Dominici", sände Sigtuna och som sedan kallades till Biskop i Fin-l, derefter enhälligt till Ärke-Biskop, var den förste, gjorde Sveriges Clereci oberoende af Primaten i id. 1310 var sedermera Biskopen Israel Erlandi här or, "en stor Lärare och Läsemästare i de helga ift och allehanda andeliga saker i Sigtuna klösters a schola." Han höll från sin predikstol historiska eläsningar öfver K. Erik IX, hvilka han äfven ut-vit, och som tryckts både in- och utrikes. Här för-ades Annales Sigtunenses, som sjelfve Nordin så heta, men som i S. R. S. kallas Chronol. ab 226—1430. Många utlänningar funnos bland Brö-na. En hette Marrochitanus. Våra Själabodar öf-satte de med piscatura focarum. Den siste Mun-a af märkvärdighet var Gabriel Oxenstierna. Vi lägga den sköna berättelsen hos Fryxell, huru små Englar lfvors liknelse vaggade och bevakade den späde, den med sammanhängande sägnen, att Modren hört en t af himmelen lofva sig denna son, för hvilken orsak ll hon ville inviga honom åt Guds tjenst. — Den na trädgården vid Sigtuna kallades Fuglesangen.

I Linköpings Stift. Östergötland. Skenin Munk- och Nunne-kloster uppstodo, det förra 1246, sednare 1272. Om Studium præcipuum härstäd der predikomunken Petrus de Dacia innehade lectors-ställningen 1270—75, 1277—79, hafva vi länge v villrådige, med ledning blott af de rader Lagerbring meddelat, i anledning af våra ej få inhemska från tiden befintliga diplomers tystnad. In ea urbe S ningiæ, ej sedt i sitt sammanhang, förer lätt tan till den Staden i Scania eller Scaningia, som var l vudstad *aldrå Scaunngå*, der ett Studium principale der medeltiden ovedersägligen fanns, och der Dominica nas Prior vid denna tid eller något sednare hette Pet Äfven kunde man komma att tänka på Schening Brunsvig, der en Scholasticus fanns redan 1220 och Hermannus, som 1260 var Scholasticus, 1299 bl Præpositus, helst detta låg i deras väg, som från P återvände till Dacien (Skandinavien). Vi nämna d tvifvel till deras tjenst, som ännu anse saken fordra dersökning. Sjelfve finna vi otvifvelaktigt, sedan Ju R. m. m. Molbech behagat godhetsfullt meddela oss utförligare utdrag ur Qvetif & Eccard, att i det Ös tiska Skeninge fanns vid anförde tid ett Studium p cipale, der en lärjunge af Albertus Magnus och T mas af Aqvino och en af sin tids Författare från kathedren föreläsit theologi äfven för sådane, som l stat pariser-högskolan. Man hade på mötet i Sken 1248 väckt fråga om inrättande af ett Universit Sverige — en idé, åt hvilken Petrus de Dacia s velat rödja väg. Denne Petrus hade hemma fått nog dervisning för att afhöra Europas Lärare. Han till våra få medeltids-författare i transbaltisk kyrkh ria genom sitt voluminösa arbete: Acta Christinæ rabilis Coloniensis s. de Stumbelen. Hans (till S. Christina?) i Junii Act. Sanctorum vittna, e J. v. Engeström, om den närmaste bekantskap

Virgilius. Denne Petrus "Svecus natione" var född i Wisby, och bör skiljas från den yngre Petrus de Dacia, som var Rector vid Universitetet i Paris. Dog omkr. 1288 efter sin återkomst från ett Concilium i Bordeaux. Ännu 1526 var en Scholasticus i Skeninge, fast efter Petri tid detta studium torde straxt nedsjunkit till en skola. Man ser dock häraf, huru litet inhemska urkunders tystnad bevisar i slika frågor.

I Småland: Kalmar ägde kloster för bröder och systrar af Dominicaner-förbundet. Det förra var byggdt 1273, det sednare började få donationer 1289—99. En Nunna i detta kloster fick en julnatt, enligt Rim-Chrönikan, i en dröm veta, att Marsken Carl Knutsson skulle få en krona, hvaraf man finner, att Jungfrurna äfven interesserade sig för politiska ämnen.

På Gotland: Till Wisby kommo Dominicaner från England omkring 1240. Nunneklostret vid S. Jacob torde varit deras systrars. Petrus de Dacia d. ä. blef här Lector 1280, Prior 1283, sedan han lemnat Skeninge.

I Skara Stift. Strengnäs. Munkklostret stiftades 1275. Messenius antager äfven ett Nunnekloster.

I Westerås Stift. Westerås. Brödra-conventet fundades i medlet af 13:e seklet. Dess Prior Augustinus, af hvilken såsom Provincialis Daciæ Petrus de Dacia begärde tillstånd att resa till Cöln år 1279, skref samma år Pugillaris Rotulus. En Lector Olaus [illegible] i medlet af 15:e seklet. Måhända var S. Ursulas kloster derstädes Systrars af samma Orden. Om Arboga haft ett dylikt Kloster-par, är ovisst.

I Lunds Stift. Skåne. Lunds Brödra-convent är det första af denna Orden i Danmark. Anders Su-

ts Bibliothek. I Sermones de festis Sanctorum a Fr. ydemanno Conventui Sikt. dati, finnes Fader Vår h Tron från 14:e århundr., sådane J. H. Schröder m utgifvit. Suffragium Curatorum är compilerad af aurentius decan. Ups. & postmodum Fr. Ord. Præd. de axald. En enda man Olaus Pauli, Lector i Sigtuna, f 1446 till Conventet: Breviarium super Boëcium de nsolatione phylosophie, Ejusd. de disciplina scolarium, ımmulam Raymundi, figuras Bibliæ, Albertum Magnum . fl. bibliska, exegetiska och homiletiska böcker. Denen Laurentius i Ups. gaf 1328: Bibliam unam 11 ol.; De dictis originalibus Doctorum diversorum m. fl.

Litterär beröring

ipstod härunder med det sydligaste Europa, och latinet ef härunder allmänt bekant i Norden. Likheten meln Spanska Romanser och några våra folkvisor torde ifva en annan grund.

Italienaren Francisci Orden gick i jemnbredd ed den förra, i allmänhet af lika anda, utom det, att i den förra var något aristokratisk, var den sednare i la hänseenden plebejisk. Äfven denna fann sin plats rnämligast i städerna. Klostren voro 22, och intet är äfvel underkastadt. Blott ett är Nunnekloster.

Franciscanerne hafva lemnat än djupare spår af sina lärda ansträngningar än Gutzmans lärjungar. Vi äga rätt att utan bevis påstå, att de allmänneligen trämde sin Regel under fötterna. De, som lydde henne, skulle, då de framträdde att tala, hafva "examinata eloquia, tjenliga till folkets uppbyggelse och undervisning, framställande med korthet och precision dygdernas belö- och lasternas straff." De skulle arbeta, och om ej kunde det, lära sig, men ej taga penningar der-

neson gaf dem plats 1221 eller 1222. Dess sköna oc vidsträckta trädgård med sina karpdammar är ännu i behåll, liksom klostrets tryckta Missale. En Subprior a detta kloster befullmäktigades af Påfven att jemte Priorn från Halmstad emottaga Ärke-Biskop Jacob Erlandssons afsked 1264.

Helsingborgs brödrakloster stiftades 1269. Malmös är föga bekant, Åhus nämnes redan 1289.

Blekinge: Sölvesborgs Munkkloster, troligen af ifrågavarande Orden, var i sitt flor i slutet af 15:e seklet.

Halland: Halmstads Brödrakloster hade redan 1264 en Prior, som användes af Påfven vid Ärke-Biskopsafsättningar. Bexell talar om Halmstads klosters chrönikor.

Bibliotheker.

Dylika torde grundlagts vid de fleste Dominicaner-klostren. Vi känna: Stockholms. Dess förstöring beklagade Messenius inför Konung Gustaf II Adolph. Det var således ett af Instructissimæ. Det är ock sannolikt, när en Lector derstädes i Theologien Clem. Rything 1485 hade ett ej ringa antal i enskild ego. Vi känna namn på mer än 30, som han nedsatte i förvar hos en Doctor i Stockholm och hos Capitlet i Skara. Deribland funnos tvenne palæotyper, Speculum hystoriale, ett Grekiskt Quadragesimale, S. Bernhards Sermones, Vita Jesu Christi, Magisteriale Magnum, Vitæ Patrum, Roberti tabula Librorum S. Thomæ, Albertus super mulierem fortem m. fl.

Sigtunas Bibliothek var ett af de större i Norden. Biskop Thomas i Åbo gaf flera böcker dit 1247. Ej få af dess spillror hafva hamnat i Upsala Universi-

tets Bibliothek. I Sermones de festis Sanctorum a Fr. Tydemanno Conventui Sikt. dati, finnes **Fader Vår** och **Tron** från 14:e århundr., sådane J. H. Schröder dem utgifvit. Suffragium Curatorum är compilerad af Laurentius decan. Ups. & postmodum Fr. Ord. Præd. de Vaxald. En enda man Olaus Pauli, Lector i Sigtuna, gaf 1446 till Conventet: Breviarium super Boëcium de consolatione phylosophie, Ejusd. de disciplina scolarium, Summulam Raymundi, figuras Bibliæ, Albertum Magnum m. fl. bibliska, exegetiska och homiletiska böcker. Decanen Laurentius i Ups. gaf 1328: Bibliam unam 11 Vol.; De dictis originalibus Doctorum diversorum m. fl.

Litterär beröring

uppstod härunder med det sydligaste Europa, och latinet blef härunder allmänt bekant i Norden. Likheten mellan Spanska Romanser och några våra folkvisor torde hafva en annan grund.

Italienaren **Francisci Orden** gick i jemnbredd med den förra, i allmänhet af lika anda, utom det, att då den förra var något aristokratisk, var den sednare i alla hänseenden plebejisk. Äfven denna fann sin plats förnämligast i städerna. Klostren voro 22, och intet är tvifvel underkastadt. Blott ett är Nunnekloster.

Franciscanerne hafva lemnat än djupare spår af sina **lärda** ansträngningar än Gutzmans lärjungar. Vi äga ej rätt att utan bevis påstå, att de allmänneligen trampade sin **Regel** under fötterna. De, som lydde henne, skulle, då de framträdde att tala, hafva "examinata eloquia, tjenliga till folkets uppbyggelse och undervisning, framställande med korthet och precision dygdernas belöning och lasternas straff." De skulle arbeta, och om de ej kunde det, lära sig, men ej taga penningar der-

före. I den reformerade regeln af 1430 talas om, huru conventets Skola, öppen för gossar, skulle styras. Ordens Ministrar skulle noga vaka öfver, att nytt lif väcktes i studierna inom hvarje provincia, föranstaltande, att de studerande måtte få underhåll och hjelp till bokköp, och att de i orten gjorda sammanskott härtill användes till gagn för samma ort. De uppmanades på det bestämdaste, ja, vid Jesu Christi hjerta (viscera), att tillsäga bröderna öfverallt, att hvarest de funno snillrika ynglingar, göra allt för att befordra dem till studier, af alla krafter söka att skaffa dem hjelp, råd, ynnest, de måtte sedan hafva anlag för hvad studium som helst. De borde samla allmosor åt dem, förorda dem hos alla, som voro mäktiga att dem gagna, ja vara dem till all tjenst af den djupaste, innerligaste kärlek. Ty lärdom vore en Guds gåfva, en rustning, der det gäller Christendomens försvar, en krona för orden, Sanningens ljus, en väg för de i mörker vandrande folken *). När vi tänka oss dessa Munkar, ättlingar af de gamle Romarne, i deras första enshusiasm, väckta ur en Lazzaronisk sömn, utgående öfver hela bildade verlden i sin enkla drägt, byggande skolor i tusentals städer i alla verldens delar, fostrande öfverallt de fattigares barn och framkallande mången från vallhjorden till Ärke-Biskopsstolen, nog mäktig att sedan stödja thronerna vid Aristokratiens öfvermodiga anfall och skydda menigheten från Aristokratiens vilda förtryck, med män, sådane som en Thomas Morus, en Duns Scotus, en Roger Bacon (Mirabilis) o. d. i sina leder, och sedan tänka på det djup, hvartill de sjunkit ibland oss, då Westerås Ordinantia stadgades 1527, så — se vi blott, att allt skönt är förgängligt på jorden, och bedja det, som nu uppbäres af tidens lof, spegla sig — i historiens urdarvågor.

---

*) Ur Mare Magnum af 1474. Efter det anförda anbefallas Ceremoniae. Vi erkänna oss ej känna lika kraftiga Svenska uttryck, som in visceribus caritatis &c.

Vi vilja erinra oss Conventerna i Sverige.

I Upsala Stift. Stockholm. Brödernas kloster, rars kyrka är nuvarande Riddarholmskyrkan, der våra ore konungar och hjeltar hvila under tusen segerfaner, rundades 1268 eller 1270. Redan Konung Magnus I ch Thorkil Knutsson lades der "med mässór och med saltare." I samma sekel dog Fr. Gerhardus Scriptor. Iär afsommade äfven Fr. Johannes Scriptor och Ericus saac Sacerdos & Scriptor — troligen författarne f Annales Minorum Stockh. eller Diarium Mi- oritarum Holmensium. 1407 lär brodren Lalo itt, som skref Klostrets legender (legendas do- us). 1406 underskref Engelske Riddaren Henr. Fiz- igers vän Lectorn härstädes Olaus Botvidi klostret Si- s i England donations-bref. En af Lectorerne, Canu- s Johannis, Latinsk skald, var Baccalaureus Lunden- i. — Nunnornas Klosterkyrka var S. Claras; Klo- et stiftades 1289, det enda i riket. Der insatte Ko- ng Magnus sin dotter, som på porträttet i S. Claras cristia kallas Ellena, i Diplomer af Nordberg anförda chissa, i Hertigarnes testamente 1318 "Birkitta soror stra." Ellena-namnet är troligen hämtadt af Kloster- fvets författare. De systrar, som här emottogos, ille, enligt regeln af 1253, noga examineras de catholica & de ecclesiasticis sacramentis. Sorores eratæ skulle läsa Breviarium, sedan arbeta, men så, ej andan utsläcktes. Deras bref skulle Abbedissan Fogelö nära Kungshatt, en Eremus S. Francisci, lalas sednare. Der bodde S. Francisci Eremiter eller lestiner. 1580 firade Possevinus med sina vänner ilæum derstädes.

I Upland: Upsalas grundlades 1247. Ett bref 1257, der dessa bröder kallas Fratres Min. in ter Aros, anfördt i Mon. Uller., är ett bland dem, s saknas i Sv. Dipl. I. De kallas annars Fratres

in Östra harus, Orientali Aros, Arusia etc., Om deras förhållande till undervisningsverket i Upsala är föga kunnigt. Ärke-Biskop Jacob Ulfsson sände Hr Lectorn i Upsala öfver Landsbygden att predika.

Enköpings brödra-convent anses för det äldsta i Sverige. 1278 begåfvades det af Konung Magnus I, på det att de skulle kunna oplysa androm med sigh i Gudz kärlek.

I Linköpings Stift. Östergötland. "Inan Linköpung vart thet fjärde bygdt" sjunger Rim-Chrönikan om den frikostige Franciscaner-vännen Magnus Ladulås (1287), och våra häfdatecknare upprepa det. Men säkert är, att detta brödraskap begåfvades i Linköping redan 1215 med en grå palifred och 1 mark silfver af stadens Ärke-djekne. Dess custos Laurentius besvarade 1318 det bref han genom skol-ynglingen Segebodo fått från Pro-Consuln och Kyrkorådet vid en kyrka i Wisby, "män af stor insigt och förstånd", försäkrande att han hos Capitlet gjort allt för att vinna framgång åt deras sak, men förgäfves; både lekte och lärde hade affallit, visst ej af kärlek till sanning, utan af fruktan, fast med fagra undskyllningar; han tillstyrkte dem derföre söka Apostoliska stolen. — Tout comme chez nous. — Under denne Gardian var en Lector.

Krokek på Kolmorden. I S. R. D., V: 514, upptages 1232—1535 Krogis bland Sveriges Gråbrödraklöster mellan Löse (Lödöse) och Wexö. Original-handlingar i De la Gardiska Archivet omtala Guardianen ij Krockek, hos hvilken verdige Fader Biscop Maens (Somar) bodde. Messenii och Rhyzelii Johanniter måste således bryta upp härifrån; men det falska fält-tecknet har dock förledt Dalin, att göra Erik Carlsson Wase till Johanniter-Riddare, derföre att han, såsom dödad i grannskapet, i detta kloster begrafdes.

Söderköpings convent grundades 1235. 1283 var br. Thorstanus Lector. Här höllos ej sällan Ordens-kapitel. Klostret underhöll en broder Bernard Kempe 8 år vid Universitetet i Bologna, hvarest han, till Ordens heder, med stort beröm promoverades till S. Theol. Doctor. Han var född 1463 "den 5 Dec. kl. 12 på natten", — en anteckning, som visar, att man kände djupt den ära han beredde sina landsmän. 1471 hade han ingått i klostret, hvars skola "Söderköpings berömda skola" sannolikt var.

Småland: Jönköpings kloster grundades 1283. År 1328 satt Gardianen, jemte en Påflig Nuntius och Smålands Lagman, för att kritiskt bepröfva några af Hr Harald från Vernemo, Kanik i Linköping, framlagda bullor. Klostersalen var målad med en medvetslös symbolisk sanning. I medelpunkten af taket såg man den heliga Jungfrun. Sibyllin-bilder omgåfvo henne. Öfver de 4 dörrarne stodo Evangelisterne — färdige att gå ut, sedan "himmelens Drottning" med sina halfhedniska gudabilder intagit de yppersta platserna.

Gotland: Wisbys Gråbröder anlände 1233. De hafva sjelfve skrifvit sin historia, med mången sidoblick på tidens; i Annales Wisbyenses och Necrologium Gotlandiæ Fratr. Minor. in Wisby samt Chronologia Svecica e Codice Minoritarum Wisb. 815—1412. Om deras lärdom vittnar deras Bibliothek, hvarom nedanför. En läkare fanns bland bröderna 1343. Ett slags folkskolor synas de hafva hållit på Öland. 1378 dog der en trogen Terminarius, en man, som fordom varit Gardian i Linköping. Enligt Du Cange tillhörde det slika män att undervisa folket inom klostergodsens område.

I Skara Stift. Skara-brödernas sällskap af denna Orden stiftades 1242. Gardianen Algotus är högt be-

römd för sin lärdom. Hemma fick han nog underbyggnad, för att med fördel begagna undervisningen vid Parisiska universitetet. Han studerade der både philosophiska och theologiska vetenskaper, och upphann theologiska Doctors-värdigheten. I sina predikningar inför folket upptände han underbart åhörarnes sinnen, och bevekte dem till fromhet. Ty hans ord voro fulla af anda, genomträngande själens innersta väsende. Då han sjuknat, bad S. Brita, Medeltidens Völuspa, för hans lif, men hörde en röst: "Han är en glänsande stjerna. Hvad gagnar att låta honom längre skuggas af det dödliga lifvet?" Och i samma stund kallades han hem. "Kom, sade rösten, att dricka af lifsens källa, efter hvars droppar du så häftigt törstat." (Ur Revel. S. Br. hos Vastov.) Vid S. Catharinas skrinläggning 1489 predikade Convents-bröderne ute på Kyrkogården. Man sjöng i klostret latinska sånger, författade i Skara. En Läkare fanns bland dessa bröder redan 1259.

Lödose brödrakloster var bland de äldre, men synes försvunnet före reformationen.

I Strengnäs Stift. Nyköpings-klostret grundlades 1280. En Lector Petrus Pauli dog 1496.

I Westerås Stift. "Inan Arboga började K. Magnus thet tridie" (1285). Der hölles ofta provincial-capitel.

I Wexiö Stift. Wexiö — nämndt, enligt hvad redan anfördt är, mellan Krogis och Löse i gamla utländska urkunder. K. Gustaf I gaf dess böcker till Gudm. Speil, delande dess boskap mellan fattiga, och dess messekläder o. d. mellan kringliggande kyrkor.

I Lunds Stift. Skåne. Lund. Klostret stiftades på 1230-talet. Dess Gardianer voro ofta provincial-ministrar i Dacien. På provincial-capitlet 1430 Studium

Ordinatur, som visserligen bör öfversättas: inrättades det Studium principale, hvarvid brodren Knut Johansson S. Th. Baccal. Lundensis anställdes såsom Lector vid Franciscaner-Capitlet i Kungelf år 1496. Då han, bekant för sitt latinska poëm till Ärke-Biskop Jacob Ulfsson, studerade pro Doctoratu i Upsala 1492, gaf han flera böcker till fattiga bröders tjenst, hvilka ville egna sig åt philosophiska studier. En af dessa är ännu qvar i Upsala Bibliothek. Men den skedda utnämningen Lund "föraktade han", och ville heldre helsas för fortissimus inqvisitor per tria regna.

Malmö kloster stiftades 1419. Dess Munkar ansågo Reformatorerne för vigtigast att först omvända och införa på det Lutherska Gymnasiets salar.

Trelleborg var redan 1239 hugnadt med Gråbröder.

Ystads kloster byggdes 1266 eller 1267. År 1318 skänkte Biskop Henrik af Revel klostret första delen af Bonaventuras sentenser. Åke Tott — en af Axelsönerne — gick ur Danska Rådet in i detta kloster. Geographisk kunskap har här ej saknats. I kyrkan läser man ännu en förteckning på alla Ordens kloster i Europa och Asien, fördelade i vissa provinser. Man kan häraf sluta, att Munkvandringarne införde en kunskap om länder och städer, som svårligen på annan väg utom handelsförbunden förvärfvades. Så goda Lutheraner vi äro, gör det oss ondt, att se detta convents bröder blödande under hugg och slag af yx-beväpnade drängar fördrifvas vid reformationen ur sin af fromma katholiker upprättade boning, som sedan 1778 är ett — bränneri — således en af vår tids mest gynnade folkbildningsanstalter.

I Blekinge: Torkö — fanns i slutet af 15:e seklet.

I Halland: Halmstads Franciscaner-convent i tades 1494 och fick 1503 en silfvertafla af Drottn Christina.

I Göthesborgs Stift. I Kungelfs kloster hölls pitel redan 1272. 1429 begrofs här Spanioren bro Lucas Johannis.

Marstrands kloster härjades af "Kamperar 1368. General-capitel hölls der 1458.

Bibliotheker.

I Stockholm var Franciscanernas mycket berö och bland dem, Messenius sörjde. Enskilde gifvare föras i Brödernas diarium, som gifvit "många och ny ga böcker ur sina Bibliothek till klostrets." 1476 h här capitel, "förträffligen ledt af Gardianen Birgerus l tri, som utmärkt väl tillbygde Bibliotheket, riktande med de bästa böcker." Flera af dess böcker träffas i Upsala. Vi anföra blott: I klassiska litterature Abstracta de libro Senecæ de copia verborum, Prover Senecæ, Excerpta e Cicerone, Platone, Horatio, Sal stio (som kallas Poëta), Lucano, Juvenali, Isidoro, neca & Salom. Cod. membr. 4:o I Historia: Leger S. Bonaventuræ Cardinalis; Legenda Conscripta per I Petrum Infantem, fil. Regis Portugalliæ de martyrio S ctorum & fratrum Ord. Min. Cod. Chart. 4:o. — Don Pedro, som torde ock en gång förtjena nämn inför öron, som ej tröttna att jemnt höra detta nam — I Naturvetenskaper: De complexionibus E mentorum; Originalia in naturalem philosophiam per phabetum sophismata, Cod. membr. in fol. Tabula inveniendum Solis & Lunæ conjunctionem, Cod. Ch 4:o.— I Theologi. Biblisk litteratur: Compen um Vet. Test. etc. I Polemik och Apolegeti Tractatus Magistri Rothgeris Kunwenii, Ord. Min. Mi

intygade Påfven, att de lefde mest i en gudomlig contemplation, och 1218 vittnade en annan Påfve, att de "på contemplationèns dufvovingar uppflögo i själens högre rymder." Deras valspråk var: Stat crux, dum volvitur orbis (Verldsrymden hvälfver, korset står). Enligt Statuterna skulle hvar prest inom denna Orden årligen genomgå Psaltaren. Carthusianern Karstianus, som var prest i Strengnäs och Rector öfver stadens skolor, skickade, med egen hand afskrifven, Helig Eskils historia till en Rector Hildesiensis, och finner man deraf ett utdrag i Junii Acta S. Sanctorum. Antw. T. II. Bland Carthusianerne i Mariefred sökte den odödlige Jacob Ulfsson sitt lärda lugn, fick der törhända materialierne till sin utgifna Psaltare, och uppsöktes i dessa celler af Gustaf Wasa.

Bibliotheker

funnos utan tvifvel vid de märkligare af nyss anförde kloster. Spår af Mariefreds träffas ännu i Upsalas. I början af Antonini Florentini Chronicon tripartitum, T. II, läses: Frowe Ingeborg, quondam uxor Sten Sture, requiescant in pace. Liber domus Pacis Marie in Gripsholm. Dylika anteckningar, hvarigenom man finner, att de skänkts af henne, som införde Boktryckerikonst och Universitet i Sverige, läsas äfven i samme författares Summa Theologiæ P. 1—4, och Johannis Nideri Commentarius in Decalogum, af hvilka det förra kostat 3 mark, det sednare 18 öre.

---

3. Brigittiner-klostren eller Inhemska klosterliga bildningsanstalter.

[illegible]ttinska skolan var den inhemska frukten af Munkväsendet, planteradt af utländska händer.

gare Hansestäderna, i hvars hamn flaggor hvimlade och 12 kyrktorn speglade sig, kunnat på 300 år samla sig mer än 2000? 1409 gaf Herman Sasse 12 böcker till Gråbrödernas Bibliothek, bland hvilka en Ovidius Moralisatus, måhända Metamorphoserna med ritningar på moralierna (Sceniska föreställningarne) derstädes. Redan 1442 var gamla Bibliotheksalen full, och man måste bygga det Nya Bibliotheket, enl. Diarium. Bland Bröderna funnos Baccalaureer från Paris, hvilka skänkte böcker till klostrets Librario.

Spår till Bibliotheker hafva vi dessutom vid flera kloster förut anmärkt.

Litterär beröring

med Europas lärdom bereddes egentligen först genom det större och mindre brödraförbundet. Söndringen inom philosophiens rike mellan Scotister och Thomister hade mera sin grund i söndringen mellan Franciscaner och Dominicaner, än någon djupgående vetenskaplig söndring mellan tvenne lärjungar af Aristoteles och anhängare af realismen. Genom deras förenta bemödanden infördes emellertid Scholasticismen i Sverige. Aristoteles, Scotus och Thomas träffas ej sällan i bokförteckningarne, liksom deras commentatorer och öfrige märkligare Scholastikers skrifter.

---

2. Åtskilliga mindre klosterrika ordnars bildningsanstalter.

Antoniter.

Dessa Ordensbröder visade sig äfven i våra stora skogar, klädde i sina svarta mantlar, med blåa Antonii kors.

Deras anda var sannt philanthropisk. De byggde sina kloster i de största skogarne, underhöllo der lekbröder, för att vårda insjuknande resande. Öfver en natt fingo de friska härberge och föda för intet. Idéen hade vaknat hos en Antonius i Egyptens öcknar nära æquatorn, och, utan alla steg af offentliga makten, blott genom den enskilda viljans kraft, realiserades den på gränsen mellan Nordan- och Sunnanskog nära Pol-cirkeln.

I Strengnäs Stift. Nerike. Kumla eller Horsta. En Herr Hugo i Kumlabo kloster ville ej viga Elisif Nunna och Berndt Tyske 1380—90, enligt en samtida Biskops i Linköping intyg.

Lassåna och sedan Ramundaboda på Tiveden. Här "hörde somma mässa oc somma sato, Somma gingo och somma ato, Drottningen leekte skafftafvel Ok hugde at hertugen haffde ingen afvel", under striden mellan Waldemar och Hertig Magnus 1275.

Carmeliter

voro med de förre från början beslägtade, boende på berg i skogarnes djup, räknande Elias för sin stiftare. De svenske stodo under Priorn öfver klostret de Saxia i Rom till 1462, då Nordiska klostren fingo sin egen styrelse. Enligt sin regel skulle dessa bröder helst bygga i öcknar, vara i sina rum och meditera i lagen, läsa psalmer, ikläda sig Trons sköld, Salighetens hjelm och Andans svärd, aldrig låta Satan finna sig fåfänge, utan arbeta — tigande. Genom denna meditation i lagen hunno lärjungar i en Svensk Carmeliter-skola så långt, att de blefvo Luthers lärjungar vid sin ankomst till Wittenberg.

I Strengnäs Stift. Örebro. Från Skelsör i Danmark, som stiftades 1418, ankom en coloni till Örebro,

som är synligt inom diplomernas område 1450—60. Confessorn Måns Birgersson hade här den bedröfvelsen, att höra Olaus och Laurentius Petri, sedan de från hans klosterskola begifvit sig till Wittenberg, år 1521 återkomna, på deras faders begrafning "mycket smädeligen tala emot Gud — brödrom och Påfven, såsom tillförene gjordt var af then ketterske Munken Luthero i Rom", ristandes hufvudet öfver sina gamle lärare.

I Lunds Stift. Landskrona brödra-convent grundades 1407 och deromkring uppväxte staden. Härur trädde fullbildad för sin tid den berömdaste bland då lefvande predikanter i Danmark, Martinus Petri. Äfven hade Fr. Vormundus här bildats, för att vid Reformationens början kunna öfversätta Psaltaren, blifva Lector i Malmö och sedan den förste Evangeliske Biskop i Lund. I klostret fanns en dyrbar tafla, der S. Erik var målad, hvilken ännu i Danzig anses såsom en utmärkt konstproduct. Om Carmeliter-klostret, grundadt af Riddaren Åke Axelsson Tott, doneradt af dess barn 1481, må de, som hafva tillgång till diplomerna, någongång yttra sig.

Carthusianerne

voro ock Eremiter i början. 1150—1160 begärde Ärke-Biskop Eskil dylika bröder till Norden. Men i Sverige saknades de ännu, då Sten Sture, på sin gemåls, Biskopars och Riksens Råds begäran skaffade dylika från Rostock, 1493 confirmerande dem Mariefred eller Gripsholm i Södermanland, sedan han nedsatt dem 1491 på Svartsjö i Upland, tills det förra hann blifva färdigt. Dit återflyttade de ock, sedan Gripsholm blifvit dem fråntaget af K. Gustaf I.

Carthusianerne skola än i dag öfverträffa alla Munkar i en högre vetenskaplig och social bildning. 117[illegible]

intygade Påfven, att de lefde mest i en gudomlig contemplation, och 1218 vittnade en annan Påfve, att de "på contemplationens dufvovingar uppflögo i själens högre rymder." Deras valspråk var: Stat crux, dum volvitur orbis (Verldsrymden hvälfver, korset står). Enligt Statuterna skulle hvar prest inom denna Orden årligen genomgå Psaltaren. Carthusianern Karstianus, som var prest i Strengnäs och Rector öfver stadens skolor, skickade, med egen hand afskrifven, Helig Eskils historia till en Rector Hildesiensis, och finner man deraf ett utdrag i Junii Acta S. Sanctorum. Antw. T. II. Bland Carthusianerne i Mariefred sökte den odödlige Jacob Ulfsson sitt lärda lugn, fick der törhända materialierne till sin utgifna Psaltare, och uppsöktes i dessa celler af Gustaf Wasa.

Bibliotheker

funnos utan tvifvel vid de märkligare af nyss anförde kloster. Spår af Mariefreds träffas ännu i Upsalas. I början af Antonini Florentini Chronicon tripartitum, T. II, läses: Frowe Ingeborg, quondam uxor Sten Sture, requiescant in pace. Liber domus Pacis Marie in Gripsholm. Dylika anteckningar, hvarigenom man finner, att de skänkts af henne, som införde Boktryckerikonst och Universitet i Sverige, läsas äfven i samme författares Summa Theologiæ P. 1—4, och Johannis Nideri Commentarius in Decalogum, af hvilka det förra kostat 3 mark, det sednare 18 öre.

---

3. Brigittiner-klostren

eller

Inhemska klosterliga bildningsanstalter.

Brigittinska skolan var den inhemska frukten af Svenska Munkväsendet, planteradt af utländska händer.

I henne upphann Medeltidens bildning i Sverige sin culmination. Den upprann i Norden och bredde sig derifrån ut öfver mer än en verldsdel.

Klostrens antal kan ej bestämmas. Monasteriologerna hafva gifvit oss 8; blott 1 af dem har ovedersägliga documenter, tre grunda sig på sägner, 2 finnas utrikes. Det äldsta af denna Orden i verlden är säkerligen

Aspenäs Nunnekloster i det gamla Tiundaland. Här hade den h. Birgitta, då hon som barn vistades der hos sin moster Catharina, Riks-Drotzet Knut Johanssons (Blå) maka, sina första hänryckningar och religiösa contemplationer. S. Britas kammare bevarades der länge såsom en helgedom — det rum, der Mostern först såg Guds moder brodera åt den späda, hvarom Giuseppe Marconi, Theol. Mor. Pröf. uti Rom, vet att förtälja oss. Bland Nunnorna hafva funnits ättlingar af Natt och Dag, Gyllenstjerna och Plåt, att dömma af vapnen på en altarduk, som tillhört klostret. Grau och Schönberg hafva först upplifvat dess minne. Ruinerna finnas aftagne i Dahlbergs Svecia A. et H.

Husbyberg i Tierps Socken i Upland skall hafva varit det motsvarande Brödraklostret. Det ligger vid stranden af en å, som faller i Temnaren.

Ramundeboda och Risaberga föregifvas ock hafva varit Broder- och Syster-conventer af S. Britas orden. Antoniterne torde, i slik händelse, bott på Lassåna, då Ramundaboda var Brigittinskt brödrakloster. Folksägner antyda dess beroende af och sammanhang med Wadstena. Det säkra är, att S. Brita och hennes man 1341 donerade jordagods åt Risaberga, då de der insatte sin dotter Catharina. Det sannolika är, att Nun-

norna vid ett kloster i Nerike, der Britas man var Lagman, emottagit intryck af hennes Ordens idéer; men spår, att de utbytt S. Bernhards-regeln mot S. Salvatoris, saknas alldeles.

Finstad i Upland, Sierskans födelseort, räknas ock till klostrens antal. Då Italienarne berömma Birger Pedersson, derföre att han anlade kloster, och ett så stort helgons födelserum säkerligen i de dagar ägde ett klosters helighet, äfven om ingen invigning skett, är troligt, att Lauterbach haft någon grund för sitt Finstad, som han upptager bland de 43 Brigittiner-klostren. Till en S. Britas grotta derstädes vallfärdades man länge. Sjelfva sätesgårdens byggnader voro anlagda med religiös hänsyftning bland klipprasen, "för att vara nära grottan", och fingo derigenom en klosterlig charakter.

Mariebo — låg på Laaland och Mariedal vid Revel. Det enda märkvärdiga af denna Orden i Sverige, var Brigittinernas märkvärdigaste i Europa.

Wadstena, gemensamt för Munkar och Nunnor, central-klostret för alla Brigittinska conventer. Dess Diarium omfattar tiden från 1344 till 1545. Redan 1346 — således 27 år före helgonets död — heter det i K. Magni och Drottning Blankas testamente, att de ville begrafvas i socknekyrkan i Wadstena, om Gud kallar dem hädan "for æn kirkiæn eller koren af klostret var þer fulbygder"; och i deras Norska testamente af 1347 gifva de klostret Wadzstenum 6000 mark. Samma år hade Konungen gifvit till klostrets grund "thet gambla Slottets (Susenborg) och Konungsgårdens plats." Vid S. Britas död 1373 räknade sig Kloster-folket härstädes till S. Augustini Eremit-orden.

1377 voro de dock redan ordnade efter S. Britas Regula S Salvatoris. Bröderna fingo då rätt att sjelfve välja Prior, Systrarne att sjelfve välja Abbedissa. Regeln stadfästades af Påfven 1370.

Detta kloster tål jemnförelse med våra Lutherska Universiteter i många deras decennier, så väl då man betraktar den litterära och mångsidiga verksamheten och inflytandet på National-bildningen, som det deraf följande Europeiska anseendet. Vi vilja fästa blicken vid några tecken till vetenskapligt lif.

Theologi studerades med ifver, och såg man här stundom flera Doctorer församlade. Härifrån utgingo våra katholska Bibel-öfversättningar på Svenska; här försöktes en öfvers. af Bibeln på latinsk vers; här vederlades Talmud, här voro "Homileter af Chrysostomi rykte, högst brinnande predikanter, som kunde Bibeln ur hjertat, män med underbara predikogåfvor"; utmärkta Hymnologer o. d. Philosophi, efter tidens idé derom, studerades äfven. Man afskref den Aristoteliskt spetsfundige Thomas Aqvinatus, den Neoplatoniskt svärmande Alanus de rupe. En af deras Bibel-paraphraserare klagade, att klerkerne läto Plato ligga. De ultra-platonska revelationerna commenterades, öfversattes, sammandrogos. Pater Matthias Laurentii från Jönköping, "som förnämligast älskade ett stilla contemplatift lif och sällan talade", öfversatte på Svenska Jungfruspegeln, en moralisk skrift. Historien hade ock sina vänner. Man skref Diarium i klostret; Anna Bylow skref genealogiska uppsatser; andra afskrefvo Vitas patrum, Historias Sanctorum o. d. Vitterheten blomstrade synnerligen. Af Nunnans bekanta kärleksbref af 1445 eller 1498 finna vi, att den tiden gaf tärnorna en bildning, motsvarande om ej öfvergående den vår tid förunnar dem. Wadstena-Nunnorna eftergåfvo visst ej systrarne i Askaby i

msorg att skaffa sig sin tids romantiska sagor och vi-
sor. Roman-litteraturen gynnas särdeles af qvinnan. Den
tidens romaner hette legender. Dylika öfversattes till
öfverflöd i Wadstena. Codex Monasterii Wazst.
i Linköping, som innehåller 167 fol. i stort format,
vittnar derom. Den innehåller: Vita Amalbergæ öfs. fr.
lat. af Niglis Ragvald; Maria af Oegnics; Sancta Jake-
linas Legenda öfs. ur D:r Th. Brabantii bok; S. Jolei-
las Legenda, liksom Otilias; S. Rakels, S. Elisabeths,
S. Pharas, S. Teclas (öfs. fr. Tyskan) särskilda Legen-
der; Legenda om S. Petronella och S. Felicula; Legen-
da om en Jungfru, som hette Maria; S. Albini Legen-
da; Vita S. Johannis Chrysostomi; S. Macharii Legenda;
S. Servasti Legenda; Vita S. Gregorii (troligen densam-
ma som finnes i Lund: Thes helga Herrans pina S. Gre-
gorii af Armenia) öfs. fr. Tyskan af Christina Elafsdot-
ter (blef Nunna 1510); Stephani Papæ Legenda, öfs. af
Jöns Evangelista; Historia om de 7 sofvare, öfs. af Jöns
Ulf (blef Munk 1498); Legenda om S. Anna S. Mariæ mo-
der och S. Emerentia S. Annæ moder, öfs. fr. Tyskan af
L. Elfson; Legenda om S. Bartholomæi moder, öfs. af
Carolo Benedicti (Munk 1501); S. Stephani Legenda;
jemte flera andra afhandlingar såsom Chronicon de S.
Birgitta a Marg. Claussadotter, Själennas andelikt klo-
ster m. m. Här i klostret skrefs äfven Gudelika Snillis
Wäckiare, Siälinna tröst, J. Mariæ Yrtegardher m. fl. an-
deliga Vitterhets-skrifter, som äro allmänt bekanta.
Sköna konsterna älskades. Elisabeth Christina Ni-
clasdotter o. fl. undervisade andra i sång. Sång älska-
de Nunnorna så högt, att den prisades trefaldt säll,
som fick dö under morgonsången och derunder "med
brinnande ljus i händerna" ingå i den eviga choren. (Man
satte dylika i en Ingeborgs händer, då hon under mor-
gonsången själades.) För målning berömmas ej få.
Brodren Gerhard var tillika sculptör. I Architektur
prisas brodren Ingolf (architectus subtilissimus). Ädlingen

Jæppe Bekare, Brodren Michael, Johan Muramestare Magister Suno m. fl. berömmas för insigt i denna kons Trädgårdskonsten synes Jowan Pætharsson såso Skönkonstnär öfvat. Han var en man a vapn, då ha med sin hustru ingick i klostret, "började bygga de samma der förut allt var öde." Han omgicks med bri derna "med en så himmelsk barnaenfald och renhet, a han syntes mera som engel än som menniska." De jemte var han den arbetsammaste och rastlösaste man och "när sinnet fördystrats, fick han efter en mild gr upplifvade krafter." Mechaniska konsterna idkade likaledes, och synes det stundom, som ett Technologisl institut der varit upprättadt. Andreas Jacobi († 1438 gjorde en klocka, som slog timvis. Astronomen Petru måste kallas härifrån i början af 16:e seklet för att is rätta det både af Spole och Klingenstjerna beundrad urverket i Upsala Domkyrkotorn. Anna Clawsdotte öfverträffade alldeles i broderingskonsten (ars plu maria) och inväfde de yppersta figurer. Rangwald va tapetserare. Petrus Stekare var bokbindare, Fin ved m fl. glasmästare, en af desse Benedictus lär de Bröderna denna konst. Pehr Skräddare had aldrig setts fåfäng, än syende brödernas kläder, ä arbetande i trädgården, alltid bedjande under arbetet Flit berömmes alltid i Diarium. Lars Boson, som va en brinnande nitälskare, en ypperlig predikant, sågs antingen studera, samla, skrifva, eller arbeta på det ifrigaste för själars gagn. Nunnorna äro ej sällan goda skrifverskor, som copierat stora volumer, likväl fyllande de lägre bestyrens pligter, antingen de burit diademet eller voro af ringa stånd.

Här såg man Sveriges utmärktaste män, och flera af Europas nationer hade sina ombud här. Krönta hufvuden läto sig inskrifva i klostrets brödraskap. Drottning Philippa nedsatte sig här. Riks-Råder ingingo i dess

celler. Män, som deltagit i lifvets alla faror, hvilade sig här. Presbytern Andreas Olavi hade i Saracenisk fångenskap utstått de grufligaste marter, mer än en gång sålts och köpts och två gånger besökt Rom. Turkinnor, Tyskar, Danskar, Spaniorer bo här. Utländningar anlände ej sällan till central-klostret för Ordens Conventer i Europa, hvilka lärda män räknat till 74. Spanska Biskopar nalkades — barfota i snön af vördnad.

Undervisningsanstalter,

utom klostrets egen högre bildningsanstalt, finnas här afven att betrakta. 1499 consecrerades i Wadstena Petrus Magni, redan förut Rector Scolarum Wadzstenensium & capellanus vid S. Petri kyrka, "en mogen och allvarsam man." Dessutom fanns för studerande bröders tjenst ett

Collegium i Rom,

Domus S. Birgittæ kalladt. 1510—19 var Petrus Magni dess procurator, och ansåg, att 2 procuratorer behöfdes, hvilket Påfven också billigade. Han fann det vara af stor vigt, såsom det enda stödet vid bröders utsändande till länder, mera lärdt bildade (terras litteris cultiores). Han kände sjelf nyttan af slika resor. Han log nu åt sina egna tal om Kejsaren såsom en högre Auctoritet än den Kungliga. Sverige berodde nemligen ej i det minsta af Kejsaren. Sten Sture var Sveriges enda öfverhufvud och borde blott prydas af kungakronan. Vid somliga Brigittiner-kloster hade han funnit Confessorer, som vid flyttningar hade 400 volumer böcker i enskild ego att föra med sig.

Bibliothek

träffas blott i Wadstena, men det täflade med Franciscanernas i Wisby om äran att vara den största bland

våra boksamlingar i medeltiden. Böckerna kallades o-räkneliga i K. Gustafs tid, och man läser med harm om dess förstöring af rent slarf i sednare hälften af 16:e seklet. Något har dock räddats till Upsala, Stockholm, Köpenhamn, Lund och Linköping. Det var samladt dels genom brödernas flit, som på sina resor afskrefvo goda verk, dels genom inköp. Då Carolus Andreæ († 1413) var i Revel, afskref han Codd. n. 91, 115, 124 in 4:o i Ups. Thorirus Andreæ, som länge förde klostrets Diarium, köpte på Kostnitzska mötet, under afvogt sinne mot Kyrkans förderf, för Klostrets räkning Cod. n. 79 (i Benz. katal.) för 11 flor. VIII gross., Cod. n. 77 för ½ flor. eller VIII à X gross., Cod. n. 72 för 1 flor. VIII gross. (Ser. Rer. Sv. I: 134). Johannes Hildebrandi köpte i Paris vid samma tid för Klostrets räkning böcker för 378 scutati, hvilka, enligt Aurivillius, räknade lika med Specie R:dr och dessa lika med R:dr B:o, som de länge varit, utgöra 1134 R:dr B:co eller ungefär lika mycket, som användes till bokinköp vid Lunds Universitet under hela den s. k. Frihetstiden. Då andra klosters ombud infunno sig i Wadstena, afskrefvo de böcker der, eller använde tiden med att åt Nunnorna försvenska latinska böcker. Så fanns i Nådendal en Bibelöfversättning, troligen afskrifven i Wadstena; så öfversatte Jöns Budde derifrån S. Mechtilds legend under sitt vistande i Wadstena. Af de ruiner, som ännu äro qvar, finna vi, att Bibliotheket hade för syftemål att befordra en allmän vetenskaplig bildning. I Theologiska kunskapsarterna var det naturligtvis rikast. I Biblisk litteratur och exegetik köpte blott Hildebrandi för omkring 250 R:dr B:co. Af Philosophiska böcker, som tillhört Wadstena, har man ännu qvar (i Ups.): Compilatio ex Aristotele aliisque philosophis; Anselmus; Augustini flera skrifter; Vitæ philosophorum; Richardus Eremita om ljufheten och förträffligheten af det contemplativa lifvet, Revelationerna m. m. I Naturveten-

skaper köpte Hild. De proprietatibus rerum; i Upsala finnas: Lexicon Botanicum; De natura avium, animalium, qvadrupedum, lapidum, arborum, som hört hit. I Medicin (i Ups.): Santi Lodovici Frankarike Konungs heelsamlikin raadh oc kännedomer, jemte latinska grundskriften. I Historia (i Ups.): Tractatus de bello Prutenorum, auct. Mag:ro Paulo Wladimiri Decretorum Doctoris, Custodis & Canon. Cracov., innehållande mycket märkligt om Riddarordnarne likaså väl som Munkordnarne, om resor till det hel. landet, om kriget mellan Korsherrarne i Preussen och Konungen i Polen. Benzelius ansåg den böra hel och hållen utgifvas och vi rösta för uppmärksamhet på hans omdöme. I Geographi (i Ups.): Odorici historia de mirabilibus Terræ Indiæ et aliarum terrarum; Descriptio Terræ Sanctæ. I Vitterhet: De septem dois, för hvilken Hildebrandi gaf 50 scutati, lär vara: de septem dominis (sapientibus) eller — dormientibus (som det sedan öfversattes), i bägge fallen vitterlek; Alphabetum narrationum lär ock böra föras hit. Sist bör man erinra sig, att dessa Klosterinvånare först företogo att låta trycka ett större verk — S. Britas revelationer, hvilka äro blomman och culminationen af vår medeltids bildning, och vid hvilka ock vår framställning om Munkväsendets bildningsanstalter må culminera. Jemte dem uppträder bland Kyrkliga Bildningsanstalter

B) Prestwäsendet.

Detta intog en medelpunkt mellan Munkväsendet, som egentligen var den hedniska religiositeten, blifven Christnad, — förut kallad Fakirism, Pythagoreism, Eremitism, Esseism, Therapeutism o. d., — och det af Christus inrättade Apostla-embetet, och fick sitt egendomliga skaplynne under en Augustini ledning. Då Munkens syftemål borde vara, att bland mindre sam-

hällen, uppväxta på den enskilda viljans fria grund, och uppehållen af dess sjelfständiga kraft, utbreda en lärdom, som lika tillhörde blomman af alla hyfsade folkslag, derigenom görande de politiskt söndrade länderna till ett helt i cultur medelst gemensamma idéer hos hvarje samhälles organer, med ett ord, då hans litterära rigtning borde vara i grunden kosmopolitisk; så skulle Presterskapets syftemål vara, att bland massorna, genom den offentliga maktens bemedlande, utbreda bildning, som skulle tränga ned till roten af hvarje nation, — således vara i grunden nationell. Presternas lärosalar — kyrkorna — stodo derföre öppna för alla, och Christendomens sanning valdes här till det allmänna bildningsmedlet, jemte det, att ingen annan grund kunde läggas både för samvetets försoning och hjertats förädling. Om presten stadgade derföre urgammal lag: "Þan prestr a firir hanum allan cristindom at veita, hwart sum han viÞrÞarf arla eþa siÞa" (Gotl. L. III Kap.), som öfversättes af Hadorph: "Then prest [i socken bor och tionde njuter är pligtig honom, som tionde ger,] all christendomen predika, ehvar som han behöfver bittida eller sent." Derföre predikade presten ej blott dogmatik och moral. Han föreläste Heliga landets och Kyrkans och Fäderneslandets historia; han förskönade sin framställning med den heliga Sagans rikedom från guldfogeln i Paradis till Macbeths-dansen i Afgudahusen. Folket sattes af honom i beröring med dagens märkvärdigheter. Redan 1393 upplästes kungörelser om Söndagarne (Diplom i Lgbr. Diplomatar.). Man bad offentligen mot Turken o. s v. [illegible]
Munkens bana hafva nu våra Lärda Sällskaper-[illegible]
mier o. d. med kosmopolitisk anda tr[illegible]
tit sin bana ligga öde, uto[illegible]
smala gångstig. Nu hö[illegible]
tränga honom. — De[illegible]
och Prest-väsende[illegible]

n, som ock behöfde hela sitt anseende, för att i hela
ristenheten hålla dessa mäktiga krafter i jemnvigt.
enne medelpunkter ha funnits för Sveriges prestvä-
nde i medeltiden.

---

a) Under Tysk Ärke-Biskop.

(834—1164).

Härunder visa både Kejsaren och Påfven ett be-
mvärdt nit att christligt bilda Vikingalandet. I Birca
ggdes den första kyrka. I Skåne och Westergötland
fva under denna period mer än 1000 kyrkor upp-
ggts, der folket undervisades. Denna undervisning
od under ledning af Hamburgska och Hamburg-Brem-
iska Ärke-Biskopar: Ansgarius, Rimbert, Adalgarius,
loggerus, Unno, Adaldag, Libentius, Adalbert, Lie-
ar m. fl. Under dem uppväxte efter tusentalet af
hristenhetens år Domkyrkor med Biskopar — synner-
gen från England, Wexiö grundlagd af S. Sigfrid
000. Samma Biskop torde ock kunna anses för grund-
ggare af Skara Domkyrka. Westerås, enligt
varts chrönika, grundlagd af S. David; S Henrik in-
gde Upsala Domkyrka 1156. Strengnäs Dom-
yrkobyggnad anses som en följd af S. Eskils martyr-
öd. Åbo Domkyrka räknar 2 Engelsmän i tiar såsom
na befordrare. Då grunden lades till Lunds Dom-
yrka, var England förenadt med Danmark. I slutet
f denna period synas de ecclesiastika bildningsanstalter-
a på landet öfverallt bragta till mognad. Kyrkor fin-
as med sina Curati och Rectores, hvilka, såsom för-
åmligast af landets barn, torde funnit sig bäst vid att,
om Andreas prest i Kungelf, tala landets språk, då de
å Påfvens befallning bland Svenskar, hvilka ansågo

dem för helgon, som supit sig ihjäl, skulle predika: att drinkare ej skulle ärfva Guds rike o. s. (Bullan af 1161 d. 6 Julii). Frukter skönjas dock redan i en alltmer christlig ordning och vandel.

---

b) Under Dansk Ärke-Biskop.

(Lundensiska primatet.) (1164—1290.)

Hierarchien bildar sig härunder till full motvigt mot den råa styrkan. Bullornas opinions-straff blifva alltmer mäktiga att förlama de myndiges armar, väpnade till öfvervåld mot andliga inrättningar. Bland litterära minnesmärken från denna tid, som bivisa den allmänt utspridda tidsbildningen, möta diplomer af så stort antal, att de utgöra Sv. Diplomatariets 1:a qvartband från sid. 70. Påfven stod i spetsen för bildningen, och fyllde stundom sin pligt på ett sätt, som bör förödmjuka många myndigheter med populära namn. 1218 böd Honorius III Ärke-Biskop Andreas Sunesson, som vi fått återse i våra dagar, — att anlägga skolor, hvari de från hedningarne inköpte döttrar, som föräldrar annars brukade döda, kunde till Christendom uppfödas. 1219 skref han till Svenska presterskapet, huru skickliga ämnen borde från Dom-Capitlen utväljas, som i Paris kunde i 5 år studera theologien, hvaruti de sedan skulle gifva sina landsmän undervisning; huru vid hvarje Domkyrka skulle vid ansvar anställas Theologiæ Magistrar eller Professorer, som skulle lönas genom præbenden; "ty från deras skolor skulle då utgå i församligen sådane, som kunde liksom eviga stjernor upplysa andra." Han kallar Universitetet i Paris ett Davids torn, på hvilket ej blott tusen sköldar hänga, utan hela den andliga rustningen, och hoppas att Svenskarne, som nu finge bo vid skolornas dörrar, skulle derifrån trängta till Univer-

ıstet, som dufvor, hvilka bo fjerran källorna, skynda l de klara vågorna att släcka sin törst; slutande med n önskan, att dessa, liksom Elisas prophetskolor vid rdans heliga vågor, måtte samlas kring den heliga oken. — På slikt språk skrefvos Acta publica i Meltidens romantiska tidehvarf.

Omkring Biskoparne slöt sig ett slags medelting mella Prest och Munk, — de vid Augustini regel bundna inikerna. Ty Canonici regulares voro icke egentligen unkar, men Prester, som förrättade Gudstjensten vid och annan ansenlig kyrka. Så uppkommo Dom-Caiel vid Domkyrkorna, som stodo tillika i spetsen för t skolväsende, som ej berodde af in- eller utländska övincialer, utan af den i Statens inre styrelse inpassa ecclesiastik-staten. Vi erinre oss härvid blott dem, n ej då ännu, men en kort tid derefter, lydde under Svena spiran, för att ej två gånger inom samma tidehvarf höfva återkomma till samma föremål.

1. Lunds Biskopliga och sedan Ärke-iskopliga Canonikat. Detta upplyftade sig snart l en Skandinavisk Conclav. Få prelater i Europa afdade både i lärdom och makt Roms Påfve fullständire än en Absalon, än i dômen omgifven af Biskopar, n i Ärke-Biskopen erkände sin öfverman i allt, än i tsen för härarne ypperst bland Generaler, än i sin nungs Conselj ypperst bland Ministrar, än bland de de, der Saxo, Anders Sunesson, Sven Åkesson o. d. ego främsta rummet bland sin tids litteratörer i Nor-ı, hyllad såsom den lärdaste.

Skolor uppväxte nu till ej ringa antal. 1085 es den äldre S. Laurentii skola stiftad; åtminstone idgad till plan och omfång. Ty förut reste ungdomen Hildesheim. 1186 stadfästades den af K. Knut, "då

han satt på thronen i Lunda stad, som är Danmarks hufvudstad, för att ordna landskapernas angelägenheter." 1256 gaf Ärke-B. Jacob till Lunds skolor all sin lösa och fasta egendom, att af inkomsterna så många fattiga skolgossar (scolares de scolis Lundensibus), som möjligt var, måtte underhållas. Stipendiaterne skulle dock vara hoppgifvande för litteralis scientia. Han stiftade äfven ett Altare scolarium. Redan 1201 hade dock funnits på en gång minst 3 scolastici eller Magistri scolarum, som ofta tillika nämnas Canonici. Utan tvifvel var den härvarande cathedral-skolan (med caniker som lärare) ett slags studium före Franciscanernas (1430), vid hvilket Svenska och Danska kloster, enligt Ordens lagar, underhöllo Seminarister. Någon annan mening kunna vi ej lägga i Conversi S. Marie Wiberg, Conversi S. Marie de Guthualia, Conversi de Nova Valle, Conversi S Marie Alvasteri etc. etc., hvilka vistades till sådan mängd i Lund, att ej sällan märkliga personer ibland dem dogo och i Liber Daticus och Necrologium antecknades. Att skolorne, som kallas gamla och nya, voro af olika omfång, synes rimligast. Man har förmodat, att den äldre var ett trivium, den yngre ett quadrivium. Obegripligt skulle det ock vara, om der, hvarest så många lärde män funnos, man ej föranstaltat om en undervisning, som egna och vänners söner dagligen behöfde och annars dyrt måst i andra länder betala. Staden var full af Caniker. I Domkyrkoförs. funnos Presbyteri, Diaconi, Subdiaconi; i S. Trinitatis förs., som lär uppväxt på ett tidigt försvunnet premonstratensiskt brödraförbund, funnos Canonici, som 1151 fått påflig tillåtelse att företräda vid domstolar, då de lärt nog för att kunna det. Canonici träffas dessutom i S. Salvatoris, äfven förut ett klosterlikt Canonikat, S. Crucis och S. Michaels församlingar. Canikerne berömmas ej sällan för lärdom. En var Jurist och hade författat en skrift i sin vetenskap; tvenne voro Konungens

Canzlerer, en rosas för insigt i Logik, Naturvetenskap, canonisk och civil Rättskunskap. Den outtröttlige Christiern Petri var Canik och Canzler — att ej återgå till de redan nämnda Absalons samtida. — Der lärde män finnas, finnes också åtminstone den undervisning umgänget med dem medför.

2. Dalby Episcopala, sedan Prost-Canonikat. Här upplyfte en Biskop sin tiar vid samma tid, som den Lundensiske. Tiaren föll, men canikerne blefvo qvar, — en præpositura fratrum regulariter viventium. En dess Prost hade varit gesandt till Skottland. En Dansk Konung dog och begrafdes hos dessa caniker.

3. Draksmarks Priors-Canonikat. Vi ha i Sv. Sköna Litt., förra delen sid. 120, nämnt något derom. Det uppstod omkr. 1260. Här fanns ett slags Gymnasium, troligen likt Canikernas i Lund. Dess Caniker af Augustiner-regeln voro Lectorer både i Theologi och Philosophi, och ynglingar från tvenne Konungariken studerade der. Under deras Capitel lydde hela Bohus län. Stället har blifvit mest beryktadt för Axels och Wahlborgs kärlek.

4. Kungelfs Priors-Canonikat. Kungelf kallas i gamla handlingar Norriges, liksom Lund Danmarks hufvudstad. På 1180-talet funnos i den lysande staden kyrkor med Bibel, Plenarium, predikningar af gifta prester på folkets språk m. m. Caniker, nära förbundne med den lärde S. Wilhelmus, som var Absalons och Saxos vän, medlare mellan Regenter i Europa, aktad på det högsta i Paris liksom i Norden. Till desse Kungelfs-Canikerna skref Abbas Wilhelmus om den ömmaste kärlek och om själarnes samlif, äfven då haf lägga sig mellan de klappande hjertan. — Premonstraensernas Caniker äro bland Munkarne ihågkomne.

Skolor lära ej varit sällsynta äfven i de städer, der inga Canonikater möjliggjorde en högre undervisning, och behofvet sjelft måste framskaffa dem. I **Warbergs** skola blef Ärke-Biskop Birger insatt, då

»herde-gossen kom,
från Hallands hedar.»

I **Halmstad** omtalas en **latinsk** och en **dansk** skola redan omkring 1500.

Bibliotheker.

Lunds var ett af de ansenligaste i Norden. Ännu finnes der en ansenlig mängd af palæotyper, som till största delen äro öfverlefvan af libri Capituli Lundensis. Vi vilja blott nämna: **Philologi: Grekisk:** Aristophanis Comoediæ IX, Venet. 1498, första edit.; Aristotelis opera græce, Venet. 1495—98, 1:a edit.; Suidæ Lexicon græce. **Latinsk:** Plauti comoediæ, Ven. 1472, 1:a edit. rariss.; Ovidii metamorph., en för Panzer obekant edit. s. l. et a., troligen ej synnerligen yngre än Rom-uppl. 1471, som den liknar; Horatius, Venet. 1486; Virgilius, Norimb. 1492; Lucani pharsalia, 1505; Lucretius, 1511; Juven. satyræ, Paris 1505; Persius, Paris 1505; Ciceronis Rhetoricorum, Venet. 1481, 2:a edit.; Quæst. Tusc., 1496; de officiis 1506; de finibus; de legibus etc.; Cæsar, Rom 1469, 1:a edit. rariss.; Livius, Venet. 1470, året efter 1:a uppl.; Columella, Varro, Cato m. fl. de re rust., 1499; C. Celsus de Medicina, 1493 och 1497; Veteres de re militari scriptt.; Proverbia Senecæ, 1495; Panegyrici Veteres (Taciti Agricola etc.); Variorum Græcorum epistolæ, Venet. 1499; C. Plinii hist. nat.; P. Melæ geographica, 1482 med en mappa geographica; Vocabularius poëticus, Colon. 1505 etc. etc. **Theologi och Philosophi:** Biblia Latina Vulg., 1480; Eusebii hist. eccl., 1500; Lactantius, 1478;

Augustinus, 1489; Alex. de Hales; J. Duns Scotus 1481; P. Lombardus; Thom. Aquinatis Commentt. in Aristot., Hagen. 1512; Ægidii Rom. sup. libb. elench. Aristot.; Lamberti de monte sup. Phys. Aristot.; Gu. Burlæi expos. sup. X lib. Ethic. Aristot.; Nicol. de Lyra Morales et mysticæ expositiones totius S. S; Opus postillarum varior. cum prologo Caroli Magni etc. etc. Juridik: de vanliga Decretorum libri et Digestorum. Medicin: Avenzoar et Averrois (2 Arab. läkare), 1496; J. Sermonetæ Comment. sup. Hippocr. et Galenum; Joh. Cubas(?), hortus Sanitatis med colorerade djur och blommor; P. de Albano, Conciliator differentium philosophorum et præcipue medicorum; Ant. Guainerii opera (med.), 1481; B. Montagnæ Consilia (med.) etc. etc. Historia: Chronicon Saxonicon lingua germanica inferioris 1492; P. Orosii historicorum libb. VII, 1475; J. Bergomensis supplem. Chronicum, Venet. 1492; Speculum exemplorum, Argent. 1490; Hartmanni lib. Chronic.; La Mer des histoires; J. Baccati genealogiæ Deorum; Alb. Crantzii Vandalia, Colon. 1518. Vitterhet: P. Crinitæ de poëtis latinis libb. V. et poëmatum libb. II, 1508; Giov. Boccacio, Il Decamerone på tyska, troligen äldsta uppl.; Poliphilus (Columna) italice, 1499. Dessutom böcker i Arithmetik, Ekonomi m. m. Att dömma af de rika gåfvorna i Testamenten, kände Lunds lärde många af dessa författare, förrän de från bokpressarne skyndade att förskaffa sig dem. Oaktadt all Consistoriell vanvård har man ännu qvar glosserade Hebr. Biblar, Provins-lagar (Svenska och Danska, gamla utmärkta codd.), latinska Postillor (en af Ärke-Biskopen i Throndhiem Er. Wolkendorph, skrifven till fattige presters tjenst), Capitlets egna skrifter, såsom Liber Daticus och Necrologium Lundense (deri de fleste Biskopar, Ärke-Biskopar, Caniker o. fl. troligen ända från 1000-talet egenhändigt inskrifvit sina namn). Registrum ville Malmogiensis o. f. alla på pergament. — Vi hafva säkerligen redan

uttröttat våra läsare blott med att nämna dessa gamla pergaments-böckers namn. Än om vi öppnade dem och började läsa derur, för att tillse, hvad bildande kraft ett dylikt Bibliothek kunnat utöfva? — — Vi fatta blindt i den första af Lunds palæotyper, som faller oss i hand. Det är Angelus Politianus. Vi låta den öppna sig efter behag, och ögat träffar:

Monodia in Laurentium Medicum.	*Vid lyran till min Läkare.*
Quis dabit capiti meo	Hvem vill gifva mitt hufvud
Aquam? quis oculis meis	Vatten? hvem mina ögon
Fontem lacrymarum dabit?	En källa, som strömmar af tårar?
Ut nocte fleam,	Att jag må bortgråta min natt,
Ut luce fleam.	Att jag må bortgråta min dag.
Sic turtur viduus solet,	Så plägar turturn klaga vid makans död,
Sic cycnus moriens solet,	Så svanen vid sin egen förvandling,
Sic luscinia conqueri.	Så suckar nektergalen. —
Heu miser, miser!	Ack jag olycklige, olycklige!
O, dolor, dolor!	O! smärta, smärta!

Det är det gudomliga i vitterhet och konst, att menniskan lika litet kan undfly dem, som hon kan undfly Gud, "bäddade hon än åt sig i hafvet." I alla tider tedde sig det heliga och sköna för några heliga och sköna själar. Oss höfves ödmjukhet inför våra Fäder.

---

c) Under Upsaliensisk Erke-Biskop.

Under denna tid inföll Svenska Medeltidens kraft och förslappning, ära och blygd. Men från Upsala-prelaturen utgick till en märklig grad både det, som bildade och förbildade Svenska folket härunder.

I. Upsaliensiska Biskops- och Ärke-Biskops anonikatet fick alltmer anseende; och stodo Lunds ke-Biskopar stundom i spetsen för härarne, så såg m någongång Upsalas fatta som Riksföreståndare spiran. Och af Nicolai Ragvaldi uppträdande i Basel na vi, att våra prelater baro sitt hufvud jemnhögt med derns Clereci.

Skolor uppblomstrade omkring dem. I Upsala r a) Collegium Monasticum till 1235, föregånt förhända af en Benedictiner-skola.

b) Collegium secularium 1235 — 1273. År 46 fick det andel i Stiftets tionde, för att underhålla emästare och fattige djeknar. Ty "i Sverige utgick ilders fjerdedell till Swerigis kirkior ok heter fatige ndh, Canikom till hjelp ok uphälde." (Porth. ad Jnust. 3.) Påfv. Innocentius III stadfästade år 1250 detta an- g "scolasticis et studiosis" af K. Erik och Birger rl. Synes efter 1273, då, enligt v. Stiernman, Ärke- skop Folko Engel "inrättade enn större schola i Upsala n där förrut varit", få mera likhet med

c) ett slags studium præcipuum, 1273— 76, sådant som Skeninges och Lunds; åtminstone en ningsanstalt af större dignitet, än de öfriga Canoni- ernas Cathedral-skolor. Lärarne blefvo ledamöter af itlet (Scholasticus et Canonicus); och 1302 funnos Rectorer, (en af dem Canik), hvilka bägge lånt af iken Heming, som då dog i Paris, böcker "tam na- les quam logicales." Ofta äro lärarne Magistri. Pe- Benedicti Oelandus Scholasticus Ups. kallas S. Theol. f. 1380—1406. År 1400 utmärkes Senior bland lastici. Andreas Bondonis fick 1438 en 1444 Kung- n confirmerad andel i tionden till Enköpings hospital,

tröttat våra läsare blott med att nämna dessa g
ments-böckers namn. Än om vi öppnade
örjade läsa derur, för att tillse, hvad bild
tt dylikt Bibliothek kunnat utöfva? — — Vi f
den första af Lunds palæotyper, som faller
Det är Angelus Politianus. Vi låta den öppn
behag, och ögat träffar:

Monodia in Laurentium Medicum.

Quis dabit capiti meo
Aquam? quis oculis meis
Fontem lacrymarum dabit?
Ut nocte fleam,
Ut luce fleam.
Sic turtur viduus solet,

Sic cycnus moriens solet,

Sic luscinia conqueri.
Heu miser, miser!
O, dolor, dolor!

Vid lyran till

Hvem vill gifva
Vatten? hvem m
En källa, som st
Att jag må bor
Att jag må bo
Så plägar turt

Så svanen v

Så suckar n
Ack jag oly
O! smärta,

Det är det gudomliga i vitterhet och
skan lika litet kan undfly dem, som h
"bäddade hon än åt sig i hafvet."
sig det heliga och sköna för några
själar. Oss höfves ödmjukhet inför

c) Under Upsaliensisk

Under denna tid inföll
och förslappni
laturen utgi
dade och

derföre att han skulle föreläsa de vetenskaper, som liga lagen medgaf. 1415 kallas en Scholasticus stopherus S. Th. Doctor eximius. Vid denna ti en "scholebetjent" i Upsala, som hos Påfven anhö blifva till prest ordinerad, fastän han vid K. Eriks i krig skjutit pilar på fienden. Med egen hand han dock ej dräpit någon. 1431—52 var en Bacc reus in decretis Scholasticus Ups., något sednare e eretorum Doctor. Magister Martinus Praal var nu i Scholast. i Upsala. Vid slutet af detta Studium t der författare. En Christopherus, hvilken dog såsom Archidiaconus och Theol. Professor i Ups., en förklaring öfver den tidens lill-kateches. Ericus colai Canonicus et Scholasticus öfversatte skrifte Gerson; och Ericus Olai, som redan 1470 kall Theol. Prof., skref den första Rikshistoria och utg första tryckta psalmprof på svenska.

d) Studium generale eller Universitet —1520. Redan 1248 förehade man i Skeninge f om ett Svenskt Universitets inrättande. 1419 fic Erik XIII Påflig tillåtelse, att inom 2 år vid någ sina Rikens Capitel upprätta ett dylikt. 1475 aff de Sten Sture och Jacob Ulfsson J. U. Doctorn och niken Ragvaldus Ingemundi för att af Sixtus IV tillåtelse, och den begagnades följande året. De Professorerne togos förnämligast ur Capitlet och af nämnde Scholastici. Magr. Praal var Theol. Prof. —94; Ericus Olai blef Prim. Theol. Prof. En Ja Gislonis Canon. Ups., som skrifvit en Chronologia versalis, var Theol. Prof. 1488—90. En Magr. Nicolai Prof. 1498; Magr. Laurentius, som kallas bendatus Ups. et Rector Scholarium (dog 1503) styrt det qvarblifna lägre Undervisningsverket, der läste Curtius och fick aga. Men K. Gustafs bägge rare Magr. Ericus Nicolai Swart var S. Th. Prof.

och Magr. Henr. Sledorm äfven Prof. vid Universitetet, hvaraf man ser, att bland Studenterna i Upsala från denna period befinner sig den tidens störste man i folkslagens historia.

Dessutom bör härvid nämnas ett Upsaliskt Collegium — i Paris. Här studerade Europa. Ynglingarne fördelades i Gallicanska, Piccardiska, Norrmanska och Anglicanska Nationen. Anglicanska fördelades i Öfre Alemanniska, Nedre Alemanniska och Britanniska. Till öfre Alemanniska räknades Daciska, innefattande Danmark, Sverige och Norrige. 1275 köpte Ärke-Biskop Erland i Lund åt Daciska nationen ett hus på Rue de la S. Geneviève. Sedan köpte Domprost And i Ups. särskilda hus åt Upsala stifts söner (ex parte Ecclesiæ Ups.) mellan Rue de la serpente och Ruelle aux deux portes. Detta Collegium stod under uppsigt af Rectorn öfver skolan vid Upsala Domkyrka. Procuratorn var i Paris. Fast husen snart nog öfverlätos åt en Magister, Konungens i Frankrike Secreterare, och arrendet anslogs till hyreshjelp åt Svenska studerande, upphörde ej dessa att synas vid medelpunkten för verldsliga bildningen. 1291 utfärdade Ärke-Biskopen i Ups. en studentlag för svenska ynglingar i Paris. Biskop Brynolph d. ä. hade studerat här i 13 år. Han innehade också fullt sin tids bildning. Män de Dacia eller från Norden upphöjdes ej sällan till Rectors-embetet, hvars höga rang vittnar om tidens hyllning åt snille och lärdom. Frågas, hvarest i våra tider en hyddans son genom sin lärdom allena i den ceremonial-constituerade samhällsordningen "rangerer over alle Ministre, Grever, Baroner, Cardinaler (om ej af Kongelig blod), Erke-Bisper, ja er nest efter Paven og Konge"? (Nyerup efter Bulæus i dess Hist. Univers. Paris.) Och denna makt gick ut från — Studenterna. Ty desse valde Procuratorerna, och Procuratorerna Rectorn. Han måste förut allenast

derföre att han skulle föreläsa de vetenskaper, som Påfliga lagen medgaf. 1415 kallas en Scholasticus Christopherus S. Th. Doctor eximius. Vid denna tid var en "scholebetjent" i Upsala, som hos Påfven anhöll att blifva till prest ordinerad, fastän han vid K. Eriks baner i krig skjutit pilar på fienden. Med egen hand hade han dock ej dräpit någon. 1431—52 var en Baccalaureus in decretis Scholasticus Ups., något sednare en Decretorum Doctor. Magister Martinus Praal var nu äfven Scholast. i Upsala. Vid slutet af detta Studium träffas der författare. En Christopherus, hvilken dog 1464 såsom Archidiaconus och Theol. Professor i Ups., skref en förklaring öfver den tidens lill-katechese. Ericus Nicolai Canonicus et Scholasticus öfversatte skrifter af Gerson; och Ericus Olai, som redan 1470 kallas S. Theol. Prof., skref den första Rikshistoria och utgaf det första tryckta psalmprof på svenska.

d) Studium generale eller Universitet 1476—1520. Redan 1248 förehade man i Skeninge frågan om ett Svenskt Universitets inrättande. 1419 fick K. Erik XIII Påflig tillåtelse, att inom 2 år vid något af sina Rikens Capitel upprätta ett dylikt. 1475 affärdade Sten Sture och Jacob Ulfsson J. U. Doctorn och Caniken Ragvaldus Ingemundi för att af Sixtus IV få ny tillåtelse, och den begagnades följande året. De första Professorerne togos förnämligast ur Capitlet och af förenämnde Scholastici. Magr. Praal var Theol. Prof. 1490—94; Ericus Olai blef Prim. Theol. Prof. En Jacobus Gislonis Canon. Ups., som skrifvit en Chronologia Universalis, var Theol. Prof. 1488—90. En Magr. Olaus Nicolai Prof. 1498; Magr. Laurentius, som kallas Praebendatus Ups. et Rector Scholarium (dog 1503), [illegible] styrt det qvarblifna lägre Undervisningsverket, der man läste Curtius och fick aga. Men K. Gustafs bägge Lärare Magr. Ericus Nicolai Swart var S. Th. Prof. 1514

och Magr. Henr. Sledorm äfven Prof. vid Universitetet, hvaraf man ser, att bland Studenterna i Upsala från denna period befinner sig den tidens störste man i folkslagens historia.

Dessutom bör härvid nämnas ett Upsaliskt Collegium — i Paris. Här studerade Europa. Ynglingarne fördelades i Gallicanska, Piccardiska, Norrmanska och Anglicanska Nationen. Anglicanska fördelades i Öfre Alemanniska, Nedre Alemanniska och Britanniska. Till öfre Alemanniska räknades Daciska, innefattande Danmark, Sverige och Norrige. 1275 köpte Ärke-Biskop Erland i Lund åt Daciska nationen ett hus på Rue de la S. Geneviéve. Sedan köpte Domprost And i Ups. särskilda hus åt Upsala stifts söner (ex parte Ecclesiæ Ups.) mellan Rue de la serpente och Ruelle aux deux portes. Detta Collegium stod under uppsigt af Rectorn öfver skolan vid Upsala Domkyrka. Procuratorn var i Paris. Fast husen snart nog öfverlätos åt en Magister, Konungens i Frankrike Secreterare, och arrendet anslogs till hyreshjelp åt Svenska studerande, upphörde ej dessa att synas vid medelpunkten för verldsliga bildningen. 1291 utfärdade Ärke-Biskopen i Ups. en studentlag för svenska ynglingar i Paris. Biskop Brynolph d. ä. hade studerat här i 18 år. Han innehade också fullt sin tids bildning. Män de Dacia eller från Norden upphöjdes ej sällan till Rectors-embetet, hvars höga rang vittnar om tidens hyllning åt snille och lärdom. Frågas, hvarest i våra tider en hyddans son genom sin lärdom allena i den ceremonial-constituerade samhällsordningen "rangerer over alle Ministre, Grever, Baroner, Cardinaler (om ej af Kongelig blod), Erke-Bisper, ja er nest efter Paven og Konge"? (Nyerup efter Bulæus i dess Hist. Univers. Paris.) Och denna makt gick ut från — Studenterna. Ty desse valde Procuratorerna, och Procuratorerna Rectorn. Han måste förut allenast

derföre att han skulle föreläsa de vetenskaper, so liga lagen medgaf. 1415 kallas en Scholasticus stopherus S. Th. Doctor eximius. Vid denna ti en "scholebetjent" i Upsala, som hos Påfven anhö blifva till prest ordinerad, fastän han vid K. Eriks i krig skjutit pilar på fienden. Med egen hand han dock ej dräpit någon. 1431—52 var en Bac reus in decretis Scholasticus Ups., något sednare e cretorum Doctor. Magister Martinus Praal var nu Scholast. i Upsala. Vid slutet af detta Studium t der författare. En Christopherus, hvilken dog såsom Archidiaconus och Theol. Professor i Ups., en förklaring öfver den tidens lill-kateches. Ericu colai Canonicus et Scholasticus öfversatte skrift Gerson; och Ericus Olai, som redan 1470 kall Theol. Prof., skref den första Rikshistoria och utg första tryckta psalmprof på svenska.

d) Studium generale eller Universitet —1520. Redan 1248 förehade man i Skeninge f om ett Svenskt Universitets inrättande. 1419 fi Erik XIII Påflig tillåtelse, att inom 2 år vid någ sina Rikens Capitel upprätta ett dylikt. 1475 af de Sten Sture och Jacob Ulfsson J. U. Doctorn oc niken Ragvaldus Ingemundi för att af Sixtus IV tillåtelse, och den begagnades följande året. De Professorerne togos förnämligast ur Capitlet och af nämnde Scholastici. Magr. Praal var Theol. Prof. —94; Ericus Olai blef Prim. Theol. Prof. En Ja Gislonis Canon. Ups., som skrifvit en Chronologia versalis, var Theol. Prof. 1488—90. En Magr. Nicolai Prof. 1498; Magr. Laurentius, som kallas bendatus Ups. et Rector Scholarium (dog 1503) styrt det qvarblifna lägre Undervisningsverket, der läste Curtius och fick aga. Men K. Gustafs bägg rare Magr. Ericus Nicolai Swart var S. Th. Prof.

och Magr. Henr. Sledorm äfven Prof. vid Universitetet, hvaraf man ser, att bland Studenterna i Upsala från denna period befinner sig den tidens störste man i folkslagens historia.

Dessutom bör härvid nämnas ett Upsaliskt Collegium — i Paris. Här studerade Europa. Ynglingarne fördelades i Gallicanska, Piccardiska, Norrmanska och Anglicanska Nationen. Anglicanska fördelades i Öfre Alemanniska, Nedre Alemanniska och Britanniska. Till öfre Alemanniska räknades Daciska, innefattande Danmark, Sverige och Norrige. 1275 köpte Ärke-Biskop Erland i Lund åt Daciska nationen ett hus på Rue de la S. Geneviéve. Sedan köpte Domprost And i Ups. särskilda hus åt Upsala stifts söner (ex parte Ecclesiæ Ups.) mellan Rue de la serpente och Ruelle aux deux portes. Detta Collegium stod under uppsigt af Rectorn öfver skolan vid Upsala Domkyrka. Procuratorn var i Paris. Fast husen snart nog öfverlätos åt en Magister, Konungens i Frankrike Secreterare, och arrendet anslogs till hyreshjelp åt Svenska studerande, upphörde ej dessa att synas vid medelpunkten för verldsliga bildningen. 1291 utfärdade Ärke-Biskopen i Ups. en studentlag för svenska ynglingar i Paris. Biskop Brynolph d. s. hade studerat här i 18 år. Han innehade också fullt sin tids bildning. Män de Dacia eller från Norden upphöjdes ej sällan till Rectors-embetet, hvars höga rang vittnar om tidens hyllning åt snille och lärdom. Frågas, hvarest i våra tider en hyddans son genom sin lärdom allena i den ceremonial-constituerade samhällsordningen "rangerer over alle Ministre, Grever, Baroner, Cardinaler (om ej af Kongelig blod), Erke-Bisper, ja er nest efter Paven og Konge"? (Nyerup efter Bulæus i dess Hist. Univers. Paris.) Och denna makt gick ut från — Studenterna. Ty desse valde Procuratorerna, och Procuratorerna Rectorn. Han måste förut allenast

derföre att han skulle föreläsa de vetenskaper, som Påfliga lagen medgaf. 1415 kallas en Scholasticus Christopherus S. Th. Doctor eximius. Vid denna tid var en "scholebetjent" i Upsala, som hos Påfven anhöll att blifva till prest ordinerad, fastän han vid K. Eriks baner i krig skjutit pilar på fienden. Med egen hand hade han dock ej dräpit någon. 1431—52 var en Baccalaureus in decretis Scholasticus Ups., något sednare en Decretorum Doctor. Magister Martinus Praal var nu äfven Scholast. i Upsala. Vid slutet af detta Studium träffas der författare. En Christopherus, hvilken dog 1464 såsom Archidiaconus och Theol. Professor i Ups., skref en förklaring öfver den tidens lill-kateches. Ericus Nicolai Canonicus et Scholasticus öfversatte skrifter af Gerson; och Ericus Olai, som redan 1470 kallas S. Theol. Prof., skref den första Rikshistoria och utgaf det första tryckta psalmprof på svenska.

d) Studium generale eller Universitet 1476—1520. Redan 1248 förehade man i Skeninge frågan om ett Svenskt Universitets inrättande. 1419 fick K. Erik XIII Påflig tillåtelse, att inom 2 år vid något af sina Rikens Capitel upprätta ett dylikt. 1475 affärdade Sten Sture och Jacob Ulfsson J. U. Doctorn och Caniken Ragvaldus Ingemundi för att af Sixtus IV få ny tillåtelse, och den begagnades följande året. De första Professorerne togos förnämligast ur Capitlet och af förenämnde Scholastici. Magr. Praal var Theol. Prof. 1490—94; Ericus Olai blef Prim. Theol. Prof. En Jacobus Gislonis Canon. Ups., som skrifvit en Chronologia Universalis, var Theol. Prof. 1488—90. En Magr. Olaus Nicolai Prof. 1498; Magr. Laurentius, som kallas Praebendatus Ups. et Rector Scholarium (dog 1503), lär styrt det qvarblifna lägre Undervisningsverket, der man läste Curtius och fick aga. Men K. Gustafs bägge Lärare Magr. Ericus Nicolai Swart var S. Th. Prof. 1514

och Magr. Henr. Sledorm äfven Prof. vid Universitetet, hvaraf man ser, att bland Studenterna i Upsala från denna period befinner sig den tidens störste man i folkslagens historia.

Dessutom bör härvid nämnas ett Upsaliskt Collegium — i Paris. Här studerade Europa. Ynglingarne fördelades i Gallicanska, Piccardiska, Norrmanska och Anglicanska Nationen. Anglicanska fördelades i Öfre Alemanniska, Nedre Alemanniska och Britanniska. Till öfre Alemanniska räknades Daciska, innefattande Danmark, Sverige och Norrige. 1275 köpte Ärke-Biskop Erland i Lund åt Daciska nationen ett hus på Rue de la S. Geneviéve. Sedan köpte Domprost And i Ups. särskilda hus åt Upsala stifts söner (ex parte Ecclesiæ Ups.) mellan Rue de la serpente och Ruelle aux deux portes. Detta Collegium stod under uppsigt af Rectorn öfver skolan vid Upsala Domkyrka. Procuratorn var i Paris. Fast husen snart nog öfverlätos åt en Magister, Konungens i Frankrike Secreterare, och arrendet anslogs till hyreshjelp åt Svenska studerande, upphörde ej dessa att synas vid medelpunkten för verldsliga bildningen. 1291 utfärdade Ärke-Biskopen i Ups. en studentlag för svenska ynglingar i Paris. Biskop Brynolph d. ä. hade studerat här i 18 år. Han innehade också fullt sin tids bildning. Män de Dacia eller från Norden upphöjdes ej sällan till Rectors-embetet, hvars höga rang vittnar om tidens hyllning åt snille och lärdom. Frågas, hvarest i våra tider en hyddans son genom sin lärdom allena i den ceremonial-constituerade samhällsordningen "rangerer over alle Ministre, Grever, Baroner, Cardinaler (om ej af Kongelig blod), Erke-Bisper, ja er nest efter Paven og Konge"? (Nyerup efter Bulæus i dess Hist. Univers. Paris.) Och denna makt gick ut från — Studenterna. Ty desse valde Procuratorerna, och Procuratorerna Rectorn. Han måste förut allenast

vara Baccal. Theol. eller Prof. Artt. Libb. Henningus de Dacia var Rector 1312; Petrus de Dacia d. y. 1326; Magr. Joh. Nicolai de Dacia Artium Prof. 1348; Maccarius Magni de Dacia Lundensis et Roesk. Eccles. Canon. Prof. Paris. 1356; Olaus Magnus, dotterson af den store Magnus Tavast och sin Morbrors efterträdare på Finlands Biskopsstol, var Rector 1432—35. Om tvenne af dessa yttra sig Universitetets urkunder på ett sätt, att vi kunna förstå, att män från Norden i alla tider stått jemnhöga med tiden i bildning och anseende. Petrus de Dacia, som v. Stiernman förledt många att förblanda med Skeninge-Professorn, men som troligen bestrålar Danmark med sin ära, kallas Philosoph, Mathematiker och Astronom, "den ypperste och ryktbaraste i hela sitt tidehvarf, hög i snille, lysande som talare, ej heller okunnig i theologi och grekiska litteraturen." Flera hans skrifter hafva varit kände och med loford bedömde af vida yngre Fransyska författare. Dess Calendarium är aftryckt i S. R. D. VI. Olaus Magnus (Henrici) Magister in artibus et Theol. Baccal. var förut Lector Ethicorum et Pædagogista "i hvarje hänseende den förståndigaste, öfverträffande såsom Talare och ägande utmärkt namn bland franska folket." 1420 hade en Canik i Ups. begifvit sig till Paris för att fortsätta sina studier. Ärke-Biskopen indrog hans lön och prebenden; men Påfven framstod såsom dess beskyddare och meddelade den inhemske hierarchen en tillbörlig skrapa. 1487 var Johannes Olaus Aboensis Procurator nationis germanicæ. Troligen var införskrifningen af idéer från Paris alltid liflig bland Nordens Fransoser.

Stockholm hade skolor utom dem, som berodde af klostren. Påfven Martinus V befallde 1419 Ärke-Biskop Joh. Jerechini, som vägrat Stockholmarne att sjelfve välja sig en Magister scholarum, att ej vara dem deri hinderlig, nedkallande S. Petri och S. Pauli hämd

öfver motståndarne, unnande dessutom skolorna goda privilegier, på det att de piltar, som genom lärda studier (per litterarum studia) skulle uppväxa till vetenskapligt bildade män (scientiis eruditi), ej måtte behöfva tigga sitt underhåll. Påfven uppträder der ganska skarpt mot den Upsaliska hierarchen, för att bevara Stockholm vid friheten i ordnandet af egna undervisningsanstalter. Den ena skolan måtte varit ett quadrivium eller ett studium præcipuum, då Påfven om dess bildande förmåga talar med så betydningsfulla ord.

Biskopliga Canonikater voro: Linköpings — detta stift, som uppträder näst det Upsaliska, en dyning af den gamla striden mellan Svear och Göter, som fört mången Linköpings-prelat hos oss på en Ärke-Biskopsstol, hvilken han annars aldrig hunnit.

Cathedral-skola hade Linköping redan 1277, då Biskop Henrik böd, att ingen prest finge anställas vid landets kyrkor, som ej uppehållit sig två år vid Domkyrkans seminarium. Han fick dervid ett understöd af 3 marc. solid.

I Wadstena var en skola, hvars Rector blef Munk. Skeninge och Söderköpings skolor torde varit med klostren närmare förenade.

I Kalmarnom fanns en skolmästare 1429.

I Wisby på Gottland lär funnits en lärd skola redan före 1120. En Gislo Finsson befordrades då derifrån till Holum på Island, der han som berömlig Rector explicerade Ovidius. En scholaris derifrån 1318 är förut omnämnd.

3. Skara Canonikat styrdes mer än en gång af sin tids prydnader. Canikerna hade öfverflöd af præbenden.

Cathedral-skola, der presterlig cours kunde fa bordas, synes i Skara varit till och varit aktad und hela medeltiden. 1150 anses hon dock anlagd. I scholaris derstädes skref vår äldste Computus Eccles sticus. De siste katholske Ärke-Biskoparne i Sveri och Danmark hade fått sin bildning här, och erkän det med tacksamhet. Johannes Magnus kunde Bibeln minnet, medan han ännu gick här sub ferula; Birg Gunnarsson minns i Sanctuarium Birgerianum "bisco benctz og biscopp bryniolffs siæler. som biscopper vo i Skaræ. Som oss möghet til godhe gjordhe wdhi fi aar omkringh, som wij ther til Scolæ gingge."

4. Strengnäs Canonikat var äfven anse En af dess Styresmän C. Rogge hade skördat ära s lärd och talare på klassisk jord.

Skolor funnos i Strengnäs 1498. En Kasstian Rector Scholarum och prest i Strengnäs är redan näm Tvifvelsutan var den ena en Cathedral-skola.

5. Westerås Canonikat bildades under I gelska prelater Ilian, Ægidius m. fl.; det lyste af Israël Erlandi och dess likar. En Canonicus Arosien Laurentius lär författat en del af Stora Rim-Chrönik

Ett Convivium Scholarium fanns i West 1378, hvilket således ej utgjordes af skolgossar, u ynglingar, färdiga att utgå i stat och kyrka. Go fingo visserligen ej sluta Convivier.

6. Wexiö Canonikat räknade troligen i sig en af våra äldste författare i Juridik, liksom den ste författaren på latin af Svenska män.

Skola ... Vi kunna här blott erinra om gamla af Jacob Ulfsson i Arb. 1474 förnyade lagen

skolor, ej blott barnskolor, utan ett slag af seminarier, skulle finnas vid hvarje Domkyrka; och tvifla ej, att samme Jacob Ulfsson såsom Archidiaconus i Wexiö satt skolväsendet i lagligt skick, äfven om ej en sådan Biskop som Nicolaus Ragvaldi gjort det före honom.

7. Åbo Canonikat må vi äfven erinra oss. Det styrdes en gång af Magnus Tavast, en af verldens märkvärdigare Biskopar.

Skolor funnos. Vid Dominicaner-skolan fanns en Lector sententiarum 1418 *). 1353 testamenterade Henrik, en Scholasticus i Åbo, till Hospitalet derstädes ett Psalterium commune Sanctorum och Legendarium cum historiis ab adventu Domini usque ad IV diem pentecostes. 1412 lärde man redan tänka, tala och skrifva d. ä. Dialectica, Rhetorica och Grammatica. En Cardinal, Påfvens Legat, gaf då indulgentier till förmån för fattiga skolgossar i Åbo och vid andra Finska skolor, (de besöktes äfven af främmande stift,) att de derigenom måtte underlättas vid bokköp o. d., helst de annars ofta nödgades sluta studierna, "hvilket var ej mindre flebiliter än dampnabiliter, emedan Christna Religionens fomentum derigenom utsläcktes." 1480 förestods skolan af en Magister, som tillika var Capitularis. Så torde det varit vid alla Domkyrkor. Anslag torde ock utgått från flera Domkyrkor än Åbos till skolgossar. Här tillföll äfven en del af smörtionden läroverken.

---

*) Munkväsendet i Finland vidrörde vi ej. Gråbröderne hade ett Collegium Raumense, der ett studium principale lär varit. Der fanns ett ej ringa Bibliothek. Likaså vid Nådendal, ett Brigittiner-kloster. Franciscaner-kloster funnos dessutom i Kökar på Åland och i Wiborg. (I Wiborgs skola var Jop Jönis son scholaris 1409. P. Juusten studerade der i sin ungdom.) Corois var troligen ett Dominicaner-kloster för Nunnor. Ett dylikt fanns med sitt brödrakloster i Åbo.

Bibliotheker

funnos vid Domkyrkorna.

Upsala Ärke-Biskopar hade ett dem anslaget Bibliothek. Vid inventeringen 1369 funnos blott i Biblisk litteratur; 2 hela Biblar i godt stånd; Ambrosii interpretationes Bibliorum complete, flere partes Bibliæ, der P. II merändels börjar med Prov. Salomon. I en slutar P. I med Ruths bok. 4 Psalterier, Job cum glossa, Cantica cum glossa, Glosser öfver de fleste af N. T:s böcker etc. etc. Dessutom en mängd i andra vetenskaper från Eusebius (troligen Rufini Presbyteri latinska version) till Mareschalli de Equorum generatione, nativitate et nutritione, samt till slut — 5 dryckeshorn. Om Upsala Domkyrko- sedermera Universitets-Bibliotheks tillgångar kan man sluta af der bildade eller lefvande författares litteraturkunskap. Ericus Olai har läst och citerar Valerius Maximus, Saxo, Orosius, Albanius (Ablabius), Dionysius Alexandrinus, Godericus (Rodericus), Leonardus, Aretinus, som öfversatt Procopius från Grek. till Latin (det nitida exemplar, Ericus Olai begagnat, finns ännu på Ups. Bibl.), Rimbertus "aliosque quam plurimos", deribland Th. Geysmers sammandrag af Saxo. Man har i dess omdöme om K. Erik IX:s val velat finna bevis, att han äfven läst Plato. Nicolaus Ragvaldi citerar i sitt tal i Basel: Ablabius, Dion, Jordanes, Curtius, Hieronymus m. fl. Johannis Magni källor uppgifvas af Messenius i dess Syllabus, som Sv. Hylander fann i Paris: Procopius, Jornandes, Dio, Leonardus, Aretinus, Blondus, Agathias, Fabellicus, Bernhardus, Justinus, Crantzius m. fl. Väl saknas många af dessa i Upsalas nuvarande Bibliothek; men man bör minnas, huru ofta böckers utförande omtalas. Att ej nämna de siste katholske prelaterna, utförde Aflats-krämaren Marinus de Fregno gamla skrifter och böcker; ja till och med i Heerens

Geschichte des Studiums der Class. Litt. I:2 sid. 7 möter man berättelsen, att Påfven Nicolaus sände bland andra en Enoch Ascolanus att samla böcker. Bland dem han återförde, vid sin återkomst från Candinavia, var Marcus Cælius Appicius et Pomponius Porphyrio super Horatium. — Bestämdt veta vi dock många böcker, som tillhört ifrågavarande Bibliothek. Caniken Heming, som dog i Paris 1292, gaf hit Lucanus et omnes Virgiliani (libri). Domprost Bero hade 1278 gifvit Bibeln i 2 delar och flera Bibelböcker glosserade. Dess ännu qvarvarande palæotyper inköptes säkerligen till största delen af den tid, hvarom vi nu orda. Bland dessa befinna sig: *Ψαλτηριον*, græce, 1495. Bibeln på Nedersax. dial. Lüb. 1494. Psalterium, belgice. Biblia latina 1473; Belgica 1475; Aurea Biblia s. Liber Introductionis in Bibliæ historias 1475. Joh. de Turre cremata expos. s. Psalt. 1470. Th. Aquin. Comm. in Evang. sec. Matthæum (Anteckningar under en Professors föreläsn. öfver Matthæi Evang. i Ups. från slutet af 15:e seklet, finnas ännu qvar på dess Bibl.). Augustin. de consensu Evangelistarum 1473. Homeri opera, græce, 1488, ett ex. som tillhört Stephanius. (Samma bok finns på Bibl. i Sthm.) Anthologia græca, 1494; Theoduli Eglogæ, 1495, (en Greks hämdsång mot Turkarne i 10:e seklet; torde utspridts, då sammanskott till krig mot Turken samlades). Aristoteles, græce, 1498. Ciceros Orationer, äldsta upplagan. Suetonius Tranquillus 1470, 1:a editionen. Plinii hist. nat. 1473, Albertus Magnus 147*. Speculum Sapientiæ b. Cyrilli Episc. 147*, innehåller fabler om örnen och solen m. m. slutar med fransysk vers och en vitter fransysk afhandling. Epistola C. Cypriani; Epist. Hieronymi 1470 af P. Schoiffer de Grensheim, Strabo de situ orbis 1472. Hystoria Scholastica 1473. Laur. de Saona (en Doctor i London). Prooemium in novam Rhetoricam 1478. Ptolom. Cosmograph. 1482. Euclidis geometr. 1482. Joh. Biffei (en

Ital. skald) epigrammatum opus 1484. Institt. Justin. 1476. Tractatus de informatione juvenum 147*. P. Horosii historiographia 1471. Joh. Gerson Cancell. Paris. Tractatus de remediis contra pusillanimitatem m. fl. (som öfversattes och trycktes i det katholska Ups.), samt Liber qui dicitur Dyalogus creaturarum, den första bok, som sedan trycktes i Sverige, — månne som omen till en litteratur, som stundom kunnat kallas med samma namn?

Äfven Trefaldighetskyrkan hade en Boksamling. 30 högst gamla böcker kan man ännu nämna. I landtkyrkorna har man funnit flera palæotyper. Det var nemligen i lag stadgadt, att böcker skulle finnas vid hvarje kyrka. I Helsingelagen, "som öfver alle Nordlanden fordom brukades", var föreskrifvet, att vid hvarje kyrka skulle finnas tidhäböker allar; och ville presten öka boksamlingen, så skulle Biskop eller Prost och socknemän bifalla, helst det kostade mycket i de dagar "at böker köpä eller skriva lata." Se här en grundlag för socken-bibliotheker, som vi må erinra oss i en tid, då man för hvad en bok då kostade skulle kunna för socknarnes räkning inlösa 20 allmän-nyttiga arbeten. Synnerligen borde goda arbeten i Svensk historia finnas tillgängliga för folket!

I Stockholm funnos, utom Kloster-bibliotheken, troligen ej några större boksamlingar, huru besynnerligt det än förefaller. Vi känna ej, huruvida något offentligt Kungligt der grundlagts, så sannolikt det än är. Kanske torde Euphemias visor o. d. vara första brodden till ett sådant, der de äldre lagarne också tidigt torde förvarats. Från andra håll hafva de fleste palæotyper och äldre handskrifter samlats på det närvarande Slotts-Bibliotheket. Enligt Hammarskölds början till dess Bibliographi i Lyceum, som någon af dess nu-

varande tjenstemän tordé gunstbenäget fortsätta, träffar man der Plutarchi vitæ, gammal handskrift, Thucydides och Herodotus, Vallas lat. öfs.; Giordano Bruno, Cicero de off. et parad. tr. 1466 m. m., utom de äldre codices och palæotyper, hvilkas flyttningshistoria man noga känner.

Vid Linköpings Domkyrka har äfven funnits ett Bibliothek, hvaraf man dock inga spår finner qvar i det närvarande, enligt Lindbloms tillförlitliga uppgift. 1215 gaf Sigtrud, Ärke-djeknen i Link., till Domk. alla sina juridiska böcker neml. Gaufridus, Lectura Petri de Sampsona super decretales et distinctiones ejusdem, Quæstiones Bartholomæi cum breviario Bernhardi, Casus legum, Ostiensis sup. IV libr. Decretalium, Glossa decreti cum paleis et hystoriis.

Landtkyrkorna hade äfven här böcker, ej blott i följd af Kyrklagens föreskrift, utan äfven genom enskildas gåfvor. Nämnde Erke-djekne gaf till kyrkan i Mythælby i Wisthbo sitt breviarium och missale.

Vid Skara Domkyrka finnas ännu spår af fordna Bibliotheket: ett missale, mscr. från 1200-talet, en Svensk legend, en gammal concordans på 13—1400-talet, cod. membr. Ett grek. mscr. *Του σοφωτατε ψελλου εις την Αριστοτελους λογικην συνοψις* samt några palæotyper: en Ovidius tr. 1497, fragm. af en Persius, samt hystoria Trojæ Guidonis. Här förvaras originalet af Vita Brynolphi m. m.

Vid Strengnäs Domkyrka finnas äfven "haud pauci libri catenati" — ruiner af gamla Biblotheket. Må nämnas: flera skrifter af Cicero. Lactantii opera, Bonon, 1460, hvarmed Rogges Oration är sammanbunden. Bened. de Pusio notata super 2:a p. libr. Decret., Bonon. 1456. Petrarcha. Ett vid Domk. fördt Diarium m. m.

Vid Westerås fanns ock en bemärklig boksamling. En af dess Caniker Ulf Holmgersson ägde enskildt: Musica mensurabilis. Aristotelis libri metaph. et physici; ejusd. Ethica, translatio Alexandrina ex arab. in lat. a. 1243 d. 2 Apr. facta (perfecta). Epistolæ Senecæ. Tractatus de objectionibus græcorum contra processum S. Sp. a filio, hvilka ännu förvaras bland codices antiqui i Upsala.

Då Wexiö Domkyrko-bibliothek kommer i fråga, hafva vi blott att åberopa dess förra Ärke-djeknes bud: I hvarje Domkyrka skall en anställas, som sammanskrifver annaler, antecknande händelserna i chrönik-form. (Stat. prov. 1474 §. 27); ett bud, som så uttryktes s. å. på kyrkom i Åbo: tre böcker skola skrifvas, en som upptager Statuter, en som anför rent andliga saker, en som innehåller verldsliga. Utan tvifvel fanns här S. Sigfrids legend och dess offgamla öfs., törhända äfven det der ännu befintliga mscr. som kallas gammalt Calendarium.

Åbo Domkyrko-bibliothek bör ej förbigås, då man vet, att Åbo i alla tider låg inom Svenska bildningsgränsorna och besöktes som ett hemland af studerande från Svenska jorden. 1367 fick det många kostliga böcker både i theologi och juridik af Biskop Heming; 1430 fick Biskop Magnus ett gods i Kintikala för en "book, som heeter Legendarium." 1440 gaf samma Biskop dit flera böcker, hvaraf en messebok sedan såldes till en landtkyrka för 100 mark ($4\frac{1}{2}$ mark = en engelsk nobel; 10 mark = en lödig mark silfver). Här förhärjades af lågorna i våra dagar bland de gamla palæotyperna: Terentius 1496, Lucretius 1511, Cicero 1499, 1502, Horatius 1498, Virgilius 1512, Livius 1505, Ovidii heroider 1501, fastorum 1502, Persius 1495, Juvenalis 1494, Senec. Traged. 1514, Lucanus 1514,

ainctilianus 14**, Martialis 1503, Cato Apulejus 1512, ellii Noctes 1517, Plutarchus 1514, Diog. Laërt. 1497, otinos 1492, Psalterium 5-tuplex, gallicum, romanum, braicum etc. 1509, Biblia lat. 1479, 149*, 1509, isostomus 1483, Horti Adonidis græce 1496, Bernrdi liber florum 1499, Eusebius 1512, Birgittæ reveliones 1492, Dyalogus creaturarum, Alex. de villa ei Doctrinale pro eruditione puerorum 1497, Reisch argareta philosophica nova 1512, P. de Crescentiis n dem Metz der Ding, die in ackern gebeudt wern, von der cultur art, gebruch und nutzbarkeit aller wächs; fruchten, thyeren XII Buch. 1518; Ludv. de rtheina Bolognese Itinerario ne lo Egypto, ne la Su-, ne la Arabia deserta et felice, ne la Persia, ne la lia et ne la Ethiopia 1518; Borchardi descriptio rræ Sanctæ 1519 etc. etc. Af Manuscripter må öras: S. Biblia, Seneca de quæst. natur. 1418, Cio, Cæsar, Petrarcha, Boccacio, Egesippi orationes, om. Aquin., Justinianus, Gregor. Magnus, Quæstiones putatæ per Doctores Bononienses Cod. Membr. in fol. 60—1300, (flera disputatores namngifna); etc. etc.

Det anförda torde vara nog, för att visa att bildngsanstalter funnos äfven för de mognade männ. Ty de lärdas läromästare äro Bibliothekerne. Att ren på somliga ställen äro så obetydliga, vittnar ej, det ena canonikatet stått så djupt under det andra. nom oärlighet, vanvård, missledt nit o. d. kan den spridning lätt förklaras, utom hvilken t. ex. ej vår iske fornforskare Ekdahl i våra dagar kunnat i det igsna Norrland anträffa rika samlingar af palæotyper.

Må vi återkasta blicken på skolväsendet och de fentliga kyrkliga bildningsanstalterna öfhufvud under vår medeltid. Vi räkna der alla klo-

stren, ehuru vi ej, med den allmänna sedan hos äldre författare, antaga en skola vid hvarje kloster; men möjligheten af skola och pensions-anstalt för nejdens ungdom, som behöfde mer undervisning än allmogen gaf sina barn, antaga vi på säkra grunder vid hvarje kloster, om ej under hela dess tid, dock vid de tillfällen, när naturens gunstlingar förirrat sig inom cellerna och tidens händelser läte föräldrar af stånd mer än vanligt känna behofvet af lärd bildning eller åtminstone den kunskap, hvars närvaro under hela medeltiden varseblifves i Kungarnes rådskamrar, vid kungaval, på herredagar, vid menighetens uppror under Engelbrechtar, Sturar och Wasar, bland de utvandrande under korståg och vallfarter, i de folkvisor som synas diktade af den högre bildningen, och i öfriga litterära företeelser. För hvad som rör klostren, må läsaren söka bevisen i en dissertation de Claustris Sviogothicis. I uppställningen betecknar ? ovisst, ehuru deras icke-tillvarelse ej låter bevisa sig, † diktadt, †*) falskt förlagdt inom Sveriges gränsor, befintligt utrikes. Vi erinra, att Vastovius har omkr. 65, Messenius 68, Rhyzelius 94 säkra och osäkra på den jord, som nu lyder under Svenska Konungens spira.

Klostren i Sverige
eller
under Munkordnarne stående bildningsanstalter.

a) *Efter Ordnarne.*	Documenterade.	?	†	†*)	Summa.
I. S. Bened.-Ord. (800—1100)	4	11	1		16
II. Cluniac.-Ord. (1000)	1	3			4
III. S. August.-Ord. (1000-1100).					
Förd till Canonikaterna.	3				3
IV. Præmonstr.-Ord. (1100)	4				4
Transport	12	14	1	—	27

Transport	12	14	1	—	27
V. S. Bernh.-Ord. (1100-1200)	22	4	4		30
VI. S. Domin.-Ord. (1200-1300)	19	2	1		22
VII. S. Franc.-Ord. (1200-1300)	23				23
VIII. S. Johan.-Ord. (1300). Förd till medborgerl. Bildn.-anst.	3	2			5
IX. S. Anton.-Ord. (1300)	2			1	3
X. S. Brigitt.-Ord. (1300)	2	4		2	8
XI. Carmel.-Ord. (1400)	2	1			3
XII. Carthus.-Ord. (1400)	2				2
Ovisst till hvad Orden.	10	13	12	2	37
Summa	97	40	18	5	160

b) *Efter Stiften.*	Documenterade.	?	†	†*)	Summa.
I. Upsala:					
a) Stockholm	3	1	1		5
b) Upland	9	8	1		18
c) Westmanland	1				1
d) Gestrikland		1			1
e) Medelpad	1				1
f) Lappland				1	1
II. Linköping:					
a) Östergötland	10	4	3	1	18
b) Smol. Jönköping	3	1			4
c) Smol. Calmar	3				3
d) Gottland	5		2		7
e) Öland			5		5
III. Skara:					
a) Westergötland	8	7	1		16
b) Wermland	1	1		1	3
IV. Strengnäs:					
a) Södermanland	6	3	1		10
b) Nerike	5	2			7
c) Upland	1				1
V. Westerås:					
a) Westmanland	4	4			8
b) Dalarne	1				1
VI. Wexiö:	1	2	1		4
Transport	62	34	15	3	114

Transport	62	54	15	3	114
VII. Lund:					
a) Skåne	25	5	2	1	31
b) Blekinge	2				2
c) Halland	4	1	1		6
VIII. Götheb. då v. Opslo	4				4
Ovisst till läget		2		1	3
Summa	97	40	18	5	160

Utom-klosterliga läroverk i Sverige eller närmare under presterskapet stående bildningsanstalter.

	Universitet	Gymnasier eller Stud. princip.	Cathedral-sk. eller Semin. Theol.	Skolor	Summa
Upsala, med 3 Biblioth.: Domkyrkans (sederm. Univ.-Bibl.), Ärke-Biskopsstolens och Trefaldighetskyrkans (utom Klostrens).	1	1 (?)	1	1	4
Dessutom ett Collegium Upsaliense vid Univers. i Paris.					
Stockholm, trol. ej utan Biblioth. (utom Klostr.)		1 (?)		1	2
Sigtuna, med Biblioth. (hörde till Klostr.)		1			1
Linköping, med Bibliothek.			1		1
Stiftets barn, som studerat i Wadstena, kunde begagna ett Collegium Wadstenense i Rom, (troligen öppet för alla Svenskar).					
Skeninge (skolan efter Studiets förfall).		1		1	2
Wadstena, jemte det stora Kloster-Bibliotheket.				1	1
Kalmar.				1	1
Wisby, der ett stort Kloster-Bibl. fanns.				1	1
Skara, med Domkyrko-Bibl. och ett nära (vid Husaby).			1		1
Transport	1	4	3	6	14

Transport	1	4	3	6	14
reugnäs, med Domk.-Bibliothek.			1	1	2
esterås, likaledes.			1		1
exiö.			1		1
nd, med stort Bibliothek. (Studium princ. hör till klosterväsendet).		1	1	1	3
aktmark, (hör till klostren).		1			1
lmstad, Warberg m. fl. torde bättre räknas till klosterskolorna.					
Summa	1	6	7	8	22

Dervid dock bör erinras K. Custaf I:s vittnesbörd, m klagade i K. Br. 1553: "huru scholorne i alla iderne, här i riket storliga förlagda varda, så at ther forene pläghade vara två till tre hundradhe diekr, ther ähre neppeligen et hålft hundradhe, sommads ähre ock scholorne platt ödhelagdhe, Riket til en ipelig skade och förderf." Fjerde colonnen kan alltså ggt ökas så, att summan af alla blifver 40 à 50.

Medeltidens Kyrkliga bildningsanstalter tåla således ntal så väl som inkomster jemnförelse med den tids, n följde derpå. Dessutom flög den ungdomliga lärosten omkring bland de transbaltiska universiteterna.

I Bologna blef B. Kempe Th. D:r 1494. (S. R. I: 82).

I Salerno studerades Medicin. (Cod. Ups. ms. n. 83).

I Perugia promoverades C. Rogge till J. U. D. 60.

Prag ansåg man näst Paris ärofullt att besöka. on. Eccl. Benz. sid. 162).

I Erfurt vistades 1404 Thorkil, Præpositus Skanis (Bryn. legend.). Gotschalkus de Röde fick 1400

ett hedrande testimonium på flit i theoretisk och praktisk theologi. (Scr. Rer. Dan. VI: 573).

I Cölln hörde Petrus de Dacia d. ä. Albertus Magnus (Quetif et Eccard).

I Leipzig studerade Conr. Bitze, sedan Bisk. i Åbo. (Nettelbl. Schw. Bibl. I: 77).

I Greifswald var 1467 Benedictus de Svecia Rector Academiæ, blef sedan Domprost i Westerås (Mon. Scan. I: III, sid. 224). 1483 var Gudhmundus Ughla, Art. Magr. Theol. Baccal. o. Archidiac. i Wexiö, Rector i Greifsw. Matts Gregerson Liljè blef der Magister 1489.

I Orleans, Montpeilier, Boulogne, Toulouse i Frankrike, vid Engelska, Nederländska och synnerligen Tyska läroverk äro Svenska studerande ingen sällsamhet.

Några ord om undervisningsböckerna.

Det är allmänt antaget, att samma läroböcker öfverhufvud begagnades i Svenska som i Danska läroverken. Bevis derpå förefinnas rörande många. Den Donatus (en romersk grammaticus på 300-talet), som brukades i Danska skolor, upplades i Ups. 1515. Den af Nyerup bland Danska skolböcker anförda skriften Composita verborum af Joh. de Garlandia (en engelsk grammaticus och poët på 1000-talet) är tvifvelsutan föga skild från den Composita verborum, som utgafs i Ups. af Magnus Ingemari Rector Scholarium, och som säges vara sammansatt af flera gamla handskrifter vid skolan. Nyerup känner en Græcismus, författad af Eberhard från Artois i 13:e seklet, kallad Græcista för sin lärdom. En Græcismus (det är: en lat. gram. af en höglärd) köpte den bokhandlande Munken från Wadstena 1418; en dylik fanns i Sigtunas Bibliothek.

Således lära Svenskarne ock fått lära Doctrinale af Alex. Villa Deus, en lat. gram. i hexam., som Camerarius kallade själens pinbänk, herrskande 300 år i Europa; Labyrinthus, ett utkast till poëtik och rhetorik af Græcismi författare. Æquivoca af J. de Garlandia, ett slags physik, der jorden kallas

Verldsgrund, en gudafödande jungfru, Gud, Element och Himmelsk och jordiskt lif, förstfallen och verldarnes svängkraft *),

allt idéer ur Davids psalmer, som visa, att tidens poëtiska charakter aftryckte sig i sjelfva — grammatiken. Synonyma Britonis af samma förf. på hexametrisk vers. Proverbia s. Adagia af Petr. Lolle, enligt Hvitfeld, Landsdomare i Halland i början af 1400-talet — äfven på vers; har haft äran af många utgifvare. Epistola Magni Turci var "en almenyndet skolebog i Tydskland og andre Lande", upplagd äfven i Norden (af en Lundenser, och af en Hans Skaaning i äldre dagar). Den lärde att skrifva bref, och profven voro uppsatte af en, som känt den klassiska latinitetens naivetet. Henr. Fabr. Hortulus Synonymorum, dedicerad till en Malmöbo, då den trycktes 1520. Vocabularium ad usum Danorum ordine litterario cum verborum vulgari interpretatione, Parisiis 1510, Cölln 1514, Leipzig 1518 (med tillägg bland annat af: Encastum vinum: brende vin). Dess tätt på hvarandra följande upplagor i Tyskland visa, att den köptes i Norden. Enligt Nyerup var Lunda-Caniken Christ. Pedersen författaren.

---

*) Terra sit: infernus, virgo, Deus ac Elementum,
Coelica vita, caro, protoplastus, machina mundi.
Det orimliga i tankarne, Nyerup öfverklagar häri, torde för kännaren af den tidens Natur-philosophi vara mindre än det smaklösa i uttrycken. Mycket sannt och skönt kunde dock i en föreläsning deröfver utvecklas i en tid, då muntliga föredraget allmänneligen var så utmärkt.

Enligt Theod. Petri funnos skolsånger i Katholska tiden i Sverige. De han anför kunna visserligen vara lärda i Jesuiter-skolor på 1500-talet; men kunna ock vara från den tid han uppgifver. De äga värde både för sin poëtiska anda och i allmänhet vackra, ehuru ej Horatiiska latin.

II. MEDBORGLIGA BILDNINGSANSTALTER.

1, Lagsaguwäsendet.

Vi hafva redan anfört, huru lag sades på Allshärjarthingen i det hedniska Sverige. Äfven långt in i Christna tiden var Lagmännens kall, att göra och framföra lagen, och fortforo de att vara Lagayrkir, som Geijer så väl öfversätter: Poët i lagstil. Sjelfva Påfven Innocentius hade fattat detta egna förhållande, uppgifvande i en Bulla af 1206, att Lagmännens pligt vore, att årligen uppläsa (publicare) lagen inför folket. Dylika bildningsanstalter funnos således:

I Upland. Uplands lagsaga, der en Birger Pedersson lyste och verkade 1295—1316, och sedermera dess son, som, vägrande att mottaga Sveriges krona, sökte martyrkronan i ett korståg. Thiunda lagsaga, der Israël And, Riddare till Wik, verkade 1285—94. Attunda lagsaga, der en Håkan Lagman ägde sin Konungs förtroende 1286; äfvensom Fjerdhundra lagsaga.

I Södermanland. Hade blott en lagsaga; Stephan Röriksson, bland dess Lagmän, arbetade "att komma lag i skrift" 1327.

I Östergötland. Bland Östgöta Lagmännen finner man män med hertiglig börd och slägtförbindelse.

I Småland. Värends eller Tiehärads lagsaga. I

Westergötland verkade de i West.L:s bihang herrligt förevigade män. I *Nerike* minnas vi S. Britas man bland Lagmännen. *Westmanlands* Lagman ägde, jemte de föregående, röst vid Kungavalen. De väljande hade valts af folket "bland Bondesöner." *Ölands*, *Wermlands* och *Österlandets* eller sedermera N. och S. Finlands lagsagor ägde väl ej samma myndighet på thingen, men kunde för folkets medborgliga bildning verka lika kraftigt. Och då man ser på den tidens jemnt politiskt rörliga lif, ser folket färdigt att uppoffra allt, då en sannt fri och svensk stämma hörts ibland dem, så måste man antaga, att klara begrepp i allmänna ärender voro spridda från thingshögarne bland menigheten.

2. Riddarwäsendet.

Beröring med den transbaltiska Riddarandan är lika märkbar i det Nordiska lifvet, som bevisad genom häfdernas vittnesbörd. Tibell antager, att en politisk riddar-inrättning fanns förr i Sverige än i sydliga länder. Dylikt kunde ej annat än utöfva stor inverkan på fäderna och bidraga till nationens ästhetiska väckelse. Först träffades deraf de högre stånden, synnerligen det Folkungiska Konungahuset: Waldemar, Magnus I, Hertig Erik, Drottning Euphemia m. fl.

Tempelherrarne

visa sig först. De hade gods åtminstone i Skåne. Påfven Honorius III befallde 1216 Ärke-Biskopen i Lund samt Mästarne för Tempelherrar och Johanniter i Lundensiska provinsen, att af klostren insamla understöd till heliga landet genom trenne bröder af hvardera Orden. Men 1308 befallde Påfven Danmarks, Norriges och Sveriges Konung att fängsla Tempelherrarne och

indraga deras gods. Dessa diplomer finnas hos Suhm. Ovissare är ett document i Stierneldska archivet, som föregifver sig vara utskrifvet ur "Lunda kiörkieböcker", hvari anföres, att bref vid nämnde tillfälle afginge till Ärke-Biskopen i Upsala och Biskoparne af Linköping och Skara, liksom till Lunda-Capitlet; och att Hertig Erik varit närvarande på Vienner-mötet, förgäfves talande till Tempelherrarnes försvar. De skulle först inkommit till Skåne från Ptolemais, "för hvilken stadh the Swenske med mänge Christne Ridderlige folkslager, som stränge Riddare stredo moth the Saracener i Österlanden." Men intet convent hölls innan Waldemars tid. Då han återkom från Jerusalem, hade han många Templarii i sitt sällskap. Under K. Magnus I fingo de gods och gårdar; men då förföljelserna af Påfven och K. Philip började, måste de förstinga sig under Slottet Tre Kronor, i Wadstena och i Lunds kraftskyrka. K. Erik XIII stiftade sedan för dem ett öppet convent i Wadstena m. m. Flera af de kunglige Folkungarne vore Ordensbröder o. s. v. Detta må höra till Ordenspersoners esoteriska kunskap; och något omöjligt ligger ej i detta allt; men vi känne ej säkra urkunder härom. Det vissa är, att nämnde konungaslägt starkt hänfördes af Riddarandan. Af denna slägt var, som vi redan erinrat, Euphemia, som sökte införa densamma i litteraturen.

Efter Ordens upphäfvande skola godsen tillfallit

Johanniterna,

hvilka lära haft Commenderier i Sverige. 1311 bevittnade Commendator Johannes från Lund ett bref af Commendatorn i Antvor skog, hufvudorten för Johanniterklostren i Norden. I Rim-chrönikan omtalas Komptare. Gudsriddaren och Komptaren Gert van

Weli i Årstad 1461 hade haft företrädare med samma Ordens privilegier (de Claustr. SvioG. II: sid. 49), hvaraf man finner, att Riddare gifvits i Sverige, hvilken ära Münter ej tillerkänner Danmark. Gudz Riddaranna foghato Otto Naghels principaler har Tibell ansett sig böra söka på Cypern. Det är dock ganska rimligt, att, när en Nanne Abiornason Sparre, en Riddare, tvenne Rikens Amiral och Rådsherre Måns Gren, o. d. inträdde i Cruciferorum Orden i Eskilstuna, önskan kunde vakna i Svenska adelsblodet, att upphinna samma ära, som utländningen på Årstad. Af ett utdrag hos Suhm ur Cod. Dipl. del Ordine Gerosolimitano, Lucca 1737, finner man, att Riddare på Rhodus skrefvo på Italienska till sina Svenska Priorer. Det synes vittna, att desse ägde mera underbyggnad, än man väntar af Munkar och Armaserventer. Fanns ett Commenderi i Sverige, så lydde derunder 4 à 5 kloster:

Kronobäck i Småland och Calmar län, som 1479 lades under Eskilstuna och 1480 kom helt och hållet under Konungsliga makten, förbundet att årligen skicka sin afgift till Rhodus, men "befriadt från all exactio episcopalis."

Köping i Westmanland synes 1469 haft gemensam Prior med Eskilstuna *). 1448 var Nils Skåning och 1496 Haqvinus Erici Prior. Dess Orden är dock oviss.

Söderköping uti Östergötland nämnes redan 1293. Der utgåfvos från trycket Broderskapsbref 1516.

Stockholms Johanniter-kloster stöder sig mera på tradition än historiska minnesmärken. Det enda klo-

*) v. Stiernm. H. M. I: sid. 12 anför bref af Olavi Nicolai presbyteri et Domus in Eskilst. et Kopinghe 1469 d. 25 Apr.

ster, der 3 klasser af medbröder kunna antagas, är dock

Eskilstuna. Det togs 1231 i beskydd af Påfven och 1266 af Birger Jarl och dess söner: Waldemar, med Guds Nåde Konung i Sverige, Hertig Magnus, Junker Erik och Scholaris Bengt. 1343 underskref Priorn i Warberg Skånes förenings-act. Hospitaler funnos i mängd, hägnade af denna Riddarorden; men deras vidrörande hör ej hit. Vi vilja blott erinra, hurn man gaf till dylika Psalmböcker och Postillor. Se Åbo skola.

En Bildningsanstalt upprättades af Riddarandan i Norden, den Werldsskola, som Korstågen öppnade för Svenskarne; verkande för samma mål, som Handeln med sina Hanseförbund; men oss tillhör ej här att betrakta de colossala verldsskolorna. Vi nedstiga till långt mindre föremål.

3. Gilleswäsendet

var en för denna tid egendomlig och fri uppfostringsanstalt för mognade män, som med mera skäl hänföres till de medborgliga än de kyrkliga. Det kunde ej annat än förbreda bland allmänheten den högre bildning, som förefanns hos män af största medborgliga anseendet och som mest rest och handlagt offentliga värf inom hvarje ort, när man der ägde gillen, enligt hvilkas lagar man skulle på vissa tider sammanträda för gemensamma ärender, då hafvande både allvarsamma och glada snillelekar samt helsostärkande kroppsöfningar. Vid gillen anställdes skrifvare, som skulle uppteckna det märkligaste af hvad som tilldrog sig. Dessa gillen voro den tidens läsesällskaper och debatterande klubbar; utom det att medlemmar nu mer i glädjen, ej derföre äro det i sorgen. Gillesbröder skulle deremot utlösa hvarandra ur fängelser, biträda hvarandra vid domstolar, besöka sjuka bröder, vaka

hos dem, bevista deras begrafningar. Den, som bröt, blef utdrifven såsom Nithing. Dylika gillen funnos öfverallt i Sverige, och bidrogo säkerligen, att man i en Birger Jarls, en Carl Knutssons, en Stures dagar utbytta flera idéer i Sverige än i Gustaf IV Adolphs. Dessa gillen voro väl förbundne med missor och tidegärder, men tillhörde deföre ej mera prester än lekmän. I helga Likama gille i Stockholm inskrefvos 1437 10 lärde, 31 lekte; 1453 10 lärde, 42 lekte; 1474 6 lärde, 20 lekte o. s. v. Till slut synes det öde inträffat, som nu skulle straxt förderfva dylika förbund, att de blefvo fratres- et sorores in bibitione. Derföre börjar S. Olofs gilles lag: "I. N. F. S. o. d. H. A. a. Bröder ok Söstre, det maa vare edor vitterligt, at dette Lav er icke instiftet för driks skyld, men at den ene Broder skal hielpe ok undsette den andre."

Stockholm hade: Svenskmanna 1353—85; Vårfru, Christi Likama 1409—1511, S. Gertruds 1415, S. Michaëls eller Lilla Karlagilde 1436; S. Jörans, S. Eriks 1436; S. Olofs 1497; d. h. Grafs; Communitas civium de Stockholm 1297—1497.

Upsala: S. Salvatoris 1337—1444. S. Yrians, Chr. Likamas, S. Pehrs, Prestgillet eller Communitas Dioeceseos Ups. 1346—1497 (kanske 2 särskilda).

Sigtuna; S. Kanuti, S. Crucis 1325.

Nyköping: b. Virginis 1319.

Strengnäs: S. Nicolai eller Karlagillet 1422—56 (bestod af Alderman och Raadgifvare); J. Marie Psaltarebröder 1507—09; Communitas Dioeceseos Strengnensis.

Eskilstuna: S. Sepulchri.

Thorshälla: Gloriosa. Virginis 1322; b. Olai; S. Nicolai 1491.

Örebro: Vårfrugille 1434.

Westerås: Convivium Scolarium eller djæknegillet 1378. Helgegrafs gillestuga.

Linköping: b. Olavi 1303. Communitas Dioeceseos Lindkopensis.

Söderköping: S. sepulchri.

Wadstena: S. Brigitte; S. Michaëlis.

Calmar: H. Likamas 1452—1511. Senator skulle (1479) årligen köpa 11 boker paper at skipta imellan djaknomän i scholen två resor om året, en resa då anniversarium (examen) hölls, med åliggande att hvardera skulle skrifva ett bref med notulæ texturæ och breviaria med sitt namn nedanför och året efter Guds börd. S. Christophers; dessutom 4 andra gillen.

Wisby: S. Catharinæ 1443; S. Laurentii, Calende Sacerdotum; dessutom 7 andra.

Skara: S. Catharinæ 1366.

Sköfde: S. Elene; S. Andreæ 1360.

Lund: S. Kanuti Ducis 1379—1586 (i sednare tider förnyadt). Stora prestgillet 1479—1616.

Malmö: Calende-gillet eller S. Birgittæ 1451—1533. S. Kanuti Regis 1360; (Knutsbaler dansas der ännu).

Ystad: S. Kanuti.

Skanör: S. Kanuti; det största Knutsgillet i Skåne från 1256; S. Erici 1266.

Landskrona: S. Kanuti. Cimbritshamn: S. Mariæ. Sölvesborg: S. Mariæ.

Falsterbo: 2 gillen, Trelleborg 1, Tomarp 1, Åhus 1.

Och dylika gillen funnos ej blott i städer. Äfven på landet vittna de om en social anda bland den tidens bildade.

I Upland. Frötuna i Roslagen: S. Olofs 1440; Färingsö: de h. 3 Konungars 1479; Alsike: H. Likamens gille, som 1513 tog Abbedissa och Convent i Sko uti brödraskap; Björklinge: S. Botolphs 1489.

I Kopparberget. S. Orgians, hvars lagar Schröder nyligen utgifvit.

I Jemtland. Ragunda: S. Petri själagille confraterniseradt med S. Johannis i Eskilstuna.

I Helsingeland. Convivium S. Johannis i Conv. i Thorstad i Tuna S. Dess Statuter äro inhuggne med runor i kyrkväggen.

I Södermanland. Wingåker: S. Olavi Regis & Martyris 1422.

I Östergötland. Stigeborg: S. Kanuti 1369; Wallersta: S. Laurentii 1448, der hvar bonde gaf ett lass ved till Skeninge-Nunnorna, för att blifva delaktig af deras goda gerningars förtjenst.

I Småland. Kronobäck: h. grafvens.

På Gotland. Ett i Birke och S. Nicolai.

I Westergötland. Edåsa: S. Laurentii der Missa hölls 1442.

I Skåne. Westra Karaby, Falltofta, Skarhults 1488.

I Blekinge. Thörsö, utom flera andra.

III. FÖRÄLDRA-UNDERVISNINGEN.

Denna måste tilltaga, i samma mån folket sjelft bättre uppfostrades genom offentliga anstalter.

Det, som var allmänt kändt bland folket, men ej lärdes offentligen, måste fortplantats genom den enskilda undervisningen.

Runorna lära således fortplantats på denna väg. Ännu finnas sägner bland folket om hvad runstenarne innehålla, som hänvisa till tider, då bonden kunde läsa dem. Buræus, som lärde Worms runorna, och hvarigenom dess kunskap efter sekler blifvit en lärdom, hade af bönder i Dalom lärt sin konst. Runstafven begagnade Bonden länge som Almanach.

Folkvisorna fortplantades ock utom skolväggarne. Dessa skära toner öfvergingo såsom ett heligt arf från slägte till slägte.

Sagor, lekar och dylikt till oändligt antal hade samma hägn.

Kyrkolagen hade ålagt föräldrarne att inprägla i barnen Christendomens elementar-kunskap — Fader Vår, Tron, Ave o. d., som de sjelfve skulle lära ur minnet i kyrkan.

Dessutom lärde föräldrar sina barn att läsa några bokstäfver i den stora Skapelseboken. Derföre finnas ännu stjernklasar med Odinska och blommor med Odinska och katholska namn.

Det torde således ej vara så svårt att förstå, hvarföre Söderns förderf ej hann rätt besmitta vår Nordiska

athmosphär, och hvarföre Papismen så lätt ramlade, vid de första rösterna från Wittenberg. Den Svenska charakteren, full af högt allvar, af klar besinning, af sann både ordnings- och frihetsanda, understödd af så många kraftfulla bildningsmedel, hvilka inrymde så mycket inflytande åt den enskilda viljans kraft, kunde ej i grunden skakas, ej i kärnan besmittas af det förderfligaste historien känner. Vi böra då hoppas, att samma national-charakter skall segrande genomgå alla pröfningar, som ännu återstå för densamma. (Fortsättes.)

Anm. Man har ej velat borttaga rum med jemn hänvisning till källorna; blott någon gång har man ansett nödvändigt att anföra dem. Forskaren finner dem i andra af Förf:s arbeten, eller känner dem redan.

OM
APPROXIMERAD TRISECTIO OCH MULTISECTIO ANGULI.

Från Elementar-Geometrien har hvar och en studerad sig bekant, huru hvarje vinkel eller cirkelbåge kan tuklyfvas så ofta som helst, och såmedelst delas i 2, 4, 8.. eller 2^n stycken lika delar, äfvensom att en rät vinkel eller hela cirkel-peripherien kan delas i 3 och i 5 lika delar, och således äfven i $2^n.3$, $2^n.5$, eller $2^n.3.5$ lika delar. Men för att dela hvad vinkel som helst i tre lika delar eller i 5, i 7 etc., eller den räta vinkeln i 7, i 11 etc., förslå ej dess constructions-medel (räta lineen och cirkeln), utan andra krok-lineer måste tagas till hjelp, oaktadt en Turk Hussein af sina lika höglärde landsmän skall hafva erhållit bevis om motsatsen. Tager man t. ex. Parabeln till hjelp, så kan man, så ofta man behagar, dela hvad vinkel som helst i tre lika delar, och således äfven i 3^n. eller i $2^r.3^n$ lika delar, äfvensom hela peripherien i 7 lika delar. (Se försök till en Theor. och Pract. lära om Apollonii Parabel, Lund 1832, Probl. 32, 33, sidd. 201, 204). Men vill man deremot accurat dela hvad vinkel som helst i 5 eller 7 lika delar etc., så är icke ens Parabeln eller någon Conisk Section (annorlunda än genom combination af ett par med olika excentricité) ensam tillräcklig.

Deremot om man vill åtnöja sig med en approximerad lösning, som lätt kan bringas till hvarje äskad grad af noggrannhet, så tro vi oss kunna meddela den i det följande.

För trisection har M. Roche (Feruss. Bull. des Sc. Math. 1831, Aug.) uppgifvit en approximatif construction, grundad derpå att $\frac{1}{3} = \frac{1}{4} + \frac{1}{4^2} + \frac{1}{4^3} + \ldots$, och som således består i en gentagen bisection eller quadrisection. Om man nemligen delar en gifven båge i 4 lika delar, och någon sådan del åter i 4 delar o. s. v., så är dess tredjedel summan af fjerdedelen och fjerdedelens fjerdedel o. s. v. i oändlighet. Detta delningssätt anse vi dock blott böra användas till en gröfre trisection eller quintisection etc. Ty om en båge b delas t. ex. i 16 lika delar β, så att $b = 16\,\beta$, så är $\frac{1}{3}b = 5\,\beta + \frac{1}{3}\beta$, och $\frac{1}{5}b = 3\beta + \frac{1}{5}\beta$; och således återstår det ännu att dela β på samma sätt som b, men skillnaden är den, att β är en liten båge och således nära lika med dess tangent eller chorda. Derföre kan man, till vinnande af en högre grad af noggrannhet, dela någon af sistnämnda räta lineerne i 3 eller 5 lika delar, och afsticka en båge, som har denna räta delen till tangent eller chorda, eller ock använda den ännu noggrannare afstickning vi straxt skole lära. I allmänhet märke vi dock först, att om den gifna bågen b skall delas i p stycken lika delar (varandes $p = 3$ eller $= 5$, eller något primtal eller hvad commensurabelt tal som helst), så kan man först genom en oftare gentagen bisection dela b uti 2^n stycken lika delar (β), så att $b = 2^n . \beta$, och dividera p uti 2^n, hvarigenom man får ett helt tal q till qvot och en rest r, (således $2^n = qp + r$), och följaktligen $\frac{1}{p} . b = (q + \frac{r}{p})\,\beta = q . \beta + \frac{r}{p} . \beta$. Men $q . \beta$ erhålles lätt genom mångfaldigande af β, och $\frac{r}{p}\beta$.. af $\frac{1}{p} . \beta$, om nemligen p, och således äfven r, är helt tal. Att dela en båge b uti p stycken lika delar bringas derföre alltid lätt till att dela en mycket mindre båge β uti lika många delar. Vi kunne derföre förutsätta, att vinkeln, som skall delas, har en viss gifven litenhet, och är t. ex. mindre än $\frac{1}{2}$ rät eller $\frac{1}{4}$ rät vinkel. Vidare märke

vi, att om man genom någon approximatif delning trott sig finna, att $\frac{1}{p}$ del af bågen β är α, så kan man, genom att taga en p-faldig af α probera denna delning, och är denne ej fullt accurat, så måste β och $p.\alpha$ skilja på en liten båge γ, och således $\beta - p\alpha$ vara $= \gamma$, eller $\beta = p\alpha + \gamma$, och följaktligen $\frac{1}{p}\beta = \alpha + \frac{1}{p}.\gamma$. Det återstår derföre alltid att åter dela nämnde skillnad γ på samma sätt. Men är ens approximations-method desto accuratare, ju mindre bågen är, som skall delas, så måste den, några gånger gentaget använd på den lilla återstående, liksom ödelade, skillnaden, mycket snart föra till ett högst noggrannt resultat. Genom den approximerade delningen och den tillhörande proberingen får man nemligen successive $\beta = p\alpha + \gamma$, $\gamma = p.\delta + \varepsilon$, $\varepsilon = p\zeta + \eta$, o. s. v. och således $\frac{1}{p}.\beta = \alpha + \frac{1}{p}.\gamma = \alpha + \delta + \frac{1}{p}.\varepsilon = \alpha + \delta + \zeta + \frac{1}{p}.\eta$, etc. ... och snart måste den lilla återstående skillnaden ε, eller η etc., och således ännu mera $\frac{1}{p}.\varepsilon$ eller $\frac{1}{p}.\eta$ etc. vara så liten, att de kunna och till och med måste negligeras, emedan de t. ex. äro mindre än den noggrannhet, hvarmed den verkliga geometriska constructionen i praktiken äfven med de hittills kända noggrannaste instrumenter kan verkställas (t. ex. $< \frac{1}{100}$ sec.). Men denna skillnad blir naturligtvis desto mindre, dels ju starkare den använda approximationen är, och dels ju oftare denna gentages. Äro en eller ett par gentagningar tillräcklige, så kan man säga att, med all den noggrannhet, som vid construction är möjlig, är $\frac{1}{p}.\beta = \alpha + \delta$, eller $= \alpha + \delta + \zeta$. Men en approximations noggrannhet är desto betydligare, ju högre potens af felet blifvit negligerad. Vid den Newtonska methoden för eqvationers lösning negligeras redan den andra potensen. Men är b en gifven liten båge, t dess tangent och s dess sinus, så är nära nog $3\,b = t$

$+ 3s$, och felet i denna likhet är af femte ordningen, (såsom man finner genom substitution af de kända trigonometriska serierna, medelst hvilka s och t uttryckas uti b), eller såsom femte potensen af bågens förhållande till radien, och således circa $= 0{,}00001$ om $b = 0{,}1 \times$ radien. Äro nu t_1 och s_1 tang. och sinus för en annan båge b_1, så är likaledes $3\,b_1 = t_1 + 3.s_1$. Om man derföre ville, att $b_1 = p.b$, så skulle man bestämma s eller t så, att $p.(t + 3s) = t_1 + 3s_1$, då b vore $= \frac{1}{p}.b_1$ eller en begärd del af den gifna bågen b_1. Emedan derföre äfven t_1 och s_1 äro gifna, så kan man sätta $t_1 + 3s_1 = p.r$, då $t + 3s$ blefve $= r =$ gifven qvantitet, (nemligen $= \frac{t_1 + 3s_1}{p}$). Dessutom är alltid $s = \frac{t}{\sqrt{1+t^2}}$. Men dessa bägge eqvationerne för t och s föra till en eqvation för endera af 4:e graden, som, löst enligt de från algebran kända reglor, förer till mycket förvecklade surda formler för s eller t, och dessutom hafva de sålunda erhållna värdena det felet, att blott vara approximerade. Fullt noggranna kunna de i allmänhet ej erhållas utan med tillhjelp af någon transcendent curva (någon så kallad qvadratrix), men med samma noggrannhet (nemligen af femte ordningen) kunna deras värden erhållas i rational eller lätt construerad form, t. ex. på något af följande sätt:

A) Låt bågen, som skall delas i p (t. ex. 3) stycken lika delar, vara Ob samt ett stycke af en krets*), hvars medelpunkt är C, samt låt OT vara dess tangent eller tangera kretsen i O, och råkas af radien Cb uti T. Tag på tangenten ett stycke $O\vartheta = \frac{1}{p}.OT$, och på radien OC ett stycke $OP = \frac{3p}{(p+1)(2p-1)}.OC$;

*) Läsaren behagade sjelf teckna figuren så, som den här och vidare framdeles beskrifves.

och sammanbind $P\vartheta$, samt Ob, och låt dessa samman bindande lineer skära hvarandra uti D, så skall de slutligen dragna lineen CD dela vinkeln OCb eller bågen Ob med en noggrannhet af femte ordningen, så at nära nog vinkeln $OCD = \frac{1}{p} . OCb$. Är $p = 3$, så bö OP således vara $= \frac{9}{5.5} . OC$ eller $\frac{9}{25} . OC$; och är $p = 5$ så bör $OP = \frac{5}{21} . OC$; samt när $p = 7$, så $OP = \frac{7}{39} . OC$; o. s. v. Dessa förhållanden gälla dock egentligen blott, när bågen Ob är mycket liten, och de äro absolut sanna, när den är oändligen liten; men de ändras ock obetydligt, när bågen blir något stor. Ty om vi vele hålla oss vid det första fall, som undfaller de vanliga elémenterna, nemligen trisection, och således sätta $p = 3$, så kan man i en omvänd ordning finna storleken af OP: om man nemligen tager vinkeln DCP efter behag, samt vinkeln $bCP = 3 . DCP$, så kan man, enligt nu gifven anvisning, genom direct construction eller ock genom trigonometrisk calcul bestämma OP. Om vi derföre tage $OCD = 30°$, $OC = 1$, och således vinkelen $OCb = 90° =$ rät, så finner man $OP = 0,3660 = \frac{\sqrt{3} - 1}{2}$, och följaktl. blott 0,006 större än när $OCb = 0$. Denna variation blir ännu mindre, om den gifna vinkeln är $< \frac{1}{2}$ rät; ty när vinkeln OCb tages $= 45°$, så befinnes, för $p = 3$, $OP = 0,36134 = 1 : (\sqrt{6} + \sqrt{3} - \sqrt{2})$, och således tillökningen af OP blott $= 0,00134$. Om derföre en vinkel inom nämnde gräns (45°) skall tredelas så kan man taga $OP = 0,36 = \frac{9}{25}$, eller $= 0,361$, allt efter som den är mindre eller större, och ett ringa fel i den ungefärliga uppskattningen af OP inom dessa så närbelägna gränsorna kan, såsom man lätt finner af det valda constructions-sättets beskaffenhet, hafva blott en mångfaldigt mindre inflytande på bestämmandet af vinkeln OCD. Och gentages denna construction till d

ande af det vid den första begångna felet, enligt här förut uppgifna grunder, så måste man erhålla tredjedelen af den gifna vinkeln till en hög grad af noggranhet.

B) Man kan ock göra den förändring i föregående construction, att OP tages $= \frac{3}{2p^2-1} . OC$, och den punkten ε, der $P\vartheta$ skär bågen, sammanbindes med C, då ock bågen εO är nära $= \frac{1}{p} . Ob$, eller vinkeln $OC\varepsilon = \frac{1}{p} . OCb$, med en noggrannhet äfven af femte ordningen. Dock är denna construction icke så brukbar vid större bågar, som den föregående. Ty om p tages $= 3$, och bågen Ob 1) mycket liten, så blir $OP = \frac{3}{2.3^2-1} = \frac{3}{17} = 0{,}1765$, och 2) $Ob = 45°$, så blir $OP = \frac{2\sqrt{2}-\sqrt{3}-1}{2.\sqrt{2}-3\sqrt{3}+3} = 0{,}1524$, och således mycket mindre än vid små bågars delning. När deremot 3) $Ob = 90°$, så blir $OP = 0{,}1340 = 1 - \frac{1}{2}\sqrt{3}$, och således ännu mera afvikande. Detta constructions-sätt är derföre brukbart blott vid mycket små bågars delning.

C) Accuratast och dock ganska enkelt synes deremot följande delningssätt vara. Låt Ob vara den gifna bågen eller OCb den gifna motsvarande vinkeln (vid centern C), som skall delas i p (t. ex. 3) stycken lika delar. Drag chordan Ob och dela den såsom bågen skall delas, eller tag deraf ett stycke $O\eta = \frac{1}{p} . Ob$, samt (å radien OC) $OX = \frac{3}{p+1} . OC$, eller dela närliggande radien OC i förhållandet $(OX:XC=)\ 3 : p-2$; samt drag ut $X\eta$ tills den skär bågen Ob i β, så är med en hög grad af noggrannhet $O\beta = \frac{1}{p} . Ob$. Särdeles således om

$p = 3$, $OC = 1$, så bör $OX = \frac{3}{4}$, ell. $CX = \frac{1}{4}$;
och om $p = 5$, så $OX = \frac{1}{2} = CX$;

samt om $p=7$, så $OX=\frac{3}{8}$, ell. $CX=\frac{5}{8}$,
eller om $p=\frac{7}{2}$, så $OX=\frac{2}{3}$, ell. $CX=\frac{1}{3}$,
och om $p=\frac{7}{4}$, så bör $OX=\frac{12}{11}$, eller $CX=-\frac{1}{11}$ (och således X ligga på andra sidan om centern C). Särskildt märke vi att, när $p=2$, så blir $CX=0$, och således blir då constructionen fullt accurat, efter X kommer att ligga i centern, och den härifrån flytande regeln för bisection är alldeles den samma, som Euclides lärer i sin 3:e bok. Deraf kan man förmoda, att vår construction skall blifva desto accuratare, ju närmare p tages lika med 2; och att vi derföre böre heldre sätta $p=\frac{5}{2}$, $\frac{7}{3}$ eller $\frac{7}{4}$, $\frac{11}{5}$ eller $\frac{11}{6}$ eller åtminstone $\frac{11}{4}$, än $p=5$, 7 eller 11; o. s. v. Om vi derföre sätta $p=\frac{3}{2}$, $\frac{5}{2}$, $\frac{7}{4}$, $\frac{11}{4}$, $\frac{11}{8}$, $\frac{13}{6}$, $\frac{13}{8}$, $\frac{17}{8}$ etc., så blir ... $OX=\frac{6}{5}$, $\frac{6}{7}$, $\frac{12}{11}$, $\frac{4}{3}$, $\frac{24}{19}$, $\frac{18}{19}$, $\frac{8}{7}$, $\frac{24}{23}$ etc., och man erhåller på detta sätt mycket snart $\frac{2}{3}\,b$, $\frac{2}{5}\,b$, $\frac{4}{7}\,b$, $\frac{4}{11}\,b$ etc. med tillräcklig noggrannhet, och sedermera genom gentagen bisection (eller trisection vid $\frac{6}{13}\,b$), $\frac{1}{3}\,b$, $\frac{1}{5}\,b$, $\frac{1}{7}\,b$, $\frac{1}{11}\,b$ etc. ... För att se verkan af detta delningssätt, låt oss antaga $p=3$, (som tydligen är det ofördelaktigaste fallet, emedan alla öfriga värden på p, såsom nu visades, kunna bringas närmare $=2$), och i en omvänd ordning genom construction eller trigonometrisk uträkning söka det till vissa gifna vinklar hörande värdet på OX, som gör deras trisection exact. Om vi till den ändan 1:o sätte gifna bågen $b=90°$ ($=$ en qvadrant), så befinnes sålunda $OX=0{,}732=\sqrt{3}-1$, om $OC=1$; och 2:o om b tages $=45°$, så blir $OX=0{,}7456661$ $=\frac{1}{2}\cdot(3\cdot\sqrt{6}+5\sqrt{2}-4\cdot\sqrt{3}-6)$; och slutligen 3:o när $b=30°$, så finner man $OX=0{,}748085$, i stället för 0,75, som är det rätta värdet, när b är oändligen liten eller nära $=0$. Skillnaden mellan värdena på OX vid de två sistnämnda fallen är blott 0,0019, och om denna fördelas efter ögonmått och en behaglig uppskattning (svarande mot den gifna bågens storlek, när nemligen denna ligger emellan 0° och 30°), så kan

det dervid begångna felet hafva en högst ringa inflytelse på bestämmandet af den sökta tredjedelen. Ty om OX är det sålunda uppskattade stycket af radien (t. ex. $=$ 0,75 för hvarje båge $<$ 15°), men OX' det rätta mot den gifna bågen svarande värdet, nemligen sådant, att den utdragna lineen $X'\eta$ afskär en båge $O\beta'$ precis $=$ $\frac{1}{3}\,Ob$, under det $O\beta$ blott nära nog är $= \frac{1}{3}\,Ob$; så är skillnaden $XX' < 0{,}002$, ja till och med $< \frac{1}{300}.OX'$. Och då dessutom vinkeln $OX\eta$ är mycket liten (i det antagna fallet $<$ 5°), så blir vinkeln $X'\eta X$ mångfaldigt mindre, (ja ungefär $\frac{1}{500}$ af $OX\eta$, och således circa $\frac{1}{100}$ grad, emedan Sin. η : Sin. $X = XX' : \eta X' < 1 : 500$). Dessutom är $\eta\beta$ eller $\eta\beta'$ föga större än Sagittan till $O\beta'$ och således högst liten, enär denna bågen sjelf redan är liten nog; följaktligen måste felet $\beta\beta'$ blifva en högst liten båge, då den står emot en högst liten vinkel (af circa 0,01°) uti en triangel med mycket små sidor. Att detta fel är af femte ordningen eller svarar mot femte potensen af bågens $O\beta'$ eller Ob förhållande till radien, finner man redan deraf, att XX' eller $XX':\eta X'$ är så liten, att den kan anses af andra ordningen, såsom ock en accuratare trigonometrisk utveckling ådagalägger, om vinkeln X eller $OX\beta$ är af den första, och att således vinkeln $X'\eta X$ eller $\beta'\eta\beta$ är af tredje ordningen, samt följaktligen $\beta\beta'$ af den femte, eftersom sagittan och således $\eta\beta'$ är af den andra. Genom en liten construction och dertill lämpad trigonometrisk analys (hvilken vi dock ej velat införa här, då vi dels ej velat besvära Litteratur-Föreningen med bekostandet af en planche för denna lilla uppsatsens skull, och dels den öfvade analysten lätt återfinner den, samt dels den mindre öfvade kan genom verklig construction pröfva våra påståenden), finne vi nemligen allmänna uttrycket för OX' vara $OX' = \dfrac{S.b\beta' + S.O\beta' - S.Ob}{p.S.O\beta' - S.Ob}.OC$, om $S.b\beta$ betecknar sinus för bågen $b\beta$, o. s. v. — Och om

detta behörigen utvecklas, så blir $OX' = \frac{3}{p+1} -$ [illegible] $\frac{p-2}{p+1} \cdot \frac{2p-1}{p^2} \cdot b^2 +$ etc., om $Ob = b \cdot OC$. Tages derföre $OX = \frac{3}{p+1}$, så blir $X'X$ af formen $P \cdot b^m$, och således af andra ordningen i anseende till den gifna bågen, och följaktligen, enligt hvad redan är antydt, felet $\beta'\beta$ och äfven $p \cdot \beta\beta'$ af den femte. Men om nu $p \cdot \beta\beta'$, som tydligen är en numera gifven båge (nemligen $= Ob - p \cdot Ob$), åter delas på samma sätt, så blir det nya felet äfven af femte ordningen i anseende till $\beta\beta'$, och således af den tjugufemte i anseende till b (emedan $\beta\beta'$ är af formen $2 \cdot b^5$, och således det nya felet af samma ordning, som $2 \cdot (p \cdot \beta\beta')^5 = 2^6 \cdot p^5 \cdot b^{25}$), och derföre högst litet. Detta blir dock ännu mindre derigenom, att coëfficienten 2 till b^5 är temligen liten. Denna kunne vi bestämma, om vi antage vinklarne $OX\beta$, $OC\eta$ så små, att deras förhållande kan anses detsamma som det mellan deras sinus. Ty om vi begagne samma construction, som den här förut brukades för att bevisa, det felet $\beta\beta'$ var af femte ordningen, och drage $C\eta$, så är, i triangeln $X'\eta X$, $S.\eta : S.X = X'X : X'\eta$, och således nära vinkeln η : vinkeln $X = X'X : OX'$, emedan OX' eller OX kan tagas för $X'\eta$ (egentligen är väl $XO > X\eta > X'\eta$, men då $XO - X'O$ är af andra ordningen, så äro dessa lineer föga skiljaktiga*)). Men tillika är i triangeln $C\eta X$, $S.C : S.X = \eta X : \eta C$, och således nära vinkeln C : vinkeln $X = OX : CO$, eftersom $\eta\beta$, $\eta\beta'$ äfven äro af andra ordningen. Derföre är vinkeln X eller $OX\eta = \frac{OC}{OX} \cdot$ vinkeln $OC\eta$, eller nära $= \frac{OC}{OX} \cdot OC\beta' =$

---

*) Genom noggrannare calcul finner man $X'\eta : X'O = \text{Cos.} \tfrac{1}{2} b : \text{Cos.} \tfrac{1}{2} \overline{b - X} = 1 : 1$, efter Cos. för små vinklar äro nästan lika.

$\frac{p+\iota}{3} \cdot \frac{OCb}{p}$, och vinkeln η eller $X'\eta X = \frac{XX}{OX'}$. vinkeln X och således vinkeln η eller den motsvarande numerära bågen $\eta = \frac{XX}{OX'} \cdot \frac{OC}{OX'}$. vinkeln $\frac{OCb}{p} =$ $P \cdot b^2 \cdot (\frac{p+\iota}{3})^2 \cdot \frac{b}{p}$, om $X'X = Pb^2$, och $OC = 1$.

Vidare, om vi drage $C\beta'$ och $O\beta'$, så äro vinklarne $CO\beta'$ ($= C\beta'O$) och COb complementer till $\frac{1}{2}\, OC\beta'$ och $\frac{1}{2}\, OCb$, och således deras skillnad eller vinkeln $bO\beta' = \frac{1}{2}\, bC\beta'$, (eller ses detta ock deraf, att den ena står vid peripherien och den andra vid centern mot samma båge $b\beta'$), samt, uti triangeln $C\beta'X'$, är S. vinkeln $\beta' : S . C = CX' : X'\beta'$, och således vinkeln β' eller $C\beta'X'$ nära $= \frac{CX'}{X'\beta'} . OC\beta'$, och följaktligen vinkeln $X'\beta'O = C\beta'O - C\beta'X'$ $= (R - \frac{1}{2}\, OC\beta') - \frac{CX'}{X'\beta'} . OC\beta'$ eller vinkeln $X'\beta'O =$ $R - (\frac{1}{2} + \frac{CX'}{X'\beta'}) . OC\beta'$, derest ock $X'O$ kan tagas för $X'\beta'$. Men i triangeln $O\eta\beta'$ är $\eta\beta' : \eta O = S . O : S\beta'$, och således, alldenstund vinkeln $\beta' = O\beta'X'$ är complement till $(\frac{1}{2} + \frac{CX'}{X'O})\, OC\beta$, och vinkeln $O = bO\beta' = \frac{bC\beta'}{2}$,

$$\eta\beta' = \frac{S(\frac{bC\beta'}{2}) . O\eta}{\mathrm{Cos.}(\frac{1}{2} + \frac{CX'}{XO'})\, \frac{OCb}{p}}$$ eller nära $\eta\beta' = \frac{bC\beta'}{2} \cdot \frac{Ob}{p} =$

$\frac{b}{2} . (1 - \frac{\iota}{p}) . \frac{b}{p}$. Och slutligen är uti triangeln $\eta\beta'\beta$, $\beta'\beta : \eta\beta' = S . \eta : S . \overline{\eta\beta\beta'}$ eller nära $= S\eta : S\eta\beta'\beta$, emedan η är högst liten och således vinklarne β och β' nära hvarandras supplementer. Men vinkeln $\eta\beta'\beta$ kan anses vara den samma som den emellan $X'\beta'$ och tangenten i β', och således complement till $C\beta'X'$, som är $= OX'\beta' - OC\beta'$, hvarföre dess sinus $=$ Cos. $(OX'\beta' - OC\beta')$, och således nära $= 1$. Derföre är $\beta'\beta = \eta\beta' . S . \eta = \eta\beta'$

vinkeln η, och således, till följd af de redan erhållna värdena på $\eta\beta'$ och vinkeln η, är $\beta'\beta = \frac{p-1}{2p^2}b^2 \cdot P\frac{\overline{p+1}^2}{9p} \cdot b^3$, eller då $P = \frac{1}{20} \cdot \frac{p-2}{p+1} \cdot \frac{2p-1}{p^2}$, $\beta'\beta = \frac{1}{360} \cdot \overline{p-1} \cdot \overline{p-2} \cdot \overline{2p-1} \cdot \overline{p+1} \cdot (\frac{b}{p})^5$. Detta är det ungefärliga värdet af constructions-felet, (det fullständiga är naturligtvis en serie af formen $Ab^5 + Bb^7 + Cb^9 +$ etc.). Oaktadt denna formel erhållits under den förutsättning, att gifna bågen (b) eller åtminstone dess sökta del ($\frac{1}{p}b$) är nog liten, så kan den dock tillämpas till temligen stora bågar. Ty om b tages $= 60° = \frac{\pi}{3}$ och $p = 3$, så ger den $\beta\beta' = \frac{400'}{9} \cdot (\frac{\pi}{9})^4 = 1',98$ eller nära $= 2'$; men om man genom sträng trigonometrisk och geometrisk analys söker storleken af bågen $O\beta$, så finner man den $= O\beta = 19° \; 57' \; 47'',8$, under det den skulle vara $= O\beta' = 20°$, hvarföre det verkliga felet är $= 2'12'',2$ och således föga större än det genom formeln erhållna. Tager man deremot $b = 30°$, så gifva bägge sätten nästan öfverensstämmande $\beta\beta' = 3'',7$. Tillika ses att, då 4 à 5″ är en så liten vinkel att den vid construction på ett ritbräde ej kan göras märkbar, helst man för att se den å en astronomisk cirkel behöfver nonius och loupe, så kan vår nu lärda method af en ritare användas utan gentagning för att dela hvad båge som helst i hvad förhållande han vill, om han först genom en eller ett par bisectioner, såsom här förut lärdes, skaffat sig en återstående odelad båge (Ob), som är $< 30°$, eller åtminstone $< 45°$, och sedan delar dennes chorda (Ob) i samma förhållande, som bågen skulle delas (nemligen som $1:p-1$ eller $r:s$), samt radien genom dess ända (OC) i förhållan-

det $3:p-2$ eller $3.r:n-r$, då lineen ηX, som sammanbinder delnings-punkterne, skär båge Ob uti β i det begärda förhållandet. Vill man hafva större noggrannhet, eller använda construction på större bågar, så kan man antingen anbringa correctionen $XX' = -P.b^2$ på OX, eller ock gentaga denna delnings-operation enligt den anvisning, som förut är lemnad. Häraf flyter också en method att fullkomna astronomiska instrumentmakarens delnings-instrument. Det är nemligen tydligt, att alla lineer sådana som $\eta X'$, som höra till olika stora bågars Ob delning i p delar, måste tangera en gemensam curva, hvilken, så länge bågen $Ob < 90°$, är innesluten inom temligen trånga gränsor. Om derföre den dithörande delen af denna envelopperade curva eller snarare flere sådana curver, hörande till hvar sitt värde af p (3, 5, 7 etc. eller $\frac{3}{2}$, $\frac{5}{2}$, $\frac{7}{4}$ etc.), anbringas vid X, och en rät lineal genom fjäder tryckes hårdt intill den derefter formade mallen, under det han genom en särskild mechanism delar chordan i det gifna förhållandet, så skall man dermed kunna dela hvarje båge i 3, 5, 7 etc. lika delar. Men det vidare utförandet af en sådan mechanisk inrättning måste vi lemna åt instrumentmakaren, under det vi tillika uppmana yngre mathematici att undersöka naturen och constructions-sättet af nämnde envelopperade curva, medelst hvilken en båge kan delas i hvad förhållande som helst.

Oaktadt föregående constructions-sätt tyckes lemna all för praktiken behöflig noggrannhet, vele vi dock slutligen antyda ett ännu noggrannare, men dervid hufvudsakligen hålla oss inom analysens gebit.

D) De föregående sätten hade ett fel af femte ordningen; ett sätt, der detta är af sjunde ordningen, måste således vara dem vida öfverlägset, och det dess mera, ju mindre coëfficienten till b^7 uti felet $\beta\beta'$ är. Detta synes man bäst kunna vinna derigenom, att man

jemnför Sinus för sökta bågen ($S.\frac{\prime}{p}b$) med dem för några andra ungefär lika små bågar så, att de vid utvecklingen öfverensstämma åtminstone till de 3 första termerne och således skilja sig först vid den fjerde, hvarigenom constructions-felet på sin höjd kan bli af sjunde ordningen eller af formen $P_0 . b^7 + P_1 . b^9 + \ldots$, och coëfficienten P sannolikt bör blifva desto mindre, som i $S.b$ den till b^7 är ganska liten ($= \frac{\prime}{2.3.4.5.6.7} = \frac{\prime}{5040}$) och till de följande termerne ännu mindre. Detta kan naturligtvis ske under olika formér; följande hafve vi dock funnit ganska enkel och tillika ledande till en lätt construction. (NB. stort S betyder här alltid Sinus, med radien $=1$).

Låt oss sätta $\frac{\prime}{p} b = \varphi$, och således $b = p\varphi$, samt antaga att coëfficienterne $m, n, \mathfrak{p}, r, s$ äro bestämda så $S.\varphi = n . S(p\varphi) + m . S(\mathfrak{p}\varphi + rz)$ på en correction af sjunde ordningen ($:: \varphi^7$) nära, under det $Sz = \frac{s}{r} . \overline{Sr\varphi}$. Till den ändan måste vi utveckla dessa sinus till och med till φ^5, och kunna således dervid negligera φ^7 och alla högre potenser. Först är $Sr\varphi = r\varphi - \frac{r^3\varphi^3}{2.3} + \frac{r^5\varphi^5}{2..5} -$ (om $2..5 = 2.3.4.5$), och således, om vi antage, att genom reversion erhållits $z = s.\varphi + \frac{s_1}{2.3}\varphi^3 + \frac{s_2.\varphi^5}{2..5} +$, så är

$$Sz = (s\varphi + \frac{s_1}{2.3}\varphi^3 + \frac{s_2\varphi^5}{2..5} +)$$
$$- \frac{\prime}{2.3}.(s^3\varphi^3 + \frac{3.s^2s_1}{2.3}.\varphi^5 +)$$
$$+ \frac{\prime}{2..5}(s^5\varphi^5 +),$$

som bör $= s.(\varphi - \frac{r^2}{2.3}\varphi^3 + \frac{r^4\varphi^5}{2..5} +)$, och således $s_1 = s^3 - r^2 . s$, samt $s_2 = 10 . s^2 . s_1 - s^5 + r^4 . s =$

$9s^5 - 10v^2s^3 + v^4.s$, och följaktligen $z = s\varphi + \frac{s^3 - v^2 s}{2.3}.\varphi^3 + \frac{9s^5 - 10v^2s^3 + v^4 s}{2..5}.\varphi^5 +$. samt $p\varphi + rz = (p + rs)\varphi + \frac{s^2 - v^2}{2.3}.rs.\varphi^3 +$ etc., som ock för korthetens skull kan sättas $= q\varphi + \frac{q_1}{2.3}.\varphi^3 + \frac{q_2.\varphi^5}{2..5} + .. = \Phi$ så att $q = (p + rs)$, $q_1 = (s^2 - v^2)rs$, $q_2 = (9s^4 - 10v^2s^2 + v^4).rs$. Till följd häraf blir

$$S\overline{p\varphi + rz} = S\Phi = \Phi - \frac{1}{2.3}\Phi^3 + \frac{1}{2..5}\Phi^5 + = q\varphi + \frac{q_1}{2.3}\varphi^3 + \frac{q_2\varphi^5}{2..5} +$$

$$- \frac{1}{2.3}.(q^3\varphi^3 + 3.\frac{q^2q_1\varphi^5}{2.3} +) + \frac{1}{2..5}.(q^5\varphi^5 + ..);$$

hvilket, multipliceradt med m och lagdt till utvecklade $n.Sp\varphi$ eller $n.(p\varphi - \frac{p^3\varphi^3}{2.3} + \frac{p^5\varphi^5}{2..5} -)$, bör göra $S\varphi$ eller $= \varphi - \frac{\varphi^3}{2.3} + \frac{\varphi^5}{2..5} - ...$; och således uppkomma genom jemnförande af coëfficienterne till φ, φ^3 och φ^5 dessa eqvationer:

1) $mq + np = 1$, 2) $m.(q_1 - q^3) - np^3 = -1$,
3) $m.(q_2 - 10q^2q_1 + q^5) + np^5 = 1$.

Om nu den första 1) af dessa, multiplicerad med p^2, lägges till den andra 2), så fås $m.(qp^2 + q_1 - q^3) = p^2 - 1$, men multiplicerad med p^4 och tagen från 3), ger den $m.(-qp^4 + q_2 - 10q^2q_1 + q^5) = 1 - p^4$; och när ur dessa bägge sednare eq. uteslutes m, får man en eqvation

$$(q^5 - 10q^2q_1 + q_2 - qp^4) + (p^2 + 1).(qp^2 + q_1 - q^3) = 0,$$

som, när de föregående värdena på q, q_1, q_2 blifvit införda, uttrycker det förhållande, som måste äga rum mellan talen p, r, s, v (samt det gifna p), för att den

härifrån härledda constructionen må blifva af äskad noggrannhet. Och då de arbiträra talen äro 4 stycken, så kan naturligtvis detta villkor uppfyllas på otaliga sätt, och derföre troligtvis äfven så att ännu en à två termer *) i den utvecklade sinus-eqvationen kunde fås att försvinna. Vi skola dock blott ange ett eller ett par af de enklaste sätten. Om man gör den nämnda substitutionen, så befinnes eqvationen vara af femte graden i anseende till $\mathfrak{p}$, r och s, men blott af andra i anseende till v^2; om man deremot behåller q i stället för $\mathfrak{p}$, så får man en eqvation, som blott är af första graden i anseende till r, och kan sättas under formen:
$q.(q^2-1)(q^2-p^2)+r.s.(s^2-v^2).(9s^2+p^2+1-v^2-10q^2) = 0$, och som således ger r uttryckt rationelt uti de öfriga arbiträra talen q, s, v. Men då talen r, $\mathfrak{p}$, v måste, för att de behöfliga bågarne må vara constructibla, vara af formen $\frac{r'}{2^{\mathfrak{p}}}$, $\frac{\mathfrak{p}'}{2^{r}}.p$, $\frac{v p}{2^{n}}$, så bör man egentligen antaga så beskaffade värden för dem och sedan söka s, som kan få vara hurudant tal som helst, genom en eqvation af femte graden. Särskildt märkvärdigt är dock det lösningssätt, som ger r under formen $= \frac{0}{0}$, och som fås derigenom att q^2 antages $= 1$ eller $= p^2$, och $9s^2 + p^2 + 1 - v^2 - 10q^2 = 0$. Att sätta $q^2 = p^2$ finner man dock snart vara mindre tjenligt. Låt oss derföre sätta $q^2 = 1$, och således $q = \pm 1$, så blir $\overline{3s}^2 - v^2 = 3^2 - p^2$, eller $\frac{3s - v}{3 \pm p} = \frac{3 \mp p}{3s + v}$; en eqvation, som fullgöres på ett ganska allmänt sätt genom att sätta

$$\left\{ \begin{array}{l} k(3s - v) = \eta.(3 \mp p) \\ k(3 \pm p) = \eta.(3s + v) \end{array} \right\} \text{ varandes } k \text{ och } \eta \text{ arbiträra hela tal.}$$

Häraf fås $6s = \frac{k}{\eta}(3 \pm p) + \frac{\eta}{k}(3 \mp p)$, samt

*) Tre kunna naturligtvis ej komma i fråga, då slut-eqvationen för $\mathfrak{p}$, v eller r blir af ganska hög grad och sannolikt har surda rötter, som göra constructionen af z och af $S(p\varphi + rz)$ nästan omöjlig.

$2\nu = \frac{k}{\eta}(3 \pm p) - \frac{\eta}{k}(3 \mp p)$; och för att s och ν må bli hela tal, kan man taga k, η att vara factorer i hvar sitt af talen $3 + p$, och $p - 3$. Men på det att bågen $\nu\varphi$ må kunna construeras, oaktadt blott b eller $p\varphi$ är gifven, så måste talet ν vara af formen $\frac{\nu'.p}{2^n}$, och således $\nu' p = 2^{n \cdot 1}$

$.[3(\frac{k}{\eta} - \frac{\eta}{k}) \pm p(\frac{k}{\eta} + \frac{\eta}{k})]$ eller $\eta k \nu'.p = 2^{n-1}.$ $[3.(k^2 - \eta^2) \pm p(k^2 + \eta^2)]$, och följaktligen $2^{n-1}.3.$ $(k^2 - \eta^2)$ divisibel med p. Är derföre p primtal, annat än 2 eller 3, så måste k^2 vara congruent med η^2 och således äfven k med $\pm \eta$ i anseende till p, d. ä. $k =$ $\pm \eta$, eller $= p \pm \eta$, eller $= 2p \pm \eta$, etc. Om derföre, med förbigående af de flera sätt, som härifrån med tillhjelp af högre arithmetiken skulle kunna härledas, k tages $= \eta$, så blir $\nu = \pm p$, och $s = 1$, och således $Sz = \frac{1}{p}.\overline{Sp\varphi}$, samt $\mathfrak{p} = q - r = \pm 1 - r$, och följaktligen Φ eller $\mathfrak{p}\varphi + rz = (rz - \overline{r \mp 1}.\varphi)$. Men, för att äfven $(r \pm 1)\varphi$ må vara constructibel, måste vi taga $-\mathfrak{p}$ eller $r \mp 1$ af formen $= \frac{-\mu.p}{2^m}$, och således $r = \frac{-\mu p}{2^\nu} \pm 1$, samt $\Phi = \frac{-\mu p \pm 2^\nu}{2^\nu}.z + \frac{\mu}{2^\nu}.p\varphi$, eller $\Phi = \mathfrak{p}(\varphi - z) \pm z$. Men ur eq. 1) och 2) funno vi $m = \frac{p^2 - 1}{q(p^2 - q^2) + (s^2 - \nu^2)rs}$, som nu blir $=$

$$\frac{p^2 - 1}{q(p^2 - 1) + \overline{1 - p^2}.r} = \frac{1}{q - r} = \frac{1}{\mathfrak{p}},$$

om $\mathfrak{p}$ bibehålles för bråket $\frac{+\mu.p}{2m}$, som dock dermed bör förstås. Tillika är $n = \frac{1 - mq}{p} = \frac{1}{p} - \frac{q}{p\mathfrak{p}}$. Derföre blir $S\varphi = (\frac{1}{p} - \frac{q}{p\mathfrak{p}})$

$Sp\varphi + \frac{1}{\mathfrak{p}} S\Phi$, om $Sz = \frac{1}{p}\overline{Sp\varphi}$; och således äfven $S\varphi = (1 - \frac{q}{\mathfrak{p}}) . Sz + \frac{1}{\mathfrak{p}} S\Phi$. Denna formel är alldeles exact, när $p = 1$, då $z = \varphi$, hvad än $\mathfrak{p}$ är; och annars är den i allmänhet noggrann till sjunde ordningen, $\mathfrak{p}$ vare hvad som helst, dock icke för stort. Ty när $\mathfrak{p}$ tages $= \frac{z}{\varphi - z}$, så är noggrannheten blott af femte ordningen, och blott af tredje, om $\mathfrak{p} = \infty$, så vida icke $p = 1$. Det är derföre af vigt, att äfven storleken af $\mathfrak{p}$ bestämmes, åtminstone ungefär; precis är ej görligt annorlunda än genom att drifva den ursprungliga utvecklingen ända till (och med) φ^7. Men detta skulle dels föra till en mycket vidlyftig räkning, och dels till en eqvation af mycket hög grad, om hvilken det kunde vara mycket tvifvelaktigt, huruvida den hade rationel rot $\mathfrak{p}$, och det sådan, att bågen $\mathfrak{p}\varphi$ kunde construeras. I stället finne vi på annat sätt och det vida enklare, att $\mathfrak{p}$ bör tagas så nära $= 1$, som med dess förut angifna form är förenligt. Ty $S\varphi - Sz = \frac{S.\Phi - Sqz}{\mathfrak{p}}$, eftersom $q = \pm 1$, och $S\Phi - \overline{Sqz} = 2S\frac{\Phi - qz}{2} \text{Cos.} \frac{\Phi + qz}{2} = 2S\mathfrak{p}\frac{\varphi - z}{2}$, $\text{Cos.} \frac{\Phi + qz}{2}$, eftersom $\Phi = \mathfrak{p}(\varphi - z) + qz$; äfvensom $S\varphi - Sz = 2S\frac{\varphi - z}{2} \text{Cos.} \frac{\varphi + z}{2}$. Men ju närmare $\mathfrak{p} = \pm 1$, desto närmare är $S\frac{\varphi - z}{2} = \frac{1}{\mathfrak{p}} S\mathfrak{p}\frac{\varphi - z}{2}$, äfvensom $\text{Cos.} \frac{\varphi + z}{2}$ är desto närmare $= \text{Cos.} \frac{\Phi + qz}{2}$ eller $\text{Cos.} \frac{\mathfrak{p}\varphi + \overline{2q - \mathfrak{p}}\,z}{2}$, ju mindre bågarne φ och z äro, samt ju närmare $\mathfrak{p}$ är till $+1$ eller till -1, allt efter som $q = +1$ eller $= -1$. Vi måste derföre taga $\mathfrak{p}$

ra $= \pm 1$, men dock af formen $\frac{\mu p}{2^n}$, och är nu äf-
n p nära 1, så är vår approximerade formel: $S\varphi =$
$z + \frac{1}{p} . S\overline{p\varphi - z} + qz - Sqz)$; och således om
$= 1$, och p nära $= +1$,
$\varphi = Sz + \frac{1}{p} . (S\overline{p\varphi - z} + z - Sz)$; och om
$= -1$, så erhålles samma formel. Tillika är $Sz =$
$Sp\varphi$. Den construction, som från dessa formler här-
ledes, är desto accuratare, ju mindre φ eller till och
med $p\varphi$ är, samt desto närmare p är $= 1$. Vi hafva
väl i det föregående antagit p vara ett primtal och såle-
les oftast mycket större än 1. Men den bestämning vi
derifrån härledde, nemligen $k = \eta$, finner man lätt böra
gälla, hurudant tal p än är. Vi kunna derföre låta
p, i stället för primtal p' (t. ex. 5), betyda en bråkdel
deraf, som är nära $= 1$, och hvars nämnare är en po-
tens af 2. Om vi derföre hafva en båge B, som skall
delas i p' delar, och den skulle vara stor t. ex. $> 45°$
eller $> 60°$, så halfvera vi den först tillräckligt ofta
(t. ex. c gånger), att den må bli mindre än någon så-
dan gräns, som svarar mot den noggrannhet man vid
det valda constructions-sättet kan eller vill vinna. Är då
$2^c = p'\nu + \mu$, så är $\frac{1}{p'} . 2^c = \nu + \frac{\mu}{p'}$, och $\frac{1}{p'} B =$
$\frac{1}{p'} . 2^c) . \frac{B}{2^c} = \nu . \frac{B}{2^c} + \frac{\mu}{p'} . \frac{B}{2^c}$. Är nu $\frac{\mu}{p'}$ nära $= 1$,
så kan man taga $\frac{p'}{\mu} = p$; annars kan man först multi-
plicera det med ett bråk af formen $\frac{\mu'}{2^{c'}}$, att $\frac{\mu\mu'}{p' . 2^{c'}}$ blir
nära $= 1$; och detta kan tagas i stället för p. I nästan
alla fall är det dock redan nog att genast jemnföra p'
med den potens af 2, som är närmast till p' eller till

någon dess multipel. Sålunda är t. ex. $\frac{1}{3}.B = \frac{2}{3}.\frac{B}{2} = \frac{4}{3}.\frac{B}{4}$, $\frac{1}{5}B = \frac{4}{5}.\frac{B}{4}$, $\frac{1}{7}B = \frac{8}{7}.\frac{B}{8}$, och $\frac{1}{11}B = \frac{8}{11}.\frac{B}{8} = \frac{32}{33}.\frac{3B}{32}$, hvaraf man ser, att den sökta bågen $\frac{B}{p'}$ eller φ genast fås under formen $\frac{1}{p}.b$, varandes ($\varphi' =$) $b = \frac{B}{2^\nu}$ eller $= \frac{\mu B}{2^\nu}$, och $p = \frac{p'}{2^\pi}$ eller $\frac{\mu p'}{2^\pi}$; och således både p af den för construction beqvämaste formen och storleken, samt b tillräckligen liten. Om derföre p och b tagas på detta sätt, samt $\mathfrak{p} = p$, och vi transformera våra approximerade formler enligt trigonometriska satsen $S\varphi = \frac{1}{2}$. Ch. $\overline{2\varphi}$ (såvida Ch. ψ betyder chordan till bågen ψ), hvarigenom de blifva dessa Ch. $\overline{2z} = \frac{1}{p}$ Ch. $\overline{p.2\varphi}$, samt

Ch. $\overline{2\varphi}$ = Ch. $\overline{2z} + \frac{1}{\mathfrak{p}}$. (Ch. $\overline{\mathfrak{p}.2(\varphi - z) + 2z}$ — Ch. $\overline{2z}$),

eller ock, när φ och z tagas för 2φ och $2z$, dessa:

$$\text{Ch. } \overline{z} = \frac{1}{p} \text{ Ch. } \overline{p\varphi},$$

$$\text{Ch. } \overline{\varphi} = \text{Ch. } \overline{z} + \frac{1}{p} . (\text{Ch. } \overline{p\varphi - pz + z} - \text{Ch. } \overline{z}),$$

så finner man derutinnan grunden för följande lika lätta, som noggranna construction:

Låt $O\varphi'$ vara bågen ($= b$), hvaraf en bråkdel ($\frac{1}{p}b = \frac{2^\pi}{p'}.b$) begäres. Tag samma bråkdel OP ($= \frac{1}{p}.O\varphi'$) af dess chorda ($O\varphi'$), och med deras gemensamma ända O till centre beskrif en båge Psz, som skär den gifna i z. Sök [genom mångfaldigande (med p') och halfveringar] bågen $Oz' = p . Oz = \frac{p'}{2^\pi}$. bå-

gen Oz; och om $\left\{\begin{matrix} p > 1 \\ p < 1 \end{matrix}\right\}$ $\left\{\begin{matrix} \text{öka} \\ \text{minska} \end{matrix}\right\}$ bågen Oz med $z'\varphi'$, eller tag bågen $z\psi = z'\varphi'$, så att bågen $O\psi = Oz \pm z'\varphi' = Oz + O\varphi' - Oz'$ (föreställande $p.\varphi - z + z$, om $Oz = z$), och låt dennes chorda skäras af bågen zP uti s; samt tag af räta lineen $s\psi$ ett stycke $s\sigma = \frac{1}{p} . s\psi$, och ur O som centre beskrif en båge genom σ, som skär den gifna i φ, så är $O\varphi$ den begärda delen af $O\varphi'$, nemligen $O\varphi = \frac{1}{p} O\varphi'$, och det med en sådan noggrannhet, att man med vanlig construction på ritbräde knappt kan märka felet (eller ens med säkerhet uppvisa åt hvilketdera hållet det ligger), om den gifna bågen $O\varphi'$ blott är mindre än en qvadrant. Om man för att pröfva denna construction tager $p' = 3$, och $B = \pi = 180°$, samt enligt gifven anvisning $p = \frac{3}{2}$, samt $b = \frac{B}{2}$, då $\frac{1}{3} B = \frac{2}{3} . \frac{B}{2}$, så finner man genom trigonometrisk räkning, att föregående construction ger bågen (om $O\varphi' = 90°$), $O\varphi = 60° \ 1\frac{3}{4}'$, och således $1\frac{3}{4}'$ för stor. Detta fel är dock vid construction på papper föga märkbart; ty en utstucken punkt intager der vanligen omkring en trettiondedels dec. linea, och upptager derföre på en peripheri med 1 fots radie circa 1 minuts båge; om man derföre vid sin construction skall använda flera punkter, så kan man till slut lätt hafva stuckit miste på ett par minuter, eller på mera, om mindre radie brukas. Detta fall är dock tydligen ett af de ofördelaktigaste. Felet kan ock minskas, om man bestämmer p annorlunda. Detta kunde åstadkommas genom att drifva den ursprungliga utvecklingen ända till φ^7; men derigenom får man icke annat resultat än det här förut genom direct resonnement angifna, att nemligen p bör vara nära $= 1$. Detta värde gäller dock blott under den förutsätt-

ning, att bågen b eller B är tillräckligen liten, och kan således ej användas, när de äro stora t. ex. $= \frac{\pi}{2}$ eller $= \pi$ ($= 3, 14$ etc.). I dessa sednare fall är det bättre att bestämma $\mathfrak{p}$ på indirect väg, nemligen derigenom att man anser eqvationen

$\text{Ch.}\,\varphi = \text{Ch.}\,z + \frac{1}{\mathfrak{p}}.[\text{Ch.}\,(\mathfrak{p}\varphi - \mathfrak{p}z + z) - \text{Ch.}\,z]$, tillika med $\text{Ch.}\,z = \frac{1}{p}.\,\text{Ch.}\,\overline{p\varphi}$, vara den, med hvars tillhjelp $\mathfrak{p}$ skall bestämmas. Dervid tager man för φ det största värde man ernar använda. I allmänhet kan man taga $\mathfrak{p}$ = ett bråk af samma form som p och liggande emellan $\frac{p}{2}$ och $\frac{3}{2}p$ eller helst nära $\sqrt{2p^2 - 1}$. Taga vi i samma exempel $\mathfrak{p} = \frac{15}{8}$, så fås derigenom bågen $O\varphi$ ungefär lika mycket för liten, som den nyss blef för stor (nemligen $1\frac{5}{6}'$); $\mathfrak{p} = \frac{27}{16}$ är derföre det till detta fallet mest lämpliga värdet. — I det föregående togo vi $\mathfrak{p} = p$, emedan geometriska constructionen derigenom utföll ganska enkel; temligen enkel blir den ock, om $\mathfrak{p}$ tages $= \frac{1}{2}p$. Det förtjenar anmärkas, att en, som ej ex professo var mathematicus (A. Dürer), uppgifvit en högst noggrann construction af trisectio anguli, som kan anses som ett specielt fall af föregående allmänna method, nemligen det, när $p = 3$, $\mathfrak{p} = \frac{3}{2} = \frac{1}{m}$, $n = \frac{1}{9}$, $r = -\frac{1}{2}$; är gifna bågen $\lessdot 60°$, så blir derigenom felet på dess tredjedel $\lessdot 1''$. Men genom vår allmänna method kan man dela en gifven båge $\lessdot 60°$ med lika noggrannhet i hvad förhållande som helst. Oaktadt denna method är så noggrann, vele vi dock icke gifva den något egentligt företräde framför den föregående under N:o C) angifna. Ty när vi satte $\mathfrak{p} = p$, måste vi söka en båge $z'\varphi' = b - p.z$, som egentligen anger huru stort felet är, när z anses vara den sökta delen. Men detta svarar tydligen emot det, att använda föregående methoden två gån-

ger, hvilket naturligtvis är mycket noggrannare, helst felet derigenom blott blir af tjugufemte ordningen, under det det från sednare sättet är af den sjunde. Methoden C), gentaget använd vid större bågars delning, kan derföre anses vara den, som genom sin enkelhet mest recommenderar sig hos den praktiske Geometern.

Med tillhjelp af endera af föregående methoder kan man erhålla tillräckligt noggranna constructioner för att beskrifva hvad regulier månghörning som helst, såsom en reg. 5, 7, 11, 13 etc. hörning. De constructioner, man vanligtvis uppger, äro ej synnerligen approximativa, ehuru de ej härflyta från någon allmän method, utan skulle vara lämpade till hvarje särskildt fall. Så t. ex. felar föreskriften, att den inskrifne reg. 7-hörningens sida är hälften af den inskrifne liksidiga triangelns, med $3\frac{1}{3}'$ på 7:e delen af halfva peripherien och således med fullt $\frac{3}{4}$ grad på hela peripherien. Äfvenså uppger man vanligtvis för $\frac{1}{11}$ af peripherien en construction, som ger den $12'$ felaktig. Så snart man blott har ett bestämdt förhållande att construera, så kan man lätt finna enkla constructioner, som nalkas det med vederbörlig noggrannhet. Ty dels kan det enligt läran om continuerliga bråk uttryckas ganska nära i små tal, och dels kan enligt högre arithmetiken hvarje tal upplösas i en summa af fyra qvadrat-tal. Om vi derföre duplicera förhållandet, och uttrycka det duplicerade så nära som möjligt i små tal, och upplösa detta i qvadrat-tal, så kan en enkel geometrisk construction af gifna förhållandet derur härledas. Om det t. ex. vore frågan att construera förhållandet mellan omkretsen och diametern eller talet $\pi = 3,1416\ldots$, så är $\pi^2 = 9,8696044$, som är nära $= 9 + \frac{20}{23}$; om vi derföre sätta $z^2 = \frac{20}{23} = 4 \cdot \frac{2^2 + 1^2}{2 \cdot 3^2 + 2^2 + 1^2}$, eller construera (genom rätvinklige trianglar) $z = 2 \cdot \frac{\sqrt{2^2 + 1^2}}{\sqrt{2^2 + 1^2 + 2 \cdot 3^2}}$, så är $\pi = \sqrt{3^2 + z^2}$ med sådan

noggrannhet, att relativa felet är blott omkring 2 milliondelar. Vill man hafva större noggrannhet, så kan man antingen först uttrycka π^2 i noggrannare bråk (än $\frac{20}{23}$), eller ock tillägga till π^2 en mångfaldig af π ($\pm m\pi$), som gör att det återstående bråket kan noggrannt uttryckas i små tal; och genom att upplösa den derigenom uppkomna qvadratiska eqvationen kan man härleda en både enkel och mycket noggrann construction. Sålunda finner man t. ex. $\pi = 2 + \frac{1}{10} \cdot (1 - \frac{1}{8}) + \frac{1}{3} \cdot \sqrt{3^2 + 1^2}$, som är mycket lätt att construera och dock ger π accurat till tionde decimalen. På dylikt sätt kan man finna en så enkel och noggrann construction, som man vill, för hvarje gifvet surdt tal, eller tal uttryckt genom alltför många decimaler, t. ex. för chordan i 7- eller 11-hörningen etc. — Den, som derföre ej skulle finna sig tillfredsställd af vår allmänna constructions-method för dessa lineer, kan sjelf efter denna anvisning uppsöka en bättre. Äfven tro vi det böra befordra Litteratur-Föreningens ändamål, att, om vi än ej afhandlat vårt ämne fullständigt, vi dock i förbigående antydt flere frågor, som kunna väcka yngre Mathematici att vidare angripa deras undersökning och söka utleta enklaste sättet att besvara dem.

C. J. D<u>on</u> H.

Utländsk Litteratur.

II.

Geographiska Kunskapsarter

= I allmänhet.

Die Erdkunde in Verhältniss zur Natur und zur Geschichte des Menschen u. s. w. von Carl Ritter. Zweite, stark vermehrte und verbesserte Ausgabe. Berlin, Riemer. I:r Th. I:s Buch. Afrika. XXVII. o. 1084. sidd. 1822. (Pris: 5 Thlr.) 2:r Th. 2:s Buch. Asien. Bd. I o. II. XXX o. 1143 sidd. 1833. 8:o. (Pris: 5 Thlr.)

Billigtvis öppna vi denna öfversigt med ett verk, som i geographiens studium och bearbetande gjort en alldeles ny epoch och som egentligen upphöjt denna kunskapsart till egen vetenskap. Af första upplagan utkom 1817 första bandet; året derefter följde det andra, båda innefattande Afrika och ungefär ⅔ af Asien. Efter denna tid fortfor man länge att vänta på fortsättningen: ändtligen, år 1832, utkom, såsom af titeln synes, i en ny upplaga, 1:a Bandet, som ensamt innehåller Afrika, i det denna verldsdels beskrifning nu hade växt till en mer än dubbelt större vidd än i förra upplagan, hvarest den upptog blott 424 sidor. Efter samma scala har Asien i den sednare delen blifvit behandladt. Den innehåller, utom Inledningen, »der Ostrand von HochAsien, der Nordrand von HochAsien,» samt »der Südrand von Asien». Allt har blifvit utfördt med den vidsträckta lärdom och forskning, det snille och den ljusa öfverblick, som äro Förf. egna: skulle något parti äga företräde, så vore det Himalaya, som blifvit tecknad med särdeles förkärlek och stor utförlighet. Att Förf. begagnat alla nyare källor, behöfver icke sägas; lika

litet som det vore nödvändigt att närmare charakterisera ett arbete, som redan är så allmänt bekant. Vi anmärke blott, att Asien är beräknadt att upptaga 4 band; måtte endast Förf:s helsa, medel och krafter tillåta honom att låta fortsättningen hastigare följa, än hittills skett! Förf. lofvade redan 1822, att hans arbete skulle åtföljas af en Atlas: deraf utkommo åren 1825, 26 ett par häften, inneh. Chartor öfver Afrika af Förf. samt en Hr F. A. O'Etzel, men den lär sedermera ej blifvit fortsatt; nu gifves oss på nytt löfte om en sådan Atlas. Skulle den mellertid uteblifva, så äger man derföre någon ersättning i Berghaus' Asia, hvilken nedanföre skall omnämnas.

Allgemeine Erdkunde, oder Beschreibung aller Länder der fünf Welttheile. Neu bearbeitet von einem Vereine mehrer Gelehrten. Mit Kupfern. Wien, Doll. Th. 1-29. 181?–1833 (Pris: 1 Thlr. 12 Gr.)

Ref. äger flera delar af detta verk och kan således af autopsi derom fälla ett omdöme. Verkets rådande syftning är att hålla en medelväg mellan det strängt vetenskapliga utförandet och den frisväfvande, flygtiga, något planlösa behandling, som man finner i Zimmermanns i andra hänseenden utmärkta geographiska fick-böcker; föröfrigt håller Wiener-Geographernes verk sig fritt från den pretiositet, effect-beräkning och falska pathos, hvarefter nyssnämnde Förf. så ofta jagar. Det är således ämnadt att utgöra en handbok för den så kallade "bildade verlden", och kan alltså i någon mån jemnföras med Malte Brun's geographi; dock är den vetenskapliga disciplinen strängare iakttagen, topographien utförligare, men deremot det historiska elementet torftigare. Naturligtvis måste annars i ett arbete af så många särskilde författare, andan icke öfverallt vara densamma. Så håller sig en af medarbetarne, Cannabich, närmare den gamla, välbekanta, tyska, på enskildheter rikhaltigare, på allmänna öfversigter och combinationer fattigare stylen; hans motsats är Wimmer, den mest lifliga och målande författaren i förbundet, men hvilken ej sällan faller i det låga och hyperjovialiska, som stundom sänker sig ned till det burleska; Sommer är måhända den utmärktaste. Med ett ord: detta arbete är ett bland dem, som tjena att popularisera en vetenskap, men ej att bringa den längre. Vi uppgifva de 6 första bandens innehåll, hvilka 1833 utkommo i en ny upplaga: Bd. 1. "Eine Kosmologi-

sche Vorschule, af Wimmer; Bd. 2—6, Asien af Sommer; (för bearbetandet af Östra Ind. Halfön har han lagt till grund en för Ref. ej tillgänglig, ja hittils ännu obekant källa: Alexanders Travels from India, Lond. 1827). Hela verket är bestämdt att utgöra 30 band; och då 29 redan förlidet år utkommit, förmode vi att arbetet numera är fullbordadt.

Hausbuch des geographischen Wissens. Eine systematische Encyclopädie der Erdkunde für die Bedürfnisse der Gebildeten jeden Standes. Frei bearbeitet nach dem Abrégé de Géographie des A. A. Balbi, von Cannabich, Littrow, Sommer, Wimmer u. Zeune. 2 Bde in 8 Lief. N:o 1. Leipzig, Volkmar. 1834. XXXII o. 128 sidd. 8:o. (Pris: 12 Gr.)

Balbi är Venetiansk Patricier, lefver i Paris och har gjort sig känd genom en ethnographisk Atlas samt åtskilliga geographiska och statistiska arbeten af sannt värde. Hans eget jemte hans tyska bearbetares föga mindre berömda namn äro en borgen för denna geographiska handboks värde. Hvar 8:e månad utgifves 1 Lief. Den första hittills utkomna innehåller Portugal, Spanien, Frankrike, Schweiz, samt början af Italien (Sardinien), bearbetad af Cannabich. Zeune har öfvertagit Asien, Sommer Amerika o. s. v. Förläggaren har genom ett ovanligt lågt pris sörjt för arbetets största möjliga spridning.

Handbuch des Wissenwürdigsten aus der Natur und Geschichte der Erde und ihren Bewohner. Zum Gebrauch beim Unterricht in Schulen und Familien, vorzügl. für Hauslehrer auf dem Lande, sowie zum Selbstunterricht. Von G. Blanc. 2:e Aufl. Mit Abbildd. 1:r Th. Halle, Schwetzsche. 1833. 8:o. (Pren. pr. för alla 3 del. 3 Thlr.)

Bokens syftning är temligen tydligt antydd i den vidlyftiga titeln: den åsyftar att gifva ungdomen och bildade läsare en lefvande, från den vanliga torra, magra bearbetningen skild undervisning i den historiskt-geographiska vetenskapen.

Således behandlas här länderneas klimatiska och physiska egenheter, deras natur- och konstproducter, invånarnes character, religion, seder och nöjen: det topiska har blott funnit et inskränkt rum. Äfven uppdrages öfver hvart land en kort statistisk och historisk tafla: den statistiska teckningen är ämnad att mera lemna en öfversigt af ländernas qualitativa än quantitativa krafter och förhållanden; den historiska mindre att gifva en nomenclatur öfver furstar och konungar, än att skildra nationen i dess egentligaste lif. Förf. vill alltså ej lemna en läro- utan en läsebok, och har, om vi få tro den recension vi sett, i detta bemödande ganska väl lyckats.

Handbuch der Militair-Geographie, oder Erd- u. Staatenkunde von Europa, mit spezieller Beziehung auf Kriegführung, von C. A. Freih. v. Malchus, K. Würtemb. Finanz-Minister. I:e u. II:e Abth. 954 sidd. Wien, Gerold. 1833.

Utom hvad i en vanlig geographi plägar upptagas, fästar Förf. en för sitt ändamål lämplig vigt vid bryggor, pass, fästningar, slagtningar, belägringar. Om detta verk yttrar sig en Rec. sålunda: »wir kennen jezt kein Werk, welches so viel Thatsaechliches und planmässig Zusammengestelltes zur europ. Staatenkunde für gebildete Militairs enthielte, als diese Arbeit des gelehrten Verf:s.”

Taschenbuch zur Verbreitung geographischer Kenntnisse, herausg. von J. Gfr. Sommer; für 1833. u. 1834. 11:r u. 12:r Jahrgang. Mit Kupf. Prag, Calve. 1832, 1833. (Pris: à 2 Thlr.)

Denna "fick-boks" årgångar innehålla vanligen en med flit och insigt bearbetad öfversigt af de nyaste resor och geogr. upptäckter, samt utdrag ur nyare utländska resor, och någongång smärre original-resor.

The Journal of the Royal Geographical Society of London for 1830—31. London, Murray. 1831.

Den 24 Maj 1830 sammanträdde åtskilliga ledamöter af The Traveller's Club och beslöto att bilda ett geographiskt sällskap, hvilket skulle utgifva de vigtigaste för detsamma

upplösta uppsatser. Referenten känner endast det första häftet af dessa Handlingar. Detta består af 13 särskilda afhandlingar, 2 recensioner samt 8 mindre notiser. Det mesta berättar Nya Holland; men det vigtigaste äro följande ur Moorcrofts efterlemnade Manuscripter aftryckta uppsatser: 1) Beskrifning öfver landet Ladak och dess hufvudstad Leh 34° 9′ 21″ br.; 2) Beskrifn. öfver Chinesiska Tatariet; 3) Beskrifn. öfver landet Kaschmir (enligt andras uppgifter). I den mellersta söker M. att visa, det staden Khotan ej mer exsisterar, utan blifvit begrafven af sand; han stödjer detta påstående på den grund, att det, enligt de säkraste uppgifter, i hela landet endast finnas sex städer, och dessa heta *Karakasch*, *Ilitschi*, *Yurungkasch*, *Tchira*, *Kurria* och *Yongikischlak*, men intet Khotan. Den chinesiska riksgeographien nämner också sex städer, neml. *Ju-long-ho-schi* (Karakasch); *Ko-ur-ja* (Kurria); *Ta-kia-pu-i*; *Ko-la-koschi*; *Tsi-la*; *Ho-tien*. Sistnämnde namn är, enligt Ref:s mening, en förvridning af det tatariska namnet Khotan, icke, såsom Rec. i Allgem. Lit. Zeit. 1833 N:o 29 vill visa, ett origtigt uttal af *Hi-tschen-tsching*. I Hi-tschen eller bättre *Gi-li-tse* vill nämnde Rec. med skäl igenkänna det i landet sjelft brukliga namnet *Ilitschi*. Deras identitet bekräftas äfven derigenom, att enligt Moorcroft, är Ilitschi, enligt Chineserne, Ho-tien eller Hitschen landets hufvudstad. Föröfrigt ligger denna stad v. om det höga berget Tsongling; enligt Moorcroft betyder detta namn Lök-berget; enligt Rémusat, anförd i Ref:s geographi, Blå bergen.

Annalen der Erd-, Völker- und Staatenkunde. In Verbindung mit mehreren Gelehrten bearbeitet und herausgeg. von Prof. D:r Heinr. Berghaus. Bd. 1—9. Berlin, Reimer, 1829—1834. (Pris à 10 Thlr.)

Så länge Baron von Zach stod i spetsen för det Geographiska Institutet i Weimar, voro de under hans inseende redigerade geographiska tidskrifterna Allg. monatl. Correspondent och Allg. geograph. Ephemeriden i sitt slag de yppersta i Tyskland, måhända i hela Europa. Men sedan denne utmärkte Astronom dragit sig tillbaka, och Froriep, en ansedd Läkare och Naturforskare, blifvit detta Instituts ägare, uppdrogs redactionen af Ephemeriderna (Correspondenten hade redan flera år förut upphört) åt Hessel, en flitig,

grundlig Statisticus, men ingen Geograph i ordets högre mening, och från denna tid började denna tidskrift antaga en förändrad charakter, och i st. för afhandlingar upptaga allahanda statistiskt plockgods; ehuru i förfall, lefde den, liksom ett gammalt, sjunkande rike, en lång tid på sin gamla reputation; men när Hassel slutligen dog, aftynade den småningom, till dess den för ett par år sedan alldeles utslocknade. Undertiden började Hoffmann och Berghaus 1825 i Stuttgard utgifva en ny geogr. tidskrift **Hertha**, som i synnerhet innehöll sakrika utdrag ur engelska Journaler, Resor m. m. Denna tidskrift upplefde 8 Band, men afstannade 1829, och nu framträdde, såsom dess fortsättning, ofvan anmälda Annaler. Dessa äro väl ej, såsom de förut omnämnda tidskrifterna, af Ref. kända; men Berghaus' namn är en borgen för deras vetenskapliga värde.

Stielers HandAtlas über alle Theile der Erde. Gotha, J. Perthes.

Denna Atlas är äfven i Sverige fördelaktigt känd, — och förtjenar äfven att vara det. Redan då den för vid pass 15 år sedan började utgifvas, vann den, så väl i hänseende till den graphiska framställningens skönhet, som i hänseende till dess inre värde, ett allmänt bifall. Sedermera hafva tid efter annan af de flesta chartor nya upplagor utkommit, af en allt mera stigande fullkomlighet. Antalet utgör 75 Blad, priset 19 Thlr. Företaget upphörde 1831. Året derefter anmälde Förläggaren sig vilja utgifva en ny Atlas, på det sättet, att tolf de umbärligaste Chartorna i den äldre Atlasen skulle uteslutas (den **nya** skulle således bestå af 63 blad), de minst fullkomliga omarbetas, det hela säljas till ett pris af 12½ Th., hvilket ej gör fullt 20 sk. b:o för hvarje blad, oberäknadt ett häfte Upplysningar. Af denna nya samling ha fyra Lief., hvardera inneh. 10 blad, till Sverige hittills ankommit. Ungefär 2 Chartor i hvarje Lieferung äro nya, de öfriga äro de nyaste upplagorne ur den äldre samlingen. Åtskillige (t. ex. special-chartorna öfver Frankrike, Italien m. fl.) af dessa äro verkliga mästerstycken. I det hela känner Ref. ingen **allmän** Atlas, af så jemnt värde, ehuru ännu åtskilliga partier (särdeles på de äldre chartorna) lemna åtskilligt att önska.

Geographie der Griechen und Römer von den frühesten Zeiten bis auf Ptolemæus; bearbeitet von

Dr. Fr. A. Ukert. Weimar, 1832. Theil. II. Abth. II. XII o. 637 sidd. 8:o. Med 2 Chartor. (Pris: 3 Thlr. 12 Gr.)

Första delen, i 2:ne Afdeln., utkom redan 1816 och in-
ller 1. «Geschicht. Darstellung der allmähligen Erweite-
der Länder- und Völkerkunde bei Griechen u. Römern»;
2. «die mathemat. und physische Geogr. der Griech. und
er». Andra delens 1:a Afd., utg. 1816, innehåller *Iberien* eller
næiska halfön; den 2:a, nu anmälda Afd., *Gallien*. Ref.,
äger de trenne första banden af detta arbete, känner af
erfarenhet dess sällsynt höga värde. Utan all fråga öf-
räffar Ukert sin närmaste föregångare, den föröfrigt för-
tfulle Mannert, i historisk takt, öfverblick, beläsenhet,
k och philologisk kunskap. Han har samlat en stor mängd
rialier från alla tidsåldrar och förstår att väl begagna
: mången skrift, som för ändamålet kunde synas alldeles
tig, har lemnat honom en eller annan dyrbar notis. In-
. till nu anmälda afdeln. handlar om ett för oss vigtigt
e: Grekernes och Romarnes kännedom om Europeiska
den. Förf. söker visa, att Pytheas sjelf aldrig kommit till
stenskusten, utan högst till Elbe. — En bilaga upplyser
nibals tåg öfver Alperna. Flera än 60 författare hafva
t behandlat samma ämne, hvilka söndrat sig i nio olika
ingar om vägen, och af dessa åter dela sig de sannolika-
mellan Mont Cenis och Lilla Bernhard. Förf. röstar för
förra, ehuru stora svårigheter ligga i vägen äfven för det-
ntagande. Han låter Hannibal vid Beaucaire gå öfver Rho-
is, låter den ö, som Hannibal efter 4 dagars marsch upp-
le, bildas af Rhodanus och Isère (hos Polyb. corrumpe-
Σκάρας), och låter honom sedan längs venstra stranden
sère tåga floden uppför. Vid Montmelian och Bourgneuf
le fältherren lemnat Isère, i nejden af Braman och Ther-
non passerat det farliga stället vid Λευκόπετρον (Rocher
c) och på nionde dagen hunnit till höjden af Mont Cenis.
ybii uppgift, att Hannibal på sin väg åt bergstrakten gått
r Druentia (Durance), löses genom den hypothesen, att
alpfloder skulle fört detta namn (?), liksom nu flera
Doria.

= Asien.

Asia. Sammlung von Denkschriften in Beziehung auf die Geo- und Hydro-graphi dieses Erdtheils; zur Erklärung und Erläuterung seines Charten-Atlas zusammengetragen von H. Berghaus, Professor in Berlin. Erste Lieferung. N:o 8. Hinterindien. N:o 12. Persischer Golf. N:o 13. Philippinen. Sulu-Inseln. Gotha, J. Perthes. 1832. 260 sidd jemte 3 Chartor i stor folio. (Subscr.-pris: 7 Thlr. 8 Gr.)

Då vi anmäle detta verk, nämne vi ett företag, som hör till de förtjenstfullaste och mest berömvärde, som i sednare tider blifvit gjorda till den geographiska vettenskapens förkofran. Enligt Förf:s plan skall det omfatta »die aussereuropäischen Welttheile», och med rätta är början gjord med Asien, som kommer att fylla 15 blad. Chartorna äro hufvudsaken: redan första anblicken röjer, att de höra till de vackraste, som någonsin utgått från grafstickeln. Formatet är lika med det i Krusensterns Atlas öfver Söderhafvet, således det största folio. De tomma rummen på sidorna äro begagnade dels till special-chartor, dels till vuer öfver interessanta trakter. Dessutom äro dessa chartor så inrättade, att de kunna begagnas såsom verkliga sjökort. Om deras utmärkta värde har Ref. öfvertygat sig genom det sorgfälligaste begagnande af tvenne bland dem; visserligen äro de icke fria från enskilda inadvertenser, och öfverensstämma ej alltid med den beskrifning som åtföljer hvarje charta, men ännu gifves det svårligen någon charta öfver ett mindre bekant land, hvarvid forskaren ej finner något att anmärka eller rätta. Samvetsgrannt har Förf. — hvilken vi redan känna såsom en utmärkt geographisk vettenskapsman — begagnat de bästa bland både äldre och nyare materialier, dem han användt flere år att samla. Åtskillige af dem — t. ex. Aragons beskrifning öfver Philippinerne, Manila 1818, — äro i Europa sällsynta och svåra att åtkomma. Beskrifningarne, hvilka Förf. kallat Denkschriften — tyckas egentligen hafva uppkommit under chart-teckningen, vid jemförelsen, pröfningen och siktandet af det förhandenvarande. De innehålla således mestadels **kritik**, och upptaga skälen för den graphiska framställningen, men äro dessutom i sig sjelfva tackvärda bidrag, särdeles till de särskilda

ländernas oro- och hydrographi, stundom äfven till ethnographien och statistiken. En systematisk och fullständig geographi bör dock här icke väntas. Med ett ord för alla större bibliotheker, äfvensom för alla, som grundligen vilja studera Asien, är detta ett oumbärligt arbete.

Fragmens de Géologie et de Climatologie asiatiques, par A. de Humboldt. Paris. 1831. T. I. X o. 306 sidd., T. II. 328 sidd.

Resultaterne af den store naturforskarens bekanta resa i sällskap med Ehrenberg och Rose till Siberien och Kaspiska hafvet bilda detta rikhaltiga verks hufvudinnehåll. Första B:t upptages af en i Poggendorffs Annalen d. Physik förut aftryckt afhandl. om det inre Asiens bergssystemer, samt en beskrifning öfver Altai af Klaproth ur Chinesiska källor. Andra delen är egnad åt Klimatologien. Ur hvardera af detta vigtiga arbetes särskilda afdelningar meddela vi några utdrag. Det är orätt att tillskrifva Asien en central-upphöjning: det har snarare en central-depression, i det att en stor del deraf från Saisan-sjön till Kaspiska hafvet ligger ganska lågt. Asiens Berg söndra sig i fyra stora systemer. Det första är Altai. Man har indelat det i Stora och Lilla Altai, en skillnad, som är obekant i landet, såsom redan Ledebuhr försäkrar. Man känner blott ett Altai, nemligen det bekanta, som ligger vid Ryska Siberiens, Kirgis-Steppens och Chines. rikets gränsor. Det omgifver Irtischs och Jeniseis källor och kallas på de flesta chartor och i böcker Lilla Altai. Österut antager det namnet Tangnu, sedermera Sajaniska Berget mellan sjöarna Kosogol och Baikal, slutligen förbinder det sig med Jablonnoi-Chrebet, med Khing-khan och Aldaniska Berget, hvilka räcka till Ochotzkska viken. Arrowsmith m. fl. gifva namnet Stora Altai åt en inbillad fortsättning af ThiangKhan, som skall sträcka sig från Hami och Bar-Kul mot n. o. till Jenisei's östra källor och berget Tangnu. Man har här liksom ofta ansett en vattenskillnad för ett berg; vill man bibehålla namnet St. Altai; så måste man dermed beteckna en annan bergskedja, som ej löper från s. v. till n. o., utan från n. v. till s. o. mellan Irtischs högra strand och Ieke-Aral-sjön. Altai, egentl. Alta yn Oola, betyder på mongol. guldberg. Dess högsta punkt är är Jyiktu, ännu inom Ryska gränsen. — Den andra hufvudkedjan är Thiang Khan (Himmelsbergen), ungefär vid 42° n. br. Bokhda oola (heliga Berget) vid Turfan, hvars

trenne toppar äro betäckta med evig snö, sannolikt det högsta i hela kedjan, förmådde Pallas att gifva namnet Boghdo åt hela sträckningen. Från Bokhda oola och Kathun oola löper Thiang-Khan österut mot Bakul och derifrån rakt mot Gobiska Steppen. Efter ett afbrott af nästan 10 längdgrader, visar sig, något sydligare än Thiang Khan och såsom en dess fortsättning, den snöbetäckta Gadjar eller Inchan-kedjan, som äfvenledes stryker från v. till ö.; på vestra sidan löper Thiang Khan från Bokhda oola till Samarkand. På östra sidan är rummet mellan Thiang Khan och Altai-systemet tillstängdt genom Khingkan oola, ö. om Peking-meridianen, på vestra sidan är det öppet. Men väl finnes mot v. ett tvärberg, Bolor eller Belur Tagh, hvilket förbinder Thiang Khan med Kien-lu. Vestra delen af Thiang Khan heter också Muss-tagh. Vidare vesterut, hvarest Belur-Tagh och Thiang Khan råkas, fortsättes det sednare under namnet Asferah Tagh, bildande en ganska hög, med evig snö betäckt kedja. Denna skiljer Sihuns och Amu's (Jaxartes' och Oxi) källor, vänder sig något mot s. v. och heter, derifrån till Samarkand, Ak Tagh (Hvita B.) eller Al Botom, sedan följa flacka och låga trakter i Stora Bukhariet och Maravalnahar. Kaukasus på andra sidan om Kaspiska hafvet anses af Förf. som en fortsättning af Thiang Khan. — Tredje bergsystemet bildas af Kuen lun eller Kul kun, äfven kalladt Tartach. Det börjar i v. med Thsung ling, förbinder sig der med Belur Tagh, löper vidare mot ö. och intränger med sina snöbetäckta toppar i chines. provinsen Schan-si. Detta system är det minst bekanta. Det mest bekanta åter är — Himalaya. Det skiljer Kaschmirs och Nepals dalar från Butan och Tibet; mot v. höjer det sig i Dshavahir till 4026 toiser, mot ö. i Dhavalaghiri till 4590 t. öfver hafvet. Dess hufvudrigtning går från n. o. till s. v., och således icke i jemnbredd med Kuen-lun: ja det nalkas detta system under Attoks och Dshellalabads meridian så nära, att det mellan Kabul, Kaschmir, Ladak och Badakschan tyckes utgöra en enda bergmassa med Hindu Kho och Thsiung Ling. Rummet mellan Himalaya och Kuen-lun inskränkes genom secundära bergskedjor och isolerade berg mera än bergslätterna mellan första, andra och tredje bergsystemet; också måste man ej föreställa sig bergslätterna mellan detta och de förra systemen såsom jemnhöga; det gifves trakter, hvilka ligga lågt och hafva ett mildt klimat. Sedan Himalaya lemnat Engelsmännens område i Indien, utgör det i n. gränsen mot Assam, stryker genom norra delen af Ava och intränger i Yunnan; v. om Yung tshang

lyfter det sig i spetsiga, med evig snö betäckta toppar, vänder sig sedan hastigt mot n. o. på gränsorna mot Hu kuang, Kiang si och Fu kian, och sträcker sig med snöhöljda toppar ända till oceanen, i hvilken ön Formosa med sina höga snöfjäll utgör dess fortsättning. — Ej mindre lärorikt är 2:a delens innehåll. Europ. Rysslands och Nord-Asiens äfvensom Nord-Amerikas luftstreck skiljer sig i synnerhet från Europas genom sitt af Förf. så benämnda *excessiva* klimat d. v. s. utomordentligt heta somrar och utomordentligt kalla vintrar. I Astrakhan mogna de kostligaste drufvor, och dock faller der thermometern till 28°, ja ända ner till 30°.

Bland åtskilliga uppgifter om den jemnförande Klimatologiens numeriska elementer må en här finna ett rum:

	Kasan (55° 48′ br.)		*Paris* (48° 50′ br.)
Årlig medelvärme	+ 1°,3	....	+ 10°,7
Temperat. i Mars	— 2°,1	....	+ 6°,5
April	+ 10°,3	....	+ 9°,8
Maj	+ 15°,5	....	+ 14°,5
Juni	+ 18°,9	....	+ 16°,9
Juli	+ 18°,2	....	+ 18°,6
Aug.	+ 14°,2	....	+ 18°,4
Sept.	+ 5°,6	....	+ 15°,7
Oct.	+ 0°,6	....	+ 11°,3
Nov.	— 10°,7	....	+ 6°,7

Således ligga dessa båda orter, oaktadt en bredd-skillnad af 7°, nästan under samma isotheriska linea (hafva lika sommarvärma), under det att deras vintertemperatur i medeltal skiljer sig 21°,5 från hvarandra. Denna charakter af ett excessift klimat röjer sig äfven i snögränsens höjd, som på Elbrus i Kaukasus, der den infaller vid 1727 toises, på Kasbek vid 1647, stiger 2 till 3 hundra toises högre än på Pyrenäerna under samma bredd. På Himalaya går den på södra sidan ända upp till 1950 t., på norra sidan ända till 2600; orsaken till denna olikhet söker Förf. i den Tibetanska Högslättens starka värme-utstrålning, i luftens ovanliga torrhet i hela det nordliga och mellersta Asien, i snöns ringa fall under 12 till 15° köld, samt i luftens stora genomskinlighet och klarhet, som tillika befordrar solstrålarnas verkan på högslätten och den från denna utstrålande värmans transmission.

Transactions of the R. Asiatic Society of Great Britain and Ireland. Vol. III. P. 2. London. 1833. 191—386 sidd. 4:o.

Nu nämnde del af dessa för den Indiska forskaren så dyrbara Handlingar innehåller: I. 1. *Riket Kandi's statsförfattning.* Af Sir John D'Oyly. Ehuru Ceilon i 6:e årh. f. Chr. eröfrades från Syd Indien, skilde sig dess constitution, som oförändrad säges hafva bestått ända från dess, i mycket från Menus lagar och Indiens seder. Bland annat begränsades kongl. myndigheten af tvenne Adikarer, utrustade med större makt än Spartas Ephorer. Föröfrigt fanns här en art Jury, en gammal inrättning, men hvaraf vid Engelsmännens ankomst i Indien blott funnos svaga spår. — 2. *Berättelse om en Fana, föreställande Tschalia-castens ankomst till Ceilon.* Nämnde cast består nu af kanel-skalare, men då den i 13:e årh. hit anlände, bestod den egentligen af väfvare. — 3, 4. *Beskrifning af en het källa på Ceilon, och en marknad, som årligen hålles vid de Heta Källorne, 50 eng. mil s. o. om Surat.* Alla varma källor anses heliga i Indien, och dessa äro det i synnerhet genom deras ovanliga hetta. — 5. *Beskrifn. af G'aggannatha-* (Dahjagganath-) *templet och den stora Vagnfesten.* Denna skildring, af Mansbach, lär oss föga mer än hvad vi redan vete. Förf. upplyser, att numera endast orkeslöse och vid lifvet ledsne Hinduer kasta sig under den colossala gudavagnens hjul. Ingenstädes hafva Missionärerne svårare än här att göra proselyter, och ingenstädes äro de mer utsatte för begabberi. — 6. *Om Dschaina'rne i Guzerat och Marwar.* Innehåller åtskilliga förut obekanta underrättelser om denna märkvärdiga, med Buddhisterne beslägtade sekt. — 7. *Om Indiens Fårätare.* Bland Radshjputerne träffar man flera menskliga vilddjur, som slita opp buken på 2 till 5 får efter hvarandra, utdricka deras blod samt sluka i sig det råa köttet ända intill benen: vanligen förblifva de högst magre. — II. 1. *Ceremonier vid en Birmanisk Buddha-Prests ordination.* — 2. *Om Siamesernes Språk och Litteratur.* — 3. *Om Chinesiska trollerier och talismaner.* — 4. *En i Nubien funnen Inskrift, i akrostichiska, latin. Hexametrer från Kejs. Hadrians tid.* — 5. *Om Inscriptioner i Lycien och Phrygien,* af Grotefend. Vill bevisa, att phrygiska språket varit beslägtadt med det armeniska och thrakiska, samt utgjort en länk mellan de indisk-persiska och de dermed beslägtade europ.

språken. Åtskilligt är särdeles upplysande, t. ex. ΜΙΔΑΙ .... ΓΑΝΑΚΤΕΙ ΕΔΑΕ d. ä. på grekiska Μίδᾳ ἄνακτι ἔδω eller kanske ἔθη. — 6. *En arabisk Inskrift.*

Journey to the North of India, overland from England, through Russia, Persia and Affghaunistaun. By Lieut. Arthur Conolly. 2 Voll. London, Bentley. 1834. 8:o.

Den persiska delen af denna Resa är märkvärdig, emedan den gör oss bekanta med flera, sällan besökta trakter. Vägen gick öfver Kaukasus till Astrabad, Turkmanernes land och Herat. Den sistnämnde orten har 45,000 inv., men befinner sig nu genom Turkmanernes härjningar i det bedröfligaste tillstånd. Det är en af de smutsigaste orter i Asien; åtskilliga gränder äro öfverbyggda, och samlingsställen för all tänkbar orenlighet. Khorasan, hvars hufvudstad Herat är, ligger nästan öde. Den Afghaniske andelen, som nu beherrskas af Shah Kamraun, räcker i v. litet på andra sidan om Rosanuck, och omkr. 224 eng. mil på vägen åt Kandahar. Beludscherne göra ofta infall från s. på denna väg; i n. räcker Khanens inflytelse knappt till Murghab. Kandahar, Kabul, Ghazni, Pischawer beherrskas hvar och en af sina egna regenter, alla bröder af samma familj. Inv. i sistnämnde land lida otroligt af Sikherne. I Herat rådde mycken räddsla för Orûs (Ryssarne). Man inbillade sig, att deras Kejsare var herre öfver hela Europa; att en rysk krigshär, när den var i marsch, aldrig stannade vid en graf, utan att de främsta lederna tågade rakt ned i vattnet, de följande efter dem och så immerfort, ända till dess grafven var full af de drunknades kroppar, öfver hvilka den öfriga arméen nu säkert kunde vandra. När proviant felade, trodde man att generalen lät slagta 40 till 50 man och utdela köttet rationsvis. Lika sällsamma begrepp göra Perserne sig i andra hänseenden om Chineserne. De tro, att desse äro så skicklige mechanici, att de kunna göra hästar som gå två eller tre dagar, och att de bedrägligtvis sälja dem som verkliga hästar. Man omtalade äfven en historia om en person, som gift sig med en chinesisk jungfru, gjord af papp och fjädrar, och som ej upptäckte bedrägeriet förr än tredje natten efter bröllopet.

Quanoow-e-Islam; or the customs of the Moosulmans of India; comprising a full and exact account of

their various rites and ceremonies, from the moment of the birth to the hour of death. By Jaffur Shurreef. Translated by G. A. Herklots. London. 1832.

Boken är ursprungligen skrifven på hindustani och innehåller hvad den långa titeln lofvar. De hinduiske Muhammedanernes seder och lefnadssätt, inberäknadt deras nekromanti, astrologi och trollkonster, äro beskrifna i den aldrautförligaste detailj.

Voyages aux Indes orientales par le Nord de l'Europe. Par Ch. Bélanger. Paris. 1833. (Hittills 2 Livr.)

Ändamålet med denna resa var, att i Pondichéry på regeringens befallning anlägga en stor botanisk trägård. Färden gick genom Ryssland till Persien, derifrån öfver Indien, hvars sydliga halfö Förf. genomvandrade i flera rigtningar. Derefter besöktes Pegu och åtskilliga af Sunds-öarna. Det är en af de vidsträcktaste och interessantare landtresor, som i nyare tider blifvit företagna. Vi beklage, att vi ej känne mer derom än det lilla vi derom meddelat. Jfr. Sv. Litt. Förs Tidn. 1834. sid. 320.

Tours in Upper India etc. By Major Ancher. Bd. 1—2. London, Bentley. 1833. 8:o.

Emedan Indiens nordvestra trakter ännu äro föga bereste, måste denna resa vara högst välkommen för alla geographiens vänner. Också träffas här åtskilligt nytt. Bland annat förekommer beskrifningen af berglandet ofvanför Pekka. Hufvuddragen öfverensstämma med hvad man förut känner om andra trakter i Himalaya-fjället (t. ex. högsta växt-gränsen på södra sidan = 10,000 f., på den norra 13,000; ställvis växer väl säd på en höjd af 13,600 f., men så tunn och kort, att den gaf föga hopp om mognad): mera oväntadt är det af Förf. beskrifna offret af en get, snörrätt stridande mot Buddhas läror, till hvilka de flesta bergsboar här annars bekänna sig. Det bevisar att de, äfven efter sin omvändelse, bibehållit sina fäders grymma och blodiga stadgar. Lustig är beskrifningen af den guda-dans, som föregick detta offer; den bestod deruti, att en man skiftevis tog de klumpiga, oformliga gudabelätena å sina axlar och rörde sig efter musikens takt, hvarunder darna ej sällan stötte ihop sina hufvuden.

A Narrative of a visit to the court of Sinde. With the history of Coutch. By James Burnes. Bombay and Edinburgh 1831.

Man vet, att de Emirer, hvilka såsom samkonungar regera i Hyderabad, sorgfälligt tillsluta sitt rike för alla Briter, så att landet Sindh ännu hör till de mest obekanta i Indien. Men år 1827 insjuknade en af dessa furstar, Mir Murad Ali, och anmodade engelska regeringen i Bhudshj (engelsk. Bhooj) att skicka honom en skicklig läkare. Burnes åtog sig detta ärende, och genom hans resebeskrifning har nu först något ljus uppgått öfver dessa verldstrakter, hvilka dessutom upplysas af 2:ne chartor. Ännu rikhaltigare, såsom naturligt, äro underrättelserna om sjelfva hofvet. Den prakt och rikedom, som här herrskar, beskrifves såsom utomordentlig. Särdeles betydlig är Emirernes juvel- och vapensamling: här gifves en smaragd af ett dufvoäggs storlek. Genom Kabul-rikets fall råkade dess många furstar och herrar i sådan torftighet, att de måste sälja sina dyrbarheter, och dessa blefvo till större delen uppköpte af Emirernes agenter. Också betrakta alla Asiens juvelhandlare Sindh såsom sin förnämsta marknad. Der gifvas också skickliga persiska guldsmeder och juvelerare. I Persien, Syrien och Turkiet kringsända Emirerne agenter, som uppköpa de bästa värjklingor: några hafva kostat ½ lack rupier stycket. Deremot befinna sig undersåtarne i denna rent militäriska stat i det största förtryck. Skatterna äro ofantliga och förlama all handel och industri, hvilka alldeles ligga under. Kroneinkomsterna bortarrenderas till de mestbjudande, som derföre utsuga det arma folket ända till det yttersta. Den Emir, hvilken Burnes återgaf helsan, beskrifves såsom Sindhs Tiberius ell. Philip II. — Enligt en nyare uppgift skall han sedermera hafva ensam satt sig i besittning af högsta makten i detta fordna samrike.

Fragment of Journal of a Tour through Persia in 1820. By Peter Gordon. Ford, Islington. 1833. 12:o.

En sjöresa från Kalkutta till Ochotzk, samt landtresor i Siberien och Persien utgöra materialierna för denna bok: att i dessa länder utdela religiösa småskrifter, var dess ändamål. Geographien var endast en bisak; dock träffar man här stundom ett och annat upplysande. Vi meddele deraf det, som

angår Kiachta, marknadsorten mellan Siberien och China. «] egentliga Kiachta är en by på de verkliga chevaux de fri som utmärka gränsen emellan Ryssland och China. Den nehåller en kyrka, en bazar, ett antal varuhus, ett corps garde, en tullbyggnad och ett dussin köpmanshus: der får gen uppehålla sig utom directörens tillstånd. Den andra len af Kiachta ligger 5 verst från handelsorten, och bebos 500 inv., militär och borgare, Ryssar och Buriäter. D Chinesiska köpingen ligger en knapp eng. mil från det fö Kiachta, alldeles på gränsen: den innehåller 300 man, in enda qvinfolk; besättningen består af Mongoler, men Guve nören är en mandarin, och hans tjenstetid varar 3 år. Kiachtas handel är i händerna på vid pass 45 grosshandlar som mest bo i Moskwa och årligen hitsända en commissa med räf-, sobel-, hafsutter-, ekorre- och andra skinn, tillil med grofva engelska, tyska och ryska ylletyger; metaller, b skap och säd äro deras stapelvaror, guld och silfver i tack samt krut [illegible]drejas. På andra sidan är handeln öfverla nad åt nio köpmän, som använda vid pass 3000 Chineser oc Mongoler, af hvilka åtskilliga tala Ryska. Man utför årlig 66,000 kistor thé, à 66 till 80 skålp. hvardera, vida bätt än det som erhålles från Canton; mycket blått och gult na king, något silke samt groft sockerkandi. Marknadstiden v rar en månad, dock står äfven under de andra månader handeln ej alldeles stilla. Den årliga omsättningen å båda s dorna skattas till 12 mill. rubler; tullafgifterna äro höga, oc än mer besväras handeln genom andra stadgar. Ryska kr nans tull-inkomster från denna ort sägas uppgå till en millio rubel: tullen för hvart skålp. thé är en rubel.

Voyage de l'Arabie Petrée, par Léon de Laborde et Linant. Paris, Didot. 1830. 12 Livr. med 9 Stentryck. Fol. (Pris 240 Francs.)

Enhvar, som är något bevandrad i den asiatiska geogr phien, känner, att sedan Seetzen först liksom banat vägen t denna del af Arabien, ett nytt ljus deröfver blifvit utbredt g nom Burckhardt, Irby och Mangles *); sedan den sydliga delen deraf, med berget Sinai, St. Catharinæ Kloster, To

*) De båda sednares resor, utgifne 1823, äro ganska sällsynte, medan de endast blifvit «printed for private distribution.»

redan af äldre resande, såsom Shaw, Pococke, Niebuhr, blifvit besökt. Till nu anmälda resa hade den unge Laborde förberedt sig genom tvenne års ströfverier i Archipelagen, Mindre Asien och Syrien, samt genom ett års vistande i Kairo. Det gifves tvenne sätt att resa i denna verldstrakt, antingen såsom tiggande Pilgrim, eller såsom Emir, med stort följe och en egen karavan. Seetzen och Burkhardt hade valt det förra; Laborde valde det sednare, ojemnförligt mera kostsamma sättet. Den unga Fransmannen ägde också en fördel mer än sina föregångare, den att vara åtföljd af en förträfflig ritare, Linant, utom det att han sjelf nödtorftigt var bevandrad i denna konst. Hans väg gick längs Jordans uttorkade strömfåra, nordost ut till Petra, hvaraf denna del af Arabien erhållit sitt namn. Seetzen var den förste, som gaf underrättelse om nämnde dalsänkning, som sträcker sig från södra ändan af Döda Hafvet till Röda Hafvet, genom hvilken Jordan fordom tagit sin väg, innan en vulkanisk eller asphaltitisk jordhäfning hämmat dess lopp: detta factum har af L. blifvit bekräftadt och genom en bifogad charta gjordt åskådligt. Till Petra kunde Seetzen ej komma: Burckhardt uppehöll sig här endast förstulet; åtta dagars vistande gaf deremot L. tillräcklig lägenhet att lära känna denna Nabatæernes gamla hufvudstad, hvars ruiner jemnföras med Baalbeks och Palmyras. Den ligger i Wadi Musa, ö. om berget Horeb, 30° 20′ n. br., 16 geogr. mil från Ailah eller Akaba, och nästan lika långt från Jericho. Den har ofta blifvit förvexlad med det i n. o. belägna bergfästet *Karak-Schobak* (Korsfararnes Mons regalis), och ännu oftare med det ännu aflägsnare Petra deserti eller Petra metropolis (jfr. undertecknads Palæstina sid, 445), i Bibeln och af Ptolom. kallad *Karak Moba.* Vårt Petra kallas af Josephus *Arrekeme*, af Abulfeda *Al-Rakim*: den sednare säger uttryckligen, att här funnos boningar inhuggna i klipporna. Dessa äro här verkligen också inhuggna i klipporna, ej, såsom i Palmyra, uthuggna ur klipporna: de äro architektoniskt decorerade och försedda med låga så kallade romerska frontoner, hvilka prydnader först i en sednare tid synas hafva tillkommit. Ännu mer öfverraskas man här af de praktfulla återstoderna af tempel, theatrar, naumachier och triumphbågar. Belägen mellan Tyrus, Jerusalem och Palmyra, och emellan tvenne verldshaf, var ifrågavarande stad en hufvudnederlagsplats för den arabisk-indiska varutransporten till Medelhafvet. Svårare är att förklara, hvilken nation tillhörde hufvudsakligen anläggningen af denna underbara stad midt i öknen. Rom-

mel (Gött. gel. Anz. 1834 N. 32) är af den tanken, att första anläggningen af dessa grottgrafvar tillhör de Nabatæiska Thamudæerne, en urgammal arabisk Troglodyt-hord, och kanske äfven Ægyptens äldsta Konungar (Sesostris, sedermera Psammenit, Neko), hvilka hit utbredde sitt välde och hvilkas Pharao-namn äro ristade i Petras märkvärdiga grafvårdar och palatser, och att denna ort sedermera varit hufvudstad för de petræisk-arabiska Konungarne under Ptolemæerne, hvilka sednare i Augusti tid voro hans fältherres Ælii Galli bundsförvandter, och hvilkas rike i 2:a årh. e. Chr. störtades af romerska ståthållaren i Syrien. Han är öfvertygad, i stöd af Strabos, Plinii och Diodori tystnad, att detta Petra hvarken, enligt den vanliga meningen, **före** Nabatæernes handelsrikedom eller **derefter** varit dessa nomaders hufvudstad. Hedscher, också en ort med berggrafvar och obekanta inscriptioner, under 27° br., ö. om Midian Zaitte, var Thamudæernes äldsta hufvudort: sedan denna, enligt Koran, blifvit härjad af en jordbäfning, anlade de en coloni i Petra. Sådan är Rommels gissning. Säkert är att Romarne, under Titus, Trajanus och Hadrianus, i Petra företogo åtskilliga architektoniska utsmyckningar, hvilket tydligen af en latinsk inscription bekräftas. I Justiniani tid var orten alldeles förfallen. (Jfr. Sv. Litter.-Fören:s Tidn. 1834, sid. 320.)

Correspondance d'Orient 1830, 31. - Par **Michaud**. Paris 1832, 33. T. 1—3.

Förf. är i den litterära verlden ärofullt bekant genom sin historia öfver Korstågen. De tvenne första af redan utgifna delarna handla om resan från Toulon till Troja; den tredje om resan till Jerusalem och de vägar Korsfararne tagit. De 4 följande banden äro ämnade att beskrifva Hellesponten, Constantinopel och Ægypten.

= Europa. *a.* I allmänhet.

Europa. Ein Naturgemälde von J. F. **Schouw**. Aus dem Dänischen. Auch als Beigabe zu jeder Geographie. Kiel, Univers.Buchh. 1833. 8:o. (Pr. 12 Gr.)

Boken innehåller ej särdeles många sidor, men är rikare på undervisning än så många andra digra böcker. Detta borde också billigtvis väntas af en Förf., hvilken man redan

r att tacka för så grundliga skrifter i Växtgeographien och den anförande Klimatologien. Någon »naturmålning» (en titel, n kanhända den tyska Öfvers. tillsatt) är väl egentligen :e denna skrift, men den innehåller de förträffligaste maialier till en sådan. Förf. indelar Europa i 17 landmassor h uppgifver vid hvar och en charakteren af dess berg, flor, sjöar, temperatur, regnmängd, vindar, snö, växt-proeter, djur och invånare. Alla dessa ämnen äro behandlade d ovanlig insigt, noggrannhet och sorgfällighet. Danska orialet åtföljes af en liten atlas, som tyska Förläggaren be:vat sin allmänhet.

General-Statistik der europäischen Staaten. Von G. N. Schnabel. Bd. 1, 2. 2:e Ausg. Wien, 1833. 8:o. (Pris: 3 Thlr. 20 Gr.)

Vanligen är man af den tanken, att man utan snille, ja an ens någon utmärktare talent kan skrifva en ganska hjelp; statistik. Detta är också rigtigt, så länge man förmenar nna vetenskaps hela väsende bestå i blotta tabeller och fror. Djupare har också icke heller denne Förf. inträngt i :t ämne; men för öfrigt är hans bok bearbetad med flit och rgfällighet, och torde således fullkomligt tillfredsställa dem, m noga vilja lära känna de särskilda staternas materiella after, ifrån menniskan ända ned till »der Viehstand», med ra andra ämnen, som anses höra till rubrikerna i en välställd statistik.

Die europeischen Verfassungen seit dem Jahre 1789 bis auf die neueste Zeit. Mit geschichtl. Erläut. u. Einleit. v. K. H. L. von Pölitz. 2:e Aufl. 3:r Bd. Leipzig, Brockhaus. 1833. VI. och 625 sidd. 8:o. (Pris: 2 Thlr. 12 Gr.)

Med detta band slutar nämnda brukbara arbete; dock kola de Amerikanska författningarna meddelas i en fortsättiag. Detta band innehåller Polens, Krakaus, Galiziens och odomiriens, Sveriges (neml. 1772 års Regeringsform, Föreings- och Säkerhets-Acten 1789, samt 1809 års Grundlagar), lorriges, Danmarks samt alla de enskilda Schweiziska Canonernas Grundlagar, hvilka sista upptaga det mesta rummet.

= b. Turkiet. Grekland.

Turkey and its Resources; its Municipal Organisation and Free-Trade etc. London, Saunders & Otley. 1833. 328 sidd. 8:o.

Denna bok undervisar oss, i en tung stil och en oredig sammanställning, om hvad man minst känner, den Turkiska statens elementära och populära partier. På ett ställe yttras: »Den turkiska landtmannen håller sig fast af tvång och nöd (?) vid sin municipal-styrelse, men begreppet derom är i hans föreställning blandadt med Turkiska regeringens tyranni. Knappt drömmer han om, att skatternas jemna fördelning, yttrande-rättens frihet, lika rösträttighet i alla communal-ärender, rättigheten att afsätta sockneplresten (?), hvilket allt han betraktar såsom utgörande en del både af hans existens och af hans olyckor (?), skulle bland civiliserade nationer få namn af privilegier och rättigheter, och att de äro välgerningar, af hvilka ingen nation i Europa är i besittning och till hvilka man blott i mörkret sträfvar?» — Förf. söker visa, att Turkiet **kan** och **bör** (för Engelska handelns skull) räddas; påstår, att Sultan ännu ej upphört att vara populär. Detta är denne Sultan ännu, emedan man ej glömt, att det var han, som förödmjukade Wahabiterne, öppnade pilgrimerne vägen till Mekka, hvilken lade sina nycklar för hans fötter. Han har lyckats i tre ting, som sedan Muhammed IV:s tid varit ett mål för alla Sultanernes sträfvande: han har nemligen upplöst Janitscharerne, utrotat Beyerne i Ægypten och underkufvat Albanien, som hittills aldrig erkänt Portens öfvervälde. Likväl dömmer Förf. ej blidt om hans charakter: den tyckes, säger han, vara sammansatt af nycker, passioner, envishet, okunnighet, fritänkeri och grymhet, hvilket allt ändock ej utesluter vissa ädlare känslor och afsigter.

Constantinople in 1828. A Residence of sixteen months in the Turkish Capital and provinces, by Ch. Mac Farlane. London. 1829. 2 Vol. 8:o.

Egentligen geographiskt träffar man här föga, men åtskilliga uppgifter, som sprida ljus öfver folklynnet och den allmänna sinnesstämningen i Turkiska Rikets hufvudstad och dess grannskaper. Se här ett och annat utdrag. — »Öfverallt rider en allmän motvilja mot Sultans nyhets-makerier. Emellertid regeras och lydes; missnöjet yttrar sig blott i miner

och samtal, hvaruti man utan hejd tillåter sig gifva luft åt sina känslor. På någon verklig tillväxt i nationens utbildning är ej att tänka; hvad som befalles, sker, men den yttre handlingen qvarlemnar ej engång vanans spår i Turkens själ. I Turkiet, liksom i Persien, är hvar och en allmän förbättring endast personlig; dör Sultan, så återfaller allt i sitt gamla skick.» Den nya disciplinens soldater — taktikos — fann Förf. skäligen väl exercerade. De tycka om uniformen, och fördraga utan knot prygel och sabelslag af sina officerare. Men desse soldater äro inga Turkar, utan menniskor från Mindre Asiens inre bergstrakter, af ett särdeles fult utseende. Dock håller Sultan ett garde af äkta Turkar. Europeiska och Asiatiska Turkiet är enligt den nya conscriptions-lagen indeladt i 2400 kasarer, af hvilka hvardera måste uppställa 300 man. De förmögnare ha tillåtelse att sätta karl i sitt ställe; men legan är dyr och stiger ej sällan till ett hundra turkiska piastrar. Till Pascha-embeten anmäla sig numera vanligtvis blott skuldsatte personer. Under de första åren plågar den nya Paschan invånarne på allt möjligt sätt med skatter, men när han betalt sina skulder, förfaller han i nationens vanliga tröghet; ty icke engång då, när det kommer an på att rikta sig, förmår Turken besegra sin medfödda dolskhet. Under sina resor i landsorterna förvånades Förf. öfver den turkiska befolkningens gleshet: denna nation, påstår han, aftager med hvart år och måste slutligen utdö. — Under grekiska kriget visade Turkarne vida större mildhet än Grekerne: de skonade åtminstone de öfvervunnes hustrur och barn. De respecterade äfven de europeiske Consulernes beskydd, för hvilket desse med få undantag läto dyrt betala sig af dem, som sökte det. — I Constantinopel fann Förf. handel, lif och rörelse liksom utdöda. Då Janitscharernes corps upphäfdes, glömde man två saker: den ena, att de hade privilegium på hufvudstadens kaffehus, den andra, att de voro i besittning af en tredjedel af den cultiverade jorden. Hvad den förra beträffade, öfverflyttades den lönande befattningen att hålla kaffehus på Grekerne: den sednare var ohjelplig: derföre råkade jordbruket i högsta lägervall. — Sultan Mahmud blef uppfostrad af sin olycklige, afsatte frände, Selim, som under sin långvariga fångenskap roade sig med att göra sin fosterson delaktig af sin kunskap, sin kärlek för konster och vetenskaper och af arabiska språket. Mahmud har både på arabiska och turkiska diktat sånger och visor, som blifvit nationala och som man ofta hör sjungas på gatorna. Deremot äro hans edicter och

kungörelser vida mindre populära; de innehålla så många persiska och arabiska ord, att de af allmänheten icke förstås. Det förakt Storherrn visar sitt folks seder och fördomar sätter sjelfva Europeerne i förvåning. Endast till moskéen rider han i turkisk drägt; annars går han nästan alldeles europeiskt klädd (dock äro halfstöflarna af sammet, och att nyttja handskar låter han lika litet, som någon Oriental beqväma sig) omkring på gatorna i Constantinopel, endast åtföljd af en adjutant. Så stor, såsom vi redan sagt, oviljan mot desse innovationer än är, så gifves det dock tre ting, som bibehålla honom på thronen och som, enligt Förf:s mening, äfven i framtiden skola bihålla honom deruppå: — hans seger öfver Wahabiterne, Janitscharernes utrotande, och den omständigheten, att han är den siste manbare af sin stam och hans söner ännu barn.

Sketches in Greece and Turkey etc. London, Ridgway. 1838. 266 sidd. 8:o.

»Greklands tillstånd» — yttrar Förf. — »är öfver all beskrifning eländigt. Med undantag af Napoli di Romania äro alla städer, alla byar i ruiner: Athen, Corinth och Tripolitza äro nästan bortsopade. I många städer bor folket i halm- eller jordkojor, andra i eländiga tält; många under blotta träden. Sedan Capodistrias död kan Regeringen ej ge soldaterna någon sold; desse måste derföre röfva: landtfolkets enda uppehälle för dagen består i en lök, några oliver och — på sin höjd — i en bit bröd. — Athen, som före kriget räknade 5000 invånare, hyser nu knappt 300. Fornlemningarne hade mycket lidit af kanonkulor. Så stora offer har frihetens återvinnande kräft; för det öfriga skylles på Capodistria, som kallades af höfdingarne en »uomo infernale.» — Ehuruväl vår resande försäkrar, att hans skildringar äro bokstafligen sanna, så anse vi dem dock något öfverdrifna, särdeles i hvad som angår Athen. Ref. har i flera Tyska journaler läst bref från Thiersch och andra Bairare, hvilka måla tillståndet något bättre. — Men vi följa Förf. till Turkiet. Af Storherrn uppdrages följande charakteristik. »Mahmud är ståndaktig, kraftfull och beslutsam; men han är tillika hård, blodtörstig och roflysten. Liksom alla Ottomaniske Kejsare, fiker han efter att utpressa hvarje öfverflödig skilling från sina embetsmän, men väljer dertill en annan väg. Om en pascha återkommer från sitt ståthållardöme eller en fältherre från ett lyckligt krig, så befaller han dem, i stället för att strypa

m och confiscera deras egendom, att bygga en moské, en
enal eller ett kanongjuteri, hvarigenom visserligen hufvud-
den riktas eller förskönas, men de byggande förarmas. Se-
a detta skett, skickar han åter bort dem på något röfvar-
;, för att efter deras återkomst kramma ur dem hvad de
ro samlat. Mahmud är både fruktad och hatad öfver hela
t rike; fruktad för sin grymhet och hatad för sina nyheter.
n förödmjukar sina paschar med största djerfhet; slår mynt,
a blott hålla $\frac{1}{18}$ af deras rätta värde; han har sårat en af
t folks käraste fördomar, genom att afskaffa nationaldrägten,
h har sålt på offentlig auction sina båda företrädares hu-
ur, och slutligen dricker han champagne så tappert som en
risten. Riket är i upplösning och nästan med hvar dag
ler ett stycke deraf undan; Sultan tycks läsa och förstå ti-
ns tecken, och hans nya praktfulla palats är bygdt på
siatiska kusten.»

Sketches of Turkey in 1831 and 1832. By an American. NewYork, Harper; London, Rich. 1833. 527 sidd. 8:o.

Resultatet af dessa teckningar är fördelaktigt för Turkiet,
as monarch och folk, men på intet sätt för Grekland. Här
got om Sultan. — «Sultan bebor under den hetaste årstiden
xelvis åtskilliga lustslott vid Bosphorus. Om aftnarna roar
n sig än med promenader till häst, än med fiskeri, än med
gskjutning. Han påstås vara den förste ryttare i sitt rike:
en förtjenst, som torde jemnt uppväga andre hans krönta
nfratrer's, som stå i spetsen för Europas civilisation, — i
t att den ena potentaten berömmes för sin skicklighet att
juta ett vildsvin, när man säkert bundit det på tjuge stegs
stånd; en annan är i besittning af den utaf ingen honom
stridda förtjensten att kunna göra den gratiösaste nick i
rlden. Liksom hans undersåtare är Mahmud högst måttlig i
at, och hela kostnaden för hans bord lärer ej öfverstiga 10
aster, eller $\frac{1}{2}$ dollar om dagen. Hans hof är föröfrigt långt
ån den prakt, som vi tänka oss oskiljaktig från ett öster-
ndskt hof. Ja, jag har anledning att tro, att de årliga ut-
fterna icke öfverstiga dem, som äro anslagna åt de Ameri-
nska Fristaternas President (??). — — Vi stadnade en dag
anför ett värdshus för att röka och dricka kaffe. Två sol-
ter stodo vakt, men som denna pligt föreföll dem tråkig,
tte de sig på sina hälar vid stranden och började meta fisk.

Ingen kunde dock beskylla dem för att ha öfvergifvit sin post, ty de hade ordentligt stuckit ned sina gevär i gräset ett par hundra steg derifrån och läto således dessa göra tjenst för dem sjelfva. Såsom vi hört, att mycket missnöje rådde bland militären, bådo vi den soldat, som vi medtagit till betäckning, att på vår begäran göra dessa fiskande amatörer några frågor i detta ämne. De erkände, att de befunno sig mindre väl belåtne, dock icke med deras sold, ty den var stor nog, — så vida de någonsin kunde utbekomma den. Men hvad de mumlade öfver, var det, att de nödgades stå vakt utan annan proviant än deras bröd-ration, till hvilken de genom fiskande sökte skaffa sig litet sofvel. De tilläto oss undersöka deras gevär, och vi funno dem vara af turkisk fabrik. Derpå var intet att tadla, utom det att stocken på det ena var afbruten och sammanhölls för tillfället med en rep-stump: det andra var i alla hänseenden förträffligt, utom i det, att trycket felades. Flintor hade ingendera, men hvartill skulle sådant i detta land och i den djupaste fred behöfvas? En af de största svårigheterna vid införandet af det nya reglementet var att besegra soldaternes motvilja för att göra vakt. Ingenting syntes dem löjligare än att flera timmar med en musköt på axeln vanka fram och tillbaka, alldeles såsom de orolige Frankerne, och hvad som syntes dem såsom höjden af all orimlighet var det, att de äfven under natten skulle fortsätta denna komedi. Under Janitscharernes gyllene tider kunde ingen drömma om slika barnsligheter. Hvartill skulle det ock hafva tjenat, då alla mord och plundringar uteslutande hörde till deras privilegier? Med undantag af den nätta röda mössan, från hvilken en vacker snodd nedfaller, och af soldaternes ännu nog vidlyftiga byxor, skiljer sig den turkiska uniformen föga från den europeiska.» — — Förf. var i Constantinopel, då ægyptiska hären inföll i paschaliket Acre. Han beskrifver, huru det tillgick i Divanen och huru det vanligen tillgår vid andra vigtiga stats-angelägenheter. Ämnet undersökes med all möjlig grundlighet, men ingenting afgöres, utan man åtskiljes under utropet af *Masch Allah* (Gud är stor!). Man samlas ånyo, öfverväger, discuterar, rådplägar och slutar med att lika andäktigt säga *Insch Allah* (om Gud behagar!). — Ny sammankomst, ny rådplägning, hvilken slutar med *Allah Kayrim* (Gud är stor), utan att äfven ändock något beslut fattas. Är saken särdeles maktpåliggande, träder man än en gång tillsammans, och nu kommer man ända till det vigtiga ordet *Bakallum* (vi skole se till). Sålunda uppskjutes målet

rån vecka till vecka, från månad till månad, ända tills den jest trängande nödvändighet framkallar någon brådstörtad och anligen half åtgärd.

Records of Travels in Turkey, Greece etc. and of a cruise in the Black Sea with the Capudan Pascha in the years 1829, 1830, 31. By Ad. Slade. London. 1832. 2 Voll. 8:o.

Under sitt vistande i Constantinopel gjorde Förf. bekantskap med Kapudan Pascha, och blef af honom inbjuden att eltaga i en kryssning till Svarta hafvet. Återkommen från etta sjötåg, reste han på en engelsk fregatt till Varna och urgass, och återvände öfver Schumla till Constantinopel. Här ck han ledighet att anställa noggrannare betraktelser. Han gillar på det högsta nästan alla Sultans våldsamt vidtagna eformer och finner sig i allmänhet obelåten med det mesta an såg och erfor. Ehuru tadelsjukan måhända någongång alltför skarpt framträder, är likväl denna resa icke en af de minst lärorika för Osmaniska rikets närvarande tillstånd.

Voyage dans la Macedoine, contenant des Recherches sur l'histoire, la géographie et les antiquités de ce pays. Par M. E. M. Cousinéry. Paris 1831. 4:o. Vol. 1. 270 sidd.; Vol. 2. 202 sidd. Med en charta, 11 lithograph. åsigter öfver landskaper och ruiner jemte 12 i koppar stuckna blad öfver mynt och inskrifter.

Förf., redan under Ludvig XVI. fransk Consul i Salonichi, ar förut gjort sig känd genom sin «Essai hist. et crit. sur les onnaies d'argent de la ligue Achéenne» samt en 1828 af La- e enligt hans uppgifter sammanfattad «Carte d'une partie de Macedoine.» Mynt-kunskapen är hans starkaste sida, greki- a historien hans svagaste. Geographien har icke kunnat dgå att skörda åtskillig frukt af en Förf., som gjort Mace- nien till sitt andra fädernesland. Vinsten för den äldre har fvit uppsamlad af K. O. M(üller), med nödvändiga rättelser ı tillägg, i Gött. gel. Anz. 1833 N:o 127, 28. Några ord denna resa finnas annars i Sv. Litt. För. Tidn. 1833 s. 717.

Ueber das Homerische Ithaka. Von R. v. L. (General Rühle von Lilienstern). Nebst einem lithogr. Plane des Kephalen. Reiches. Berlin, Mittler. 1832. 8:o. (Pris: 20 Gr.)

Utgör ett försvar för den sedan Gells tid rådande meningen, att den nu så kallade ön Theaki vore det homeriska Ithaka; denna mening har blifvit bestridd af D:r Völcker i hans Homer. Geographie, men försvaras af honom åter i recensionen af nu anmälda skrift, Allg. Lit. Zeit. 1833 N:o 112. Så mycket är visst, att Thiersch, som nyligen besökt Theaki, upptäckt många origtigheter i Gells beskrifning af Theaki: här finnes nemligen ingen Nymphernas grotta, intet Stephani berg, ingen den hel. Andreas hamn, inga Eumæi grottor vid källan Arethusa, inga ruiner på berget, af hvilka fragmenter Gell construerat Ulysses' palats o. s. v.

Sicyoniacorum Specimen Primum. Scripsit Rob. Gompf. Berolini, Bechtold u. Harte. 1833. 88 sidd. 8:o.

Denna afhandling är af geographiskt-topographiskt innehåll: den innehåller väl några få blad, men är sakrik och flitigt bearbetad. Med rätta har Förf. lagt Leakes förträffliga verk öfver Morea till grund och föröfrigt ur de classiska Förff. hopsamlat allt hvad som kunnat tjena till ämnets upplysning. Ganska rigtigt förlägger han Sicyon i nejden af det nuvarande Vasilika, och icke, såsom Mannert, som låter miltalen i Peuting. Tab. gälla mer än alla andra bevis, vid Kamares. Jfr K. O. Müllers, recens. i Gött. gel. Anz. 1833 N:o 9.

Ὑπόμνημα περὶ τῆς νήσου Ὕδρας. Ἀπὸ τὸν καιρὸν καθ' οὗ ἐκατοικήθη ἕως περὶ τὰ 1821. *Ὑπὸ Ἀντωνίου Μιαούλη. Ἐν Μονάχῳ τῆς Βαυαρίας.* (Afhandling öfver ön Hydra, från den tid den först bebyggdes till år 1821. Af Antonios Miaulis. München), Jacquet. 1834. 20 sidd. 4:o.

Den första monographi öfver en del af det uppväckta Grekland, hvilken, ehuru kort, dock ej saknar interesse för andra läsare än Greker. Förf. är sjelf Hydriot, och skildrar sin lilla klippiga fosterö med kärlek och värma.

= c. Italien.

Drei Reisen in Italien. Erinnerungen v. C. F. von Rumohr. Leipzig, Brockhaus. 1832. 12:o. (Pris: 1 Thlr. 12 Gr.)

Förf. är förut känd genom sin »Geist der Kochkunst» och sedermera genom ett slags roman, »Deutsche Denkwürdigkeiten.» Så vidt Ref. kan dömma af den sistnämnda, hvilken är den enda han känner, saknar Hr R. hvarken hufvud eller hjerta, men lider något litet af den moderna sjukdomen, att vilja vara hypergenialisk: — dessutom gå hans framställningar alltför mycket på bredden. Äfven i denna resa uppställer han en alldeles egen tanka i konsten: det sköna består, enligt hans mening, i intet annat än »Erfreulichkeit des Scheines oder des Anscheines»; han söker bevisa, att Winckelmann, Lessing, Goethe och alla, som på de sednaste hundra åren skrifvit öfver de bildande konsternas theori, »seien total auf dem Holzwege gewesen.» Men har man engång hoppat öfver de 84 första sidorna, hvaruti denna polemik utföres, så träffar man i v. R. en angenäm sällskapsman, full af skämt, naivetet, humor och qvickhet.

Natur, Volksleben, Kunst und Alterthum in Italien. Als neuestes allgem. Handbuch für Reisende. Von Karl Fr. Scholler. (Särskild titel: Italienische Reise von ...). Leipzig, Hartmann. 1:r Bd. 1831, 437 sidd.; 2:r Bd. 1832, 369 sidd. 8:o.

Denna bok har, såsom vi se, en trefaldig titel. Den första, Natur m. m., tyckes vara en af förläggarn utsänd skylt: »Natur» finnes här litet, och »Volksleben» alldeles icke. De båda öfriga titlarna svara närmare mot bokens innehåll. Det är en vanlig italiensk resa, troget och sannt skildrad, med sina stereotypiska småhändelser, sådana som möta alla resande i detta land, med vetturiner, custoder, ciceroner, i värdshus och duaner. Detta är bokens ränning: dess charakter af »Handbok för Resande» får den genom dess inslag. Förf. är nemligen rikt utrustad med alla möjliga slags hjelpredor, dem han med flit, sorgfällighet och insigt begagnar. Det är således en nyttig bok, ehuru utan originalitet. Andra Delen sysselsätter sig uteslutande med Rom. Han biträder der Niebuhrs mening, att det egentliga Capitolium, Jupiters-

templet, legat på sydvestra kullen, Monte Caprino, icke, såsom vanligen tros, på den nordöstra, hvarest Ara Celi nu reser sig.

Voyages historiques et littéraires en Italie pendant les années 1826—28. Par M. Valery. Paris. 1831. T. I—IV.

Den allmänna charakteren af denna resa är angifven i Sv. Litt. Fören. Tidn. 1833 sid. 717. Bibliographi och litteraturhistoria är, såsom der yttras, Förf:s hufvudsak. Dock finnes en och annan interessant anmärkning i andra ämnen. Förf. stötes af «les lourds Allemands» i öfra Italien, men berömmer ändock Österrikiska regeringens mildhet, dess omsorg för vägar, välgörenhets-anstalter och elementar-undervisningen. «Denna regering, yttrar han, är på engång pädagogisk och militärisk: dess embetsmän äro underofficerare och skolmästare, och deras sista medel käppen och spöet.» Om den sällan besökta aristokratiska små-republiken St. Marino, handlar ett helt capitel. Canova, prydd med Kejsares och Konungars ordensband, sökte här borgarrätt och fann sig smickrad, när han vann den. Här lefver nu samtidens lärdaste Italienare, Borghesi, midt i sin rika myntsamling och sysselsatt med sitt arbete öfver Fasti consulares, föredragande den fria landtstadens enslighet framför hufvudstädernas glans.

Bilder aus Italien. Von Aloys Freiherrn v. Oefele, K. Baier. Regierungsrath. Frankf., Sauerländer. 1833. 1:r Th. 334 sidd., 2:r Th. 316 sidd. 12:o. (2 Thlr. 20 Gr.)

Ytliga salong-discurser, platta rese-äfventyr, breda räsonnementer utgöra denna resas hufvudinnehåll: dessutom hvimlar den af de gröfsta och löjligaste fel.

Reise durch das obere und mittlere Italien, in den Monathen März, April u. May des J. 1832, von dem Grafen M. v. Moltke, K. Dän. Kammarherrn. 1833. XVI o. 254 sidd. 8:o.

I Förf. igenkänner man en man med en vetenskaplig och fin verldsbildning, ett sundt och opartiskt omdöme. Skada endast, att den tid han kunde egna åt denna resa, var så högst inskränkt.

Römisches Leben von Friederike Brun, geb. Münter. Leipz, Brockhaus. 1833. 8:o. 2 Th. (Pris: 3 Thlr. 18 Gr.)

Den namnkunniga Danska Förf. har åtskilliga gånger besökt Italien, och första gången vintern 1802—03 i sällskap med Zoëga, Fernow, Bonstetten, Humboldtska familjen m. fl. Ett sådant umgänge måste lemna de rikaste frukter. Också finner man lätt, att för Roms topographi, antiquiteter och kännedom af det nyare romerska lifvet denna resa är af ingen obetydlig vigt, ehuru Antiquariernes. åsigter af åtskilliga föremål i nyare tider blifvit förändrade och flera af Zoëgas gissningar, af hvilka Förf. isynnerhet låtit leda sig, ej bekräftat sig. Hvad man endast kunde förebrå denna bok, är en viss pretiositet och affectation, samt en så stark hesperisk doft, att den verkligen är besvärande.

Wanderungen durch Italien, Frankreich und England. Mit besonderer Rücksicht auf Kunst, Natur och Volksleben. Von N***. Bd. 1—2. mit 5 Abbild. Quedlinburg, Basse. 1832—33. 8:o. (Pris: 3 Thlr.)

Boken är prydligt skrifven och prydligt tryckt, men något särdeles nytt eller särdeles vigtigt erfar man ej derur.

Journals of Excursions in the Alps, the Pennin, Graian, Cottian, Lepontian and Bernese. By W. Brokedon. London, Duncan. 376 sidd. 12:o.

Förf. har förut gjort sig känd genom ett slags pittoresk resa, kallad »Illustrations of the Passes of the Alpes.» Den här anmälda boken är ett nytt bevis, att Förf. med lika skicklighet förstår att handtera pennan som penseln. Om Leonardo da Vincis Hel. Nattvard berättas, att denna sköna målning med hvart år blir mer och mer oigenkännlig, en så mycket större skada, som deraf ej finnes en enda dräglig copia. St. Johannes' hufvud, som Förf. afritade 1821, är nu så godt som alldeles utplånadt; Christi undersköna ansigte, enligt Förf:s mening vida öfverträffande alla andra försök att uttrycka samma himmelska charakter, är nästan det enda, som återstår af detta konstverk.

Atlante geografico, fisico et storico del granducato di Toscana, di A. Zuccagni-Orlandini. Firenze. 1832.

Upptager 20 stora folioblad, utarbetad med sällsynt flit och efter egna resor i alla möjliga rigtningar: äfven det geographiska utförandet uthärdar jemnförelsen med de flesta öfriga verk af samma slag. Hvarje charta innehåller en eller flera dalar, åtföljd af en fullständig chorographisk-historisk-statistisk öfversigt. Storhertigdömet Toscana är indeladt i 247 distrikter, utgör i yt-innehåll 7957 miglier och bebos af 1,387,995 menniskor. Hornboskapens antal utgör 353,380 stycken, hvartill komma 3000 bufflar; hästarnas och åsnornas 118,340 (utom hästar i de stora städerna); af svin underhållas 194,220, får 877,650, getter 191,130, hvartill komma 150 dromedarier på Pisa-slätten. Åkerbruket är i bättre skick än på de flesta andra ställen i Italien, men kan endast i Val de Nievole egentligen kallas blomstrande.

Saggio di statistica degli stati pontifici di M. Gabriele Calindri. Roma. 1832.

Vi äga otaliga resor i Italien, men dessa innehålla snarare allt annat än statistik. En grundlig behandling af ett sådant ämne kan blott väntas af en infödd. Derför är denna skrift ganska välkommen. Alla de påfliga staternas befolkning utgör 2,592,329 själar: deribland 239,177 ogifta af mankönet, 294,145 af qvinnokönet, 10,598 munkar, 34,600 prester, 8,284 nunnor. — Vi begagna detta tillfälle för att ur en annan källa meddela följande uppgifter. År 1832 utgjorde Roms befolkning 148,4.9 själar eller 2000 mindre än året förut. Deribland voro 36 biskopar, 1419 prester, 2038 munkar, 1384 nunnor och 611 seminarister.

Beschreibung der Stadt Rom, von E. Platner, C. Bunsen, E. Erhard u. W. Röstell. Mit Beyträgen von B. G. Niebuhr und einer geognost. Abhandlung von Fr. Hoffmann. Erläutert durch Pläne, Aufrisse und Ansichten von den Architekten Knap u. Stier, und begleitet von einem besondern Urkunden- u. Inschriften-Buch von E. Gerhard och Em. Sarto. 1:r Bd. Mit synchron. Tabellen, einem grossen Stadtplan und einem geo-

gnost. Blatt. Stuttgard, Cotta. 1830. 1:r B:d. LXXX o. 705 sidd. 2:r Bd. 1:e Abth. Das Vaticanische Gebiet und die Vaticanischen Sammlungen. 1832. VIII. o. 441 sidd. 8.

På engång en topographi, archæologi och historia! Ett olossalt arbete, beräknadt på att utgöra 6 starka band! Förta B:det innehåller en physisk, historisk, konsthistorisk och opographisk beskrifning. Den historiska är af Niebuhr och grundar sig på den åsigten, att Rom uppväxt af en latinsk tad på Mons Palatinus, midt emot hvilken Sabinerne grundale en stad på Capitolium och M. Quirinalis. Mellan desse afandlingar är införd en af Hoffmann om Romerska jordens bekaffenhet. I andra bandet skildras Vaticanska området, den derpå uppförda Peterskyrkan i alla dess metamorphoser, Vaticanska palatset med Raphaels och Michel Angelos underverk, Borgo med de dertill stötande St. Angelo, Bryggan och Monte Mario. Vidare innehåller detta band en utförlig och med stor lärdom och insigt bearbetad historia af den italienska (särdeles romerska) konsten, i alla dess särskilda rigtningar. Detta verk har således ett flerfaldigt interesse, och är ej mindre vigtigt för topographien än för antiquiteterna och de sköna konsternas historia.

Pompeji. 1:r Bd. 1:e u. 2:e Abth. Mit 174 Abbildd. Leipzig, Baumgärtner. 1834. XXVIII. o. 290 sidd. 8:o. (Pris 2 Thr.)

. Denna bok — egentl. en öfversättning från ett engelskt riginal af Clarke — är interessant, emedan dess ämne är det, en hade lätteligen kunnat göras det vida mera. 1:a B:det ndlar om staden Pompeji's historia, läge, gator samt offentliga byggnader, åtföljda af nödiga excurser. De 174 afbildn. nehållas på 60 blad och äro således för små; de, som föreställa husgeråd och andra till hvardagslifvet hörande föremål, ä ändock lärorika nog, men de, som skola föreställa konstverk, gifva en högst torftig och falsk föreställning om sitt ämne och duga alldeles icke.

== d. Pyrenæiska Halfön.

Wanderungen eines jungen Norddeutschen durch Portugal, Spanien (1826—27) und NordAmerika,

Herausg. v. G. Lotz. 4 B:de. Hamburg, Harold. 1834. (Pris 4 Thlr.)

Förf., en ung köpman från Bremen eller Hamburg, företog dessa vidlyftiga resor icke i mercantil afsigt, utan för att utvidga sina kunskaper. Man igenkänner i honom en man af sundt omdöme, säker blick och friskt, öppet sinne. Resan i Amerika vittnar dessutom om en större mognad.

Lord Porchesters Aufenthalt in Spanien während der Revolution des Jahres 1820. Uebers. v. Rehberg. Braunschweig, Vieweg. 1834. 140 sidd. (Pris 16 Gr.)

Förf. — numera Grefve af Carnarvon — uppgifver följ- orsaker till misslyckandet af 1820 års revolution: konungamaktens alltför orimliga inskränkning — en-kammar-systemet, samt Cortes sammansättning. Deremot nekar han, att Spanska nationen ej ännu är mogen för frisinniga institutioner.

Sketches in Spain during the y. 1828—32. By Captain S. S. Cook. Voll. 1—2. London, Boone. 1834.

Underrättelser om regering, lefnadssätt och seder, hufvuddragen af landets natural-historia, geologi och statistik, meddelade i en anspråkslös och ledig stil.

e. Tyskland.

Preussen u. Frankreich. Staatswissenschaftlich u. politis[ch] unter vorzügl. Berücksichtigung RheinPreussen[s] v. David Hausemann. 2:e verb. Aufl. Leipzi[g] Rein. 1833. X:o. 285 sidd. (Pris 1 Rth. 18 G[r.)]

Denna förträffliga, med stor insigt och flit utarbeta[de] skrift har till sitt närmaste ändamål att bevisa, att Rhenpre[us]sen är hårdare beskattadt och i de flesta andra fall styfmod[er]ligare behandladt än andra delar af preussiska monarchi[en]. Med förbigående af detta, som för oss har ett underord[nadt] interesse, vilje vi i stället derur låna några allmänna data, s[om] upplysa hela rikets hushållning och statskrafter, och sa[m]manställa dem med Frankrikes. Siffrorna utmärka preuss[iska] Rthr, Silbergr. och Pf.

	Preussen.	Frankrike.
[N]ationalförmögenheten	1,780,482,000	8,967,000,000
[S]tats- och Communal-afgifter, brutto	77,307,739 [1])	249,196,900
[H]eraf betalar hvar person i medeltal	6 Rth. 6 Sgr. 2 Pf.	7 Rth. 20 Sgr.
hvar mill. af Nat.-förmögenhet.	43,428	27,799
hvar $\frac{1}{4}$ Quad. mil	15,230	24,705
[U]ppbörds-kostnader	6,458,000	19,643,000
eller	$10\frac{4}{7}$ procent	$9\frac{1}{2}$ proc.
[C]ivil- o. Polis-förvaltningskostnad.	4,429,000	5,009,300
Justitie- d:o	5,976,000	6,000,000
Militär- d:o	22,165,000	före 1830 43,050,000; 1832 80,700,000 [2])
[M]arine- och Colonier år 1832	. . . .	17,062,000
[D]e utl. Angeläg. förvaltn.	650,000	1,970,000
[St]atsskuld före 1830	207,000,000	976,000,000 [3])
hvartill sedan kommit ett statslån af	12,000,000	
[Å]rl. anslag till ränta å Statslånen och deras mortification	12,600,000	64,672,000

Resultater: Frankrikes *National-förmögenhet* förhåller [si]g till Preussens som 5 till 1, under det att folkmängden är [so]m $2\frac{1}{2}$ till 1. Frankrike underhåller en *Armée* och *Marine*, [so]m borttager 24,15 proc. af stats-inkomsterna, eller 14,06 af [n]etto-inkomsten af jordens afkastning. Preussen har ingen ma[ri]ne, men dess krigshär kostar 27,17 proc. af de förra, 26,13 [a]f den sednare. — *Grundskatten* i Frankrike är något litet [(]1,031 af jordafkastningen) högre än i Preussen, men de *di[re]kta skatterna* äro i Preussen $16\frac{3}{4}$ proc. i förhållande till net[to]-jordafkastningen, och 11 proc. i förhållande till national[för]mögenheten drygare än i Preussen; *Stämpeltaxan* (inbegri[pe]t det så kallade *enregistrement*) är i Frankrike 219 proc.

---

1) I det offentl. Statsanslaget upptogos för år 1829 Krono-inkom[st]ne, med afdrag af uppbördskostnaderna och kronofideicommissen, af [hv]ilka sista revenuerne utgöra $2\frac{1}{2}$ mill., till 50,796,000.

2) Efter Juli-revolutionen förstärktes armeen till 410,000 man och [...],000 hästar.

3) Före Juli-revolutionen.

efter förra, samt 233 proc. efter sednare måttstocken drygare än i Preussen; *samtliga indirecta skatterna* äro 71½ efter förra, 62½ proc. efter sednare måttstocken högre i Preussen än i Frankrike. Alla Stats- och Communal-skatterna äro efter förra beräkningssättet 51, efter det sednare 40 proc. högre i Preussen än i Frankrike. Men i följd af det mera gynsamma förhållandet mellan summan af national-förmögenheten och folkmängden i Frankrike, faller i Preussen ett plus af 2 Th. 8 Pf. i skatt på hvart hufvud, eller den personella skatten är här 44 procent drygare än i Frankrike. Frågar man, huru det kommer till, att utlagorna icke dessmindre kännas tyngre i Frankrike än i Preussen, så svaras: skälen dertill äro i synnerhet tvenne: opopulära skatter, dryckes-accisen och prohibitif-tullsystemet. Den första inskränker vinsten å productionen samt handeln med en af Frankrikes förnämsta producter; den andra förbjuder införseln af nästan alla fabrikater, hvartill bomull och ull användas, och uppjagar prisen på sådana nödvändighetsvaror som säd, kött och jern. Jfr. Gött. gel. Anz. 1833, N:o 119, 120.

Neue Beiträge zur Kenntniss des gewerblichen und commerciellen Zustandes der preussischen Monarchie. Nach amtlichen Quellen. Von C. W. Ferber. Mit. 13 Tabellen. Berlin, Duncker u. Humblot. 1832. 8:o. (Pris 1 Thlr. 16 Gr.)

Lemna de mest öfvertygande bevis om handelns och industriens framsteg i Preussiska monarchien under 1829—31, oaktadt de missgynnande tidsomständigheter, hvarmed de haft att kämpa. Så har preussiska bomullsfabrikationen, oaktadt Rysslands prohibitifsystem, SydAmerikanska staternas oroliga tillstånd samt de engelska varuprisens ansenliga fall, ej allenast icke minskat sig, utan tvärtom ökat sig 16 procent: nettovinsten utgjorde på de nämnde trenne åren 30 mill. Thaler. Stål- och jernfabrikationen hade så stigit, att 1831 infördes tredubbelt mer rå material än 1827. Netto-vinsten af det siden, som Preussen vann af främmande länder, utgjorde förut 2 mill. årligen, men hade nu stigit till 3½ årligen. På åkerbruket hade regleringen af förhållanderna mellan godsägarne och frälsebönderne, upphäfvandet af servituterna och andra tjensteförpligtelser jemte storskiftena (die Gemeinheits-Theilungen) haft så välgörande verkningar, att Preussens jordbruk från denna tid kan räkna en ny epoch. Sädes-exporten utgjorde på

desse trenne år nästan 8½ mill., räknadt efter medelpriset i Berlin.

Meine Reisetage in Deutschland, Frankreich, Italien und der Schweiz. Von W. Seyfarth. Th. 1-2. Leipzig, Hartmann 1831, 32. (Pr. 2 Thlr. 12 Gr.)

Geographien hämtar af denna reesbeskrifning ingen vinst; men den som önskar att läsa anekdoter, äfventyr och små historier, angenämt men något bredt berättade, må förskaffa sig denna bok.

Topo-geographisch-statistisch Lexicon von K. Baiern, oder alphab. Beschreibung aller im K. Baiern enthaltenen Kreise, Städte, Märkte, Dörfer, Weiler, Höfe, Schlösser, Einöden, Gebirge, vorzügl. Berge u. s. w. Von J. A. Eisenmann und C. Fr. Hohn. Bd. 1-2. Erlangen, Palm u. Enke. 1831, 32. 8:o. (Pris 8 Thlr. 20 Gr.)

Innehåller öfver 148 tätt tryckta ark, så att priset, ehuru betydligt, ändock ej kan kallas dyrt. Uppgifterna äro till större delen hämtade ur officiella källor och det hela utfördt med mycken flit och omsorg.

The Tyrol, with a glance at Bavaria. By the Author of "Spain in 1830" (Inglis). London, Whittaker, 2:d Edit. 1834 2 Voll 12:o. (På Tyska: Leipzig, Weidmann, 1833. (Pris 2 Thlr. 12 Gr.)

Första originalupplagan utkom 1833 och vann så mycket bifall, att den utsåldes inom en månad. Boken, om än intet mästerstycke, röjer dock en man af sundt vett och bildning. Det interessantaste är beskrifningen af München. Glyptotheket prisas såsom en utomordentlig skön byggnad. »I hänseende till marmorns skönhet har det ej sin like i Europa, »jag säger det med säkerhet, tillägger den resande, »ty jag har sett Escorial, som hittills i detta hänseende ansågs öfverträffa alla andra byggnader i verlden.» Föröfrigt berömmes Baierske Konungens faderliga regering; landet fann Förf. vara väl styrdt och folket lyckligt. Såsom ett prof på den allmänna okunnigheten anför han följande drag. »Jag satt på källaren i

den lilla staden Leutkirchen vid en butelj Rhenskt, vid borgmästarns sida.» Samtalet föll på nyare tiders framsteg i cultur och uppfostran. För den gamle hedersmannen var allt nytt: han hade hvarken hört talas om mechaniska skolor eller folksbibliotheker. «Utan tvifvel vackra uppfinningar,» sade han, »men säg mig en ting: har lasten och brottet aftagit i ert fädernesland, eller har folket blifvit lyckligare?» — Postiljonen satt redan på vagnen, med pipan i munnen: detta ursäktade mig ifrån att besvara hans fråga.» — Den resande begaf sig derifrån in i Tyrolen, der han högeligen berömmer folket, men tadlar skarpt regeringen. Från ett och annat misstag är dock denna beskrifning icke fri; ehuru dessa äro af mindre betydenhet.

Fussreise durch den grössten Theil der östreichischen Monarchie in den J. 1827—1829 u. s. w. von A. J. Krikel. Bd. 1—3. Wien, Mayer u C. 1833. 8:o. (Pris 2 Thlr. 16 Gr.)

Denne outtröttlige resande har förut utgifvit trenne små reseberättelser öfver åtskilliga delar af österrikiska kejsardömet. Den, som här erbjudes allmänheten, gör ett ännu högre anspråk på dess uppmärksamhet, emedan Förf:s väg denna gång förer oss genom mindre bekanta länder, nemligen Ungern, Siebenbürgen, Militär-gränsen, Walachiet, Sirmien, Slavonien, Kroatien, Krain, Friaul m. fl. Musicerande och sjungande besöker han än de fattiges hyddor, än medelståndets hus, än den rika adelns slott. Ett sådant lif kan ej sakna små äfventyr, dem Förf. förtäljer likaså artigt, som enkelt och anspråkslöst.

Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt von J. G. Sommer. 1:r Bd. 1833. Prag, Calve, XII o. 408 sidd. 8:o (Pris 2 Thlr. 6 Gr.)

Förf. — hvilken vi förut nämnt såsom utgifvare af Taschenbuch der Reisen och medarbetare af den stora Wienska Geographien, — har vid detta arbete funnit sig understödd af åtskilliga auctoriteter samt enskilda, bland hvilka ÖfverBurggrefven, Grefve v. Chotek, varit särdeles nitisk att anskaffa allt, som kunnat tjena till upplysning. Af de 16 kretsar, hvaruti Böhmen är indeladt, afhandlas här endast en enda: Leitmeritzer-kretsen. Inledningen till beskrifningen är dock ej af Utg. sjelf, utan af en Hr Zippe. Folkmängden utgjorde 1831, 330,662 själar.

Das Harzgebirge, in besonderer Beziehung auf Natur und Gewerbskunde. Von Christ. Zimmermann. Darmstadt, Leske. 1834. 1:r Th. XIV o. 498; 2 Th. IV o. 107 sidd. 8:o. (Pris 4 Thlr).

Förf. är en skicklig geognost, mineralog och bergsman och har egentligen skrifvit för sådane läsare. Dock finner den häruti okunnige läsaren mellanåt någon lättsmältare föda, och andra delen innehåller flera rätt vackra prospecter.

Geschichte und Beschreib. des Landes Anhalt von Heinr. Lindner. Dessau, Ackermann, 1833. 8:o. (Pris 1 Thlr. 18 Gr.)

En grundlig och vidlyftig (boken är nära 700 sidd. stark) beskrifning af det lilla landets trenne Furstendömen. Bland Hertigarnes medelbara besittningar förgätes ej heller Ascania nova, 10 qu. mil med 22,000 menniskor, som Hert. Ferdinand af Anhalt-Köthen år 1828 förvärfvade i södra Ryssland.

Das Grossherzogthum Baden in 4 Kreisen. Von J. E. Woerl. Karlsruhe, Herder. 1832. (4 chartor med Tabb.)

Dessa chartor lemna en god öfversigt af Badens ej längesedan företagna indelning i 4 kretsar, neml. Seekreis (oförändradt bibehållen), Oberrhein-, Mittelrhein- och Unterrhein-kreis. Hela Hertigdömets folkmängd utgjorde 1,175,309 själar.

= *f.* Stor-Britannien.

England und the English. By Edward Lytton Bulwer. London 1833. 491 sidd. 8:o. Deutsch, Aachen, Mayer. 1833. 12:o. (Pris 3 Thlr.)

Bland Englands nu lefvande tallöse romanskrifvare tillerkänner man, om vi ej misstaga oss, första rummet åt denna man, med hvars snillrika och kraftiga, men bittra och skärande charakterteckningar svenska läseverlden ännu är föga bekant. Detta hans sista alster tecknar hela engelska national-charakteren i dess mångartade nuaneeringar, sällskapslifvet, uppfostran och religionen, samt litteraturen. Historieskrifvaren Cooper har, såsom bekant, uppdragit en dylik skildring af sitt Fosterlands, NordAmerikas, tillstånd; men då denne, ända till osmaklighet, prisar och upphöjer allt, har deremot Engelsmannen företrädesvis älskat att afslöja de lyten och van-

arter, som vidlåda nationalcharakteren och samhällsinrättningarna i hans fosterland. Uppfostran, sedlighet, litteratur — allt befinner sig, enligt hans mening, i det djupaste förfall. Han hatar lika mycket den öfvermodiga, ihåliga Aristokratien, som de förderfvade lägre folkclasserne: Endast af en total-reform väntar han fäderneslandets räddning: men denna reform bör hvarken sökas genom våldsamma medel, ej heller har den någonting gemensamt med Radikalismens sträfvande. Tvertom vill han gifva konungamakten en utvidgad inflytelse, utan att derföre göra den despotisk: i industriens befordran af en bättre hushållning med statsmedlen ser han de öfriga villkoren för denna regeneration. Till dem, som bäfva för thronens vidgade makt, ropar han: »Se på Preussen: här är regeringsmakten oinskränkt, och dock är detta det bäst styrda land i Europa, och folkets väl är ett med konungahusets». — I anledning af liknöjdheten, så hos regeringen som den större allmänheten, för all slags intelligens, yttrar förf.: »Airy, Babbage, Brewster och Herschel ha tillsammans två knighthoods och 700 p:d st. årlig inkomst af statsmedlen, under det att i Frankrike Cuvier blef baron och pair med en årlig inkomst af 2000 p:d — Thénard, baron och pair med 1276 p:d — Gay Lussac professor med 1610 p:d, — och Poisson, baron, med omkring 1000 p:d. För två år sedan åtnjöto dessa fyra en inkomst af 5 till 6 tusen p:d st. årligen.»

1. **Narrative of a Residence at the Court of London. By Richard Rush, Envoy Extraord. and Minister plenipot. from the United States of America, from 1817 to 1825. London, Bentley, 1833. 8:o.**
2. **Great Britain in 1833. By Baron d'Haussez, Ex-Minister of Marine to Charles X. Vol. 1-2. Ders. 12:o**

Sammanställningen af de båda ministrarnes skildringar af samma land och stad är charakteristisk för de båda nationer till hvilka de höra. Då Amerikanern hufvudsakligen håller sig vid diplomatik, industri, handel, sysselsätter sig Fransmannen mest med sederna, lefnadssättet, literaturen, konsterna, den ädla kökskonsten icke undantagen, hvilken han med stor grundlighet bevisar vara den franska betydligt underlägsen. I architektur, sculptur, målning, musik, i umgängston bland den högförnäma verlden, i nöjen och lustbarheter — i allt detta

stå Engelsmännen i hans omdöme ej blott under Frankrike utan ock deflesta länder i Europa: resultatet af boken är det, att här finnes "ett öfverflöd på capital, men en stor brist på god smak." Med ett ord: dessa teckningar äro för ingen del smickrande för England och hafva der också väckt misshag, ehuru ej i den grad som förut «Briefe eines Verstorbenen,» emedan Fransmannens omdömen äro mera skonsamt uttalade och mindre skärande än den Tyske Furstens. I hufvudsaken öfverensstämma båda dock temligen noga, och deras sanning bekräftas af Bulwers nyss anförda bok, från hvars omdömen, utsagde af en snillrik och skarpsinnig man och hvars ställning i samhället, såsom Parlamentsledamot, hans landsman icke lika lätt kunna vädja.

1. Skizzen aus England. Von Adrian. Frankfurt, Sauerländer. Bd. 1. 2. 1831, 33. 12:o. (Pr. 3 Thlr.)
2. Bilder aus London, in der jüngsten Zeit, nach dem Leben entworfen von O. v. Rosenberg. Mit 10 Skizzen. Leipzig, Friese, 1834. 8:o. (Pris 1 Thlr. 8 Gr.)

Om vi anse Adrians förut utgifne «Bilder aus England,» såsom ett helt med hans Skizzen, bilda dessa skrifter, tillsammans med nyssnämde «Briefe eines Verstorbenen» (på svenska utgifna under titel af: En afliden Tysk Furstes Bref om England), en trilogie i den nyare Tyska litteraturen, som gifver en temligen fullständig och åskådlig bild af StorBritannien, dess folk, seder och lefnadssätt. Under det att «den Aflidne» företrädesvis rörer sig i den förnäma, rika och fashionabla verlden, hålla sig Adrian och Rosenberg mest till folkslifvet och offentliga uppträden. Alla tre hafva en mer än vanlig talent; deras taflor äro friska, färgrika och trogna, samt fulle af charakteristiska anekdoter. Kanhända gör man ändock England orätt, om man bedömmer det endast efter dessa trenne böcker. Ingen af deras författare — åtminstone icke Furst Pückler Muskau — har gjort bekantskap med dess medelclass, som är lika så aktningsvärd som talrik. Den moraliska kräftan, hvars giftiga tänder angripit de båda yttersta länkarne i den britiska samfundsinrättningen, har icke nått denna class, Englands stolthet och ära. I denna, förenad med den adeliga och andeliga aristokratien, skall England finna en stödjepunkt, när den demokratiska stormen engång utbryter. Svårligen skall ändock denna genom reformer och små jemkningar kunna afvändas: i Frankrike och annorstädes, är det

blott fråga om theorier som bryta sig mot theorier, men här står fattigdomen på lif och död väpnad mot rikedomen, millioner, som hafva intet bröd för dagen, intet tak för natten, emot några tusende, som simma i orientaliskt öfverflöd. Ideer kunna bekämpas med ideer, eller, om de icke besegras, förändra de knapt mer än öfversta våningen i statsbyggnaden, och massan af nationen märker ej att några paragrapher i chartan blifvit omändrade eller tillagde. Men magens fordringar kunna icke afvisas medelst phraser, raisonnementer eller andra slags ideella åskledare; när dessa göra sig gällande, skakas samfundsskicket i sina grundvalar, och när en sådan katastroph utbrister på den Britiska ön, blifver det en jordbäfning, som kännes från Canada till Ganges, hvarvid verldshandeln förändrar sin gång och Europas industri vinner en fri, ohämmad lyftning.

The New Statistieal Account of Scotland. N:o 1. contain. part of the County of Forfar and the County of Selkirk complete. With map. Edinb., Blackwood, 1834, 271 sidd. 8:o.

Detta arbete, en produkt af ett Skottskt statistiskt sällskap, är mycket behöfligt, då den sednaste inhemska statistik öfver Skottland, af Sir John Sinclair, redan är fyrtio år gammal.

= *g*. Skandinavien.

Danmarks Handel, Skibsfart, Penge- och Finantzvæsen. Historisk fremstillet og oplyst ved M. L. Nathanson Grossirer. Kiöbenhavn, 1832.

Öfver Danmarks statistik hvilar ett djupt mörker, emedan regeringen sällan förelägger allmänheten några dithörande detailler. Detta mörker har äfven genom denna bok föga blifvit skingradt, emedan Förf. sjelf ej tyckes veta mycket mer än de fleste bildade i hans land. Icke dess mindre söker han visa att statens penningeväsen befinner sig i ett förträffligt skick, och såsom ett bevis derpå anföres — slottsbyggnaden i Köpenhamn; ty, säger han, om ej inkomsterna voro blomstrande, huru skulle man äga råd till en så dyr och praktfull byggnad? Om man emellertid sammanletar Hr N:s strödda uppgifter, tyckes dock det resultatet uppkomma, att Krono-inkomsterna utgöra vid pass 8½ mill. Speciesdaler: detta utgör för rikets 1,850,000 inv. en hårdare beskattning än i Preussen, som har 13 mill. inv. och 52 mill. Thlr inkomster. Dock bör ihågkommas, att Sundstullen i goda år inbringar 1,850,000 Riksbankd. Danmarks statsskuld utgör en summa,

som motsvarar 8 års inkomster; Preussens skuld utgör 4 års inkomster. Då, enligt Förf., financerna äro så lysande, så är det svårt att begripa, hvarföre regeringen inom 12 år måst tredubbla de directa skatterna i Hertigdömena, våldsamt tillgripa Altona Bank, samt hvarföre statsobligationerna så djupt sjunkit o. s. v.

Nutid og Forntid, ved J. Aal. Arendal. 1833. 8:o.

Förf. är ägare af ett jernbruk i Arendal, och, såsom det synes, en kunnig, fördomsfri och rättsinnig man. Hans bok, hvars obestämda titel väl behöfver förklaring, handlar om Noriges financiella, commerciella och politiska tillstånd för och efter föreningen med Sverige, samt ger äfven en kort öfversigt af Noriges Literatur. Han är på intet sätt partisk hvarken för eller emot Danmark och ser i föreningen med Sverige sitt fosterlands framtida lycka. Följande ord synas i närvavarande ögonblick förtjena att besinnas: »Danmarks exempel är lärorikt för Norige, i det att detta rikes finansväsende öfverstått en krisis, som har likhet med den, hvaruti det norska nu befinner sig. Danmarks penningereglering har ledt dess medborgare genom samma faror och förvillelser som Noriges; den har våldsamt skakat alla borgerliga förhållanden, och tillfogat dem en häftig stöt genom cursens fallande nästan till pari. Men oaktadt att den stödjer sig på en mindre fast grund än den norska, hafva dock lyckligare conjuncturer och en derigenom ökad silfvervaluta upprätthållit cursen och fördelaktigt verkat på alla egendoms-förhållanden. Vi vilja ej här undersöka, huruvida detta tillstånd hvilar på en tillräcklig säker grundval; dels emedan denna valuta till en ej ringa del är frambragt genom anticipationer, dels emedan Bankens basis är mindre beqväm. I alla fall har Danmarks financer, enligt offentliga uppgifter, i flera år befunnit sig i det bästa tillstånd, inkomsterna räckt fullt upp till utgifterna och afbetalningar å statsskulden. Danska nationalbankens krafter tillväxa årligen, så att tidepunkten för dess ursprungliga bestämmelse — pappersmyntets indragning — icke kan vara långt aflägsen. Så mycket är mellertid tydligt, att dessa i flera år fortfarande conjuncturer bidragit till cursens stabilitet, hjelpt banken att uppehålla myntets värde, och äfven under förändrade omständigheter ej lätt skola frambringa någon häftig förändring af egendomarnes värde. En liflig handel, en i flera år fortfarande fördelaktig afsättning af landets vigtigaste produk-

ter, ett förståndigt undvikande af föregående misstag i industri-författningar, de adeliga godsägarnes förvandling från vilda jägare och sysslolöse vekliugar till driftiga, hushållsaktige medborgare, fastigheternas fall från ett onaturligt uppjagadt pris till ett rimligt värde; dessa och flera andra omständigheter hafva bidragit till cursens stadga, hvilken ej åstadkommes genom tvångsåtgärder, hvarken genom lån eller en tvungen banko-curs. Dessa följder visa sig redan i Danmarks stigande välstånd, i egendomarnes åter förhöjda värde, och den genom cursens förra förbättring föranlåtne sänkning af hypothekernas värde är mer än ersatt genom det reella fastighetsvärdets återställda stadga. Danska finansernas så äldre som nyaste historia är högst lärorik för Norige ej blott i hänseende till de dervid begångna felen och dess mäktiga inflytelse på alla egendomsförhållanden, utan äfven i hänseende till den vishet, hvarmed administrationen småningom fört finansväsendet på en bättre väg. Stort var båda rikenas lidande under denna förbättringstid: i Danmark är det dock medelst ofvannämnde gynnande förhållanden mestadels förbi».

I afdeln. om literaturen anmärker Förf., att efter Constitutionens införande Noriges literatur i allmänhet tagit en mindre allvarlig rigtning. Han klagar, att dagbladen uppslukat nästan hela allmänhetens uppmärksamhet; att i dessa, till större delen, råder en vild, pöbelaktig ton, i förening med en stor ytlighet. Dock tycker han sig sednast ha i vissa blad förmärkt en syftning till det bättre, och föröfrigt gör han full rättvisa åt de allvarlige och grundlige vetenskapsmän, en Treschow (då ännu i lifvet), Esmarck och Hansteen, öfver hvilka Norige med fullt skäl högmodas.

Excursions in the North of Europe, through parts of Russia, Finland, Sweden, Denmark and Norway, in 1830 and 1833. By John Barrow, jun. London, Murray, 1834, 380 sidd. 8:o.

Tvenne il-resor, hvar och en fullbordad på ett par månader, utan kännedom af de länders språk, genom hvilka de gingo, lofva de intet särdeles vettenskapligt utbyte, ehuru Lit. Gazette äfven här icke spar sina vanliga loford. Huru Förf. finner sig belåten med Ryssland och vårt Fädernesland erfar man ej ur denna källa; utdragen inskränka sig till Norige. Naturen fann han der skön, men öfverallt en frånvaro af allt hvad som kan kallas «comfortable»; folket redligt, tro-

hjertadt, fattigt ja nästan eländigt, men dock gladt och lyckligt. I Storthingsmännen tyckte han sig »se en samling af idel philosopher. De voro till större delen något till åren, klädde i groft grått vadmal, med långt och ned på axlarna hängande hår; deras hela utseende röjde enkelhet, måttlighet och allvarsamhet». Jfr. vidare Svenska LitteraturFöreningens Tidning år 1834 sid. 464.

= *h.* Ryssland.

Opisamje m. m. (Skildring af KirgisKasakernes Horder och Stepper, af Alexius Lewschin). Petersburg, 1832.

Förf. har i tvenne år varit embetsman i Orenburg, gjort täta resor i Kirgisernes land, och ägt tillfälle att begagna alla archiver, som kunnat vara upplysande för hans ämne. Det bör således väntas, att vi här skole träffa de fullständigaste och pålitligaste underrättelser om detta folk. Såsom bekant är, delar det sig i trenne horder. I följd af inre tvister och anfallne af sine dåvarande mäktiga grannar, Sungarerne, underkastade sig den Mellersta och Lilla Horden år 1730 Rysslands öfvervälde: år 1816 följde en ej obetydlig del af den Stora Horden samma föredöme. Af de öfriga stammarne stå de flesta dels under Chinas, dels under Khokans beskydd. Dock gifves det några tusen tältlag, som ännu bibehållit sin sjelfständighet. Alla tre hordernas folkstyrka uppgifves till 3 mill. Språket är en tatarisk munart. Khanernes makt är inskränkt genom folkförsamlingar. Lagstiftningen är enkel; mord kräfver blod, men kan också försonas genom böter. Ett manslif kostar 1000 får, en qvinnas 500, en sultans (så kalla sig husfäderne) sjudubbelt. Enskilda strider, då förlikning ej mellankommer, slutas genom Baranta, d. ä. förolämparns plundring. Förf. meddelar äfven prof af Kirgis. folksånger som ej sakna poetiskt värde. I landets stepper träffas ruiner af stenbyggnader, härrörande från ett mera odladt folk, förmodligen Sungarer och Mongoler.

Ausflug über Konstantinopel nach Taurien im Sommer 1831. Von S. Brunner. Bern, Hilber & C. 1833. XVI o. 353 sidd. 8:o. (Pris: 2 Thlr. 16 Gr.)

Förf. har förut gjort och tryckt »Ausflüge nach Elba, Si-

cilien und Malta»; hvad han hade i Taurien att göra, uppgifves icke: så mycket erfar dock läsarn, att han samlar växter. Boken är underhållande, ehuru ej särdeles lärorik. Här följa några omdömen: Constantinopels läge, ehuru skönt, kan dock ej jemnföras med Neapels, likaså litet som en sjöresa på Bosphoros med en Rhen-fart. Sultans nya soldater uppväcka medlidande och likna carikaturer af franska conscriberade. — I Odessa måste förf. uthärda en quarantaine i ett hus, som liknar ett tukthus: då den är öfverstånden, måste hvar och en ge en attest, att han varit nöjd med sitt vistande. Staden är i hög grad oren, så att vagnar ofta fastna i smutsen; dyrheten är större än i Wien och Paris. Okzakow är nu «ett förfallet näste»; i Cherson förlora sig menniskorna som kryp på de omätligt breda gatorna och torgen: något att se gifves här intet än «de la poussière, de la boue, de la misère et des coquins». I Simpheropol lefver af en pension Gherai, ättlingen af de gamla Khanerna såsom privatman, såsom christen och till och med som missionär. — Med sitt vistande i Taurien fann förf. sig föga nöjd; hos Tatarerne saknas väl icke gästfrihet, men de äga intet att bjuda, mer än svart i askan bakadt bröd, vällingstjockt kaffe, päronmos och några på blotta marken utbredda tapeter. Hos Ryssarne fann vår resande icke alltid det bästa emottagande, hvartill hans vårdslösa klädsel var orsaken. Kustklimatet i Krim är sträft och blåsigt, och de ädla växter vantrifvas, utom vinrankan och några ypperliga fruktarter. Dock prisas Alupka för sitt milda klimat och sina herrliga orange-lundar. År 1831 utfördes från Krim 9,600,000 buteljer vin, och 1832 väntades en ännu rikare skörd.

= Afrika:

Lettres écrites d'Egypte et de Nubie, en 1828 et 1829 par Champollion le jeune. Collection complête, accompagnée de trois mémoires inedits, et de planches. Paris, Didot. 1833. XV o. 472 sidd. 8:o.

Då döden ej tillät Hieroglyph-skriftens nyaste och mest berömde tolkare att utföra det stora verk, hvaruti han ämnade nedlägga resultaterna af sina sednaste forskningar, så är denna brefvexling, frukten af hans åskådning af Ägyptens mo-

numenter, af ett så mycket högre värde. Aldrig har en resande med sådana förberedande kunskaper beträdt detta land: för honom voro dess monumenter inga stumma minnesvårdar; hos honom väckte de ej, såsom hos andra resande, blott häpnad och beundran. Nedanstående uppgifter lemna ett svagt bevis på hvad man här har att vänta. I Sakkara vistades förf. 12 dagar och lät förfärdiga öfver 300 teckningar af de målningar, som han fann i de här varande grafvarne. I början voro de nästan osynliga, men öfverstrukna med en våt svamp framträdde de i en glänsande friskhet. Här afbildas nationens enskilda lif: åkerbruk, handtverk, krigsöfningar, boskapsskötsel, skeppsfart, lekar, musik och dans, husgeråd o. s. v. — Om Denderah heter det: »det är omöjligt att skildra det intryck, som hufvudtemplets stora Pylon och porticus frambringa: detta tempel var ej helgadt åt Isis utan åt Athor». Förf. besökte derefter Coptos och Lilla Apollinopolis samt uppehöll sig i 4 dagar uti Thebæ. I Karnak »visade sig Pharaonernes prakt i hela dess sublimitet. Här såg jag de flestes bildstoder; afbildningar af deras krig och triumpher i colossala reliefer, af Ramesses den store (Sesostris), af Sesonchis (Sisak), som nedlägger för Ammons fötter 30 besegrade konungars hufvuden; bland dem äfven bokstafligen Judahameleks, Judarnes konungs (2 Chr.12: 9), hvars judiska physiognomi är fullkomligt igenkänlig». — Stora templet i Edfu (Stora Apollinopolis) är ett verk af Ptolemæerne. Farten fortsattes Nilen uppföre till Assuan (Syene), Ægyptens gamla gränsstad, och Wadi Halfas andra katarakt. På återvägen besöktes grott-templet i Ipsambul, »som ensam förtjenar en resa till Nubien». Relieferna föreställa Ramesses den stores bragder, hvilken, enligt Herodotus, verkligen eröfrade Nubien och Meroë. I Thebæ dröjde Ch. flera dagar. Grafvarne tillhöra Konungarne af den 18:de, 19:de och 20:de dynastien. Såsnart en konung tillträdt regeringen, började han genast låta arbeta på sitt grafpalats: dertill erfordrades mångfaldiga år. — Af Memnonium, rättare Amenophium — en ofantlig byggnad af 1800 fots längd — finnas nu blott få spår, men Memnons bekanta Coloss är ännu förhanden. — Det monument, som med orätt kallas Osymandyas' graf, är otvifvelaktigt ett verk af Ramesses d. store; det hette också i forntiden Ramesseion, och beskrifves af Diodorus såsom ett verkligt Pantheon. Endast fyra pelare och två murar stå deraf qvar: det är den mest skadade byggnad i Thebæ, men likväl den, som på åskådarne gör det största intrycket. Med Thebæ slutar den vettenskapliga delen af resan.

D. 22 Dec. 1829 återkom Champollion till Toulon, frisk och sund, ej anande, att nästa år skulle bli det sista i hans lif. Bland bihangen meddelas en öfversigt af Ägyptens äldsta historia. Ch:s åsigter sammanträffa till en del med Heerens, till en del icke. Äfven Ch. kan här icke gifva annat än mer eller mindre sannolika hypotheser: det är först med 18:de dynastien, som Ægyptens historia börjar grunda sig på monumenter. — Den franske forskarens upptäckter hafva föröfrigt hos de fleste Europas lärde funnit ett nästan oinskränkt förtroende. Den annars så varsamme och omsorgsfullt pröfvande Heeren, som, ehuru ingen philolog, likväl i dessa ämnen har en vigtig röst, står helt och hållet på hans sida; deremot har Klaproth i

Examen critique de feu M:r Champollion; Paris 1832, sökt visa att Ch:s säkra upptäckter endast sträcka sig till några namn, hvilkas läsning till och med till en stor del är tvifvel underkastad, men att hans öfriga förmente upptäckter bestå i en väfnad af hypotheser och motsägelser, äfvensom hans tydning af konungarnas titlar och långa stycken ur de hieroglyphiska inscriptionerna äro ingenting mindre än bevista. Mellertid erkänner dock Klaproth, att det djupa mörker, som förut rådde öfver Ægyptens ålderdomslemningar, genom denne Fransman blifvit förvandladt till en skymning, men han är mindre villig att erkänna, att detta är ett högst vigtigt steg framåt. Redan blotta upptäckten af de ægyptiska konunganamnen (om också detta vore Ch:s enda förtjenst) har, såsom vi nedanföre skola finna, spridt ett stort ljus öfver detta lands historia. Föröfrigt blef Ch. olyckligtvis af sitt öde tvungen att till en viss grad spela rolen af en charlatan. År 1822 utgaf han sitt Bref till Hr Dacier, deruti han, ledd af Engelsmannen Young, bevisade och utförde upptäckten af det phonetiska alphabetet. Denna skrift, enligt Kl:s omdöme, den bästa, ärligaste och mest kritiska af hans arbeten, väckte ett otroligt uppseende; man talade om honom i alla Instituter, i alla Journaler, men då han begärde understöd, erhöll han till svar: »Ni läser ju än bara namn; såsnart det lyckas er att läsa hela texter, kan ni först göra anspråk på akademiska hedersplatser och penningebelöningar». Ch:s vänner rådde honom att skrifva ett *Précis du Système hieroglyphique*; detta arbete utkom 1824, och innehåller, såsom Kl. söker bevisa, en väfnad af verkliga upptäckter och obevisliga hypotheser. Redan under tryckningen och ännu mer derefter, blef Ch. en man på modet: vid hofvet och i de högre kretsarna ansågs han som ett slags troll-

karl, en «faiseur de tours de passe-passe». Herrar och damer trängdes kring honom, för att framräcka de ægyptiska paster, som prydde deras skjortknappar och bröstnålar, och begärde förklaring. Den måste gifvas — och gifvas extempore — så vida ej den nye hierophantens anseende ohjelpligen skulle gå förloradt. Småningom tycktes han sjelf börja tro på sina egna förklaringar. Han uppfann, säger Kl., en ny ægyptisk mythologie, som föga öfverenstämmer med den hittills kända, och hvars elementer han påstod sig funnit på monumenterna, och benyttjade åter detta system för att förklara de sistnämda, således det obekanta med obekanta. Hans phonetiska alphabet är fullt af motsägelser, och kunde aldrig användas på Rosett-stenen, hvars hieroglyphiska inskrift är till sitt innehåll bekant genom tvenne bredvid stående öfversättningar. Också undandrog sig alltid Ch. tydningen af detta monument, som skulle varit en probersten för hans konst. Kl. sammanställer en rad af dess hieroglypher med Ch:s förklaringar af dessa tecken och söker bevisa, att dessa på sådant sätt omöjligen kunna lösas. — Förevarande skrift är således högst märkvärdig, ehuru ej fri från den ensidighet och obillighet, barskhet och skärpa, hvarmed dess författare är van att yttra sig om dem som forska i de obekantare orientaliska språken, på hvilkas kännedom han gerna ville förbehålla sig ett uteslutande privilegium. Men som sagdt: han har i dessa ämnen en röst, hans beskyllningar stödja sig på bevis; ännu finnes sannolikt ingen och kanske torde ännu ett tidehvarf förgå, innan någon uppträder, som med säkerhet kan dömma mellan honom och den anklagade.

Das Land zwischen den Katarakten des Nils. Mit einer Karte, astronomisch bestimmt und aufgenommen im Jahr 1827, v. A. Prokesch. Wien, Gerold. 1831. 12:o. (Pris 1 Thlr. 8 Gr.)

Ser man blott på miltalet — som i rak längd utgör blott 56¼ geogr. mil — så har genom denna bok vår kunskap om Afrika vunnit en obetydlig tillväxt; men denna lilla dal, hvartill de stora och små katarakterna utgöra liksom portarna i s. och n., är liksom ett underbart antiquitets-cabinet, fullt af förvånande öfverlefvor från en stor och beundransvärd forntid. Här ligga ön Philæ, ön Bitsche, [illegible] eningsort för de oinvigde som ville deltaga i [illegible] dstjenst, som firades på den förra ön, templet [illegible] bergtemplet i Abusombul, som kan jemnföras me[illegible] [illegible]derna, utom

så många andra monumenter, hvilka eljest öfverallt skulle väcka förvåning, men här fördunklas af de redan nämnda. De sistnämnde hafva väl af andra resande blifvit beskrifna, men ändock skall ingen, som läst andra beskrifningar, utan nytta studera närvarande skildring. Förf. beskrifver äfven landet i topographiskt och naturhistoriskt hänseende. Det indelas nu för tiden i 4 distrikter: Wadi Halfa, der de stora katarakterna ligga, Ibrim, Dōr och Kelabsche; i det sistnämnda ligga ön Philæ och de små katarakterna. Af djur omtalas en liten apa, Warran, som äter krokodil-ägg och äfven utsuger getters och kors spenar.

The Life and Adventures of Nathan Pearce during a residence in Abyssinia, from 1810—19 &c. Edited by J. J. Halls. T. 1—2. London 1831.

De underrättelser om Abyssinien, för hvilka vi hafva att tacka Bruce, samt långt derefter Lord Valentia och hans Secreterare Salt, hafva vunnit en betydlig tillväxt genom denna reseberättelse, hvars förf. af Salt var anmodad att några år qvarstanna i detta rike, för att derom skaffa sig närmare kunskap. Det är en rikhaltig, men illa stiliserad bok. Med konungaväldet är det här underligt beskaffadt. Det gafs den tiden en öfverkonung och tre underkonungar, som alla ledde sin börd från Menaleit, och utgöra tillsammans en dynasti. Den rätta, legitima linien kan ej så lätt utledas, och i tvifvelaktiga fall beror det på styrkan. I de särskilda provinserne herrska ståthållare (Ras), som med hvarandra ligga i evig fejd. Gondar är hufvudstaden; den är belägen på en stor slätt, och består af spridda hus bland lundar. Ett af de ståtligaste är Biskopens. Storkyrkan är invändigt behängd med blått siden och speglar. Abyssinierne äro ett blandningsfolk, somlige svarta, andra hvita, andra kopparfärgade; somlige med långt, andra med svart och krusigt hår. Sedeförderfvet är stort, särdeles bland presterna. Christendomen är förenad med ormdyrkan och andra hedniska bruk. Mais är hufvudfödan, och rått kött med olja och peppar en läckerhet. Dermed stoppas en gäst full, och det hör till artigheten att husfrun med egen hand i hans mun stoppar in de råa köttbullarna; å andra sidan fordrar gästens belefvenhet, att han slukar så många han möjligen förmår utan att qväfvas. Skördens farligaste fiender äro apor och derefter [illegible] För att utrota det sednare, är det ej ovanligt, att hela [illegible], qvinnor och barn uppbådas i ett

helt distrikt. Lifsmedel finnas i öfverflöd och för godt pris. I stället för mynt nyttjas tyger. Lagskipningen skulle egentligen stödja sig på en ur G. Test. samlad lagbok, men domrarne följa mest sitt eget godtycke. På rättvisans hastiga skipande meddelar förf. följ. prof: Då Welled Selasse — en för sin rättskaffenhet allmänt älskad Ras — engång genomreste sitt ståthållardöme, kom till honom en hustru och beskyllde en granne att hafva ihjälslagit hennes man. Den anklagade framfördes, ransakning anställdes, och, då han befanns skyldig, dömde Ras'en, att mannen skulle, enligt lagen, lemnas i enkans våld, på det hon måtte med honom göra hvad henne behagade. »Men jag har intet spjut och intet svärd och inga slägtingar, som kunna hjelpa mig!» invände hustrun. — »Så häng honom!» svarade Ras'en. — »En rem har jag väl, men ingen styrka.» — Welled Selasse befallte nu en af sina pager hjelpa enkan att hänga upp den arma syndarn i ett träd. — »Gud välsigne er!» ropade hustrun. »Alla mördarns slägtingar äro närvarande och kunna straxt begrafva liket på kyrkogården.» Brottslingen hängdes. Efter en stund klef hustrun upp i trädet, för att lösa remmen, hvilken hon icke ville skulle följa liket i grafven. Den hängde föll ned, slägtingarne togo emot kroppen, för att bära honom till den närbelägna kyrkogården. Knappt hade de gått femtio steg, förr än den döda mannen redan var på sina egna fötter och inom ett ögonblick försvunnen ur ögnasigte. »Rättvisa! Rättvisa!» skrek den bestörta qvinnan. Men ståthållaren skrattade af alla krafter och sade: »kan du önska att döda en man, som Gud ej vill låta dö. Vågar du, dåraktiga qvinna, sätta dig mot den Allrahögstes beslut?» — Enkan besinnade sig och svarade: »En gemen karl är det visst, dock kan han göra saker, dem ingen annan kan. Aldrig göra gräshopporna minsta skada på hans åker.» — Hon gick in i kyrkan, bad för honom om hans synders förlåtelse — och en liten tid derefter var han hennes andra man.

Captain Owens Narrative of Voyages to explore the shores of Africa, Arabia and Madagascar. Vol. 1—2. London. Bentley, 1833. 8:o.

Expeditionen afgick 1821 och slutades olyckligt: men reseberättelsen om färderna vid till större delen okända kuster, är i många hänseenden lärorik. Till prof må följande anföras. »Hela Afrikas kust från Röda Hafvet till fl. Juba är bebodd

af Somauli, tydligen en infödd stam, men af Arabiska köpmän omvänd till Islam. Det är ett mildt herdefolk; deremot äro Galla, som bebo det inre landet, en af de vildaste nationer på jorden. Mellan Cap Guardafui till Babelmandeb finnas 2 eller 3 föga kända småstäder. En heter Barbara eller Burburin, en hamn för pilgrim-karavanerne från det inre, hvilka här stiga om bord, för att resa öfver till Dsjidda och Mekka. Från Guardafui till Mukdischa finns ej en enda bebodd fläck; men vi sågo öfverflöd på kameler och boskap: också sades att vilda hästar här skulle finnas*. Förf. besökte sedan Mombas, en af de största hamnar i verlden, fordom också utan tvifvel en stor ort, äfvensom Zanzibar, Monfeëa, Quiloa, Lindy, Querimba-öarna, Madagaskar och Sechellerna. De sistnämndes förnämsta och märkvärdigaste produkt är den såkallade Maldivia-nöten. Portugiserne, som sågo dessa nötter i Malabar och på Maldiverna, på hvilkas kuster de kastas af vågorna, kallade dem Coco do Mar d. ä. hafskokosnötter. Deras enda fädernesland äro Sechellerna och äfven här äro de inskränkta till de båda holmarne Praslin och Curieuse, der de växa vildt bland bergskrefvorna. Hinduerne tillskrifva dem många mystiska och helsogifvande egenskaper, och innan dessa öars upptäckt, eller före 1789, såldes hvar nöt för 3 till 4 hundra pund st. Trädet, som bär dem, liknar kokosnöten, blir 60 till 80 fot högt, och är föröfrigt rakt men mycket smalt. Bladen äro större än kokosnötträdets, och på det stället, der dessa börja utskjuta från stammen, sitta nötterna och fröna. De förra äro 1 fot långa, 8 fot tjocka. Hylsan liknar kokosnöten i färg och fibrös consistens, och användes liksom denna till tåg. Nöten är delad i tvenne rum, innehållande ett ljust gelée eller mos, som väl ätes, men dock är föga smakligt. Skalen brukas såsom krukor, fat, talrikar. Frökärlen äro 2 fot långa och 3 tum breda, deras bräddar försedda med små gula blomster, hvilkas lukt är så stark, att trädets grannskap är alldeles olidligt. Af bladstjelkarna flätas negerhydder och andra kojor; af bladen sjelfva göras förträffliga hattar, som allmänt brukas af öboerne.

Voyage dans la regence d'Alger, ou Description du pays occupé par l'armée française en Afrique. Par M. Rozet. Paris 1833.

Arbetet, hvaraf vi endast sett första delen anmäld, är beräknadt att utgöra 3 band, samt upplysas af en atlas. Förf.

är Capitaine i K. Generalstaben samt Ingenieur-geograph i afrikanska arméen. Redan förut har han gjort sig känd genom en i 2:ne band utgifven »Relation de la guerre d'Afrique pendant les années 1830 et 1831».

Journal of a Expedition to explore the course and termination of the Niger etc. By Richard and John Lander. In 3 Vols. London, 1832. 8:o. (På Tyska: Leipzig, Engelmann 1833. 8:o. Pris 4 Thlr 12 Gr.)

Genom tidnings-underrättelser känner hela den läsande verlden, att den gåta, som i årtusenden varit ett föremål för vettgirigheten och som i synnerhet sedan början af detta århundrade kostat så många ädle europeiske forskares lif, nu äntligen blifvit löst, och löst — af en betjent. Richard åtföljde i denna egenskap Cap. Clapperton på hans andra resa till det inre Afrika, och återkom efter hans död med sin herres räddade papper till fäderneslandet. Här erböd han sig att, åtföljd af sin broder, företaga en ny resa, för att fullfölja sin herres forskningar. Och desse båda förståndige, men olärde bröder lyckades hvad som hittills misslyckats för så många snillrike, djerfve och kunskapsbegåfvade män. I följd af erhållna instruktioner begåfvo sig våre resande öfver Badágry genom Kong-bergen till Katunga (8° 59′ n. br., 6° 12′ ö. l. Grw.), hufvudstaden i riket Yariba, derifrån till Kiama och Bussá (10° 14′ n. br., 6° 11′ ö. l. Grw.). Här var det, som Clapperton förlorade lifvet. Enligt dennes dagbok ligger sistnämnda stad på en ö i Quorra (Nigern), men L. blef ganska förvånad att finna den på fasta landet. Denna motsägelse torde kanske så kunna förklaras, att under den våta årstiden den graf, som omgifver stadens murar, fylles af vatten och är således den tiden kringfluten. Härifrån fortsattes resan på Quorra till riket Yáurie, hvars hufvudstad ligger nära floden. Sedan anträddes återvägen först tillbaka till Bussá och sedermera vidare Quorra utföre; efter två månader kommo de resande till strömmens mynning. Derigenom sattes utom all fråga hvad man i nyare tider ansett såsom mest sannolikt, att den hemlighetsfulla strömmen verkligen utfaller på Guinea-kusten. Dess lopp går från 11° n. br. till 5° br. först åt s., sedan åt s.o., slutligen åt s.v., under hvilken sträcka den emottager en mängd floder från båda sidor. Vid utloppet bildar den ett stort Delta,

som omfattas af Nigerns armar, förut bekanta under namn af Gamla Calabar, Bonnei, Nya Calabar, Dodo, Kamos, Benin m. fl. En annan resande, Leonard (Records of a Voy. to the western Coast of Africa, Edinb. 1833), hörde på ort och ställe, att alla de strömmar, som utfalla mellan Rio de Formosa och Gamla Calabar, på flerfaldigt sätt sammanhänga, och kunna således alla betraktas såsom Nigerns mynningsarmar. Hufvudgrenen är Nun- eller Brass-floden, men dess utlopp är grundt. Gamla Calabar öppnar ett vida lättare tillträde till hufvudelfven, som ofvanför sin grening upp till Bussá, merendels är 2 till 6 eng. mil bred, samt vanligen strid, stundom ganska häftig. Beträffande floden Schary, som på nyare chartor faller i sjön Tsad, gjorde L. den upptäckten, att den, här kallad Tschadda, vid Cuttumcurafi, ungefär 7° 5' n. br., inflyter i Quorra. Der våra chartor lägga Kong-bergen, visa sig först, på den väg L. bereste, kullar, ofruktbara hedar samt massor af jernmalm, längre fram spridda granitklumpar. Vid Engur reste sig till höger klippor och skogbevuxna berg öfver molnen. Vid Ecó, en stad, hvilken enligt våra chartor ligger midt i bergstrakten, gick vägen öfver en brant ås, hvarifrån man njöt en vidsträckt utsigt, begränsad af berg och kullar af underbara skapnader; några voro taffelberg. Man såg emellertid ingen sammanhängande bergsträckning, men väl ett stort antal enstaka berg, skiljda af breda dalar. På vissa ställen var det ena uppstapladt öfver det andra, och de yttersta visade sig som svarta moln. Här och der var vägen beströdd af svart förvittrad granit, och på sidorna gapade ofantliga hålor. När de resande lagt dessa ödsliga trakter till rygga, antog landet ett helt annat utseende. Marken var fruktbar, vegetationen kraftfull, och engång gick vägen genom en 15 eng. mil lång skog. Men denna yppighet steg till en nästan otrolig höjd, ju mer man nalkades Quorra. Här räckte gräset öfver häst och karl; på ett annat ställe skattades dess höjd till tre mans-längder och bildade öfver vandrarnes hufvuden ett verkligt hvalf. Ju mer de framträngde inåt, i dess mer blomstrande skick befanns åkerbruket. Luften, som vid kusten är högst osund, var här sund och frisk: den lättja, liderlighet och allt möjligt sedeförderf, som råda vid kusten, försvunno väl icke alldeles, men aftogo dock mycket. Det tycktes, som kusten, hvilken gått i europeisk skola, företrädesvis lärt sig girighet och bedrägeri. Många pladdrade franska och engelska om hvartannat. Öfverallt klagades öfver att den indrägtiga slafhandeln med Portugiserne råkat i förfall,

Äfven i det inre landet gingo många i europeiska kläder, men sällan ägde någon enda en hel klädning. Bruket af byxor är också alla, med undantag af konungarne, strängt förbudet. I det inre landet hysa invånarne en djup med religiös fruktan blandad vördnad för Europeerne. På åtskilliga ställen emottagas de resande såsom väsenden, begåfvade med öfvernaturliga krafter: i Schadna tackade dem ståthållarn med en kruka honing för en nyss erhållen regnskur, och öfverallt begärde man af dem talismaner och odödlighets-elixirer. Fellata'rne — hvilka utan all fråga äro desamma som Fulah'erne i Senegambien och Öfra Guinea, emedan de «tala samma språk» — skildras af bröderne L. något ofördelaktigare än af Clapperton, ehuru de, äfven efter dessas medgifvande, äro bättre än sina grannar. De stå under flera regenter, hvilka residera i Sakkatu, Kaschna och Rabba (vid Quorras venstra strand, 9° br.), och kalla sig Sultaner. L. förvånades öfver städernas storlek: Rabba, Bohu, Yaourri hålla 4 till 5 mil i omkrets, under det att det prisade Tombuktu, enligt Caillie, blott är 3 mil i omkrets och blott bebos af 10 till 12,000 menniskor. Sakkatu skall vara än större. Ur riket Haussa, och namneligen ur staden Kaschna, som anses som Haussas förnämsta stad, hafva Fellata'erne sträckvis blifvit fördrifne, men deremot eröfrat andra trakter, såsom Nouffie, samt städerna Raka och Alórie i riket Yarriba v. om Quorra, och vid L:s afresa beredde de sig på att eröfra den öfriga delen af Yarriba. — Detta är blott ett magert utdrag af denna resa. Knappt hade Richard Lander lyckligen derifrån hemkommit, förrän han genom några köpmän i Liverpool skaffade sig utvägar att mot slutet af 1832 företaga en ny resa, hvars föremål var både upptäckter och handel. Men denna gång undgick han ej det öde, som förut träffat de forskare, hvilka lockats af den hemlighetsfulla Nigern. Återkommen med en laddning elfenben från en ångbåtsfärd uppåt det inre landet, blef han i nejden af ön Fernando del Po i Januari 1834 lömskt skjuten af de vilde, som till detta nidingsverk blifvit upphetsade af europeiska slafhandlare.

= Amerika.

Domestic Manners and Social Condition of the white, coloured and negro population of the WestIndies.

By Mrs. Carmichael. Vol. 1—2. Lor Whittaker. 1833. 12:o.

Förf., gift med en skottsk plantage-ägare på St. Vin har der och på Trinidad lefvat fem år. Det var henne des lätt att göra sin bok rik på husliga detailler. VestIn plantage-ägare, påstår hon, hafva på det mest obilliga sätt vis förtalade: de äro tvertom i allmänhet både rättskaffen bildadt folk, och sina slafvar bemöta de med stor menskli Å andra sidan berättar hon åtskilliga rörande drag af grernes tacksamhet för sina goda husbönder.

Journal of a WestIndia Proprietor; kept during a sidence in the Island of Jamaica. By the Matth. Greg. Lewis. London, Murray. 1 408 sidd.

Förf. till denna dagbok är känd i roman-verlden ge åtskilliga fordom beprisade, numera nästan förgätna roma hvaraf en, Munken, äfven på svenska blifvit öfversatt. ägde stora besittningar på Jamaika, besökte dem tvenne ger, och dog 1817 på hemvägen från den sednare re Denna dagbok är således inemot tjuge år gammal, men för icke ointeressant. Negrernes tillstånd på dessa öar skrifves såsom icke olyckligt. Dock anses ingen plan kunna skötas utan piska: Lewis lät dock förbjuda den i och lyckades icke desto mindre att få sin egendom lika skött. Han anför annars åtskilliga prof på Negrernes så dygder som laster. Bland sätt, hvarpå de pläga hämnas tjenar följande att anföras. På ön växer en art Cassav hvars saft, när man låter den gäsa, alstras en mask, hv äfven den minsta del, om den kommer i en menniskas m är ofelbart dödande. Negrerne pläga insticka en bit af de under sin tum-nagel och låta den falla i ett glas eller på talrik; om de lyckas att narra sin fiende att njuta denna dr eller mat, är hans lif förloradt. — Märkvärdigt är, att in enda svart häst finnes på Jamaika; fölungar, som födas sva ljusna småningom och bli alldeles hvita; fullvuxna svarta star, som importeras, bli rödbruna. Deremot anses en svart hornboskap för duglig, hvita oxar äro svaga och tr samt plågas grufligen af insekter. Jfr Quat. Review 1834. F

Briefe über den moralischen und politischen Zust der Vereinigten Staaten von NordAmerika. V

Achilles Murat, Bürger der vereign. Staaten; vormaliger Kronprinzen beider Sicilien. Aus dem Französisch. Braunschw., VerlagsComptoir. 1833. 12:o. (Pris: 1 Thlr).

Redan år 1831 utkom i Stockholm en liten skrift, kallad akteristik öfver Förenta Staterna, af Achille Mu- hvilken antingen är en förkortad öfversättning af samma yska original eller ock är tyska öfversättningen gjord efter yare, tillökad upplaga. Om den här rådande andan kan nas af följande utdrag. — Förf. gläder sig öfver aftaet af presterskapets inflytelse: ännu utöfvar detta i händle till formerna ett icke obetydligt inflytande, men i grund sig ingen mer derom. Dess anseende har redan ganmycket aftagit och efter några få mennisko-åldrar skall stendomen här alldeles upphöra. Då först, menar Exprinsen, blir Amerika fullt upplyst, fullt lyckligt. — känner ej Amerikas nordvestra stater; han skildrar blott rn, slafveriets land. Till försvar för slafveriet egnar han å ett helt bref. Hans slutkonst är följande. Husbonden ingen större rätt öfver sin slaf, än jägarn öfver lejonet bonden öfver sin häst. Här kan således aldrig bli fråga ett rättstillstånd; slafveriet är ett naturligt resultat af naga facta, men ägaren har icke dessmindre rätt att af samt fordra skydd för sin egendomsrätt öfver slafven, på na grund, som han är berättigad att fordra skydd för sin domsrätt öfver hästen emot tjufven. — Förträffligt. Samt är alltså till, för att skydda styrkans rätt öfver svagn. — Man igenkänner lärjungen af den Bonapartiska skohvilken fulländat sin bildning i en af det amerikanska ts-landets argaste slaf-stater.

Narrative of a Tour in NorthAmerica, comprising Mexico, the Mines of Real del Monte, the United States, the British Colonies, with an Excursion to the island of Cuba, in the years 1831, 1832. By H. Tudor. London, Duncan. 1834. 12:o.

Förf. anmärker, att åtskilliga af hans föregångare, såsom t. Hall och Mrs. Trollope, gjort NordAmerikanarne alltför ken orätt och har i stället bemödat sig att återställa det förståndet mellan England och Amerika. Mycket i det

hela tyckes af honom ej vara att lära. Annars prisar han högeligen nykter-sällskapernas verkan, berättar åtskilligt om Qväkarne o. s. v.

Three Years in NorthAmerica. By James Stuart. 2 Vols. Edinburgh, Cadell. 1833. 8:o.

Denne Förf. hör till de oväldige: en anmärkning, som icke är onödig, då fråga är om en engelsk beskrifning af Amerika, ty Briterne hafva ännu i dag svårt att i NordAmerika se annat än en rebellisk coloni, som till moderlandets skada och sitt eget förderf skapat sig en egen exsistens. Likheten af de amerikanska institutionerna med deras egna förekommer dem ungefär som apans med menniskans, olikheten åter såsom den största orimlighet. — Förf. reste våren 1830 genom Alabama till Nya Orleans, derifrån genom Ohio, Illinois till NewYork. I de sydliga staterna fann han — tvertemot hvad Ex-Kronprinsen Achille Murat försäkrar oss — att slafvarne behandlas med största omenskliget. I dessa länder är tryckfriheten högst inskränkt och alldeles förnekad de culörte. Ehuru Louisianas folkmängd från 1810 till 1820 hade ökat sig från 20,845 till 215,272, hade dock journalernas antal minskat sig från 10 till 9. En angenäm anblick gaf Vandalia, hufvudstaden i Illinois. Ännu år 1822 betäckte en tät skog det ställe, der den nu står; år 1822 byggdes det första hus: nu har en nätt stad uppväxt, som till och med äger ett antiqvariskt-historiskt sällskap, som trycker sina handlingar så prydligt, som residerade detta sällskap i Oxford eller Cambridge. Jfr Svenska Litt. För. Tidn. 1833, sid. 429.

America and the America. By a Citizen of the World. London, Longman. 1833. 430 sidd. 8:o.

Boken är dedicerad till Lafayette, hvarutaf den här rådande tonen temligen kan bedömmas. Den går också formligen ut på att vederlägga Capt. Hall och hans »smädelser» öfver republikanerne. I stället för att inlåta oss i denna tvist, upptage vi heldre några drag ur Förf:s beskrifning på Presidentens soireer. Sådana gifver han nemligen vissa bestämda aftnar under den tid Congressen sitter. Dörrarna öppnas kl. 8; sällskapet införes i en salong, der de som önska sådant, låta presentera sig för Presidenten, hvars hand man fattar och skakar. Några enkla förfriskningar kringbjudas af betjenter, utan livre. Lika litet ser man här något hedersgarde; till

och med musiken, som anses för någonting stötande på royalistiskt, är bannlyst från denna boning. Man vandrar af och an i rummen och åtskiljes efter en timma eller två. De arbetande classerna ha sina egna aftnar, särdeles nyårsdagen, då de hjertligen trycka handen på republikens förnämsta embetsman. General Jackson är en lång, smal man, till utseendet 65 år; hans ansigte är långt och blekt, hans hår grått, yfvigt och kammadt uppåt.

Men and Manners in America. By the Author of "Cynt Thornton." Vol. 1—2. Edinburgh, Blackwood. 1833. 12:o.

Utfaller i det hela ofördelaktigt för Amerika. Här en anekdot, som bevisar fördomens välde öfver ett annars upplyst folk. En ung Mulat från ön St. Domingo, son af en general, som står i mycken gunst hos Presidenten Boyer, — sjelf mer bildad än man kunde vänta sig af denna ös uppfostrings-anstalter och för öfrigt van att i sitt fäderneslaod något fjäsas för — åtföljde ej längesedan en engelsk köpman till NewYork, der han väntade sig mycket nöje. Vid sin landstigning lät han bära sina saker till ett af de förnämsta värdshusen; han var ej blott anständigt, utan äfven, såsom en vestindisk dandy, nästan präktigt klädd, med guldkedjor och juveler. Knappt hade man sett honom i ansigtet, förr än man mycket ohöfligt visade honom tillbaka. Han försökte på flera andra ställen sin lycka, men med lika liten framgång, och måste slutligen taga rum på ett eländigt ställe, som hölls af en negrinna. Om aftonen ville han gå på spektaklet, och stack fram sina pengar i luckan; men såsnart billet-försäljaren såg hans bruna hand, kastade han pengarne tillbaka och sade barskt, att öfversta galleriet vore lagom för folk af hans färg. Naturligtvis blef hans vistelse i detta frihetens och upplysningens land ej långvarigt. — I anledning af slafveriet yttrar Förf.: «Att slafveriet kan exsistera i distriktet Columbia, att man kan tåla en slafs blotta fotspår befläcka den jord, som är helgad åt friheten, att gudinnans tempel kan oskäras genom närvaron af fjettrar och bojor, detta är måhända en af de mest besynnerliga och vidunderliga motsägelser, som någonsin funnits i en samhälls-inrättning. .... Menniskor, som sälja sina medvarelser, hålla de skönaste tal om menniskans naturliga och oförytterliga rättigheter; lagstiftare, som böja sig i stoftet för pöbeln, äro outtömlige i prisandet af sin sjelf-

ständighet. Här skönjer man bättre än annorstädes den nära frändskapen mellan demokraten och tyrannen.» Såsom en commentar till dessa anmärkningar hör skildringen af den första mennisko-auction Förf. bivistade. Det var i New Orleans och man framledde en utmerglad, af lungsot förtärd qvinna, hvars rätta ställe skulle varit hospitalet. Med stor möda kunde man hjelpa henne upp på salubordet. «Nå, go' herrar, se här är Mary, sade auctionatorn, en snäll huspiga och excellent kokerska! Bjud något hederligt! Varan är god, men hon hår bara ett fel. Den här menniskan, go' herrar, gör sig sjuk; är det inte en skam? Hon mår ingen bit sämre än jag. Hundra dollars att begynna med! Vill ingen bjuda hundra dollars på Mary, en så snäll piga och en så excellent köksa? Femti bjudet! Tack, herre! Femti dollars ä' också pengar, men ändå mycket för litet!» — Nu stadnade mannen under det åtskilliga började undersöka den stackars Marys refben och fråga henne om hennes helsa. — «Jag är mycket sjuk!» svarade hon. — Hvad är det som felar dig? — «Jag har en svår hosta och verk i sidan.» — Huru länge har det varat? — «Tre månader och deröfver.» — Auctionatorn, som fann att detta samtal ej tjenade till att öka värdet af hans vara, började nu på nytt: «Bry er inte om hvad hon pratar, mitt herrskap. Har jag inte sagt, att hon skamljuger på sig sjelf. Hennes helsa är inte stort att klaga öfver. Fan är bara lös i truten på henne! Men ge henne bara ett par rapp af koremmen, och ni ska' få se, hur flink hon blir! Nå, hvem bjuder då? Sjutti dollars! Bra! Första, andra, tredje gången. Så!» — Sedan klubban fallit och under det den stackars qvinnan fördes bort, hördes mycket skämt på den enfaldiga köparens bekostnad. — «En präktig persedel! En liten nätt summa för bara ben och skinn!» — «Jag slår vad, att innan kort skall den menniskan bli en läckerbit för landtkrabborna.» — — De sex veckor, som sockerskörden och sockerkokningen vara, äro slafvarnes värsta tid. Arbetet är så hårdt, att endast det strängaste användande af piskan kan drifva dem dertill. Under denna tid är dödligheten bland dem ofantligt stor. Nu några ord om krabborna. New Orleans' allmänna begrafningsplats, belägen litet utom staden, är ofantligt stor, men ändå för liten för behofvet. Tjuge till tretti grafvar hållas alltid färdiga på speculation, så att den, som i hast vill låta begrafva sig, aldrig behöfver vänta. Denna plats är egentligen blott en del af det ofantliga träsk, som omger staden; när spaden hunnit ett par tum nedanom

jordytan, vidtager straxt vatten. Man har största svårighet att få kistorna att sjunka, ty i hela nejden finns ej sten af en citrons storlek. De döda bli således egentligen ej begrafne utan öfversvämmade, och förtäras snart af de krabbor eller kräftor, som här hvimla i myriader, hvilka sedan fångas och spisas. De rika ha en sådan afsky för detta, att de låta begrafva sig ofvan jord i ett slags små byggnader, som likna ugnar, gjorde af tegel och gips.

Travels in the United States of America and Canada, containing some Account of their scientific institutions, and a few notices of the Geology and Mineralogy of those countries. By J. Finch. London, Longman & C. 1833. 445 sidd. 12:o.

Förf. är en dotterson af Dr. Priestley, till hvars graf i Northumberland vid Susquehanna han också gjorde en andäktig pilgrimsfärd. Dennes kärlek till vettenskaperna tyckes han äfven hafva ärft, och hans bok innehåller åtskilliga nya, om än ej särdeles rikhaltiga geologiska, mineralogiska och botaniska anmärkningar.

Transatlantic Sketches; or, a Visit to Scenes of Interest in North and South America, and the West Indies. By Capitain J. E. Alexander. Vol. 1—2. London, Bentley. 1833. 8:o.

År 1827 utgaf Capt. Alexander sina resor i Indien. År 1829 steg han ombord i Hamburg, och inom litet mer än nio månader var han tillbaka i London med 2 band dagböcker, sedan han genomrest norra Tyskland, en stor del af Ryssland, södra kusten af Krim och återigen Ryssland (genom hvilket land han nu fördes som fånge), Finland, Sverige, Danmark, Hannover, Holland, Nederländerna och norra Frankrike. Sedan de två nyssnämnde resebeskrifningarna blifvit tryckta, begaf han sig åter ut på ett nytt tåg, denna gång till vestra hemisphæren, och besökte de länder, som på titelbladet uppräknas, och återigen med den skyndsamhet, att han öfverhufvud reste nära 1340 eng. mil i månaden, eller 45 mil om dagen! Man kunde således vänta en ganska flyktigt skrifven bok: den är det kanhända äfven, för att dömma af de utdrag vi sett; den synes dock vara temligen underhållande. Den första delen handlar hufvudsakligen om Britiska Guiana, den andra om NordAmerikanska Förenta Staterna.

Observations on Professions, Literature, Manners and Emigration in United States. By the Rev. Is. Fidler. London, Whittaker. 434 sidd. 12:o.

Förf., en prest, begaf sig af till Amerika, dels för att lära Bostons och NewYorks invånare österländska språk, dels för att bosätta sig i det frihetens, jemnlikhetens och lycksalighetens land, hvilket han här trodde sig finna. Men i stället för ett transatlantiskt paradis träffade han, såsom han påstår, ett Sodom och Gomorra; han råkade under hela resan i gräl med nästan alla menniskor och hämnade sig genom en beskrifning, hvaruti han bevisar, att Mrs. Trollope i sin resa, annars bekant för sina ytterligt stränga omdömen öfver den nya verlden, nästan smickrat Amerikanarne. Om den ärevördige Förf:s hebraiska och arabiska bekymrade sig ingen menniska; ja sjelfva grekiskan föraktades. Dock blef han lärare i en skola. Han började med att köra bort åtta bland de mest osediga gossarna. «Ändock, säger han, gjorde de återstående under lästimmarna ett sådant oljud, att intet ord kunde höras. Jag gjorde de mest ostyrige några allvarsamma föreställningar, de svarade att de ej ville låta tukta sig af en engelsk tyrann.» Då fann skolmästaren för godt att gifva en af dem ett rapp. Nu utbrast en allmän rebellion. Gossarne rusade fram, och slungade honom från alla sidor sina böcker i pannan och trängde honom derefter allvarsamt på lifvet. Men Fidler försvarade sig med en hedrande bravoure. Han retirerade till en vägg, för att ha ryggvärn, och fattade en stol. «Hvem, som kom mig nära, slog jag i backen, och sålunda höll jag hela packet i schack. Slutligen ryckte jag ett vedträd ur den äldste pojkens händer och körde dem alla på flykten.» — Detta torde visa, att denna prest snarare är ett lejon i Juda än styrd af saktmodighetens anda.

Reisen durch die Vereinigten Staaten und Ober-Canada. Von T. Bromme. Dresden, Walter. 1834. 1 Bd. XII. o. 334 sidd. 2 Bd. X. o. 381 sidd. 8:o. (Pris: 2 Thlr. 12 Gr.)

Förf., som genomvandrat de NordAmerikanska Fristaterna i åtskilliga rigtningar, ville i föreliggande bok skildra Amerika «sådant det är», och har i synnerhet fästat sin blick på dem bland landsmän, som känna lust att vandra dit, på det att de i förhand måtte göra sig bekanta med de förmåner och

de svårigheter, som möta dem i denna verldsdel. Behofvet af en sådan anvisning är så mycket angelägnare, som antalet af de till Amerika invandrande är så betydligt. Från 1817 till 1829 ditkommo årligen 6000 Europer, derifrån till 1830 omkring 3000, och sedermera 8000; år 1832 invandrade till och med 20,000. »Jag beskrifver Amerika, säger Förf., såsom ett torrt (nüchternes), praktiskt land, i hvilket Tysklands liberale skrikare för ingen del skulle finna sina drömmar realiserade; emellertid är sträfvandet efter lycka och välstånd likaså gynnadt af den yttre naturen i Amerika, som det i Europa är missgynnadt, och den enfaldigaste inser klart, att man här af naturen sjelf med måttlig ansträngning kan eröfra de yttre fördelar, som vanligen räknas till lifvets sällhet, hvaremot det i Europa skulle vara ett begabberi, om man gåfve den fattiga anvisning endast på naturen blott och bart.» Staten Connecticut och dernäst Rhode Island skildras såsom de, der åkerbruket mest blomstrar; den förra staten är också manufacturernas och fabrikernas medelpunkt. Ett tredje band, om Canada, utlofvas.

The american Almanac and Repository of usefull Knowledge for year 1832. Boston. 8:o.

I denna uppgifves resultatet af 1830 års folkräkning i NordAmerikanska Förenta Staterna, den femte från republikens början. Det var följande:

Hela Confederationens ..... 12,856,171, eller enligt en annan uppgift, 12,856,407.

Deribland 10,526,058 fria Hvite, 1,856,154 fria Culörte, 2,010,629 slafvar.

De särskilda staternas:

Maine	399,462	Maryland . .	446,913
New Hampshire .	269,533	Virginia . . .	1,211,272
Vermont . . .	280,679	North Carolina .	738,470
Massachusett : .	610,014	South Carolina .	581,458
Rhode Island . .	97,210	Georgia . . .	516,567
Connecticut . .	297,711	Alabama . . .	308,997
New York . .	1,913,508	Mississippi . .	136,806
New Yersey . .	320,779	Louisiana . .	215,575
Pensylvania . .	1,347,672	Tenessee . .	684,822
Delaware . . .	76,739	Kentucky . .	688,844

Ohio	937,679	Området	Columbia	39,858
Indiana . . .	341,582	»	Michigan	31,280
Illinois . . .	157,575	»	Arkansas	30,383
Missouri . . .	140,074	»	Florida	34,729.

Reise im Innern von Brasilien. Auf allerh. Befehl S:r Maj:t des Kaisers von Oestreich, Franz I:n, in d. Jahren 1817—21, unternommen von J. E. Pohl. Mit 4 grossen in Kupfer gestoch. Ansichten, einer ausgem. Insecten- und einer lithographirten, illum., geognost. Tafel. Wien, Wallishauser. 1832. XXX o. 448 sidd. 4:o. (Pris: 22 Thlr. 6 Gr.)

Såsom bekant är, skickades från Baiern på samma gång, som denna resa på Österrikiska Kejsarens befallning företogs, naturforskarne v. Spix och v. Martius till detta land, under det Prinsen af Neuwied af egen drift begaf sig dit, hvarjemte ej långt derefter S:t-Hilaire från Frankrike också i natur-historiskt hänseende besökte detta land. Pohl åtföljde den escader, som öfverförde Erkehertiginnan Leopoldina till hennes utkorade gemål, kejsar Don Pedro. Beskrifningen af denna fart, skeppens praktfulla inredning, de högtidligheter, som ägde rum vid prinsessans emottagande, målningen af Rio Janeiro, utgöra det interessantaste af sjelfva rese-berättelsen; hvad vidare följer, resan genom öcknar och urgamla skogar, erbjuder en något enformig tafla, dock har Förf. gjort sitt bästa, att åt dem ge lif och färg. Den vettenskapliga afdelningen följer i nästa del. — Härur några uppgifter. Maderas folkmängd utgör 96,000 själar; ön framalstrade 1813 22,314 piper vin, 3246 moyos hvete: hela productionen hade ett värde af 6,227,751 flor.; stats-inkomsterna stego till mellan 1 och 1½ mill. — Rio de Janeiro bebos ej af 212,000 inv., såsom vanligen uppgifves, utan blott af 82,000. En egen gata intages af Zigeuner; Chineser äro här colportörer liksom Judarne annorstädes. — Boken är kejserligt utstyrd, men priset ty värr äfven kejserligt.

= Resor kring jorden. Australien.

Voyage de découvertes de l'Astrolabe, exécuté par l'ordre du Roi, pendant les ann. 1826—29, sous

le commandement de M. J. Dumont d'Urville. Tom. 1—? Paris, Tastu. 1830—? 8:o. Med en atlas i fol.

Ett colossalt arbete, ty det består och kommer att bestå 1:o af den egentliga resebeskrifningen (redan utgifven); 2:o en Zoologie i 5 band med minst 200 color. pl.; 3:o en Entomologi, samt 4:o en geograph. atlas. Oss har mest intresserat hvad här läres om de australiska mennisko-varieteterna. Förf. indelar dem i tvenne racer: A. den gula, hemmastadd på Nya Zeeland, Vänskaps- och Sandwichs-öarna, Tikopia (12° 18′ s. br., 166° 12′ ö. l.), Carolinerna samt Marianerna; — och B. den svarta, förekommande på N. Guinea, N. Island, den genom La Perouses skeppsbrott namnkunniga ön Vanikoro (11° 40′ s. br., 140° 32′ ö. l.), Fidschi-öarna, N. Holland och Van Diemens land. Emellan dessa hufvudracer gifves det åter märkliga nationala differencer. Så hafva inv. på Carolinerna en något mörkgul, på brunt stötande hufvudfärg; på N. Zeeland är den individuella physiognomien äfven så skarpt tecknad som bland Europeerne; blott höfdingarne tatuera sig, men ej såsom vanligt medelst punktering utan genom djupa och plågsamma inskärningar: qvinnorna äro här särdeles fula, på Vänskaps-öarna utmärkt vackra; Sandwichs-öboerne äro de längste, qvinnorna de fetaste; — på Carolinerna äro inv. mörkgula, på Marianerna svartbruna. Svarta racen indelas i Papua'r, Ny-Holländarne och Van Diemensländarne. Bland de sistnämnde utmärka sig N. Guineerne genom ett krusigt, yfvigt men icke ull-likt hår; kropps-proportionerna äro långt skillda från skönhet. Ny-Irländarne tyckes stå närmast naturtillståndet, deras ansigten äro genom de starkt framskjutande kindknotorna nästan fyrkantiga, näsan intryckt, ögonen små och sneda, föröfrigt nästan utan skägg. — På Vanikoro närma sig öboerne mest Negrerne; Fidschi-öboerne äro mycket vackrare, väl proportionerade och särdeles smärta. Fidschi-öarne beteckna yttersta gränsen i ö. för den svarta racens vandring. Ny-Holländarne hafva tjockt hufvud, bredt ansigte, starkt framskjutande ögonbryn, svarta, små, sneda, djupa ögon med hvitgul Sclerotica, platt-tryckt näsa, medelmåttigt tjocka läppar, blekt tandkött, stor, bredt klyfd mun, med sköna hvita tänder, måttligt stora öron, svart eller brunt, men ej ulligt hår. Deras stora magar och smala ben äro en verkan af en njugg och dålig föda. Från dem skilja sig deras grannar Van Diemensländarne genom sitt hvita och kru-

[illegible] hår och sitt mera negerlika utseende; ja, deras näsa är [illegible] bredare och deras läppar tjockare och än mer utstående än Negrernes. — I zoologiskt hänseende är vinsten af denna resa utomordentligt stor. Men rummet tillåter oss ej att deraf meddela flera utdrag: vi hänvisa läsaren för detta ändamål till Gött. gel. Anzeigen 1832 N:o 162, samt 1833 N:o 6, 7 samt Okens Isis 1834 Häft. 5.

Reise nach dem stillen Ocean und der Beringsstrasse, zur Mitwirkung bei der Polarexpedition. Von F. W. Beechy in den J. 1825 bis mit 1828. Weimar, Industrie Compt. 1:r Th. VIII. o. 472 sidd. 2:r Th. VIII. o. 449 sidd. 1832. 8:o. Utgörande de 59:e och 61:a delen af Neue Bibl. der wichtigsten Reisebeschr. (Pris: 5 Thlr.)

En af de resor, hvilka icke skola lemna läsaren otillfredsställd, men den är alltför rikhaltig, för att åtminstone för denna gång tillåta något utdrag.

Voyage autour du monde de la corvette la Favorite, exécuté pendant les années 1830—32, sous le commandement de Mr. de Laplace. Paris. 1833. XL. o. 558 sidd. 8:o. Med en stor charta och 18 kopparstick.

Fregatten Favorite afseglade från Toulon den 30 Dec. 1829 och anlände d. 19 Jan. 1830 till Gorée. Fästningen befanns i godt stånd; den lilla staden bebos till större delen af Mulatter och Negrer. Handeln bedrifves mest af Mulattskor, under det att männerne öfverlemna sig åt lättja. Mödrarna öfverlåta sina döttrar till frillor åt de hvite mot ett visst öfverenskommet köppris. — Ile de France, den nästa punkten som berördes, fanns i ett bedröfligt läge. Under continentalkriget hade inv., för att begagna sig af det höga sockerpriset, förstört sina kaffeplantager, och blefvo ruinerade, då sockret sedan föll. Redan förut hade Engelsmännen hitfört sin lux. — Bourbon har förskräckligt lidit af orkaner; dock hade kaffeplantagerna bibehållit sig, och detta är nu öns förnämsta produkt. Öarna Sechellerna tillhöra sedan sista freden England; och på Mahé är ett nybygge anlagdt. Man har börjat odla sockerrör, men skogarna med sina dyrbara trädslag hafva blifvit eldens rof. Efter ett besök i Trinkomal på Cei-

lon kastade fregatten ankar i Pondicheri. Dess industri är nu inskränkt till blåa tyger. I Madras träffade Förf. britisk lux, glans och styfhet: särdeles bland Compagniets civil-embetsmän, hvilkas öfverflöd af militären ansågs med sneda ögon. I Masulipatam fann han allt trefligare. I allmänhet tadlas Engelsmännens förvaltning i Indien och Förf. är af den tanken, att deras välde der hvilar på en föga säker grund. Resan gick sedan till Malakka, nu mera en obetydlig ort: deremot förvånades de resande öfver Sinkapurs hastigt uppstådda välstånd. För 20 år sedan var här en öde holme, och nu räknar den redan 20,000 inv., mestadels Malaier och Chineser. I dess rymliga hamn samla sig alla sjöfarande nationers flaggor. Derefter fortsattes resan till Manila, och de underrättelser, som meddelas om Philippinerna, äro kanhända de interessantaste i denna del, som slutar med ankomsten till Macao. Det vigtigaste af dem har Ref. begagnat i IV:de Delen af sin Geographiska Handbok.

1. Two Expeditions into the interior of Southern Australia, during the years 1828—31; with Observ. on the Soil, Climate, and general Resources of the Colony of New South Wales. By Capt. Ch. Sturt. Vol. 1—2. London, Smith. 1833. 8:o.

2. Journal of several Expedit. made in the Western Australia, during the years 1829—32. London, Cross. 1833. 12:o. Med en charta.

N:o 1. Första expeditionen gick landvägen från Sydney till en depot vid Macartney-floden, sedermera denna utföre till dess stora träsk och rörskogar mötte; dessa svårigheter blefvo dock besegrade och resan fortsattes till Darling-floden, som befanns salt. Vid återvägen på Castlereagh-floden passerade man denna ström 90 mil längre opp. Men bestämda uppgifter kunde ej vinnas hvarken om landet v. om Darling-floden eller om denna märkvärdiga ströms eget lopp. Sedan man lemnat Mount Harris, fanns på hela vägen ej en enda sten, ej ens den aldraminsta, ja icke engång i Castlereagh-flodens bädd eller i dess grenar kunde någon enda sådan upptäckas. Blott i nejden af Darling-floden fanns en liten stenbunden trakt. — Andra expeditionen höll sig sydligare: man reste floden Morumbidschi och Murray utföre, öfver sjön Alexandrina och uppnådde kusten vid Encounter Bay. Sjön Alexandrina är 50 eng.

mil lång, 40 bred, ställvis grund, vattnet gyttjigt, med ett utlopp till Enc. Bay, som dock ej är segelbart. De båda ofvannämnda floderna förena sig mellan 142—143° l., 34½° br. Sannolikt faller Darling-floden i Murray. Landet var glest befolkadt, dock ej öde: invånarne mera djerfva och krigiska än vid kusten. Med mycken vighet spetade de upp i de högsta träd. De hafva tjocka läppar, djupt insjunkna ögon, breda näsbårrar och långt skägg: somliga hade slätt, andra krusigt hår. Kannibalism är rådande. En af vildarne hade slagit sitt sjuka barns hufvud i en sten, sedan stekt och uppätit det.

N:o 2 innehåller dagböcker öfver åtskilliga resor, sednast i nejden af Darling-bergen och Svan-floden. Upptäckten af ett slags grott-tempel är kanske det märkvärdigaste resultatet af denna resa. Det bestod i en grotta med ett (af naturen?) hvälfdt tak, det hela ej olikt en ruin. På en af väggarna syntes en groft inhuggen bild af solen, 18 tum i diameter, på venstra sidan omgifven af strålar; nära denna sol voro en arm och flera händer uthuggna.

Excursions in New South Wales, Western Australia and van Diemens Land, during the years 1830—33. By Lieut. Breton. London, Bentley. 1833. 476 sidd. 8:o.

En anspråkslös, och, såsom det synes, med sanning tecknad skildring af engelska colonierna i den femte verldsdelen. Förf. rättar de öfverdrifna loforden öfver den nygrundade colonien i Vestra Australien, vid Svan-floden. Dess nya hufvudstad, Freemantle, som uppgifves äga 500 hus, består endast af några grupper hyddor. Denna tillämnade sjöstad har vid Svanflodens utlopp en bank, hvaröfver vattnet blott står 6 till 7 fot. Perth ligger omkring 9 eng. mil ofvanföre, men segelfarten dit upp är också besvärad af grund: ett litet stycke ofvanför upphör den alldeles. Jordmånen kring strömmen består väl af en rik alluvial-jord, beväxt af det frodigaste gräs, men den räcker blott ett par hundra alnar, högst ½ eng. mil på ömse sidor, sedan vidtager sand, jernhaltig sten och på vissa ställen skog. I följd häraf hafva redan många öfvergifvit detta så högt beprisade nybygge och flyttat til N. Södra Wales och till Van Diemens land, som är ännu bättre.

Fragments of Voyages and Travels. By Capt. Basil Hall. Third Series. Voll. 1—3. Edinburgh, Cadell. 1833. 12:o.

Capten Hall har sett mycket af verlden, — NordAmerika, Chile, Indien — och berättar, om än något bredt, dock lifligt och angenämt. Dessa rese-minnen kunna således ej annat än innehålla åtskilligt lärorikt och behagligt. Med förbigående af hans skildringar från fjerran, fästa vi oss hellre vid den resa han i W. Scotts sällskap gjorde till Portsmouth, för att hjelpa honom vid dess ombord-stigning. Vi sammandrage dock berättelsen till den möjligaste korthet. Redan om sommarn 1831 hade läkarne dömt Wawerley-författarn till en utrikes resa; ändamålet var ej blott att låta honom få andas en varmare luft, utan äfven det, att rycka honom från hans litterära ansträngningar. Under den föregående delen af sin lefnad hade W. Scott aldrig arbetat mer än fem eller fem och en half timma om dagen: jag tror, hade han sagt, att allt hvad en författare arbetar deröfver, duger icke stort. Men efter hans förläggares bekanta, olyckliga bankerott, som uppslukade större delen af vinsten på hans mångåriga författarskap, hade Scott fördubblat sina arbetstimmar, och de physiska följderna deraf dröjde ej att visa sig. Man varnade honom. »Visserligen, svarade han, borde en literatör aldrig göra penningar till hufvudändamål för sina arbeten. Å andra sidan måste de herrar, som gjort detta till sitt hufvudyrke, jag menar mina creditorer, lemna mig det vittnesbördet, att jag mer arbetar för deras än för mitt eget bästa. Nu är intet annat att göra för att slippa min skuld, än att arbeta mig sjelf i stycken (to work myself to pieces).» Alltså fortfor W. Scott att qvarsitta 10 till 12 timmar om dagen vid sitt skrifbord, under hvilka han sällan tillät sig någon hvila under skuggan af de lunder, dem han sjelf planterat, och hittills hade han på intet sätt kunnat förmås, att lemna sitt Abbotsford, som helt och hållet var en skapelse af hans egna händer. Emellertid hade hans vänner vändt sig till Amiralitetet, för att åt honom utverka kostnadsfri öfverfart till Italien. Amiralitetet skyndade vid första vink, att åt honom utrusta fregatten Barham. Konungen sjelf tog deruti en varm del och befallte att skeppet skulle förses med alla slags beqvämligheter. W. Scott kunde nu icke längre emotstå detta allmänna deltagande och måste beqväma sig att öfvergifva sin kära hembygd. Dock tycktes han vara fullt öfvertygad om onyttigheten af denna

resa. »Det är besynnerligt, yttrade han engång, att tvenne af våra största roman-skrifvare — Fielding och Smollett — rest utrikes för att dö.» Samma afton lånade han den förres Resa till Lisabon och läste den med mycket interesse: »denna lilla bok, anmärkte han, är en af Fieldings qvickaste och mest underhållande arbeten, ehuru skrifven under sjukdom och stora plågor.» Hans egen färd genom England var ett triumphtåg. Ingen hedersbevisning öfverraskade och rörde honom mer än följande lilla händelse i London. Värden på det värdshus, hvarpå han der bodde, hade skickat till en fiskmånglare för att köpa fisk, men kom för sent: den var redan slut. Tillfälligtvis nämnde han den gäst, som skulle spisa den. — »Det förändrar saken, sade fiskmånglarn: gå ni hem: om denna vara står att fås i London för pengar eller goda ord, så skall Sir Walter ej bli utan fisk till sin middag.» Efter en stund kom mannen sjelf till värdshuset med en korg utvald fisk. — Walter Scott var under hela resan vid sitt vanliga goda lynne och berättade med sitt kända behag sagor och gamla historier: blott någongång, då han led i sin halta fot, undföll honom någon klagan. Först på de sista dagar började han med interesse språka om den förestående stora resan och hans ögon gnistrade, när han talade om möjligheten, att han kunde få se pyramiderna i Athen och Constantinopel.

P.

UPSALA, PALMBLAD & C. 1834.

TILLÄGG.

The British Dominions in North America, or a topographical and statistical Description of etc. By Joseph Bouchette. London, Longman and Rees. 1832. 1:a Vol. XXVI. 498 sidd. med 23 Kppst.; 2:a Vol. 1833. XI. 296 sidd. med 8 Kppst. Stor 4:o.

Förf. är ÖfverLandtmätare, har i 30 år uppehållit sig i let och genomrest det i flera rigtningar, begagnat alla ofliga archiver, jemnfört äldre beskrifningar, samt öfver flera rikter sjelf redan förut utgifvit chartor och topographiska rifningar. Allt detta måste för det verk, som här anmäväcka det största förtroende. Vi sammanställa först i följle tabell Förf:s uppgifter öfver areal och folkmängd:

	Land.		Vatten.	Folkmängd Jan. 1831.
ra Canada	205,863	eng. qu.m.	105,000 qu. m.	561,051
ı Canada	95,125	—		220,000
Brunswig	26,704	—		95,700
Skottland	14,051	—		139,354
Breton	3,121	—		28,802
s Edvards ö	2,159	—		30,700
Foundland	35,923	—		75,900
	382,932	eng. qu. m.		1,169,487.
sonsbay-ırådet	525,000		330,000	58,000
tra eller Inınska Område till Stora eanen o. Pohafvet	1,800,000		200,000	
dpolar-Omlet och Haf- till 78°	1,400,000		700,000	112,000
	4,107,930		1,335,000	
			4,107,930	
			5,442,930	1,319,787

Efter en annan uppskattning uppger Förf. den nuvarande folkstocken till 1,375,000: denna kan inom 16 till 18 år lätteligen fördubblas. Den är starkast på Prins Edvards ö, der den gör 23½ menniska på hvar eng. qu.mil, svagast på NewFoundland, der den blott gör 2 på hvarje mil. År 1806 ägde de 7 förstnämnde provinserna endast 459,412 inv. Såsom åkerbruks-colonier äro dessa besittningar högst vigtiga för moderlandet. De sysselsätta ungefär 1800 skepp af mer än 470,000 Tons (nära ⅓ af hela britiska sjöfarten) samt 20,000 matroser. Nya städer äro Bytown vid Ottawa anlagd 1826, samt Goderich och Guelph, båda grundade af Canada-Compagniet, den förra 1829, den sednare 1827. Hudsons-Compagniet utgör i nordvestra landet »en stat i staten»: det sålde åt Lord Selkirk ett stort stycke land vid Redriver, v. om Winnepeg (icke Winipeg-) sjön till Assiniboine-floden. Detta land heter nu Ossiniboja och innehåller 116,000 eng. qu.mil; hälften deraf lyder sedan gränsfördraget 1818 under Förenta Staterna. — Öfra Sjön ligger 627 fot öfver Atlantiska hafvet och stod fordom 40 till 50 fot högre; dess största djup är sannolikt öfver 200 famnar, dess botten ligger således 600 fot under hafvets yta. Huron-sjön ligger 32 fot lägre än Öfra Sjön, och 30 fot högre än Erie-sjön. Klimatet i Canada påstås i de sednare tiderna blifvit blidare. Vindrufvor och finare fruktslag mogna ganska väl i Montreal (45° 30′ br.), och i York (43° 43′), men endast äpplen i Quebek (46° 48′ 48″).

Innehåll.

FÖRSTA HÄFTET.

ANDRA HÄFTET.

Utländsk Litteratur:

II.

Geographiska Kunskapsarter (*Af* P.):

b. Turkiet. Grekland.

c. Italien.

d. Pyrenaeiska Halfön.

e. Tyskland.

Rättelser:

B. II. n., sid. 373 r. 10 står Schulz läs Scholz

B. III. n., sid. 346 r. 13 nedifr. står: America and the America.
läs: America and the Americaners.